

“કચસારે કિન્દ”ના ગ્રાહકોને માલ ૧૯૨૩ ની બેઠ.

Ref No. ૨૬૨



કરો તેવું ભરો ચાલે બગલમાં છરી.



ધન્યવાદ

ગૂજરાત વિદ્યાપ્રીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૨૦૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડ્રો તે પુ ભરો

વિષય ૬-૩

૬ ૪
'કચસરે હીંદના ગ્રાહકોને સાલ ૧૯૨૩ ની ભેટ.

કરો તેવું ભરો

યાને

બગલમાં છુરી.



ધ૦ ન૦ પટેલ.

૧-૩

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
૨૦૬૫૪
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૦૨૦૨

D. R. Pundole & Sons.

Proprietors of Sincera Watch Co.

Successors to Kanny & Co.

—:O:—

MANUFACTURERS AND IMPORTERS

OF

**The Well-known "Beaumont",
Watches, Jewellery, Clocks
and Timepieces of every
description.**

—:O:—

THE HOUSE FOR

Choicest Presentation Articles

Finest Selection of X'mas,

New Year,

Wedding and Birth-day Gifts.

—:O:—

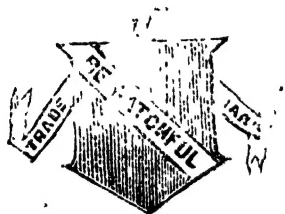
359, 371, Hornby Road,

FORT, BOMBAY.

THE ORIGINAL
J. H. Dewar's Choice Old Blend

"BARLEY CREAM"

Scotch Whisky.

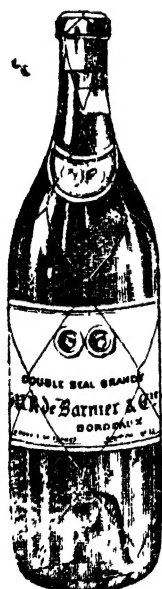


REGD.

J. H. Dewar,

Glasgow.

ESTABLISHED 1842.



"DOUBLE SEAL"

French Brandy

is

Highly recommended.

Please write for rates to

SOLE IMPORTERS,

P. M. Bamjee & Co.

116, Parsee Bazar Street,
FORT, BOMBAY.

બાનુઓના ભરતકામનું ગંજવર ધામ.

મેહેરબાન બાનુઓ, તમારી સાડીની કોરો ભરવા માટે

પીયરસલ રેશમ

લેટસ્ટ કલરોમાં તેમજ પીયરસલ મેકરની નોવેલ્ટી તરીકે
માલરડ રેશમનો નવો લોટ આવ્યો છે જેના કલરો જોઈ તમો
હંગ થઈ જશો તેમજ પેહલા નંબરનું ચીનાઈ રેશમ સફેદ
તથા તરેહવાર રંગના સત જોઈ આફ્રીન કરશો, તેમજ
ખાસ સુરતની સુરતી પાલીસની ગજી એક વખત
જોશો તો ખીજી ગજીઓને તમો હાથમાંથી
ધરશો નહી.

મજબુત દોરાનું કેનઝેસ કેનવાસ તેમજ ડબલ ફોગનું
પેનોલોપ કેનવાસ, તરેહવાર રંગોના સીકવનસ અને તેના
સુંદર ભરેલા નમુનાનું એકઝીબીશન જોઈ જવા લાલમણ
કરીએ છીએ.

એ ઉપરાંત અમારે ત્યાં ભરત ગુંથા
સામન તમારી ખીજમતમાં મો-

એમ. સી. ના ગુંથવા ભરવાની
હવાર નંગના રોનીલ સીલકો, નેટની કોરો
તઈયાર મલો.

બહારગામના ચોરડરો ઉપર પુરતું
વી. પી. થી રવ

નુરબાઈ હુ

શું કામ મુઝાવો છો ?

આજ કાલ દરેક ઘરોમાં ઇલેક્ટ્રીક લાઇટનાં રોકડા ચાલુજ છે—
આજે તો લાઇટ સલગતી નથી. કાલે તો બટ્તમ બરાબર લાઇટ
આપતો નથી એવી દરેક જાતની ફરીયાદો ચાલુજ રહે છે—

પણ તેનું કારણ ?

કારણ એ કે લેલાગુ ઇલેક્ટ્રીશીયન ઘરનું ઇલેક્ટ્રીક ફીટીંગ
કરે છે. તે થોડાજ વખતમાં બગતી જાય છે.

એ બધી કડાકુટ મટાડવા માટે મલો.

એપ્પરન્ટર

ઇલેક્ટ્રીક કું.

ઇલેક્ટ્રીકલ એનજીનીયરસ એન્ડ કોન્ટ્રાક્ટરસ.

૪૮, નાનાભાઇ લેન કોટ—મુંબઇ.

ઇલેક્ટ્રીકના કામ માટે અમે ખાસ હુશીયાર અનુભવી એનજીનીયર
છીએ. દરેક કામ અમારા એનજીનીયરની દેખરેખ હેઠળ કરવામાં આવે છે.
અમે હાલની નવી રૂઢી પ્રમાણે દરેક જાતનું ઇલેક્ટ્રીક કામ કરીએ
છીએ જેથી દરેક ઠેકાણે અમારું કામ વખણાય છે.

જો તમારે ઇલેક્ટ્રીક માટે કાંઈ સલાહ જોઈતી હોય તો
જરૂર ઉપલે ઠેકાણે પધારજો. અમે તમોને મફત સલાહ
આપશું ને અમારા કામથી જરૂર તમો સતોષ પામશો.

અમે જાણીતા આરકીટેક્ટ અને ઇજનેરો અને અમારા જાણીતા ધરાકોની
સરદારીકેટા ધરાવીએ છીએ. આજ સુધી અમારા કદરવાન ધરાકોએ મુક્ત
ફરીયાદ અમારા કામ માટે કીધી નથી, એજ અમારા કામની ગવાહી
આપે છે.

અમારે ત્યાં ઇલેક્ટ્રીકનો શું શું સામન મલે છે ?

ઇલેક્ટ્રીક લીફ્ટ, લાઇટ, પંખા, ડાઇનામો, મોટર પંખા, વીગેરે સ્વીચ
બોર્ડની રીઝાઇનો પુરી પાડવાનું તથા એક્યુમ્યુલેટર્સો સમારી ચાર્જ
કરી આપવાનું કામ અમારે ત્યાં કુશળ કરીગરોનાં હાથે કરવામાં આવે છે.
વાયરીંગ એ અમારી ખાસ “સ્પેશીયાલીટી” છે.

પારસીઓ

પક્ષીઓ

વાંચો !

વાંચો !

વાંચો !

અમોએ તદ્દન નવા ફેંટા તથા પાઘડીની દુકાન
ખોલી છે કે જ્યાં ઉંચી કવોલીટીનાં ફેંટા શાલ
તથા રોંગના તદ્દન કીફાયત ભાવે આપીશું

એક વખત પધારવાથો ખાત્રી થશે

તેમજ ઇંગ્લીશ ફેલ્ટ હેટ તથા ફેંટા રીપેર કરી નવા
જેવા ખનાવી આપવામાં આવશે.

લખો તથા મલો ;—

એન. એન. પાઘડીવાલા,

પ્રોપ્રાયટરી એન્ડ ફાર્ટ હાઇ સ્કુલની બીલ્ડીંગમાં,
નવાં આતશબેહરામની સામે, ધોલીતળાવ.

કેનસી-આરટીસ્ટીક

હમેશાં ટકી રહે તેવી

‘સાડી પીનસ’

વખણાયલા અમેરીકન મેકરની બના
વરની અમારાં ગ્રાંટરોડ Show=
Room માં પધારવાથી Selct
કરી શકાશે.

ગો.વી.દેજી વસન્જી

ગ્રામ તરમાનસ— ગ્રાંટરોડ

ટે. ૧૬૫૬.

મુંબઈ.

દોનચુસ્ત જરથોસ્તીઓને ખાસ

અરજ.

અમોએ કામાખાગની અગીઆરીના દરવાજા પર
મલખારીજ સુખડની દુકાન કાઢી છે

જ્યાંથી મલખારીજ સુખડના માંચી પેરીયા શલી ગાંઠ
ગામઠી સુખડનો તાછો, ઉંચું અગર, માઇસોરની અગરબતી
નવસારીના નારાંના બંડલો, કશતીઓ તથા ભણવાની ચોપ
ડીઓ મલશે.

એકવાર મુલાકાત લેવાથી ખાતરી થશે.

બહારગામના ઓરડો પર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવશે.

પારસી હોરમજ હોટલ.

કોટમાં ઘોઘાના મહોલ્લામાં અમોએ કોટમાં ઓફીસમાં
આવનાર પારસી લાઇઓ તથા સરવે કોમની સગવડ
માટે ઉપલા નામનું હોટલ ઉઘાડ્યું છે, જ્યાં સરવે
જાતનું પારસી ફેશનનું ચોખ્ખાં ધીમાં પકાવેલું જમ
વાનું તઈયાર મલશે તથા દેશાવરોનાં જરથોસ્તીઓને
ઉતારો આપવામાં આવશે, તથા ઓરડો માટે ઘેર જેવી
સગવડ રાખી છે.

માલેક:-હોરમસજી ખેરામજી પલસેટીઆ.

ભરતકામના શોખાન બાનુઓ :

તમારે માટે કંઈ નવુંજ છે !

વળી એ શું ?

ગુલેનુર રેશમ.

D. M. G. ક્વોલીટીનું હાથ કલામ.

ગુલેનુર ત્રેડ મારક રજીસ્ટર નાં ૧૦૩૯.

વાસીગ ફીલોસલ ઇમ્પ્રાઇઝરી સીલક છે. એ રેશમ મુંબઈમાં પેહેલવેહેલું અમોએ મંગાવેલું છે, જેની ચલક, સફાઈ અને સઉથી છેલ્લામાં છેલ્લી અપ-ટુ-ડેટ ના કલરો જોશો તો તમે કોઈ પણ ખીબા રેશમને ખરીદશો નહીં, માટે એક વખત બાનુ વર્ગને ખાસ લલામણુ કરીએ છીએ સાડીની કોરો ભરો તો ઉંચી ક્વોલીટીનું પીયરસાલ રેશમ વાપરજો.

કોંગ્રેસ કેનવાસ સીંગલ બક્ષી ડબલ બક્ષીનું મજબુત દોરાનું આવી પુગ્યું છે.

આદમજી નુરબાઈની ફાંં.

ગ્રાંટ રોડ, ૩૪૬, ઉનવાતા બીલ્ડીંગ મુંબઈ.

ભરતકામ તથા ગુથણકામને લગતા માલના વેપારીઓ. બાહરગામના માલ વી. પી. થી મોકલવામાં આવે છે.

આજે જ્યાં જોશો ત્યાં પેરી

કારણ કે પેરીનો મુદરાલેખ એજ કે

થોડે નફે બોહોલો વેપાર

એટલું જાણવું કે અમારે ત્યાં હમેશાં પ્રોવીઝન, પરફ્યુમરી,
સ્વીટ્સ, ચોકલેટ દરેક કંપનીની પેટન્ટ મેકસીનો વગેરે ગામ
કરતાં કીકાયતે મલે છે અને તેથીજ જ્યાં જુવો ત્યાં

પેરી, પેરી અને પેરી

પેરી કંપની, પનાલાલ ટેરેસ. ત્રામ ટરમીનસ

ગ્રાંટ રોડ, મુંબઈ.

આજે એકે એક જરથોસ્તી કુટુંબમાં સારે સપૂરમે
દાહોડે પેહલી માઠી યાદ કોણુની કરશે ?

“ A1. સ્વાટમાટ મારટની.

અમારે ત્યાં બારીક સુતરફેણી, જલેબી, લીલો તથા સુકકો
હલવો, અઘરણીના લાડવા, મલાહીના ખાન્નાં, બતાસા અને
સાકરના પરા, તથા ભરૂચની જાતબાતની મીઠાઈઓ અને
પુખ્તીકારક પાકો તઈયાર મલશે તથા વરદીથી પુરી પાડયું.

“ A1. સ્વીટમાટ મારટ.

ગુલામહુસેન બીટડીંગ, ત્રામ ટરમીનસ,

ગ્રાંટ રોડ, મુંબઈ.

તા. ૦ ૬૦—આ એક ઇરાની જરથો તી સાહસ છે.

પારસા ભાઈઓને ખુશ ખબર.

જેહાંગીર રતનજીના ફાં.

પ્રોત્તીઝન, કરોયાણા અને ધરચટ્ટુ વપરાસના દરેક
જાતના સામાનના વેપારી.

ઘા, ખાંડ, સુખડ, લોખા અગર,
જાત જાતનો મસાલો, હરેક જાતનો
ત્રસાણાને લાયકનો સુકો મેવો, પ્રોત્તી
ઝન, પરક્યુમરો તથા ચાહ, કાફી
વગેરેના વેપારી.

કાંડ લખવે ધર બેઠાં માલ પુગો પાડવામાં
આવશે.

ત્રાન્સવાલ ટેરેસની સામે, માત્સી
બીલ્ડાંગ કારનર ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

“ કચસરે હીંદ ” ના ગ્રાહકોને સાલ ૧૯૨૩ ની ભેટ.

કરો તેવું ભરો

યાને

બગલમાં ધુરી !

લખનાર—ધનજીભાઈ નંબરેલ.

જી. બી. વી. સી.

તે લઘલા યાને તીલેસ્માતી ભાગ, કાલાં મેંઠાં, બોરવનો ગુલાંમ,
ચસમનો ખસમ, નખખોદાબાદ, ગંધાતા ગુલાબ, અને ક્ષીઓપેત્રા વીગેરુ
પુસ્તકોના કર્તા.

“ The benefit which is derived from literature will depend not so much upon the literature itself, as upon the skill with which it is studied, and the judgment, with which it is selected.”—
Buckle's Civilization. I., 7 (1858)

અંથ કરતાએ સરવે હક કાયદા પ્રમાણે સ્વાધીન રાખ્યા છે

મુ'બહ.

આ પુસ્તક ધી “ કચસરે-હીંદ ” પેપર પ્રીંટીંગ વર્ક્સ, બોમ્બે સામુન બીલ્ડીંગ, કેઠ, મુ'બહમાં મીં કોરચરાહ રસ્તમજી હીરજીભેદદીને બાપુ' છે, અને એજ ઠેકાણેથી પોતાને માટે પ્રગટ કર્યું છે.

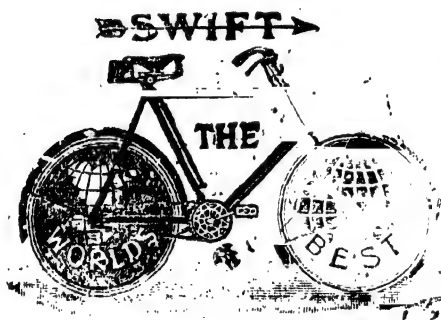
Noble Cycle and Motor Company.

55, Hornby Road, Fort, Bombay.

Sole Agents for:—

SWIFT, CENTAUR, BENSON & ROVER.

Accessories
FOR
Motor-
Cycles
AND
Motor-
Cars
always
IN
Stock.



We are
Retail-
ers and
Whole-
sale
Dealers.

Branch:—

1, East Street, Camp, Poona.

Apply for rock bottom Prices
for Triumph Cycles and Motor-
Cycles and Complete set
cessories.

બે બાલ.

—:૦૧:—

ગુજરાતી સાહિત્યના એક અદના સેવક તરીકે આજ મુદત થઈ વાંચક વર્ગની હું જે કાંઈ સેવા મારી શકતી અને ગુજસ પ્રમાણે કરતો રહ્યો છું, તેના બદલામાં આજ દન સુધી વાંચક વર્ગ તરફથી મને જે અતી સંતોષકારક ઉત્તેજન દર સાલ મળતું રહ્યું છે, તે માટે તેમનો ઉપકાર બહેરમાં માનવાની આ તક હું જતી મુકતો નથી. એક વારતામાં ફક્ત નેકી અને સદગુણવાલાજ બનાવો ચીતારવા બેઠ્યો, એવું કાંઈ ફરજિયાત નથી. આદમી કાંઈ ફરેસતો નથી. તે બુલ સાથે ભિન્નાયેલા બુલને પાત્ર છે, અને જેમ આ ક્ષણભંગુર જગતમાં બલાંઓ બલાઈ અને નેકી કરતાં જણાય છે, તેમ વળી બીજા હાથ ઉપર ભુંડે રસતે ચાલનારાંઓની આ સંસારની ફાંતી જાંઘીમાં આપણને કદમ કદમ પર રોજબરોજ મલતાં રહે છે. માટે એક વારતામાં જેમ નેકોની નેકી અને બલાઈના ચીતાર ચીતરાવવાની જેઓ જીકર કરે છે, તેઓ બુરાઈ અને ભુંડાઈના ચીતાર ચીતરાવવાની વિરૂધ્ધ ક્યાં મોતેબર કારણ રહ્યું કરે છે, તે જણાતાં નથી.

એક વારતાની ચોપડીમાં જેમ સારા નીતીવાલા ચીતારે ચીતરાવા બેઠ્યો, તેવીજ રીતે તેથી ઉલટા ચીતારોની હાંલતબી દરશાવવાની આવશ્ય જરૂર છે, અને તે વાંચનારના લાભ માટેજ છે, સખબ એક વાંચનાર અગ રહે એક વારતામાં ચીતારેલા નેક બનાવો વાંચી તેનું મનન કરતો હોય, અને જો બદીથી ઉપજતાં પરીણામ, બદીમાં ફર્યાદી આવતાં બચકાર સેવટો, તથા લોભ લાલચ અને કામ ક્રોધમાં ગુંતાયાથી આવતા બુરા અને ભુંડા ફેલેના અંત, તે વારતામાં વિગતવારે ચીતાર્યા નહીં હોય, તો વાંચનાર તેમાંથી જે ઘોષ અને નશીયતનો સાર મેળવી શકે તે તેને મલતો નથી. આ મારા વિચારથી આપણા નુકતેચીનીઓએ એમ સાર નહીં ખેંચવો કે, અનીતીભર્યાં પુસ્તકો છાપવા અને છપાવવાની હું તરફદારી કરું છું. મારે જે બતાવવું છે, તે એજ કે એક વારતામાં બનતા બનાવોના ચીતારનું સમતોલપણ જળવવા માટે જેટલી જરૂર કોઈબી બાબદની સફેદ બાબુ ચીતારવાની છે, તેટલીજ જરૂર તેજ બાબદની કાળી બાબુ ચીતારવાની છે. ત્યારેજ એક વારતા પોતાનું સમતોલપણ જળવી શકે છે, અને તેજ વારતા સમપુર્ણ ગણાય છે.

વારતા લખનારાંઓ પોતાની ફતેહનો મોટા આધાર નુકતેચીનીઓને આધારે પડેલો સમજે છે. પણ હું કહું છું કે એવા નુકતેચીનીઓથી

મુઠા ઉધરતા ખારસી હેજકોને બચાવે. નુકતેચીનીનો તરબુમી અમરને કોઈ મને પુઝે તો હું એકલોજ જવાબ આપું કે 'ભાંજે નહીં તેટલાં જોખડાં કરનારાઓ.' આ મારા દીકા હું કાંઈ ફરક નુકતેચીનીઓને લાગુ પાડતો નથી. તેમ સરવે કાંઈ સુધા નુકતેચીનીઓ હોતાખી નથી. એવા નુકતેચીનીઓને કોઈ લખનાર સાથે અમરને કાંઈ આગલ પાછલનો હિસાબ શુભવાનો રહી ગયો હોય, તો નુકતેચીની કરવાને બાંહાણે તે તેનો ઝટ સરવાલો કરી નાખે છે.

એટલાં માટે વારતા લખનારા મારાં લાઘવ'ંધ અને બેહોને મારી એક અઠના સદલાહ છે, કે તેઓએ પોતાના પુસ્તકોની પરીક્ષા નુકતેચીનીઓ પાસથી કરાવવાની ઇનતેન્સરી મુશી દહ પોતાના વાંચનારાંઓનેજ પોતાના પુસ્તકનું તોલ કરવા દેવું. તમારાં લખાણ અમરને ઝમકદાર પાણીના હરો, તો તમને જાહેર નુકતેચીનીઓને આપાદે રહેવાની કાંઈખી જરૂર પડશે નહીં. તમારાં વાંચનારાંઓજ તમારા નુકતેચીનીઓ બનશે, અને તેઓજ તમને ધટીત બદલો આપશે. ખરે લાલ તો તમારા વાંચનારની સીકારસથીજ તમને થશે. એટલું છતાં કોઈ સ્વતંત્ર નુકતેચીન એક લખનાર ઉપર મુજહેમત કરે, તો તેથી તે લખનારે ડરવા કરતાં વધારે ખુશી થવું જોઈએ. એક જાહેર લખનારે પોતાની પીઠ નુકતેચીનીઓના દીકાના બાણુ માટે સદા ખુલ્લી રાખવી જોઈએ. સ્વતંત્ર દીકાના હનરો હડહડતાં ઝેરી બાણુના જખમો, કાઠખી સુધો લખનાર ખુશીથી સેહવા તમયાર થશે; અને કાઠખી પ્રકારના દ્વેશભાવિક દીકાના હુમલામાંથી પોતાને બચાવનાર તરીકે તે પોતાના વાંચકોને રબુ કરશે.

લા• સેવક તમારો,

ડી. એન. પટેલ.

PERSIAN HAIR DYE.

For rendering Hair Jet Black.

A most
efficient
and reli-
able pre-
paration ;
produces
natural
colour



and
makes
the hair
soft and
glossy.

—
Price
Rs. 2.

Regd, TRADE MARK.

Sole Agents:

Hormusji Dossabhoy & Co.

BOMBAY, No. 4.

Why look old ? Turn your Grey Hairs Black

The HAIR, EYE-BROWS, and WHISKERS are
SIMPLY and SAFELY done with PERSIAN HAIR DYE
Its recommendations: Certainty of effect ; Freedom from
unpleasant results on the skin : Absolutely natural colouring.
These have assisted the PERSIAN HAIR DYE to
supplant every other make on the market. *Write for a case*
to-day.

PERSIAN HAIR DYE, Rs. 2-0-0 a case (1st quality)

Do „ 1-4-0 „ (2nd „)

Obtainable from all respectable Chemists.

WHAT OTHERS SAY ABOUT PERSIAN HAIR DYE.

Govt. Chemical Analyser. Persian Hair Dye is free from
any substance likely to prove injurious or deleterious
to hair.

Indian Institute of Science Free from injurious materials
which often constitute ordinary hair dye.

An M. B. B. S. Bombay. It gives natural gloss and color
to hair and keeps it soft.

Leg. Council, Bombay. (Member.) Persian Hair Dye is
the most suitable hair dye in India.

હમારે ત્યાં નીચલા ચાજો મલસેજી.

ધરેધર વખણાયલાં “વીકટરી કેકસ,” જાતજાતનાં સાદા
મુખારકનાં કેકો, ચીઝકેકસ, કરંટકેકસ, જામતારન, માવના
પફ, શમુશા, ખીમાનાં પાતીશ, લમતમતી ચીકનપાઇની દીશેા,
જાતજાતના પુડીંગની રકાખીઓ, તરેહવાર જાતની
ચોકલેટના ફેન્સી દબા.

તોશી, કેરેમલસ, બોનબોનસ, સ્વીતસ જાણીતા
રાશ્રેલ તક મેકરનાં નાતાલના કારડો.

જાતજાતની મીઠાઇઓ, વેનીલા રોઝ બદામી હલવા, સુતર
ફેની, સુરતી ખતાઇ, પેંડા, ખરફી, વગેરે, વગેરે.

બહારગામ સંભાલથી ટ્રુપેક કરી વી. ખી. થી
મોકલશું

અરદેશર ઇસ્તમજી,
કન્ફેકશનર.

વોકટોરીયા બેકરી, પારસી બજાર
સાઇટ, ક્રાઇટ, મુંબઈ.

ટેલીફોન નં. ૨૭૫૩, [Telg. 'Confection Bombay.

સાંક્રાંતિયું

પ્રકરણ

પાનું

૧	હું-ગરીબના નસીબ ગરીબ	૧
૨	ન્યુ-લીલી સુકકાની યાદ !... ..	૬
૩	ન્યુ-બે ધન ધન ધોરી !... ..	૧૫
૪	યુ-પેસુ પેનટર... ..	૨૧
૫	મું-એક કાગળના કટકા લખેલું ફરમાન	૨૬
૬	હું-"ઓ લેરે-આએ હુકમ છીં-માં દેડે તેમાંની છે."... ..	૩૩
૭	મું-નીકટોરીયા ગારડનના પેલુ વનના	૪૪
૮	મું-વકીલો નીકે સાધારણ ત્રાપાર એના હોય છે, કે તેઓ ગણાકાંસુ, ધુનારા, લોકાંતે-વા-રસરો જનારનાર હોય છે, પણ-	૫૦
૯	મું-"મને બીં એં કે, એમં એં થઇને શું કરવુંછી?"	૫૫
૧૦	મું-મોલી રાત્રે મલવા આવેલો પારસી... ..	૬૨
૧૧	મું-"ધનધન ધોરી બરબર કરતો કાંદયી નીકલી આવે." ...	૬૬
૧૨	મું-ખલકનુમામાં છીલ્લાએ શું મોહકાન વાલી !	૭૪
૧૩	મું-મન મેલું ! કરમ લેલું !	૮૦
૧૪	મું-તે બે માંહેલો એક પારસી એ હતો... ..	૮૫
૧૫	મું-ઓલખાઇ આવેલું આદમી... ..	૮૬
૧૬	મું-એક નવો ઠેડાવ	૯૩
૧૭	મું-ધનજીશાહના ધણીઆણી	૯૮
૧૮	મું-છીલ્લાએ ખોલેલો ભેદ... ..	૧૦૨
૧૯	મું-સંસારમાં સડો. ધનજીશાહનો ધુખરાટ	૧૦૭
૨૦	મું-નાસા-ગોસામાં સપડાયલું "લેહમનું જલું !"	૧૧૬
૨૧	મું-છીલ્લાનો નવો હિમાયતી	૧૨૨
૨૨	મું-પીળાં ચામડાંનો પોર્ટફોલીયા	૧૨૬
૨૩	મું-પેસુ પેનટરે કાંઈ નવી વાત જાણી	૧૩૧
૨૪	મું-મુંબઈથી મલવા આવેલો પારસી	૧૩૬
૨૫	મું-લીંગરના રીંગવાના રાંચાનો આડતીઓ	૧૪૧
૨૬	મું-પેસુ લખેલી	૧૪૩
૨૭	મું-"હું જલો કે મારો જાણ-વું ઢેડ ને એ કિસાઈ."	૧૪૮
૨૮	મું-ગુમાવેલી બાજી	૧૫૨
૨૯	મું-મોગરાંના મંડપમાં	૧૫૭
૩૦	મું-મેહનત બરબાદ અને ગુનાહ લાજમ... ..	૧૬૩
૩૧	મું-મેલવેલા મુઠ્ઠાનું ગુમ થવું... ..	૧૬૮

૩૨ મું-હુઝાની ફીવાલી...	૧૭૩
૩૩ મું-હું તો તેનીજ સાથે પરણવાની !	૧૭૫
૩૪ મું-ચાહારમ અને દસમું. બહમનશાહનું વીલ	૧૭૮
૩૫ મું-છંડાઈ ગઈ !	૧૮૧
૩૬ મું-પારસી લગનના કાયદાની ખામીનો છલાજ	૧૮૩
૩૭ મું-
૩૮ મું-નવે નામે નવું કાંમ, અને નવું કાંમ !	૧૮૬
૩૯ મું-આગલી સાથ પાછલીનો મીલાપ	૧૯૪
૪૦ મું-‘વળી કોઈ છાવી ખુમ પડાવી ગેઈછ હો.’	૨૦૨
૪૧ મું-બુના પાપનો નવો પુરાતો-પાપનો પરપોટો...	૨૦૫
૪૨ મું-ચકાસેલો ચંડાલ-‘બેન-ફીવર’ !	૨૧૩
૪૩ મું-બહમનશાના વીલની ખરી વીગત	૨૧૮
૪૪ મું-ખલકનુમા...	૨૨૦

૧.

આ વારતાને કોઈપણ પ્રકારના નાટક યા ઓપેરામાં બદલી નાખવાનો, તથા ફરીથી છપાવવાનો સરને હક. ૧૮૯૭ ના ૨૫ મા કાયદા પ્રમાણે
 વગતોએ સ્વાધીન નામના માટે ફેબ્રુઆરી કરાવ્યો છે

એલેકઝાન્ડરા કમરશીયલ કોલેજ.

(સ્થાપી ૧૯૦૫)

૧૮ વરસનું જીવન અને આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત થયેલું

વેપારી કેળવણી આપનારું ખાતું.

(નામદાર મુંબઈ સરકારનાં કેળવણી ખાતાંએ સ્વીકારેલી છે.)

આ કોલેજમાંથી બેઢલાં ૧૮ વરસમાં સેંકડો છોકરાઓ બુકકીપીંગ, એકાઉન્ટનસી, બેંકીંગ, કમરશીયલ લો, શોર્ટહેન્ડ વીગેરે શીખી બહાર પડ્યા છે જેઓ બેંકો, વેપારી એજીસો, રેલ્વે એજીસોમાં જોડાઈને મહીને રૂ. ૫૦૦ સુધી કમાય છે તથા કેટલાકો પોતાનો ધંધો કરે છે.

આ કોલેજમાં પીટમેન શોર્ટહેન્ડ (સ્પીડ સાથે) ફક્ત ચાર મહીનામાં શીખવવામાં આવે છે.

યુરોપીયન, પારસી તથા હિંદુ ખાતુઓ બુકકીપીંગ, શોર્ટહેન્ડ, ટાઇપરાઇટીંગ વીગેરે ટુંક સુદતમાં શીખી બહાર પડ્યાં છે.

આ કોલેજમાં દાખલ થવા માટે મેટ્રીકની પરીક્ષા પાસ કરવાની કાંઈજ જરૂર નથી.

કોલેજનો ટાઇમ સહવારનાં ૮-૩૦ થી ૧૧ અને સાંજના ૫-૩૦ થી ૭-૩૦ (સ. ટા.)

ફી ઘણી મધ્યમ અને મહીનાના હકેતેથી લેવામાં આવે છે.

પ્રોપ્રિયેટર માટે તથા વધુ વીગત માટે

પ્રીનસીપાલ પેશોતન આર. બામજીને

વાહીટવે લેડલો સામે મલો યા લખો.

હાથ કલાસ

બંધ બેસતા

ફાંકડા પોશાકો

સોવવાનું એકજ પાચોનીયર ખાતું

ચાંદાભાઈની કુંઠ

અમે ચરથેગટ સ્ટ્રીટમાંથી ખાલી કરીને નં ૪૮ નાનાભાઈ
દેન કોટમાં પેહેલે માળે આબ્યા છતાં તે ગલીનાં મકાનમાં
વઢીક તકલીફ લઈ અમારા મેહોરખાન ઘરાકો પોતાની
માનવંત પેત્રનેજ ચાલુ આપતાજ આબ્યા છે,

અને સાથે વળી

અમારા ઉંચા કામની સદા કદરસનાસી કરતા રહ્યા
છે, એજ પુરાવો અમારી કતીંગ અને ફીટીંગને
માટે બસ છે.

સોલાઈના ભાવ સરવેને પાલવે તેવા

મધ્યમ છે.

Handabhoj & Coy.

48, Nanabhoy Lane, Fort,

BOMBAY.

કરો તેવું ભરો

યાને

બગલમાં ધુરી !

—:0:—

પ્રકરણ ૧ છું.

—:0:—

‘ગરીબના નસીબ ગરીબ.’

‘ચાહે તમ્યાર છે કે દીકરા ?’

“બાવાજી ચાહે તો તમ્યાર છે, પણ ખાંડ કાલ સાંજની ખપી રેહીછ ?”

‘ખાંડ ખપી રેહીછ દીકરા ?’

‘હા, બાવાજી. જીવેની પા સેર ખાંડને આજે કેટલા દાહારા થયા ? સોમવારે તમે રાતના લાયાતા, ને આજે રાત્રીવાર થયા ?’

‘અંહ ! કંઈ ફિકર નહી, માય, કાંઈ ફિકર નહી. ખુદાય જેવો દાતાર છે. હું સાંજના આવતી વખતે એક સેર લેતો આવસ દીકરા.’

‘ત્યારે બાવાજી, તમે હમણા ચાહે નહી પીરો કે ?’

‘નહી દીકરા. મને હમણા ચાહે જોઈતી નથી. પણ જોની દીકરા, મારા ગળવામાં એક દોરયું હોય તો કાહડ, ને હેઠેના દુધવારને કેહ કે સાંજના વાળીયાની દુકાનપરથી એક પછસાની ખાંડ લાવી આપે.’

કપડી વાગચીત વીકાજ મેહરજી તાલેવંતા અને તેવણની લાટકી દીકરી હીલ્લા વચ્ચે એક રાત્રીવારની સહવારના કોટના ગોલવાડની ગલી મધ્યે સિંચાં તેમના મકાનમાં થતી હતી.

આ મકાન તવગરીમાંથી ગરીબીમાં આવી પડેલા એક માતબર પારસીની ગરીબ જીંદગીનો આખેહુબ ચીતાર રજુ કરતું હતું.

લાખોની દોલતની ધુળધાળી કીધા બાહ, વીકાજ તાલેવંતા ગરીબી દોલતમાં એટલા બધાતો આવી પડ્યા હતા, કે જેઓની રૂબરૂ ઉપર એક

વખત સેંકડો ખુશામતનાં બોળીયાં બીરાજી તેવણને રીઝવતા હતા, તેવણ આજે સહવારના એક પંથસાની ખાંડને માટે મોહતાજ થઈ પડયા હતા.

હીલ્લા, તાલેવંતાના વીકાજની સરવેથી નાહની પણ લાડકી દીકરી હતી. ઉમરમાં આ જવાન છોકરી પંદરથી સ-તર વરશની હતી. દેખાવમાં તે સોહામણી અને એટલી તે રૂપાળી હતી, કે તેની ખુબસુરતી ઉપર કોટમાં વસતા જવાન પારસી પોરીયાઓ મોહી પડી, પરણવાના માગાં ઉપર માગાં મોકલતા હતા, અને વીકાજ મેહરજી તે માગાં લાવનારાઓને જેમ તેમ કરી પાછા ફેરવતા હતા.

હીલ્લાની ઉમર જોકે નાહની હતી, પણ દેખાવમાં તે પોતાની ખરી ઉમર કરતાં બે ત્રણ વરસ મોટી હોય એમ દેખાતી હતી. વીકાજનો આ છોકરી ઉપર બેહુકા બ્યાર હતો. પોતાની ગરીબીના સરવે સંકટો ફક્ત તેવણ હીલ્લાને માટેજ ઉઠાવતા હતા.

જવાન હીલ્લા પોતાના બાપની તમામ મુશ્કેલીથી બળીતી હોવાથી તેવણના દુઃખથી તે દુઃખી થતી હતી, અને હર વખતે તેવણને જરાબી વિચારમાં પડેલા જોઈ તેવણનો જીવ કાંઈ નહીં ને કાંઈ વાતો કરાવી તે રીઝવતી હતી.

ગરીબીનો બોલે વીકાજ તાલેવંતા ઉપર પડેલા હોવા છતાં, તેવણની છેલ્લી અને મોટી ઉમેદ હીલ્લાને કેળવણી આપી, કોઈ સારે ઠેકાણે ઠર પાડવાની હતી. પોતાના પુરાણા અને માનવંત ખાન ખાન ખમીર હજી તેવણની છાતીમાં જોડાઈને તેજી રહી ગયું હતું. ગરીબીનાં પોતે વસતા હોવા છતાં, પોતાનો આગલો તહરાસ અને તોર, સેહજબી તેવણે મુક્યો નહીં હતો. પોતાની આગલી જાહેજલાલી અને આબાદી હજી તેવણની નજર સામેજ છે, એમ તેવણને નજર પડતું હતું. પંચમાં બિરાજતો એક વખતનો આ પ્રખ્યાત પારસી આગેવાન પોતાના ઉડાઉ અને લખલુટ ખરચથી જોકે આજે ઘણીજ ગરીબ હાલતમાં આવી પડ્યો હતો, અને તેની તેવી હાલતથી તેના લાગતા વળગતા અને ઓળખીતાઓ સરવે બળીતા હતા, તે છતાં વીકાજ તાલેવંતા જાહેરમાં પોતાનો તોર અને તે હકારાઈ સાથ મગર અને શુભાન છાંડતા નહીં હતા.

પોતાની પડતીમાં વીકાજ પગથી માથાં સુધી ડુબેલા હોવા છતાં, તેવણે કોઈબી રીતે પોતાની દીકરી હીલ્લાને કેળવણીથી બેનસીબ રાખી નહીં હતી. હીલ્લાના ભવિષ માટે વીકાજ તાલેવંતા રાત દીન કાળજી કરતા હતા, અને કોઈબી રીતે હીલ્લાને મેટ્રીકની પરીક્ષા માસ કરે, તે તેવણની એક મોટામાં મોટી ઉમેદ જીવતાં જીવત પાર પડે એમ તેવણ ધારતા હતા.

વીકાજની પોતાની પુજા કે કમાણી એક કુટી બદામનીબી નહીં હતી. પોતાની બાપીકી દોલતનો મોટો વારસો, જવાન ઉમરમાં મળવા પછી, પોતાના દોસ્ત આસનાવાની સંગતમાં તે દોલતનો દારવાટલો સેહજ વારમાં વીકાજએ કરી નાખ્યો હતો. એસપ્લેનેડ, એપોલો અને તાજ મહાલ હોટલમાં પોતાના દોસ્તોને

ફરમાસુ ડીનર-પાર્ટીએ તેવણે રાજ આપવા માંડી, અને ક્લબો તથા વાલીઓનાં ઉમડાં નાયકણીઓનાં નાચો ચાલુ થવા લાગ્યાં ! સરતના સ્ટેન્ડ ઉપર હબરોની હાર જીતની રમતો રમાઈ ! બીલીયર્ડમાં ‘બીટ’ લાગી, અને બંગલે રાજ પચીસથી ત્રીસ આફમીઓની ટબલો મંડાઈ ! આવકનો આંકડો હતો નહીં, અને ખર્ચનો સુમાર હતો નહીં.

જેઓને પછસા મેળવતાં મેહનત પડે છે, તેઓજ પછસાની બરોબર કદર જુએ છે, અને તેઓજ પછસો કેમ વાપરવો તે બરોબર સમજે છે. જેઓને હરામનો પછસો મળે છે, તેઓ પછસાની બરબાદી કેમ કરવી તે બરોબર સમજે છે, અને તેઓને કદીબી પછસાની કદર રેહતી નથી, અને પછસાને પછસો કરી તેઓ ગણુતા નથી.

‘બાવાજ લેવો..’ હીલ્લાએ નીચેથી ખાંડ મંગાવી ચાહે બનાવી કહ્યું.
‘ચાહે તાહડી પડી જશે બાવાજ ?’

‘લાવ માય’ વીકાજ ચાહેતું કપ હાથમાં લેઈ જોલ્યા. ‘દીકરા હીલ્લા’ તુંબી હવે ચાહે પીઈ લે. તું તાઈ લેસન કરી લેજે માય. જો આએ વરસ તાઈ છેલ્લું છે દીકરા. ખુદા કરે તું આએ વરસે ‘પાસ’ થાય, તો પછી મારો વિચાર તુંને મેડીકલ કોલેજમાં મોકલવાનો છે.’

‘પણ બાવાજ, તમે આખો દાહડો એનો એજ વિચાર શું કામ કરો છો ?’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘ખુદાનું કામ ખુદા કરશે. એ કાંઈ આપણા હાથમાં છે. પરીક્ષાનું કામ સોરડીના જેવું છે.’

આ વાત ચાલતી હતી તેટલાં બાહરથી કોઈએ દરવાજો ઠોકી પુકાર્યું:-

‘વીકાજ મેહરજ તાલેવંતા ઇધર રેહતા હય ?’

‘હા, હા, હા, ઇધર હયે ઇધર હયે.’ વીકાજ મોટેથી બોલી પડ્યા ‘ઉંઘાડતો દીકરા હીલ્લા ? પોસ્ટનો સીપાઈ બારણું ઠોકેછ. આજે જો દાહડ થયા હું કાગજની વાર જોઉંછ.’

હીલ્લાએ દરવાજો ઉંઘાડ્યો, અને પોસ્ટનો સીપાઈ એક રેજીસ્ટર કાગરે લેઈ ઓરડામાં દાખલ થઈ સરનામું વાંચવા લાગ્યો.

શેઠ વીકાજ મેહરજ તાલેવંતા. કોટમાં ગોલવાડની ગલીમાં. ચાન્ડ બીચીપાપાના ઘેરમાં. ત્રીજે માળે.

‘હા લાઈ હા.’ વીકાજ જોલ્યા. ‘વીકાજ હું પોતે અને ચાન્ડ શેઠ ઘેરબી એજ.’

‘બાવાજ એ ‘રેજીસ્ટર’ કાગજ સહવારના પોહરમાં કોણનું આયું ?’ હીલ્લાએ પોતાના બાપને સવાલ કીધો.

‘દીકરા એ કાગજ તારી સાવકી ખેહનનું છે.’ વીકાજએ કાગ ઉખેડતાં જવાબ દીધો.

‘નાનંભાયનું કાગળ ?’ હીલ્લા અજબ થઇ બોલી. ‘બાવાજી. તમે વરી નાનંભાય ઉપર શું કામ કાગળ લખીયું હોસે ? મને લાગે છે કે વરી તમે તેવણ પાસ કંઈ રૂપિયા મંગાવીયા હોસે ? ગેઇ વખતે તેવણ મુંબઇ આયાતાં, ત્યારે કેટલું કેટલું બોલી ગીયાતાં. તે છતાં વરી તમે પાછું તેવણ ઉપર કાંય લખીયું હોસે ?’

‘મારી દીકરી, નાનંભાય પાસે મેં આજે એક છેલ્લી મદદ માંગીતી.’ વીકાજીએ જવાબ દીધો. ‘બોલવા દે, બોલવા દે, દીકરા, હમણાં તારી નાનંભાયનો વખત બોલવાનો છે, ને આજે ગરીબ બાપનો વખત સાંભલવાનો છે. તેવણ મોટું ઘેર પરણી ગાડી ઘોડા ને વારી વાંતરવારાં થયાં, ને આપણે આવી કંગાલ ગરીબ હાલતમાં રેહનારાં મીસઝીન પડયાં, તે નહીં કાંય બોલે ? મોટું ઘેર પરણી ! કોણે પરણાવી ! કહાંથી પરણી !! કેઇ પુત્રમાંથી પરણી ને પાર પડી ગેઇ !! મુલતાનવાલાંઓએ પોતાનો છોકરો આપી છોકરી લીધી, તે નાનંભાયના મોહડાં અને નાનંભાયની ઇજતને ખાતર નહીં, પણ વીકાજી મેહરેજ તાલેવંતાની ઇજત અને હોરમતને ખાતર. ને આજે એ દીકરી મને હીજી. ને તેથી મારી ગરીબીમાં ! પણ દીકરા, એ બધું હું તારે ખાતર ખમી નાંઉં. તું એક વખત મેત્રીક પાસ કર, ને ડાક્ટર થા, કે પછી આપણું દલદર ફીટી જશે. પછી તારી એ બેહનનું જેથી કાંઈ કરજ તારી કેલવણી પાછલ થયું હોશે, તે બધું આપણે ભરી દેઇશું.’

‘પણ બાવાજી, ત્યારે તમે ખરેખર તેવણ પાસે રૂપિયા મંગાવીયાતા ?’ હીલ્લાએ પુછ્યું. ‘નાનંભાયે જ્યારે છેલ્લી વખત તમને ૩૦૦) રૂપિયા આપીયાતા, ત્યારે કેટલાં બધાં તેવણ શુરસે થયાંતાં, ને ફરીથી તેવણે એવી મદદ કરવા ના કેહવા છતાં—

‘જેની દીકરા, એ રૂપિયા મેં મારે ખાતર નથી મંગાવીયા.’ વીકાજી બોલ્યા. ‘આજે કાગળમાં રૂપિયા તન સો આયા છ ખરા, પણ તે મેં તારે ખાતર મંગાવીયાજી. એમાંથી આખાં વરસનો તારી સ્કુલનો પગાર અને મેત્રીકના ફાર-મની દસ રૂપિયાની ફીનો ખરચ બાદ કરતાં જે કાંઈ વધશે, તે તારી ચોપડી અને તારાં કપડાં ચપરાં પાછલ ખરચાશે. એમાંથી એક પછી હું મારે સાડા ખરચનાર નથી. જેની દીકરા, સ્કુલમાં આજ કેટલુંક થયું તું એકની એક સાડી પેહરી નયજી ? તેથી હવે ફાટી જવા આવીજી ! વાસ્તે એ રૂપિયામાંથી એક બે સારી જેવી સાડી લેઇશું, ને થોડાં બદીઆન, ને એક બે દળન સદરા ને થોડાં માંથા-ખાંના થાય એટલી મલમલ લેઇશું. તારી ઘેરમાં પેહડવાની સપાટખી ફાટી ગેઇજી, વાસ્તે એક બે જોડી સપાટખી, ને એક મજબુત ને ટકાઉ બુટની જોડ લેઇશું, તો આખું વરસ તે ઉપર નીકલી જશે.’

નાનંભાય, વીકાજી તાલેવંતાની પેહલી બાયડીને પેટની છોકરી હતી, અને પ્રબસુરત હીલ્લાની તે સાવકી બેહન થતી હતી. નાનંભાયની માયના મરણ પછી

વીકાળએ હીલ્લાની માય સાથ ખીજવાર લગન ઝાંખા હતાં, પણ તે ખીજ વારના લગન સુખી નીવડ્યાં નહીં, સખળ હીલ્લાના જનમ પછી વાંચ વરસે વીકાળે આ ખીજ બાયડી અચબુચ મરણ પામી, અને એ રીતે નીરદોશ હીલ્લાને પાળીપોશી મોટી કરવાની વેઠ વીકાળને માથે આવી પડી હતી.

ગરીબીમાં ગરીબી ઉમેરાતીજ ગઈ, અને સંકટનો બોળે વીકાળને માથે વધતોજ ગયો. કોઈનીબી મદદ વીના તેવણે પોતાનો ગુબરો કેટલીક મુદત સુધી મોટી મુશ્કેલીએ ગુબરયો, પણ અંતે તેવણને પોતાની દીકરી હીલ્લાની કેળવણી માટે નાનં'માયની મદદ લેવાની ફરજ પડી હતી.

મુલતાનવાલાની નાનં'માય પોતાની સાવકી બેહેન ખાતર નહીં, પણ પોતાના બાપના સખુન ખાતર, અવારનવાર વીકાળને વરસ છ મહીને નાણાંની મદદ કરતી હતી. પણ એ મદદ કેવી રીતની હતી ! વીકાળનું તેંડકરાઈભર્યું જીગર નાનં'માયની આટલી મદદ મેળવતાં ચીરાઈ ફંસાઈ જતું હતું, સખળ નાનં'માય ઉમેશાં જ્યારેખી રૂપ્યા આપતી હતી, ત્યારે બોલતી હતી કે—

“હવે એ દુકતીને શીખવવા બહાવવાના ફાંફાં મુકી દેઓ સમજ્યા ? થોડું ઘણું વાંચતાં લખતાં આવડ્યું તે બસ નથી કે શું, કે તેને અંગ્રેજી શીખવો ? મારે ત્યાં શું રૂપીઆના ઝાડ ઉગેછ કે એ દુકતીને સાફ છ છ મહીને તણાઈ મરે ! કોઈ સુધાર, ફીટર, કે કોઈ દારૂવાળો કે દુકાનવાલો ગરીબાગરીબને છ કાહડી, ચાર ચોખા પાડી આપવાની તજવીજ કરવાની મુકી દઈ તેને છકાવી નાખી. મારાથી હવે કંઈ ધડી ધડી બનનાર નથી. હું તમને સાફ કેહું છ બાવાજ, કે હવે તમે મારો પીછો છોડજો. મનેબી કાંઈ સંસાર લેવોછ કે નહીં.”

*

*

*

નાનં'માયની આવી નીમકહરામીથી વીકાળની નીરાસીનો પાર રેહ્યો હતો નહીં, પણ હીલ્લાના અજ્યાસનું આ છેલ્લું વરસ હોવાથી તેવણે છેલ્લી મદદ મેળવવા, નાનં'માય ઉપર જે કાગજ લખ્યું હતું, તેના જવાબમાં આ રેજીસ્ટર્ડ કાગજ આજે આવ્યું હતું.

વીકાળ તે કાગજ ધ્યાનથી વાંચવા લાગ્યા, અને તે કાગજ વાંચતાં પોતાના બાપના મોહડાં ઉપર ચહડ ઉતર થતા નુસ્સાનો રંગ જોઈ હીલ્લા બોલી :

‘બાવાજ એ કાગજમાં નાનં'માય શું લખે છ ?’

‘વાંચ દીકરા. તુંજ એ કાગજ વાંચ ?’ વીકાળએ હીલ્લાના હાથમાં કાગજ આપી કહ્યું.

હીલ્લા તે કાગજ વાંચવા લાગી.

નેક્તામ મુરખીજી

બાવાજી વીકાજ મેહરજી તાલેવંતા જોગ.

તમારા મુખારક હાથનું કાગળ એક મને આજ રાત્રે પુરું છે. વાંચી બીના નાણી છે. હીલ્લુને વાસ્તે તમે લખોજી ખરા, પણ એ બધી મુસીબતો તમારા બુઢાપામાં તમે તમારે હાથે માથે ખેંચી લીધી છે, ને હવે તમે બીજાને નાહક સંતાપોજી. હીલ્લુને વાસ્તે અત્યાર સુધીમાં મારાથી જેટલું બનીયું તેટલું મેં કીધું છે, ને હવે માહરાથી વધુ કાંઈ બી અને તેમ નથી. દુનિયામાં કેમ સાવકી બેઠન પોતાની બેઠન પાછલ એટલી બધી તણાઈ તુટી છે તેનો તમે વીચાર કરો.

પણ મેહરજી બાવાજી, એ બધી વિપત્તિ આએ ઘડપણના વખતમાં તમારી ઉપર ને પડે છે, તેનું મુલ કારણ એ પોરી-હીલ્લુ છે. તેને તમે છકાવી નાખી, અને લાડ લડાવી બેઠકાની દીધી. 'પગ જોઈ પાથરણું તાણવું' એ કેહવત તમે જુલ્લી ગીયાજી. વાસ્તે હવે લાંબા વિચારો મુકી દેજી, એને હવે ઘેરના કામ કાજમાં નાખો. છાકરીની જાતને ઘણી કેલવણી આપવામાં સાફ સેવટ આવતું નથી. ખુદા ન કરે ને તમારી આજે જો કંઈ થાય તો એ પોરીનું શું થાય, અને તાલેવંતાના ખાનદાનની એક છાકરીની કેવી જુરી હાલત થાય, એમ તમે તમારું કાગળમાં લખોજી ખરા, પણ બાવાજી હવે મારાથી કાંઈ બી બની શકતું નથી. તમારું મોહડું જોઈ હું એકજ સેવટ ઉપર આવીજી. હીલ્લુને તમે એકજ વરસ વધારે છસકાલમાં મોકલવા માંગોજી, તો તેના આખાં વરસનો ખરચ હું આપવા કબુલ થાઉંજી, પણ એવી સરતે કે હવે પછી એક અરધીબી તમેએ મારી પાસ માંગવી નહી.

આ કાગળ સાથે રૂપીયા ૩૦૦ નો એક એક મુંબઈ ખેંચ ઉપર મેં ખીડેલો છે, તે તપાસી લેજો.

એ રૂપીયા ફક્ત હીલ્લુને સાફજી છે, વાસ્તે એ બધા રૂપીયા એ પોરીની પાછલજી તમે ખરચજો, નહીં તો વધી ખાઈ કુદાવી પાછાં કાગળ ઉપર કાગળ લખજો. પણ અરદીબેહસ્ત પાદશાહના હું સોગન લેઈ લખુંજી, કે હવે પછી મારાથી એક અરધીબી તમારે સાફ બનશે નહીં, ને આએ રૂપીયા જો તમે બીજા કામમાં વાપરી ગુમાવી નાખશો, તો તમે હીલ્લુના ગુનેહગાર થશો.'

'બાવાજી,' હીલ્લા આ કાગલ વાંચતાં ઘણીજ ગુસ્સે થઈ બોલી. 'બાવાજી એ નાજાંમાય પોતાના મનમાં શું ચાહે પીયેજી. મોકલાવી દેઓ એના આએ રૂપીયા અબ ઘડી. મને હવે આગલ 'રટડી' કરવાની કંઈ જરૂર નથી. હું સારી રીતે અંજોજી લખી વાંચી નાણુંજી, ને હવે મને બોલવાની પણ જરા 'મેકડીસ' પડીજી. વધી 'પીઆના' ઉપરબી મારો હાથ ધણોજી કરી

મિલે છે, એટલે હું હવે 'પ્રાઇવેટ ટ્યુશન' આપી શકું એવી હાલતમાં છે,'
વાસ્તે એ નાનકાં માથાનાં ફીયાની કંઈ જરૂર નથી.

'ધીરી થા દીકરા' વીઠાણ આંખમાં પાણી લાવી બોલ્યા. 'સદા કોઇની
પડતીની રેહતી નથી, સદા કોઇની ચઢતીની રેહતી નથી હું' ઝુનેદખાન!
આંખે છુટો બાપ ઝુનેદખાન!! અરે ખુદા! હું એટલી બધી મરીજીમાં છું
આવી પડ્યો, કે મારી પેતાની દીકરી અને આવા નાલાયક સખુમે લખે. વાંચ-
હીલ્લાએ તે કમળ આંખ બાંધ્યા માંડ્યું.

'મુરબી બાવાજી,' મારાં લખવાનો તમે કાંઈ ગુસ્સો કરતા ના, પણ
લાચારીથી અને એવું લખવાની ફરજ પડી, ને હું 'ધાર્મિક કે માર્ગ' લખેલું
તમને વાંચાવી લાગીયા વગર રેહ્યો નહીં.

થોડે લખવે મળું' કરી નાંખ્યો.

તમારી તાબેદાર દીકરી.

નાબાં નોશીરવાન મુલતાનવાલા.

હવે ચઢવા પછી નીચે પડવું, એના જેવું દુઃખ અને એના જેવો
નામોસી આ જગમાં મળી થોડો છે. તેના કરતાં સફાવતથી જ મરીજીમાં રેહવું
સો ગણું બહું, સખળ એક મરીજીમાં અવતરેલું આદમી. હવે ચઢવું લઈ
તો તેને નીચે પડવાની ધાસતી બીલકુલ રેહજી ક્યાંથી? તવ મરીજીનાં પુરજી
ઉપર ચઢવા પછી, મરીજીની બીલકુલ અમડી પડવા કરતાં મોટા વધારે બહું.
તવ મરીજીમાં જનમ લેલ મરીજીમાં મરણ પામવા કરતાં, મરીજીમાં જનમવું
હંભર મળું બેઠતર છે.

'બાવાજી તમારી આંખમાં આંસુ છે! એ બધા તમારા કલ્લાટ ને સંતા-
પવું કારણ હું કમબખત છેક' હીલ્લા આંખમાં પાણી લાવી બોલી.

'નહી દીકરા. તાલેવંતાનું તાલે બરખસ્તે થયું ખરું, પણ હજી હું મરી
ગીયો નથી.' વીઠાણ છાતી ઠોપી બોલ્યા. 'ખુદા જેવો દાતાર છે. એની દાહડો
જશે માય. તારી બેઠન લખેલ, કે એ પછસામાંથી હું એક અરબીની મારા
વપરાસમાં લેઈ, તો હું તારો ઝુનેદખાન થાઈ. હું કોઇનો ઝુનેદખાન નથી, પણ
તારો ઝુનેદખાન છેક. દીકરા હીલ્લા, હું તારો ઝુનેદખાન ખરેખરો છેક. નાબાંની
કેલવણી પાછલ મેં હંભરો ફીયા ખરબીયાલ, ને તેના લગન પાછલ હંભરોનો
મેં ખુમારો કીધો, પણ તેમાનો ફસમો લાંબળી મારાથી તારી કેલવણી પાછલ
ખરચવાને બનતું નથી. આંખે નિમકહરામ દુકતી આંખે અને આંહું બધું
લખેલ, પણ ત્યારે એ શું થા ખાઇને ઉધરીતી? ને પવન ખાઇને મોઢી ચઢતી.'

'આંખે થેક તમે પાછો મોઢી દેઓ બાવાજી.' હીલ્લા પેતાના બાપની
આંખ જુઓ લઈ બેસી બોલી. 'હું આપણું ઝુજરાન કરવા ચકતીવાન છેક'

મીસ ગીયરીએ ગીયાંજ અઠવાડયામાં મને 'પીયાનો' વગાડતાં સ્કુલમાં સાંભળી કહ્યું કે મારા જેવો 'પીયાનો' જવલેજ કોઈ વગાડી શકશે. વાસતે હું થોડાં 'ટ્યુશન' મેલવવાની તજવીજ કરા. વધી વેતરવાનું ને ભરવા સીવવાનું કામ મને ખરેખર ખબર છે, તેથી હું લોકોનું કામ લેવશ.

'કાંઈ નહીં દીકરા,' વીકાજીએ જવાબ દીધો. 'આએ કાગળનો જવાબ હું લખનાર નથી. એક પાછો મોકલીયાથી નાનંભાય વધારે ખુશી થશે. તારો એવોળી દાહાડો આવશે મારી દીકરી, કે આ અપમાનનું વેર તું તારી સાવકી બેઠન ઉપર લેશે. ખુદા મારી અરજ સાંભલે ! હે મારા સાહેબ !! મારી હીલ્લાનો તું નીગેહખાન થશે !!!'

'ખાવાજી, મારે ખાતર તમે ઘણી ફકર કરોજી.' હીલ્લાએ પોતાના બાપની હાલત જોઈ કહ્યું. 'મુઠ્ઠા હું પેદાની પરતી ! જો હું મરીજ ગઈ હોતે, તો આજે તમારી આવી હાલત નહીં થતે. નાનંભાય મારી સાવકી બેઠન હોવાથી તે મને મદદ કરવા ના પાડેજી, પણ તમારી તરફ તો તેવજી—

'બસ કર દીકરા,' વીકાજી વાલ બંધ પાડવા હીલ્લાને બોલતી અટકાવી બોલ્યા. 'એ વાત હવે બંધ કર. નકામો જીવ રંજા કરવામાં સાર નથી. તું કંઈ સુકું પાકું બપોરને વાસતે કરી લે. આપણે બપોરના ત્રણ પછી આએ એક વટાવવા જઈશું, ને તાંડથી બેસાનીયાને તાંડ, ને બેસાનીયાને તાંડથી તારી 'સ્કુલ-સીલેસ' પાસે જઈ આખાં વરસની ફી એકદમ ભરી દઈશું. ચાલ, દીકરા, હું જરા મારા ફ્રેન્ડની ઓફીસમાં ફેરો મારી આડંજ, તેટલાં કંઈ ઘેરમાં હોય તે તથ્યાર કરી રાખજો. દીકરી હીલ્લા, તું ખરેખર એક હીરોજી છે.'

પ્રકરણ ૨ જી.

—:૦:—

લીલી મુકીની યાદ !

વીકાજ મેહરજી તાલેવંતાની હકીકત વાંચનાર સનમુખ લ'ખાણથી રજુ કરવી એ કાંઈજ નહીં પણ વખતના ચક્રર અને જમાનાના દોરની ચાલ રજુ કીધા બરાબર છે.

તાલેવંતાનું ખાનદાન આપણી આંગલીના વેડા ઉપર એ વખણાએલાં કુટુંબના માનવંત નર મેહરજી તાલેવંતાના એક પુરા દીકરા વીકાજની જીંદગીની જહોજલાલીની વારતાના કરતાં તેમની મુકલેસીની હકીકત આપણી વારતાનો પાયો નાખે છે.

મેહરજી તાલેવંતાના ગુજરયા પછી વીકાજ તેવણની મોટી પુત્રના એકલા માલેક થયા. આપના ગુજરયા પછી પોતાની દોલતનો મોટા ભાગ વીકાજએ કેવી રીતે ગુમાવ્યો, તે વાંચનારે જાણી લીધું છે. એ ન ખુટ એટલી દોલત ખુટી પડવાનો જ્યારે બરોબર સમો વીકાજને માથે આવી ઉભો, ત્યારે તેવે સમે તેવણ એક માતબર બાપની દીકરી સાથે લગનના ગાંઠથી બેડાયા હતા. એ લગનના પરીણામમાં તેવણ બે દીકરીના બાપ થયા હતા, જેમાંની એક બચપણમાંજ મરણ પામી હતી, અને બીજી નાન'ભાય હતી, જેને વીકાજએ પાલી પેશી મોટી કરી હતી.

નાન'ભાય ઉપર વીકાજનું વાહલ હોવાથી, તેની કેલવણી પાછલ પછસા ખરચવાની તેવણે કાંઈબી કસુર કરી નહીં. એક છ'મેજ મડમને 'ગવરનેસ' તરીકે તેવણે નાન'ભાયને કેલવવા મોટા પગારે રોકી, અને ઉંચા પ્રકારની કેલવણી આપ્યા બાદ, પોતાની એ વાહલી દીકરીને મુલતાનના જાણીતા અને માતબર જગીરદાર રમસ નોશીરવાન મુલતાનવાસી સાથે વીકાજએ પરણાવી પાર પાડી હતી.

પણ સંસાર સુખનો સાગર નાન'ભાય તરીને પાર ઉતરી નહીં, તેના બેહક સુખનો પાર તો હતોજ નહીં. પોતાના ખાલિંદગી દોલતની રેલછેલ જોઈ, માબાપના પ્યારથી છકેલી નાન'ભાય ફાલીકુલી ગઈ. તેની હેંકરાઈ અને તેંહકરાઈનો પાર રહ્યોજ નહીં. એવે સમે તેની ખીલતી લુવાનીના બાહરમાં, તેણીના ગુમાન અને ગરબની ગુનેહગારીની શીક્ષા તરીકે, કહરતે જ મોટી ભારી અને લયંકર સળ તેણીને કીધી

એ સળ શું હતી ?

ચૈત્રાચાર્યની સરસ્વતી પોતાના માપ વીકાળ તરફથી નાભામાં
ને મુખપથી એક તેલીઆઈ મલ્યો. એ તેલીઆઈ નાભામાંની માતાની બચ
કર ખીમારી વીધે હતો. તે મધે નાભામાંને એકદમ મુખપ આવવા
જણાવ્યું હતું.

પોતાની માતાની ભુરી ખીમારીની આ આકૃત ભરી ખબર મળતાંજ
નાભામાં એકદમ મુલતાનથી મુખપ આવી, અને તેજ દીવસે બપોરના તેના
માથે પુજાર્યાં.

તાલેવંતાના વીકાળને આથી મોટા ગમ લાગ્યો. તેમણે મરલાંગી
મયુ, અને સંસાર તુટી ગયો. નાભામાંને પણ તેથી મોટા ગમ લાગ્યો,
અને પોતાના અનંત મુખપ વખતમાં એક વાહલી માતાને ખોવાથી તેણીનું
દીલ રજા થાઈ ગયું.

કરતના અનંત દાથે કરેલી નાભામાંને આ સળ પહેલીજ હતી,
પણ તેણીને થયલી ખીજ સળ હજી પહેલાં કરતાં વધારે સખત હતી.

નાભામાંને પોતાની માતાની હમસી મુધી મુખપમાં રેહવાની રફજ
પડી. એ જ મહીના પુરા થાય તે આગમજ તેની ખીજ સળનો વખત
આવી લાગ્યો હતો.

દીવાલીના તેહવારે પડવાની એક બે દિવસ આગમજ, મુલતાનથી
નાભામાંને નામનો એક તાર આવ્યો, તેમાં તેણીના ખાવિંદ નોશીરવાનને
એકાએક લકવો થયો છે, એની ખબર મળી. નાભામાં આ ખબર મલતાંજ
અરધી ફાટી ગઈ. તોપણ હીમત ધરી, પુરા પરીણામની દરેક આરામ રાખી
પોતે આવતાં દુઃખની સામે જવા મક્કમ વિચાર કરી તથયાર થઈ, અને તેજ
દિવસે સાંજના જખલપોર મેલમાં નાભામાં, મુલતાન તરફ નીકળી ગઈ.

પણ તે ઘણું અસુર હતું.

નાભામાં મુલતાન પુરે તે આગમજ નોશીરવાન મુલતાનવાલા પુજરી
ગયા, અને નાભામાં જે ફાટી મુલતાન જઈ પુજ્યાં, તે દિવસે નોશીરવાનના
જંઘલાની કિરીયા થતી હતી.

નોશીરવાનના પુજરવા પછી પોતાના ઘણીની સરવે મિલકત વેચી
નાખી નાભામાં મુલતાન છોડી, અમદાવાદ જઈ વસ્યાં.

ખીલ દાથે ઉપર, પોતાની વાહલી મોહરદારના અમજાર મરણથી
વીકાળ તાલેવંતાનું ધરલાંગી મયુ, અને તેમનો સંસાર મિલકત તુટી
ગયો. પોતાની ખીપીકી મુખપ તળીયું તો તેમણના પરણવાની આગમજ
આવ્યું હતું, પણ પોતાની વાહલી મોહરદારને જે વારસો તેણીના પાતળર
પોતા તરફથી મલ્યો હતો, તે પણ અમલજ વીકાળએ કરાવી દીધો હતો.

એવી રીતે બધે વખત મલેલી દેલત છતાં, કિવાળીયા ખરચો કરી
વીકાળ પચવારી ગયા હતા, અને એટલું જણાવે તેમણને ત્રીજ દેલત કાં નહી

મલવી બેઠ્યો, એવી તેવણ ગણતરી કરતા હતા. પણ વીકાણની એ ગણતરી ખોટી નહીં હતી. તેવણને એવી આશા રાખવાનું એક એતેબર કારણ હતું, અને એ કારણ શું હતું તે આપણ હમણા જાણશું.

નાન માયની માતાના મરણ પછી વીકાણ ગરીબી અને મુશ્કેલીમાં વધારે અને વધારે દુખતાંજ ગયાં. એવે સમે તેવણે બીજા વાર લગ્ન કર્યાં, અને એ લગ્નથી હીસ્લાનો જનમ થયો. વીકાણનું આ બાલકી ઉપર બેસુમાર હેત દોડવા લાગ્યું, અને હીસ્લાના જનમથી તેવણને નવું ભેર અને મથેલી જવાબી પાળી આવી હોય, એમ તેવણ સમજવા લાગ્યા.

પણ કિસમતની કાઠી ક્રીતાબમાં લખાયલા લેખ બુદ્ધાજ હતા. મોટી ઉમરે બીજા વાર નહીં પરણવા નાન માયે પોતાના બાપને ધક્કાની સમજવ્યું; પણ ફેકટ! અમદાવાદથી એ કારણ સર નાન માય મુંબઈ આવી, પોતાના બાપને ફરીથી નહીં પરણવા ધક્કાની સમજવ્યું, પણ વીકાણએ તેણીનું કાંઈની કાંઈ મન્યું નહીં, અને અંતે તેવણ પરણ્યા નાન માય પોતાના બાપના બીજા વખતના લગ્નથી ધક્કાની દલગીર થઈ, અને એ લગ્ન પછી હીસ્લાનો જનમ થયાથી તે વધારે દુખી થવા લાગી, સખબ પરણ્યા પછી વીકાણ ઉપર ગરીબીએ સખત મલખા કાધા. તિરદોરા હીસ્લાને નાન માય પોતાના બાપની વિપત્તીનું મૂળ કારણ સમજવા લાગી.

તાલેવંતના આ તાલેવંત નાખીરા ઉપર આકૃત બુદ્ધા બુદ્ધા અવલોકેન્દ્રે વેરા ધારી આવતીજ મુઠ્ઠા.

બાપના લાડમાં ઉધરેલી હીસ્લા, પાંચ વરસની ઉમરે પુત્રતાંજ પોતાની વાહાલી માતાને ખોલી બેઠી, અને એ રીતે વીકાણ તાલેવંતની નવી ઉમે-દોની નવેસરથી પાળી ધુલધાની યાદ મઠ. બીજા વાર પરણ્યા પછી પાંચ વરસમાં પાછા તેવણ પોતાનું સંસાર મુખ ખોલ બેઠા. તોપણ પોતાના આ સર્વે દુખમાં હીસ્લાને બેઠ તેવણ પોતાને મુખી સમજવા લાગ્યા. હીસ્લાની સીકલમાં તેવણને પોતાની મરનાર મોહલાની આંખોનું નકલ માલમ પડતી હતી, અને તેટલાંજ માટે હીસ્લા ઉપર પોતાના અવિરાગી પ્રમામ આસખાંધી, વાહલની નજરથી વીકાણ તેણી વરસે બેતા હતા.

વીકાણએ એવી મુશ્કેલી અને ગરીબી વચ્ચે હીસ્લાને પાળી આપે સતર વરસની, મોટી કીધી, અને તેની કેળવણી પાછલ પોતાની પાસે પાડે કાંઈ હતું તે ન્યાયે ચિલકલ જરૂરી મરવાયા, ત્યારે અંતે નાન માયને આસરે અને તમ્મ માંમતાની તેવણને ફરજ પડી.

ગરીબ સિમ્મરી હીસ્લાના પોતાના બાપની આવલી નહોતલાલી અને તવંતરીની મોટી મોટી કાતો અને વમાણો કાંબલી, આજની ગરીબી અને મુશ્કેલી સમજીને ના મુખાવલે કહી તે અવમા મહીજ મુખાતી હતી.

હીલ્લાનો એ એક છુપો ગમ હતો. પણ એ છુપો ગમ વીકાજીથી છુપો રહેયો નહીં હતો. વીકાજી પોતાની દીકરીના ગમથી વધારે ગમગીન થતા હતા, અને તેણીને ખુશી રાખવાની તેવણ તરેહવાર હિંકમતો કરતા હતા. તેવણ હીલ્લાને દરરોજ સાંજના ખુલ્લી હવામાં ફેરવવા માટે પોતાની સાથે દરીએ કિનારે, બેન્ડ સ્ટેન્ડ ઉપર કે વિક્ટોરીયા ગારડનમાં લેઈ જતા હતા, અને ત્યાં તરેહવાર વાતો કરી તેણીનો જીવ બેહલાવવાની અનેક તજવીજો તેવણ કરતા હતા.

આ બધાં સંકટો અને સર્વે મુશ્કેલીઓ, વીકાજી જે આશ્વાસની ધીરજથી સહન કરતા હતા, તેનું એકજ કારણ હતું. તે આસાની ઉમેદમાં તેવણ જીવતા હતા, અને જીવવા માટેજ તેવણ તે આશાને આધારે પડેલા હતા.

એ આશા શું હતી?

વીકાજીની તે એક વિચિત્ર આશા હતી, અને તે આશાનો હવાઇ કિલ્લો તેવણ હવામાંજ બાંધતા હતા. તે આશા શું હતી તે જાણવાની આપણને જરૂર છે.

આજથી ઘણા વરસની વાત ઉપર વીકાજી તાલેવતાં જ્યારે પોતાની મેનિકની પરીક્ષા પસાર કરી 'એલફીન્સ્ટન કોલેજ'માં બી. એ. નો અભ્યાસ કરવા જતા હતા, ત્યારે તે સમે એલફીન્સ્ટન કોલેજમાં પુનાના એક માતબર પારસી જગીરદાર બેદરામશાહ બંગાલીનો એક પુરા દીકરો બમનશાહ, જે પુનેથી પોતાનો અભ્યાસ વધારવા એજ કોલેજમાં આવ્યો હતો, તેની સાથ વીકાજી તાલેવતાને ધાડી દોસ્તી પડી હતી. એ દોસ્તી વખત જતાં એટલી તો વધી ગઈ હતી, કે બમનશાહ અને વીકાજી એકમેકને ભાઈ કરતાં વધારે પ્યારથી ચાહતા હતા. પાછળથી તેઓની પ્રેમભરી મિત્રાચારીએ અસાધારણ રૂપ યક્ષ્યું હતું.

એ ધાડી મિત્રાચારીની પ્રિતભરી દીલદારીમાં વીકાજી તાલેવતા અને બમનશાહ બંગાળી વચ્ચે એકે દિવસ અરસપરસ એવો એકરાર થયો હતો, કે અમરજો વીકાજી, બમનશાહની આગમજ મરીનજ, તો પોતાની તમામ મિલકત બમનશાહને વારસામાં આપે, અને બમનશાહની કમરનજે તેનું જે કાંઈ હોય, તે વીકાજીને મળે. આ એકરાર થવા બાદ પાછળથી આ બંને જની મિત્રો કોલેજ છોડી છુટા પડ્યા હતા. જવાનીના ઉછળતાં લોહીના ગીબાવલાંપણાં સિવાય આ એકરારમાં બીજું કાંઈજ નહીં હતું. તે એકરાર પ્રધાને આજ ઘણા વરસ થઈ ગયાં છે, અને બંને જન આજે ધરડા થઈ ગયા છે. બમનશાહના પીતા બેદરામશાહ બંગાલી પોતાની પાછળ મોટી મિલકત અને ગંજવર જગીર, મુઠ્ઠી ગુજરી ગયા છે, અને વીકાજી

તાલેવંતા ત્યાર પછી બપ્પે મરતખે દોલતવાલા થઇ બપ્પે મરતખે ખુવારીથી મુકલેસીમાં આવી પરયા છે, છતાં તેવણુ હજી બમનશાહ બંગાલીની દોલત માટે હવામાં હવાઇ ફિલ્લા બાંધી રહ્યા છે.

એવી તકલીફી આશાની ઉમેદમાં વીકાજએ પોતાના આ એક વખતના નની મિત્ર સાથે કાગજ પત્રનો વેહવાર ચાલુ કરી, પોતાની પુરાણી દોસ્તીને પાછી ખીલવી તાજ કરવા ધારી. પણ ફેાકટ!!

બમનશાહ બંગાલીની સરવે મિલકતોમાં એક મિલકત જે પુનામાં 'બન્ડ ગોરડન્સ'ની પડોસમાં આવી હતી, અને જે આખાં પુનામાં વખણાઇ રહી હતી, તે મીલકત ખલકનુમા નામે ઓળખાતી હતી, અને જેમાં તેવણુ હાલ રહેતા હતા.

ખલકનુમાવાળી મિલકત ખરેખર એક હીરા જેવીજ હતી. બેરામશાહના મરણ પછી તેવણુની તમામ બગીચ સાથે આ ખલકનુમા પણ બમનશાહને સ્વાધીન થયો, અને જ્યાં બમનશાહ કોલેજમાં જે બદમનના સાધારણ નામથી ઓળખાતો હતો, તે હવે પુનામાં બમનશાહ શેડને નામે ઓળખાવા લાગ્યો.

સાઠની બરતીમાં આવવાની થોડાં વરસ આગમજ બમનશાહના ધણિઆણી પુનામાં અતેસારના રોગથી ગુજરી ગયાં, અને પોતા પાછળ એકબી વારસ નહીં મુકી જવાથી, બમનશાહ બંગાલીના ગમનો પાર રહ્યો નહીં. તે ગમના ગમથી તેવણુની દેહ બિલકુલ લથડી પડી, અને 'રૂમેલીઝમ' જેવાં બલમ દરફના તેવણુ ભોગ થઇ પરવાથી, સાઠ વરસની ઉમરે તેવણુ સી-તેર પંચોતેર વરસના જેટલા ધરડા દેખાતા હતા.

રૂમેલીઝમનું જોર બમનશાહને ચાલુ સતાવતું રહેલું. તેવણુની દેહ લથડતી ચાલી, અને અંતે તેઓ એટલા બધા નાતવાન થાઇ ગયા, કે ખુરસીપરથી બિછાના ઉપર અને બીછાના ઉપરથી ખુરસી ઉપર ખેસવા જેટલીજ શક્તી તેવણુમાં બાકી રહી.

મધ ઉપર જેમ માખો બમે છે, તેમજ પછસા ઉપર માનસરૂપી માખો પણ હંમેશ બમે છે! બમનશાહ બંગાલીની આવી હાલતમાં તેવણુ ઉપરથી ઓવરાઇ-પોવરાઇ જનાર કાંઇ કમતી નહીં હતાં! મામાના, કાકાના, ભાઇના, કુઇના, દાદાના, દાદીના ઉપરાંત બમનશાહ સાસરી તરફના માસી-સાસુ, મામી-સાસુ, ઉપરાંત કુવન-સાસુ અને બપાઇ-સસુના છધયાના છધયા, અછરાતાં પછરાતાં અને પડતાં ખડતાં બમનશાહ પાસે રોજ ધરમના ઢંકેલા ખાતાં હતાં! જેઓની છવીસ વરસે બમનશાહ શેઠે સીકલ નહીં જોયલી, અને જેઓની હસતી વિશે તેવણુને ખ્યાલબી નહીં હતો, તેવાં તેવાઓ બમનશાહ શેઠના દાહડાં હવે બરાઇ ચુકેલા સમજ તેવણુને જોવા માટે, ખરૂં કહીયે તે

તેવણના મધસા માટે હવે આવતાં હતાં, અને તેમાં કેટલાંક તો મુંબઈથી ખાસ કરી આવતાં હતાં.

પણ એ સરવે કવાળમાં હાડકાને દુર રાખવા માટે, બમનશાહ રોડના કાકાની ગુલ્શી અને ધના તામની બે જવાન જુદાક જેવી ક્લાંત છાકરીઓ બસ હતી. એ છાકરીઓ બમનશાહ રોડ ઉપર ઓધાઇ પંચરાઇ જતી હતી, અને કોઇનેબી તેવણની આગળ આવવા કે જવા દેતી નહીં હતી. પણ આ બે ક્લાંત કોકટો ઉપરાંત બમનશાહ રોડના બીજાં ધણાં અતલજના, ગુલા અને ધનાને ખાય કરડે તેવાં ખેશીઓ હતાં, જેઓને બમનશાહની આશા બાંધી મિલકત ઉપર હક હોવાથી મુલત થઇ બેઠાં હતાં, અને જેઓ ગુલ્શી અને ધનાની ઉપરવાલાં થાઇ તેઓની છાતી ઉપર ખલકનુઆમાં આવતાં જતાં હતાં.

એ બધાંઓમાં બમનશાહ રોડનાં એક ખુબસુરત, પણ રંગાયલાં લાલિજ સુનામાય સત્યા હતાં, જેવણ બમનશાહ રોડની મરજ ઉપરાંત લગન કરી અત્યાર આગમજના રંગાઇ ચુકાં હતાં, અને જેવણ પુનામાંજ 'કોનવંટ ઝીટ' મધે રેહી પોતાના મરનાર ધણીની દુકં પુછ ઉપર ગરીબ સંસારે પોતાનો ગુબરો કરતાં હતાં. એ સુનામાય સત્યાના એક પુરા દીકરા રસતમ ઉપર બમનશાહ રોડનો બેહક પ્યાર હતો, અને બમનશાહ રોડને પેટ એકબી ફરજ નહીં હોવાથી બહેરમાં એવું બોલાવું હતું, કે જ્યારે હરો ત્યારે ખલકનુઆવાલી મિલકત રસતમ સત્યાને મળવાની, અને બમનશાહ રોડના વારેસ તરીકે એજ રસતમ નેમાવાનો. સુનામાયનીબી તેવીજ આશા હતી, પણ ગુલ્શી અને ધનાને હાઇઠે ધીરજ વસી હતી, સબળ મામાની મરજ ઉપરવાલાં થઇને સુનામાયના પરણી જવાથી બમનશાહ રોડના ગુરસાને પાર હતો નહીં, એટલે ખંઠી ગુલ્શી હમેશાં બમનશાહ રોડને કાંઇ નહીં ને કાંઇ બાંહેણે તે જુની વાતોની ચાહ આપી સુનામાય તરફ તેવણને હસકે રેલિજ રાખવાની હિકમત ચાલુ રાખતી હતી, અને ધના તે આગમાં તેલ રેડી ખસી જતી હતી.

ખલકનુઆમાં બમનશાહ રોડ જ્યારે 'રમેતીઝમના' પુરા રોગથી રીખતા પડેલા હતા, તેવે સમે વીકાજ તાલેખંતાએ મુંબઈથી તેવણ ઉપર કાગળે લખવા માંડયાં હતાં. એ કાગળમાં બમનશાહ રોડને વીકાજએ પોતાની આગલી ફેમ્લીની ચાહ આપી કુબેદલરી રીતે તે મધે લીલા જેવી એક ખુબસુરત અને કેળવણી દીકરીને તે બાપ છે, એમ જણાવી તેવણના કાન ઉપર લીલાલની વાત લાવવાની લેજે વળવીજ કરી હતી, અને એ કાગળ અને આગલી મિત્રાચારીના વખતમાં થયેલા કોલકરાને આધારે વીકાજ તાલેખંતા ખલકનુઆવાલી મિલકતની કમેદ અને આશમાં મેઠા હતા. તેવણ નોકરી કારતબ હતા, કે બમનશાહ રોડ ને મરી જરો પડે.

ખલ્લકુમા તેવણ હીલ્લાના નામ ઉપર જરૂર કરી જંશે, અને એજ આરાની ઉમેદમાં વીકાજ જીવતા હતા. પણ તે આરા પાર પડે, અને તેમના જની દોસ્ત બમનશાહ મરી જાય, ત્યાં સુધી વીકાજને પોતાનો વખત લેવો ધણે ભારી પડવા લાગ્યો, અને તેથી નાનંભાયની મદદ મેળવવા વિના ખીલે કાઠખી ધલાજ તેવણ પાસે રહ્યો નહીં હતો.

એ રીતે હીલ્લા ઉધરી મેદી થાઇ ત્યાં સુધી નાનંભાયની મદદ જુદે જુદે વખતે ચાલુ રહી. પણ હવે નાનંભાયની ધીરજનુંખી સેવટ આવ્યું હતું, અને આ વારતાના પેહલાં પ્રકરણમાં જે લખાણ કમજ નાનંભાયે પોતાના બાપ ઉપર લખી મુંબઈ જેન્ક ઉપર જે રૂ૦૦) રૂપીયા નો એક મોકલાવ્યો હતો, તે ખરેખર છેલ્લી મદદ તરીકે હતો, એમ વીકાજ બેરાક જાણતા હતા.

તાલેવંતાવાલાંઓની એટલી આગલીપાછલી વાંચનારને જણાવવાની થઈ જરૂર છે, સબબ આપણી વારતાનો મુજ પાયા ખલ્લકુમાના કિમતી કમપાઉન્ડમાં નખાઈ ચુક્યો હતો,



પ્રકરણ ૩ જી.



એ ધન ધન હોરી !

‘બાવાજી. ચાલોની. હું તો તમારી વાર જોઉં?’ હીલ્લાએ પોતાના બાપને બાહારથી આવતાં વાર કહ્યું.

‘ચાલો દીકરા.’ વીકાજએ જવાબ દીધો. ‘યું કહું જરા રોમમાં ગીથલાં કેટલા વાગ્યા?’

‘તન વાગી ગયા.’ હીલ્લાએ ધડીઆલ જોઈ જવાબ દીધો. ‘હવે તમે જમરો ક્યારે ને આપરે જમું ક્યારે?’

‘મારે જમવું નથી દીકરા.’ વીકાજ બોલ્યા. ‘ચાહે હોય તે લાવ? હું બપોરના મારા ‘ફેન્ડ’ સાથે જમેલો છું. તે કાંઈ ખાણું કેની માય?’

‘હા બાવાજી. મેં તમારી વાર જોઈ એક વારો ખાઈ લીધું.’ હીલ્લા બોલી, ‘હું તમારી ચાહે લાઉં, તે તમે પીધો, તેટલાં હું કપડાં પેહરી લેઉં. મીસ ગીથરી ચલે તો સાફ બાવા?’

‘આજે સનવાર છે, તેથી તે વખતે કાઠમાં આવી હોયો, તો આપરે શ્રાવણપૂરનો ફેરા ફોકડ જવાનો બાવાજી.’ હીલ્લાએ ચાહે બનાવતાં કહ્યું.

‘તોપણ જવું તોં ખરું.’ વીકાજ ચાહે પીતાં બોલ્યા. ‘એ પછસા મારે મારી પાસે રાખવાજ નથી. એકબી હું વઠાવી લાયોછ, એટલે હવે એ રૂપીયા ઘેરમાં રાખવા હું માંગતો નથી.’

વીકાજએ ચાહે પીઠ મોહડું ઘોઘ લીધું, અને હીલ્લાએ તેટલી વારમાં પોતાના સાદાં અને સુતરાં કપડાં પેહડી લીધાં.

હીલ્લા પોતાના બાપ સાથ બારણાને તાલું મારી હેઠળ ઉતરી, અને બંને બાપ દીકરી મોહડલ્લાના નાકા ઉપર આવી લાગ્યાં. વીકાજએ એક ભાડેની વીકટારીયા ગ્રાંટરોડના સ્ટેશનની નજદીક જવા ઠેરાવી, પોતે હીલ્લાને લઈ ગાડીમા બેઠા, અને વીકટારયા આગળ ચાલી.

જે હીલ્લા સાંભલ. વીકાજ બોલ્યા. ‘તારી બેહને મોકલેલા આએ રૂપીયામાંથી મારે એક અરધી ખાતી હરામ છે. એમાંથી શું ખરચવું, તેની એક ટીપ આજે બપોરના મારા ફ્રેન્ડની આફ્રીસમાં મેં ઉપજવી કાઢી છે. તે પ્રમાણે એક આંકડો કરી તે તારી બેહને નાનું ઉપર તું મોકલી આપજે, એટલે તેની ખાતરી થશે.’

વીકાજએ પોતાના ગજવામાંથી એક ટીપ કાઢાડી હીલ્લાને આપી, અને હીલ્લા તે વાંચવા લાગી.

‘સરવાલો તો ખરો ખાતું ને આઠ આનાનો આયોછ. ખાવાજ.’ હીલ્લાએ પુછ્યું.

‘હા માય,’ વીકાજ બોલ્યા. ‘ખાંડીના રૂપીયા વધે તે નાનું માયને તું લખી જણાવજે. તું કંઈ તારા મનમાં ઓછું લાવતી ના માય. એબી દાહડો વહી જશે; ખુદા કરશે તો તારી બેન નાનું તારી આગલ હાથ જોડી ઉભી રહેશે, એવોબી એક વખત આવશે.’

મીસ ગીયરીની સ્કુલ ગ્રાંટરોડના પુલની હેઠાણમાં એક કુસાદે બંગલામાં આવેલી હતી, અને ગ્રાંટરોડ, ગોવાલ્યા તલાવ, ખમખાલા હીલ, અને ખેતવાડીના લન્તા ઉપર વસતાં માતબર પારસીઓની છોકરીઓ, ઇંગ્લેન્ડને અભ્યાસ કરવા ત્યાં આવતી હતી. મીસ ગીયરીની સ્કુલ ઉંચી કિસમની તાલીમ અને તરબીયત આપવા માટે મરાહુર થઈ ચુકી હતી.

એની કીસમની પેહલા વરગની એક મોટી સ્કુલ વીકાજએ પોતાની દીકરી હીલ્લાને માટે પસંદ કરી હતી, અને એ સ્કુલમાં હીલ્લાએ પોતાના ઇંગ્લેન્ડ અભ્યાસ ઉપરાંત ‘પીયાંનો’ વગાડવાની સંમપુરણ તાલીમ હાંસલ કરી હતી.

અંતે મીસ ગીયરીની સ્કુલ આગલ વીકાજએ પોતાની ગાડી ઉભી રખાવી, અને હીલ્લા સાથ તેવણ મીસ ગીયરીને મલવા તે બંગલામાં દાખલ થયા.

પણ હીલ્લાના કહ્યા પ્રમાણે ફેર ફેકટ ગયો. મીસ ગીયરી ત્રણ વાગેના બાહર ગયાં હતાં, અને સાત વાગ્યા અગાઉ પાછાં ફરનાર નથી, એવી તેવણના નોકરે લરફથી વીકાજને ખબર મલી. વીકાજ ધણાજ દલગીર થઈ ગયા. સાત

વાગા સુધી તેવણથી ત્યાં થોળાય તેમ હતું નહીં, તેમજ બીજે ઠેકાણે કોઈને ત્યાં જઈ વખત કાઢવા જેવુંબી તેવણને લાગ્યું નહીં, એટલે તેવણે મીસ ગીયરીને મળવાનું આવતી કાલ ઉપર રાખી, પોતાનો 'કાર્ડ' નોકરને આપી હીલ્લા સાથે તેવણ ખંગલામાંથી બાહર પડયાં.

'હવે ક્યાં જઈયે બાવાજી?' હીલ્લાએ રસ્તા ઉપર ઉભી રહી વીકાજને સવાલ કીધો.

'કેટલા વાગા હમના?' વીકાજ પોતાનું એક અસલી ધડીઆલ ખીસાંમાંથી બાહર કાઢી તેમાં નંદા બોલ્યા. 'સારા પાંચ! એહો! ત્યારે દીકરા આપણું ઝાંટરોડના સ્ટેશન ઉપરથી ચર્ચગેટની ટીક્રીટ લેઈ બેન્ડ સ્ટેનડ ઉપર જઈ, ત્યાં પાર ઉપર બેસીયે ને પછી ત્યાંથી આપરે ઘેર જઈશું.'

ઝાંટરોડનું સ્ટેશન સાંભેજ હતું, અને ત્રેનને હજી પંદર મીનીટનો વખત હતો. વીકાજએ બે થર્ડ ક્લાસની ટીક્રીટ લીધી, અને હીલ્લા સાથે પ્લાટફોર્મ ઉપર જઈ બેઠાં.

'ત્યાં રાખજે હો દીકરા,' વીકાજ બોલ્યા. 'તારી બેઠન ઉપર તું કાગજ લખે તેમાં લખવા બુલની ના, કે જે દહાડે 'ચેક' મલીયો તેજ દાહડે મીસ ગીયરીને રૂપિયા આપવા આપરે ગીયરતા. તું કાગજમાં સાફ ખુલે ખુલ્લું એમ લખજે હો કે?'

'લેઓ ચાલો, ઉઠો બાવાજી, ઘાંટ વાગો,' હીલ્લા પોતાના બાપનું ધ્યાન બીજી વાત ઉપર ખેંચવાના ઇરાદાથી પાછી વાત ઉઠાવી બોલી. 'અને 'ત્રેન' બી આવી.'

અને થોડી મીનીટમા વાંચેથી ગાડી આવી લાગી. વીકાજ પોતાની દીકરીને લેઈ ત્રીજા ક્લાસમાં બેઠાં, અને 'ચર્ચગેટ'ના 'સ્ટેશન' ઉપર ઉતરી, બેન્ડસ્ટેન્ડ આગલની પાર ઉપર હીલ્લાને લેઈ તરેહવાર ગાંમગપાટા મારતા, સાંજની ઠંડી લેહફીની લેહરમાં, પોતાની મુફલસીને બુલી જઈ, પત્થરની પાર ઉપર બેસી પોતાનો જીવ બેહલાવવા લાગ્યા.

પવનની સમીસાંજની ઠંડી લેહફી અંદર પાર ઉપર કેમ વખત વહી ગયો, તેની વીકાજને સમજ પડી નહીં. આજે સનીવારનો દિવસ હોવાથી ગવરનર સાહેબનું 'બેન્ડ' વાગતું હતું. 'બેન્ડસ્ટેન્ડ' ઉપર જેમ જેમ મારતે મીયાંઓની બબે ઘોડાની ભેરી આવતી અને જતી હતી, તેમ તેમ વીકાજ તેમાં બેઠેલા પોતાના આગલા વખતના હોસ્તોને નમી નમી સલામ કરતા, અને હીલ્લાને તે લોકની એલખાણુ આપતા જતા હતા.

'આએ લાલ ઘોડાની ભેડીમાં પેલા પારસી બેઠાજ, તે મારા હોસ્ત એનરેબલ મી. બેરામજી જીજલાઈના સાહેબનજા છે,' વીકાજએ હીલ્લાને ગાડી દેખાડી કહ્યું. 'ને આએ સફેદ ઘોડાની ભેડી જે સાંભેથી આવેજ, તેમાં સર જમશેદજી જીજલાઈ છે.'

“એવામાં સર જમશેદજીની બંદી વીકાજ આગલથી પસાર થઈ ગઈ અને વીકાજએ ઠી નેવણને નમીને સલામ કીધી.

‘બાવાજી, પેલો મુનાનો ‘આઈ બલાસ’ લટકાવી તમારી તરફ દીકરી દીકરી ભેટો ભેટો જે પારસી ગીયા તે કાણુ?’ હીલ્લાએ પુછ્યું.

‘એવા તો ઘણા ખોરીયા ખાપરીયા અહીયા આવેછ.’ વીકાજએ જવાબ દીધો, ‘બેન્ડરેન્ડ’ ઉપર જેટલા પારસીઓ આવેછ, તે કાંઈ બધાજ આખર ફાર આવેછ એમ તું ખારેછ થું? કેટલાંક કાલાં મેઠાં બાહરથી ધોતા ધોતા થઈ ‘બેરયા’ ચઢાડાવી એમથી તેમ અને તેમથી એમ જે લોપતા ફરેછ, તેથી આખર અને નિરદોશોને ઘણીજ સાહવચેતી રાખવી પડેછ. આજે ‘મેલકોચ’ માં જે ભય છે તે મારા ફેન્ડ દાહમાલાઈ ઘેલાલાઈ સીંઝ આઈઝ ઇન્-ધે-ધણાજ લાએક આદમી. અમીરી ખવાસના, ને ઉદાર દીલના. એવણની મીલના તનસો શેર આપરી પાસે ઉતા.’

‘તનસો શેર! બાવાજી!’ હીલ્લા અજબ થઈ બોલી ‘બાવાજી તે બધાનું તમે થું કીધું?’

‘દીકરી, તે વાત કાંઈ ચાહ દેવાડેછ?’ વીકાજ બતાવેા કરી બોલ્યા. ‘તે શેરમાથી એકસો શેર તારી બેહન નાન’ ન્યારે પરણી, ત્યારે મેં પાછલી રાતના તેના ડીલાંમા લખાવ્યા. ને બાકી રહેલાનો પાછલથી દારવાટલો કેમ ધયો તેની કાંઈ ખબર નથી. તે સો શેર જે છોકરી આજે લેઈ બેઠીછ, તે આજે મને તનસો રૂપડી માટે ચાર ને ગુનેહગાર કેહછ! ઇયા ખુદા! કંઈ નહી. એખી દહાડો જરો!!

એવામાં શાન્તબાઈ ટાવરના ધડીઆલમાં સાત વાગ્યા. લોકોની ગાડી અત્યાર આગમજની. છુટી છુટી જતી. રહેવાથી મેદાન ખુલ્લું થઈ ગયું હતું, અને લોકોની આગમન નિકળી જવાથી રસતો નવતરો થઈ ગયો હતો. હીલ્લા અને વીકાજ પોતાની વાતના ટાહેલાંમા એટલાં તો પડેલાં હતાં, કે અત્યાર આગમજ તેવણને ઘેર જવાનો જરાખી ખ્યાલ આવ્યો નહી.

‘સાત વાગ્યા બાવાજી ધડીઆલની ઢોકરી સાંભળવાંજ હીલ્લા બોલી. ‘હવે આપને ઠીકે તો ઠીક.’

તે ટિવસ પુનમનો હેવાથી ચંદ્ર તુરતનોજ ઉગેલો હતો. વીકાજ પોતાની વાહલી દીકરીનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી હલવે હલવે શાન્તબાઈ ટાવર આગલથી બાહાર રસતે પડયા, અને, પોતાને ઘેર જવા દાહી-રોકની અંગીઆરી તરફ હીલ્લા સાથે તેવણે અલખ માંડ્યું.

એવામાં સાંમેથી કોઈ જે જવાન પારસીઓ સેહલ કરતા, વીકાજની આગલથી પસાર થઈ જતા હતા, પછી તેવામાં તેઓમાના એકની મજર વીકાજ ઉપર પડતાંજ તે બોલ્યા:—

‘હલ્લો! વીકાળ રોઠ! ઠીક ઠીક!! હાથતાલી જખરી આપી દો દોસ્ત!!’

વીકાળ તેને જોતાજ સ્તબ્ધ થાઈ વિચારમાં પડી ઉભા રહી ગયા, અને હીલ્લાળી પોતાના બાપના આ દોસ્તોની આવી ઘેમઘણી જોઈ વીચારમાં પડી.

વીકાળ પોતાના આ બંને દોસ્તો સાથે વાતો કરી, અને હીલ્લા ગ્યાસ લાઇટના ફાનસના ઉજ્જસ વચ્ચે પોતાના બાપના આ બંને દોસ્તોના ચેહરા જોતી ઉભી.

આ બે માહેલો એક દોસ્ત વીકાળનો હાથ પકડી તેવણુને બાજુ ઉપર લઈ ગયો, અને હીલ્લા એકલી એક બાજુએ ગંભીર વિચારમાં પડી.

તેમની વાત લગભગ પાંચ મીનીટ સુધી ચાલી.

‘દીકરી હીલ્લા.’ વીકાળ પોતાની વાત પુરી કરી તુરતજ હીલ્લા આગલ આવી બોલ્યા. ‘હિયાંથી તુંને આપણા ઘેરનો રસ્તો ખબર છે કે? તું હિયાંથી એકલી ઘેર જઈ શકશે કે દીકરા?’

‘બાવાજી હું એકલી ઘેર નહીં?’ હીલ્લા ચમકીને બોલી. ‘કાંય બાવાજી મને એકલી ઘેર—’

‘હા દીકરી’ વીકાળ બોલ્યા. ‘તુંને રસતો ખબર છે કેની? જોની, હીયાંથી સીધાં ગાયાં એટલે જમના હાથ ઉપર દાદીશોકની અગીઆરી આવવી તાંહાંથી

‘નહ. નહ. વીકાળ રોઠ જરા સખુર કરો. હું ખરાબર ઇમાની એવણુને આપું.’ પેલો બીજો દોસ્ત ને એક ભણ્યો હતો એવું તેના બોલવાની ઢબ ઉપરથી માલમ પડતું હતું, તે વચમાં બોલ્યા, ‘જોવાની સીધાં જતાં ધાધીશોકનું આતસબેરામ આજેવું, હાંને તાંહાંથી અંદર જતાં બીજાની સેરી આવી. તાંહાંથી સીધાં જતાં ગોબાનો મોહલો આજેવો, અને—’

એવી રીતે તે ભણ્યો એક લંબાણુ ઇમાની ઉપર ઇમાની આપી હીલ્લાને ગોલવાડની ગલીનો પતો આપતો હતો, તેટલાં હીલ્લાં બોલી.

‘પણ બાવાજી તમે શું ખરેખર મને એકલી ઘેર મોકલવા માગો છો?

‘હા દીકરા.’ વીકાળએ જવાબ દીધો. ‘આજે સાહેબો સાહેબો અને આજ રાતનું ‘એપોઇન્ટમેન્ટ’ હતું’ તેનું મને બીલકુલ ખ્યાન રહેયું જ નહી. ‘પણ બાવાજી તમે પાછા ક્યારે આવશો?’ હીલ્લા રમસ થઈ કહી પડી બોલી. ‘તમને આવતાં થતું મોડું થશે, ને હું ઘેરમાં રાતપડી એકલી—’

‘નહી નહી દીકરી, દસ ને અગીઆરની અંદર તો હું ઘેરમાં જ હઉં એમ નહી ભણુ.’ વીકાળએ ખાતરીભરી રીતે જવાબ દીધો.

‘નહી બાવાજી. આજે રાતના તમે બહાર ના બરો.’ હીલ્લા, વીકાળને હાથ પકડી બોલી. ‘જોઈએ તો કાલે—’

‘નહી દીકરા, તું નહી સમજે,, વીકાળએ હીલ્લાના કાનમાં કહ્યું.
‘મને જવું જોઈયું. તું રસ્તા ઉપર એ શું ચેડાં કરેછ ? ગોળ દીકરી, મને
ખરાબ લાગશે તેનો વીચાર તો કરતીજ નહી કે ?’

‘જેમ તમારી મરજી ખાવા.’ હીલ્લા લાચાર થઈ ખોડી. ‘પણ તમે
જલદી આવશો હ ? તમે આવશે ત્યાં સુધી હું જગતી રહેવશ.

‘નહી નહી. તું નકામો ઉત્તરો ના કરતી માય.’ વીકાળ ખોડ્યા. ‘તું
જમીને સુધ જા. હું આવસ ત્યારે ખારણું ઠોકસ.’

વીકાળનો હાથ પકડી તેના હોસ્તોએ એક ખાનુશી તેને ખેંચવા માંડ-
યા, એટલે વીકાળએ હીલ્લાને ઘેર તરફ જવા કહી, આ ધનધન ધોરી
જેવા પોતાના હોસ્તોની સાથ તેણે આગલ ચાલવા માંડ્યું, અને ગરીબ
હીલ્લા લાચાર થઈ દાદીશોઠની અગીઆરી તરફ સીધી ચાડી.

શું ખરેખર આ બે પારસીઓ વીકાળના હોસ્તો હતા ! તેઓની વાત
ચીત કરવાની ઢબ ઉપરથી તો હીલ્લાને તેવુંજ લાગ્યું. તેમ બે હોય નહી,
તો, કદીબી વીકાળ આ પારસીઓ સાથ હીલ્લા જેવી પોતાની વાહલી દીકરી
ને રસ્તા ઉપર એકઠી મુકી જાય નહી. હીલ્લા પોતાના આપના હોસ્તોને
જોઈ ધણીજ કચવાઈ, અને મનમાં વીચાર કરતી ચાડી. ‘ખાવાએબી કેવા
ધન ધન ધોરી જેવા હોસ્તો શોધી કહાડયાછ ! હમના તો એવન કેહતા હતા
કે મને સર જમશેજીની સાથ ચોલખાન છે ! શેઠ ખેરામજી જીજીભાઈ સાથ
ખીજાન છે ! ફલાના શેઠયા સાથ હોસ્તી છે, ને ફલાના સાથ વેડવાર છે. ને
એવનતા તો હોસ્તો આવા નીકડીયા, ત્યારે શું એવને મને ઠગી. એવને
બધું મને ખોટું કહ્યું ? પેલો ખેઅહબ ભર્યો, ચોલખાન ખીજાન વગર
મને ગોલવાડની ગડીનો પતો આપવા નીકડીયો, ને તેના જેવોજ ખેલગામ
તેનો સાથી એક બાઈ માનસનો જરાબી મલાજે કીધા વગર, ખાવાનો હાથ
પકડી ખેઘડક તેવનને ખેંચવા લાગો. કેવા ખેઅહબ પારસીઓ ! બધરાંઓનો
કાંઈ મહલાજો કરતાજ નથી. મીસ ગીયરીએ ગયાંજ અડવાડીયામાં મને કહ્યું
કે પારસીઓ ઇંગ્રેજને પગલે ચાલી સુધારા ને કેળવણીમાં ખેશક ધણા આ-
ગલ વધી ગીયાછ, પત સુધરેલા ને કેલવાયેલા ભાગ કરતાં ડોલધાલુ ભાગ
દીવસ જતે ધણીજ વધતો જાય છે.’

પ્રકરણ ૪ થુ.

—:૦:—

પેસુ પેનર.

હજી છુટું છવાયું લોક પાલવા બંદર ઉપરથી કોટ તરફ જતું હતું, અને કોટ તરફથી કોલાબા તરફથી કે ઇ કોઇ લોક જતાં હતાં. હજી ગાડી ઘોડાની આવળખી હતી, અને ‘યુનીવરસિટી ગારડન’ માંથી મદમનાં છોકરાં-ઓને રમાડનારી આયાઓ, પોતાના બટલર દોસ્તો સાથે ઠીઠી કાઠા કરતી બાહર નિકલતી લોકોની નજરે પડતી હતી. ચંદરની ચાંદનીબી ઠીક પડતી હતી.

હીલ્લા વિચારમાં ‘ને વિચારમાં પસાર થતી હતી, તેટલાં પછવાડેથી કોઇએ હીલ્લાને બોલાવી. ‘હીલ્લામાય? હીલ્લા?!!’

કોન? પેસતનજી પેનટર!’ હીલ્લાએ પાછલ નજર કરી પોતાને બોલાવનારને ઓલખી કાઢી પુછ્યું.

‘હા! પેસતનજી પેનટર? હવે તમે ગરીબને કાંઠાથી ઓલખો બેહન હીલ્લા?’ પેસતનજીએ સવાલ કીધો. ‘તમે દરોઇંગતું કામ હવે વગર મદદે કરવા લાગા, એટલે મીસ ગીયરીએ આપણને ખરતા કીધા, પણ તેખી/ઠીકજ થયું કે તેવણે આપણને ખરતા કીધા, નહીં તો આજે પચીસ રૂપીયાથી છવીસમો રૂપીયો મીસ ગીયરી મને પરખાવતે નહીં. પન હીલ્લા તમે કેમ છો? બાવાજ કેમ છો?’

‘હું સારીકાંની છોક’ ને બાવાજબી સારીકાંની છો.’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘પન તમે ઘણે વખતે મલીયા હું? કાંઈ નવી ખબર?’

‘હા બેહન, ઘણે વરસે મલીયો.’ પેનટર બોલ્યો. ‘તમારી સ્કુલમાંથી મને રળ મલીયા પછી, બે મહીના સુધી તો હું વગર ચાકરીએ રખડીયા કીધો, ને અંતે મને મુંબઈ નાટક મંડલીમાં પેનટર તરીકે નોકરી રેહવાની ફરજ પડી. એક ‘પોર્ટ્રેટ’ બનાવનાર ઉપરથી હું હવે ‘સીન પેનટર’ થયો.’

‘નાટકના પરદા!’ હીલ્લા હસી પડી બોલી. ‘બાપરે! પેસતનજી તમે તો જુદેજ રસ્તે ઉતરી પડયા? તાહારે તમે તો ‘સીન પેનટર’ થઇ ગયા!!!’

‘હા બેહન, એક ‘સીન પેનટર.’ પેસુએ જવાબ દીધો. ‘હમના હમારી કમપની ‘તુફાના’ નામનો એક નવો ઓપેરા કરેછ. તેના બધા પરદા મેં ચીતારાછ, ને બધા ‘ડીઝાઇન’ મેં પોતે શોધી કહાડયાછ. આખું ‘સ્ટેજ’ આએ નવા ખેલ માટે હમારા માલેક બેજનજી લમલમે નવેસરથી રંગાવ્યુંછ.’

ખેલનો 'પ્લોટ' મેજ આપીયો. આહા! ખેલન હીલ્સા, એ ખેલની હું તારીફ કરું. જ્યારે એ ખેલ ગેમટી થીએટરમાં થશે, તાહારેજ મુંબઈના લોકોને માલમ પડશે, કે ખેલ કેવા થવા જોઈએ, ને પરફા કેવા રંગાવા જોઈએ.'

'પન પેસતનજી, તમે આટલી બધી મેહનત કરોજ, તાહારે તમુને તમારા માલેક મીં ભમભમ તરફથી પગારખી સારોજ મલતો હોશે?' હીલ્સાએ સવાલ કીધો.

'પગાર! પગાર સો રૂપીયા!' પેસુ પેન્ટરે જવાબ દીધો. 'કંઈ દમ નહીં, વેલાતના નાટકના કારીગરોની આવક સાથે આપરા નાટકના કારીગરોની આવક સરખાવતાં મોટા ફરક પડેજ. પણ અફસોસ કરવા જેવું તો એ છે, કે નાટક જેવો ઉમડા હુન્નર દીન જતે પારસીઓના હાથમાંથી છુટી નયજ, અને તેને બડલે ભવઈયાઓના હાથમાં નાટકનો હુન્નર જઈ પડ્યોજ. એથી થયુંજ એમ, કે નાટક જેવો ઉમડા હુન્નર 'ભવઈયાઓની ભવઈ'માં બડલાઈ ગીયોજ.'

'પન પેસતનજી તમારાં મીઠાંમાસી શું કરેજ?' હીલ્સાએ ખીજ ખખર પુછી.

'છે. તેવનખી હાલ મુંબઈમાંજ મારી સાથે છે' પેસુ પેન્ટરે જવાબ દીધો. 'તેવન નાગપોર જવાનાં હતાં, પન હાલ તો મેં તેવજીને થોભાવીયાં છે હમારો નવો ખેલ થયા પછી હમારી કંપની લાંખી સફરે નિકલે એવો સંભવ હોવાથી, તે ખખત તેવને નાગપોર જવાનો ઠેડાવ રાખ્યોજ. પન બહેન હીલ્સા, તમને મોહું થતું હોસે. પોના આઠ વાગા. ચાલો હું તમુને તમારે ઘેર પોંદ્યાલી જઈ. તમારું ઘેર બખર ગેટમાંજ છે કેની?'

'નહી પેસતનજી.' હીલ્સાએ ખુલાસો કીધો. 'તાંહાંથી તો ખાલી કીધાને આજે તન વરશ થયાં. મારા ખાવાથી બીસ રૂપીયા ભાડું નહીં ભરાયું, ને મારાં બેન નાન'માય મુલતાનવાલાંએ સસતાં ભાડાંવાલી જગામાં જઈ રહવાની બલામણુ કીધાથી, હમે હાલ ગોલવાડની સેરીમાં નવ રૂપીયાની જગ્યામાં રહીયેજ.'

'પન તમે એકલાં, આય વખતે, આજે હીયાં કાંહાથી આવી લાગાં?' પેસુ પેન્ટરે સવાલ કીધો.

'મારા ખાવા સાથે હું આજે 'એ'ડસ્ટે'ડ' ઉપર ગેમટી.' હીલ્સાએ ચાલતાં ચાલતાં જવાબ દીધો. 'ને તાંહાથી હમે બ'ને જન ઘેર જતાંતાં, પન તેવામાં તેવજીને રસ્તામાં કેઈ બે દોસ્તો મલવાથી, તે લોક સાથ—

'તમુને એકલાં મુકીને ચાલી ગીયા?' પેસુ પેન્ટર વચમાં બોલી ઉઠ્યો. 'તાહારે તેવન હજી—

‘હજી યુ’? પેસતનજી તમે બોલતા કેમ નથી? તમે મારા બાવાનેજ સાફ કાંઈ બોલવા જતાતા?’ હીલ્લાએ બજાદ થઈ પુછ્યું.

‘હજી તેવજી રાતના રખડવાનું છોડતા નથી, એમ હું બોલવા જતો. તો બેહન હીલ્લા?’ પેસુએ ખુલાસો કીધો. ‘એ અને ઠીક લાગતું નથી, બેહન હીલ્લા.’

પેસતનજી પેન્ટર પચીસ વરસની ઉમરનો એક ગરીબ, સાલેસ, પ્રમાણીક અને આબરૂદાર જવાન હતો. ધણું વરસની વાત ઉપર મીસ ગીયરીની સ્કુલમાં પચીસ રૂપિયાના પગારે છાત્રીઓના દરોજાં માસવરે લરીકે તે કામ કરતો હતો. મીસ ગીયરીએ પેસતનજીને રજા આપ્યાથી આ પ્રમાણીક ધંધો કરનાર જવાન ‘મુંબઈ નાટક મંડલી’માં એક પરદા ચીતારનાર લરીકે દાખલ થયો, અને પાછલથી તેજ નાટક મંડલીમાં પોતાની ચાલાકીના ભેરે આજે પેન્ટર ઉપરાંત સ્ટેજ મેનેજર અને કોઈ કેઈ વખતે ‘ઓથર’ લરીકે કામ કરી જણીતો થયો હતો. મીસ ગીયરીની સ્કુલમાં હીલ્લાનો તે દરોજાં માસવર હતો, અને મીસ ગીયરીની નોકરી છુટી જવા પછી જ્યાં સુધી પેસતનજી પેન્ટરને ચાકરી મલી નહી, ત્યાંસુધી હીલ્લાને ઘેર તેણીને દરોજાંના ખાસ ‘લેસન’ આપવા તે જતો હોવાથી, વીકાજ સાથ તેને ઠીક પીછાણ થઈ હતી. પેસતનજી પેન્ટરની વીકાજ સાથ પીછાણ થયા પછી પોતાના મીઠાં માસી સાથ હીલ્લાનો એક વખત પેસતનજીએ એલાપ કરાવી આપ્યાથી હીલ્લાને તેવજી ધણાંજ આહવાં હતાં, અને તેટલાં માટે તેવજી જ્યારે ત્યારે હીલ્લાની મુલાકાતે આવતાં અને હીલ્લાને પોતાના સાદા સંસાર વચ્ચે સુખી અને સંતોષી બેઠ તેવજી ધણાંજ ખુશી થતાં હતાં.

‘આજે ગોલવાડની ગલી?’ પેસુ હીલ્લાને ગલીનું નાકું દેખાડી બોલ્યો. ‘તમારું ઘેર કીયું હીલ્લા બેહન?’

‘મારું ઘેર આજે નીચા બોટલાવારું’, હીલ્લાએ ગલીની અંદર પેસુને લેઈ જઈ દેખાડ્યું. ‘એ ચાનજી ચીચીપાપાનું ઘેર કેહવાયછ! તીને જાણે હમે રેહીયેછ. કોઈ ઠાહડે કુસ્સદે આવજો. પેસતનજી મારું કરજો છ! તમને ધણી તજદી પડીછ.’

‘તજદી?’ પેસુ ડોલા ચઢડાવી બોલ્યો. ‘તાહારે યું હું રાત પડી તમને રસ્તા ઉપર એકલા મુકી જઈ!’ તનારા બાવા ક્યારે આવ્યા કેહી ગયાછ હીલ્લામાય?

‘તેવન દસ અને અગીઆરની વચ્ચે આવવા કેહી ગયાછ.

પેસુએ દસગીર એકરે પોતાનું ડોકું હીલ્લાનું, અને હીલ્લા પેસુને બેઠ દસગીર થઈ બોલી:—

‘તમે મારા બાવાના દેસ્તોને જાણખોજ પેસતનજી?’

‘ખેલન હીલ્લા, તમે તમારા ખાવ! સાઈ’ નકામાં જગી તખીયત બગાડતાં ના’ પેસુએ કહ્યું. ‘ઉભગરાથી તખીયત બગડેછ ખેલન. ચાલો હવે હું તમારી રજ લેઈંછ. હમારી કમપની દર રવીવારે બપોરના પોતાના ખેલ કરેછ, વાસ્તે હું કાલ બપોરના ખેલની બે ટીકીટો તમારે સાઈ લેઈ આવશ. આવતી કાલે ‘અલાદીન’નો ખેલ અને ‘ધાનસાખ’ કલબના ખોટાં ખાડ મેઝમર’ એ નામનો ફારસ છે.’

‘શું શું! ધાનસાખ ને ખોટાં?’ હીલ્લા ફારસનું નામ સાંભલી હતી પણ ખોલી. ને અલાદીન!’

‘હા ખેલન અલાદીન!!’ પેસુએ પોતાની નાટક મંડલીનો અચાવ કીધો. ‘એ ખેલ આજ ઘણાં વરસોની વાત ઉપર લખાયો હશે. તે ખેલ લખનારખી મરી ગયા, તે ખેલ લખાવનારખી ગયા, ને તે ખેલ કરનારા જે જવાન ઉતા તે ધરડા થયા, અને જે ધરડા ઉતા તે મરી ગયા એટલો જીનો ખેલ થયો છતાં, ખેજનજી લમલમ એ ખેલ હજી મુક્યાજ કરેછ? પણ ચાલો ખેલન હીલ્લા, હવે હું જઈંછ. હું કાલે તમારે સાઈ ટીકીટ લેઈને આવશ.’

પેસુ પેન્ટરે ખરેખર કાલાંમાય ટાએલું જ હતું! તે બખે વખત હીલ્લાની રજ લેઈ જવા નીકલ્યો અને બખે વખત વાત ઉપરથી વાત કાહડી ટાએલું કરતોજ ગયો.

કાંઈખી વાત કરવાનાં કારણ વગર વાત કરવી, અને તે વાતમાંથી કાંઈખી વાત કાઢી સાંભા આદમીને તે વાતમાં શું ટાવી નાખતું, એ એક જતનો હુંન્નર છે.

પેસુ પેન્ટરે તેવી હુંન્નરમંદી અને સિક્તથી વાત ચલાવી હીલ્લાને અરધી ખુશી અને અરધી દલગીર બનાવી આવતી કાલે બપોરે મલ-વાતું બેચાતું મુકી તે ચાલી ગયો, અને હીલ્લા પોતાના માલ ઉપર જઈ, ખતી સલગાવી પોતાના વાહલા બાપની આવવાની રાહ જોતી બેઠી.

નવ વાગ્યા!

‘નવ વાગ્યા!’ પડોસના ઘડીઆલમાં નવની ટકોરી વાગતી સાંભલી હીલ્લા મૈનમાં ખોલી. ‘હજી તેવનને આવવાને બે કલાક જોઈયે.’

હીલ્લાની જીબ ખિલકુલ મરી ગઈ હતી. નવની ટકોરી સાંભલી પોતાના બાપને આવતાં હજી વખત છે, એમ જાણી તેણીએ કાંઈ વાંચણમાં પોતાનું ધ્યાન રોકવાનો વિચાર કીધો. તેવા વિચારથી તેણીએ કાંઈ વાંચવા માંડ્યું.

‘દસ વાગ્યા!’

‘દસ વાગ્યા! હજી એક કલાક બાકી છે.’ હીલ્લા દસની ટકોરી સાંભળી ખોલી. ‘એટલું અગતનું શું કાંમ હોરે, કે આવડી મોડી રાત સુધી એવનને બાહાર રોકાવું પર્યું?’

અંતે અગીયાર વાગ્યા !

‘હમના આવતા હોસે, ગલીના નામ ઉપર ચાલતા હોસે-ઐટલા ઉપર ચડતા હોસે-હાલર ઉપર હોસે-ખારણુ ઠાકતા હોસે ! ! !’

એવી એવી કિસમના હડતા વિચારો અગીયાર વાગ્યા પછી હીલ્લાના મગજમાં ભમવા લાગ્યા. અગીયાર વાગ્યા પછી તેણીની ઇનતેન્સરી ધીમે ધીમે વધતી ગઈ, અને હવે તે ઓરડાની ખારી પકડી ઉભી રહી, બાહર ઠોંકી કાઢી ગલીના નાંકા ઉપર લાંબી નજરે ડોલા ફાડી એવા લાગી. એમ કરતાં પડોસના મોહલ્લામાં કોઈના ધડીઆલમાં ખારની ટકોરી વાગતી હીલ્લાએ ગણી.

‘ખાર વાગ્યા !’

‘સાડા ખાર ! !’

‘એક— ! ! !’

‘યુ’ થયું ! !’ હીલ્લાની ધીરજનો હવે અંત આવ્યો. ‘ઐટલું બધું મોઢું તો કોઈ દાહડે થયું’તું નહીં ! બધું બધું તો દસ વાગતાંતા, પણ આજે એક વાગે ‘ને હજી કાંઈ રહેયા.’

અરીખ ખીચારી હીલ્લા ! આવી ઇનતેન્સરીમાં દરેક મીનીટ અને દરેક ધડી તેણીને મન કલાક કલાક નેટલી લાંબી લાગતી હતી. નવથી એક વાગ્યા સુધી પોતાના ખાખની રાહ જોતાં તે ઐટલી તો યાત્રી ગઈ હતી, કે હવે તેણીની તબીયત બગરવા લાગી, અને તેણીના મગજમાં ચઢત હાલર યુદ્ધા વિચારોથી તે અરબી બેંધ્યાન જેવી થઈ ગઈ.

બે વાગ્યા. બેની ટકોરીખી તેણીએ ગણી, અને દીવાની ખાવરી નંબી થઈ ઓરડામાં હિયાંથી ત્યાં અને ત્યાંથી હિયાં તે ભમવા લાગી.

ત્રણ વાગ્યા !

અરધા વાસ્યા—પાછલી રાત પડી-પાટપડોસીના ઐટલા બોવાયા, અને એક ચાંદન થવા લાગ્યાં.

રાત આંખી નગ્ની નગ્ની હીલ્લાએ પુરી કીધી, પણ વીકાજ પાછા ફરીયા નહીં. હીલ્લાએ જખરી ધાસ્તી ખાધી, અને તે ધાસ્તીથી તેણીએ સમજ તપી ગઈ, અને તેણીનું માયું દુઃખી આવ્યું.

છ વાગ્યા અને સહવાર પડ્યું. સુર્યનાં કીરણોથી મોલવાડની ગલીમાં ઉભર ફેલાઈ રહેયા, પણ નિરહોરા હીલ્લાને તે ઉભર છતાં ચોતરફ અંધાર નજરે પડવા લાગ્યું ! તેણીનાં માયાંમાં સખત દુઃખારો ચાલુ થવા લાગ્યાં. તેણીને ચક્કર આવવા લાગ્યાં, અને તેજ વખતે હીલ્લા પટકાઈ પોતાના ટોલિયા ઉપર પડી બોલી:—

‘ખાવાજી તમે કાંઈ ગીયા ? બો-મારા ખાખ ! !’

પ્રકરણ ૫ મું.

—:૦:—

એક કાગળના કટકા ઉપર લખેલું ફરમાન

પેસતનજ પેન્દરનું રહવાનું મકાન ચીચયોગલીના રસ્તા ઉપર સસતાં બાડાંવાથી એક ચાલમા હતું. ત્યાં તે પોતાનાં માસી મીડીબાઇ સાથે રહતો હતો. મીડીબાઇ એક અધોર ઉંમરનાં વિધવા હતાં, અને પેટે એકબી ફરજ નહીં હોવાથી, માઆપ વગરના પોતાની બેઠનનાં દીકરા પેસતનજને પોતે દીકરા કરી પોતાની સાથે તેવણે રાખ્યો હતો. પેસતનજ ઉપર તેઓનો ઘણો ખ્યાર હતો, તેમજ પેસતનજ પેન્દર મીડીબાઇને આન અને પ્રિતથી ચાહી પોતાના માતા સમાન માસીને 'મીઠાંમાસીના' લાડકાં નાચાથી હંમેશા તે બોલાવતો હતો.

આતંતરને દાહડે સહવારના પોહરમાં ઉઠતાંને વાર પેસુને પેહલી ખાત ચાહ આવી, તે ગઘ રાતના હીલ્લાને માટે મોકલવા કેહલી આજનાં બેલની બે દીકરીટાની હતી. તે ચાહ આવતાંજ પોતે ટાલિયા ઉપરથી કમી મોહડું હાથ ધોઇ, આહે પીછ કપડાં પેહલી બાહર જવા તજવાર થયો. પેસુને એટલો જલની બાહર જતો જોઇ 'મીઠાંમાસીએ પુછ્યું':—

‘એ વરી એટલો સકારો કાંહ નયજ પેસુબા ?’

‘આજે મને ઘણુંજ કામ છે મીઠાંમાસી.’ પેસુબાએ જવાબ દીધો. ‘જેજનજ શેક પાસે પેહલાં તો બે દીકરીટ મંગાવી, વીકાજ તાલેવંતા ઉપર મારે મોકલી આપવીજ, ને ત્યાર પછી—

‘હીલ્લાના બાપ ઉપર!’ મીઠાંમાસી બોલી ઉઠ્યાં. ‘તું હીલ્લાને તાંહ નયજ કે પેસુબા ?’

‘નહી માસીમાય. કુરસહ કાંહ મલેજ કે નઉ’! પણ એકએક ગંજ કાલે રાતના અકસમાત રસતામાં હીલ્લા સાથ મેલપ થઇ મીયો, ને તે ઉપરથી મેજ કેહ્યું કે હું દીકરીટ મોકલાવસા’

‘મોકલજે, મોકલજે.’ મીઠાંમાસીએ કેહ્યું. ‘કેવી વાય જેવી દીકરીટ જેર રાખુ ને સખજવાથી’

‘ચાલે કાંહ કેહવોજ કે માસીમાય ?’ પેસુએ જતાં જતાં અચ્છે હાથમાં લઇ પુછ્યું.

‘જ નરાઇ! આજસ ઉવાએ લાંબો રેહ દીકરા.’ મીઠાંમાસી આવાજમાં લઇ બોલ્યાં. ‘લે વેહલો આવ દીકરા. રોજ લાવ !’

સહવારના પોહરમાં પવનની ઠંડી લેહકીમાં પેસુ પેન્દર ધરમાથી બાહર નીકલી ચાલવા માંડ્યું. સહવારને પોહર રસ્તા ઉપર લોકોની ઘણી આવ નહીં હોવાથી, પેસુએ બ્લેસીસ રોડ સુધી ચાલી જઇ, ત્યાંથી

ત્રામમાં બેસી કોઠમાં જવાનો ઠેરાવ કરી, વિચારમાં વિચારમાં તે આવ્યો.

પોતાના વિચારની ધુનમાં પેસુ સર જમરોડળની ધરપીટાલ સુધી આવી આવ્યો, અને નાકા ઉપર આવી ત્રામની રાહ ભેટો તે ઉઠો હતો, તેવામાં પાછલથી એક ત્રણ પટીવાલા જમાદારે આવી સાહેબજી કરી પેસુનો રસતો રોકી કહ્યું:-

જેશ સખર કરે રોઠ. હમારા બડા સાહાબ તુમકો બુલાતા હયે."

કાસકો! હમકો બુલાતા? કીસ વાસ્તે? પેસુએ અજબ થઇ પુછ્યું.

કલ રાતકો ધરપીટાલમે એક આદમી મર ગયા હયે, ઉસકે ઉપર જુરી બરના હયે! કોરોનર સાહાબ કબસે આએ હ'એ, એર ફકત જુરીમે એકહી આદમી જરૂર હયે. અલી કાંમ ખલાસ હો બચગા."

પેસુ પેન્ટરે જોયું કે લોંચ્યાંએ એક વખત પકડ્યો, એટલે તે છાડનાર નથી, વાસતે મુગામુગા હમ બાંધી ભપકામાં તેણે જમાદાર સાથે ધરપીટાલના કમપાઉન્ડ તરફ ચાલવા માંડ્યું.

કોરોનરની તુરતનોજ આવેલો હતો, એટલે જુરીનું કામ તેજ વખતે સર થયું.

સર જમરોડળની ધરપીટાલના હાઉસ સરજ્યને એવી જબાની આપી કે 'મરનારને ગઇ રાત્રે ચાર વાગને સુમારે એક પારસી ધરપીટાલમાં બિહોરા હાલતમાં લઇ આવ્યો હતો. તેના ગલાં ઉપર સખત દબાણ કર્યું અને જણાવ્યું હતું. મેં લાગે છે, કે મરનારે આપઘાત કરવાની નેમથી પોતાના ગલાંની આસપાસ ફમાલનો ફાંસો નાખ્યો હતો, જેથી ગુંગલાઇ જવાથી તેનું મરણ નીપજ્યું હતું.

બોબિ બારના માલિકે જણાવ્યું, કે મરનાર ગઇ કાલે રાત્રે બીબ બે પારસીઓ સાથે મારે ત્યાં ખાવાપીવા આવ્યો હતો. ત્યાં ત્રણેજન રાતના એક વાગ્યા સુધી હતા. પાછલથી મારા નોકરે મને ખબર કીધી. કે તેઓ જુગાર રમે છે. હું તેઓને અટકાવવા ગયો, પણ તેટલાં પેલા બે પારસીઓ જતા રહેલા અને માલમ પડ્યા. મરનાર એરડામાં એકલોજ હતો, અને ઘણીજ ઉસકરાયલી હાલતમાં મેં તેને જોયો હતો. મેં તેને માફ મકાન છાડી જવા કેહ્યું હતું. મારા ગયા પછી તેણે મારા નોકર પાસથી કાગળ અને ખરીઓ કસમ માંગ્યાં હતાં. પાછલી રાતના સાડા-ત્રણ વાગે, મારા નોકરે મને ખબર કીધી, કે મરનાર જમીન ઉપર બિહોરા થઇ પડ્યો છે. હું તુરતજ તે એરડામાં ગયો. તે લોંચ ઉપર બિહોરા થઇ પડેલો હતો, અને તેના ગલાંની આસપાસ આએ ફમાલ તોળાંને બાંધેલો હતો. તેણે કાંઇ કાગળ લખ્યું હશે, તે તેની આવલ લોંચ ઉપર પડેલું હતું. આ રેહ્યું તે.'

જાનીનું કામ પુરું થતાં જ મરનારની લાસને જોવા કોરોનર જ્યુરીના મેમબરો સાથે ગયો, અને પેસુ પેન્ટરે પણ ફફડાવે બેઠક કરી તેઓ પાછલ ચાલવા માંડ્યું.

‘એનું નાખોડ નય, સા—નું ! સહવારના પાઠરમાં આંખે કાંઈ વખર ખાધાની મોરચી !’

‘કેમ મીઠું પારસી,’ કોરોનરે પેસુને લાસથી દુર બેઠકાર ઉભેલો જોઈ પૂછ્યું. ‘આંખે લાસને જોયા વગર તું કેવી રીતે તારૂં મત આપશે ?’

પેસુ કોરોનરનો ઉપકો સાંભળી તુરતજ પેલી લાસની આગલ ગયો. કોરોનરે તે લાસને ફેરવીને સરવેને દેખડાવી, કે કાંઈ જળસ્તી કે મારફાડની નીશાણુ મરનારના આંગ ઉપર અગર હોય, તો તેઓ તે જોઈ લીધે. લાસને તપાસી કોરોનર જોવા પીઠ ફેરવતો હતો, તેવામાં પેસુ પેન્ટરની નજર એકાએક મરનારના ચેહરા ઉપર પડી, અને તેજ વખતે તે ચીસ પાડી બોલી ઉઠ્યો:

‘કોણ ! અરે એતો વીકાળ છે !’

‘તમે એને જોલખો છો ?’ કોરોનરે પેસુને જીમ પાડતા સાંભળી પૂછ્યું.

‘એ કોણ છે ?’

‘એ મારી પીછાનવાલો છે.’ પેસુએ દીધમુઠ યાદ જવાબ દીધા. ‘એ-વળુનું’ નામ વીકાળ મેહરજ છે. એવળુ ગઈ કાલે રાતે કોઈ બે પારસીઓ સાથે બહાર ગીયા તો, એ ખરી વાત છે સાહેબ. તમે સાહેબ જ્યુરીનું મત લઈ આ લાસને મારે સ્વાધીન કરવાનો હુકમ આપશો, ને પેસુ કાગળ જે મરનારે લખીયું છે, તે મને આપવાની મેહરજાની કરશો.’

કોરોનરે તુરતજ તે કાગળ પેસુ પેન્ટરને સ્વાધીન કીધું. જ્યુરીએ મરનાર માટે ફાંસી ખાઈ આપધાત કરવાનો અભીપ્રાય આપ્યો, અને કોરોનરે લાસને પેસુને સ્વાધીન કરવાનો હુકમ કીધો.

*

*

*

આપણી વારતામાં બનતા નજીબ બનાવોને લંબાવી દરશાવવા કરતાં અગતના બનાવોને વીસ્તારવાની બહુ જરૂર હોવાથી, પેસુ પેન્ટરે વીકાળના રવાનની કેવી રીતે વ્યવસ્થા કીધી, તે રવાન તે ક્યાં લઈ ગયો, અને શું કીધું, તે સમજાવું દરશાવવાની કાંઈ જરૂર નથી. એટલું જ કેહવું ખસ થશે, કે વીકાળના રવાનને પેસુ પેન્ટર તુરતજ ઉંચકાવી ગોલવાડની ગલીમાં આવેલાં તેવણના મકાનમાં લઈ ગયો. ત્યાં રવાનને ખડકીમાં એક બાજુ મુકાવી પેદલે માલે રેહતાં બાડુતોને આ માહેતમલરી ખખરથી ખખરહાર કરી, ધરમની કિચા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવા તે લોકને અરજ કરી, પોતે આ દુખલરી ખખર હીલ્લાને કેહવા ત્રીજે માલે ગયો.

પણ હીલ્લાની હાલતનું કેકાણું ક્યાં હતું ?

તે ખુલ્લે દરવાજા પોતાના કાચ ઉપર બેસાંન બને બેઠોશ હાથમાં
બકબક કરતી પડી હતી. પેસુએ તેણીને હીલવીને ઠાકી.

‘હીલ્લા ! ઓ હીલ્લા !! બેહન હીલ્લા. !!!’

‘બાબા, તમે આયા કે ? બાબા તમે કાંઠાં ઉતા ! આખી રાત તમે
કાંઠાં ઉતા બાબાજી !’ હીલ્લા તાપની બીભારીમાં પેસુને જોઈ બોલી.

‘હીલ્લા તારા બાબા નથી આયા, પણ હું આવેલો છઉં.’ પેસુ દલ-
ગીર થઈ બોલ્યો. ‘મને તું બોલબેહની બેહન ! હું કોણ ?’

‘બાબાને લાયા ? તેવલુ આયા ? હું નથી બોલવાની ! તમે કાંચ
નહી આયા બાબાજી ! અંતે તમારો જીવ ગીચો ! અંતે તમે આવો રસ્તો
દેખાડ્યો બાબા !! બાબા તમે મને કોણને સોંપી ગયા !! બાબા તમે આજે
શું કરી ગયા !! બાબા હું તમારા વગર કેમ રહેવસ !!’

હીલ્લાનો બકબકારો જોઈ પેસુ તરતજ મોહલ્લામાંથી કોઈ ડોક્ટરને
બોલાવવા દોડ્યો. બોંચતરીએ રેહતાં ભાડુતોએ વીકાજના રવાનની જોઈતી
બચરચા કીધી, અને ડોક્ટર આવી હીલ્લાની તાપ કેટલી ઊંચી છે, તે જોવા
થર્મામીટર મુકી, નાડ તપાસવા લાગ્યો.

ધણે બારે સમઘી હકિકત, અને આસપાસની બીના સાંભળી, હીલ્લાની
હાલત ડોક્ટરે ચીંતાભરી જણાવી કહ્યું કે, એને ‘ગ્રેન ક્રીવર’ લાગુ પડી છે.’

પેસુએ ડોક્ટરના હાથમાં ફી મુકી તેને કાલાવાલા કરી કેસ ઉપર
ધ્યાન આપવાની અરજ કીધી. ડોક્ટરે ફી બજવામાં મુકી, જોઈતી દવા ચાલુ
કીધી, અને પેસુએ તરતજ એક ચીઠી લખી આ માઠી બખર ચીચપીચથી
મીઠાંમાસી ઉપર મોકલી, વીકાજની પાયદસ્તનો વખત જણાવ્યો, અને એક
તાર નાજમાય નોશીરવાન મુલતાનવાલાં ઉપર અમદાવાદ મોકલી તેવલુને
વીકાજના અકાલ મોતની બખર આપી.

બપોર પડવા આગમજ ચીચચોગથીથી મીઠાંમાસી આવી લાગ્યાં.
પાયદસ્ત તેજ દિવસે સાંજના કાહડી. વીકાજના ખેશીઓ ગાંગાંતો કોઈ
હતાં નહીં, અને જે કોઈ હતાં તેઓ પાયદસ્તે આવ્યાં હતાં. દર દાસ્તો અને
આગલા વખતના બોલખાલુ પીછાનવાલાઓ મરનારને છેલ્લું માન આપવા
એકઠા થયા હતા. સાંજ પડવા આગમજ હીલ્લાની હાલતમાં મોટા
બીગાડો થવા લાગ્યો, અને પાયદસ્ત કાહડયા પછી પેસુએ ફરીથી ડોક્ટરને
તેડાવી મંગાવ્યાં.

સમજમ એક માસ સુધી હીલ્લાની ‘ગ્રેન ક્રીવર’ ગઈ નહીં.

ડોક્ટરે બરેસો આપ્યો હતો, કે હીલ્લાની હાલતમાં જે કે બીગાડ
થયો છે ખરો, પણ તેણીનો બાંધો ધણો મજબુત હોવાથી તાપના દુમલા
જામે તે જરૂર ટકી શકશે.

મીઠાં માસી હીલ્લાને પોતાની સીંધી સમાન ગણતાં હોવાથી, તેણીની

માવજત કરવા હાથ્યાં અને પેસુ પેન્ડર પોતાની ગુનસ પ્રમાણે તેણીની માંદગી પાછલ જરૂર કરવા ચુકચી નહીં.

એક માસ વીતા બાદ હીલ્લાની તાપ ઉતરી, અને ડાકટરે હવા ફેરફાર કરવાની બલામણ્ણ કીર્માથી, મીઠાં માસી હીલ્લાને કોટમાંથી પોતાને ઘેર ચીચપોગલી લઈ ગયાં.

ઘણી વખત દવાથી જે દરદ નથી જતું, તે હવાથી નષ્ટ છે.

ચીચપોગલી ગયા પછી હીલ્લાની તળીયતમાં ઘણોજ જલદી સુધારો થતો ગયો. પેસુ હીલ્લાની દરેક સગવડ પાછલ જોઈતું ધ્યાન આપતો હતો, અને મીઠાં માસી હીલ્લાને જરાબી દલગીર થવા દેતાં નહીં હતાં.

સાજી થઈ ઉઠ્યા પછી હીલ્લાની હાલતમાં કુદરતી મોટો ફેરફાર થઈ ગયો હતો. તેણીની ઉપર પડેલી આ આફત વીરો પેસુએ કે. મીઠાં માસીએ હજી સુધી તેણીને કાંઈખી કેહવાની હિંમત કીધી હતી નહીં, પણ હીલ્લા તે અત્યાર આગમજ બધું સમજી ગઈ હતી. પોતાનાં બધાની ચાહુ ગરહાજરી, અને એક મહીના સુધી પોતાની ચાહુ બીમારી દરમિયાન પોતાની સારવાર કરવા માટે તેણીના મિત્રો પેસુ અને મીઠાં માસીને પોતાના મકાનમાં વસેલાં જોઈ, તથા પાછલથી પોતાના મકાનમાંથી નિકળી બીઠાં માસીને ત્યાં ચીચપોગલી જઈ રહેવાથી, તેણીએ પોતાના બાપના મરણની નકકી અટકલ કરી, પોતા ઉપર આવી પડેલી આ ગજબભરી આફત સામે હિંમત ધરી પેસુ રહેવાનો હિંમતવાન હીલ્લાએ કેડાવ કીધો, અને દુનિયામાં હવે પછી કેવી રીતે કામ લેવું તેના ત્રિચારમાં તે પડી. અતે તેણીએ એક દિવસ રાતના જમી ઉઠ્યા પછી પેસુને પુછ્યું.

‘બાપ પેસુતન, તમે હજી મને મારા બાપના મોતની ખીનાથી બેખબર કાંઈ જાણો? હવે તે વાત છુપાવવામાં શું સાર છે? તમે મને હજી નાદાન દસકોલે જતી જાકરી સમજો છો?’

‘બેહન હીલ્લા, પેસુએ જવાબ દીધો, ‘હું તમને બધી વાત કેહવા તજવાર છું. મેં તમારા મરનાર બાપનાં મોતની ખબર મેલવી છે. પણ મને કેહવો બેહન, કે જે દાહડે રાતે એવન તમારાથી છુટા પડીયા, તાહડે એવન પાસે કાંઈ જોખમ હતો?’

‘જોખમ’ અરે મારા બાપ! હીલ્લા હાય મારી જોલી. ‘માસી બેહન મારે સાર તનસો રૂપીયા તેજ દાહડે મોકલેલા, તે એવન પાસે હતા. મેં નકકી ધાર્યું ‘તું, કે તે પછસાજ એવતનો જીવ લેશે, ને તેમજ અતે થયું. કેની ભર ઉમેદ ‘ને આસામાં તેવન ગીયા, બેહસ્તી હંમેશ મને કેહતો ‘તુ, કે જોની માય, બહમનશા બગાલીનો હું વારસ છે, ને આજે તહીં જો પાંચ દાહડે, બહમનમાંના આપણા માલેક થયું, અરે મારા બાપ! તુંને હું

કાંઈ હવે મલસડા મારા બાપનો જીવ પાલસાડી લીધેલો ગઈલો, અરે એ પાલસા ઉપર આજ સગેરે!

‘તારાં ભાગ્ય માય.’ મીઠાંમાસીએ હીલ્લાને પસપરી કહ્યું. ‘મોત કેવું કોઈને કેહીને આવેલું?’

‘પન તેવણ મરે તેવ નહીં હતા મીઠાંમાસી.’ હીલ્લા આંખમાં પાણી લાવી બોલી, ‘આટલી ગરીબી ને વિપત્તી છતાં તેવન કોઈ દાહડેલો. દુલ્હનીર થતા તા નહીં.’

‘પેસુબા, બેની એ તો રકી રડી અરધી થઈ ચાલી.’ મીઠાંમાસી હીલ્લાને પેટમા દાખી પેસુને કેહવા લાગ્યાં. ‘તું જેવી વાત નાસ્તી કહે, તે એને કેહી દે કે એના જીવને નિરાંત થાય.’

‘બેહન હીલ્લા, તમે ધીરજ પ્રતિ મને સાંભલો, મને હું ખાલી પાછા લઈને આવલથી તે આખર સુધી કેહી દેહું.’

‘પેસુબા,’ હીલ્લા બોલી. ‘તમે બોલી કેમ નથી દેતા? તમે જ એમ સમજો છ કે મારા બાપના મોતની ખબરનો એક એક ખેલ જાસ્તે આજે કેહવાથી મને બોધું દુઃખ લાગશે! અરે તેમ કરીને તમે મને દીધાવેલો.’

‘સાંભલો બેહન હીલ્લા, હું હકમા તમને બધું કહી દેઉં.’ પેસુ બોલ્યો. ‘જે દાહડે રાતના વીકાળ તમારાથી કુદ્ય. પ્રીયા, તેવાજ તેવન. મોતના દોસ્તોની સાથે ભાગ્યખલાના પુલની નીચે આવેલો, એક બીલીયું. કમસાં ગીયા. તાંહ તેવન પોતાના દોસ્તદારો સાથે ખાધું ખીધું, ને પાછાથી તેવન તે લોક સાથે જુગાર રમવા લાગ્યો. એની રીતે વીકાળને રીતના બે વાગા સુધી તે લોક સાથે જુગાર રમવું ચાલુ રાખીયું, ને જે અરસાના તેવને પોતાની પાસે જે કાંઈ હતું, તે સઘડું ખોઈ લીધું.’

‘અરે મારા બાપ!’ હીલ્લા રડી પડી બોલી. ‘પાલસા એવું તો ખર, પણ તમે પાછા ઘર કાંમ નહીં આપ્યા? અરે તમને સ્વાવગ્રહ નખખોઈ થયો?’

‘મને લાગે છે કે પેલા પારસીઓ ખામખા વીકાળને રમવામાં ખરેખર તેડી ગીયાતા.’ પેસુએ વાત આગલ ચલાવી. ‘વીકાળએ પોતાની પાસ જે કંઈ હતું. તે ખોઈ લીધું, એટલે તેવને રમવા ના પાડી. પાછલથી બંને જનાઓ સાથે વીકાળને ખટખટ થઈ, ને બંને પારસીઓ વીકાળને મુઠી તાંહની ચાલી ગીયા. તે લોકના ગીયા પછી, વીકાળ બીલીયું પોતાના નોકર ખસથી કાંઈને ને ખસથી કસમ મંગાવી કંઈ લખવા બેઠો. તન વાંચતે જ્યારે પેલા નોકર ખસેલો વીકાળ આગલ બેઠો, તાહરે તો તેવન જમાન જ્યારે બેઠોય થઈ પડેલા હતા. તુરતજ તેવણે સરખી ઘરપીટલની લેઈ જવામાં આયા, પણ કંઈની ઇલાજ લેવાય તે આગમજ તેવણ મરણ પડીયો.’

ખબર સાંભળી હીલ્લાએ પુછ્યું. 'પેસુબા, એ ખબર તમને કાણે કેહી.'
 'આતવારને દાહડે સહવારનાં હું કોટ તરફ આવતો 'તો, તેટલાં
 ઇસ્પીટલ આવલ અને એક સીપાઈ ન્યુરીમાં બેસાડવા પકડી ગીયો. શું
 કેહું બેહન! બેહસ્તીના મોતનું કારણ નક્કી કરવા ને ન્યુરી બેઠીતી, તેજ
 ન્યુરીમાં અને બેસાડવા સીપાઈ લેઈ ગીયો તો. મેં તેવણને જોતાંજ આલખીયા.
 પેલા બીલીયડ'લાલાને સાખસી તરીકે બોલાવેલો હોવાથી, તેને ઉપલી બીના
 ન્યુરી આગલ કેહીતી. મરનારે આપઘાત કરવા આગમજ ને કાગળને લખીને
 ફાંદી નાખીયાં તાં, તેમાંથી આવે એક કાગળનો ફાંટલો કટકો પેલા પારસીએ
 ન્યુરી આગલ રહ્યું કીધો હતો.

હીલ્લાના હાથમાં પેસુબાએ તે કાગળનો ફાંટલો કટકો આપ્યો, અને
 હીલ્લા તે ઉલટથી લેઈ વાંચવા લાગી.

મારી ગરીબ અને રાંક દીકરી હીલ્લા, -મે
 તારૂં તારી નાકર અને એખલપેતી બેહન નાનું
 અને તે એક ચોર અને ગુનેહગાર ગણી
 હું તે લોકને સારાં માનસ સમજતો 'તો પણ આ
 જમવાજીવી અને રમાડવા બેસાડી
 એટલે વગર પછસે હું 'શું' મોહકું લેઈ ઘર
 મારી ગરીબ દીકરીને હું કેવી રીતે મોહકું
 તેના કરતાં તો અને મરતું હજાર ધણે બેહતર
 પણ માફ' ખુન તે ચંડાલ મુછબાને માથે
 તે લોકે અને ઠગીને છુટી લીધો, અને પછી
 મારા નેવા હાલ તેના ઘરો, અને
 તેને છાડવી ના, હીલ્લા, માફ' વર તે ચંડાલ
 ઉપર લેજે તે સોજાબ પઠાનને નામે
 ખુની તારા ગરીબ લાચાર બુધા બાપનો
 ગરીબ બાપને દીકરી ગુનાહ માફ કરજે.

તે કાગળ ઉપર એટલુંજ લખાલું હતું.

વીઠાજીના મોતના બેઠ ઉપર આ કાગળે એટલુંજ અજવાળું નાખ્યું હતું.

પોતાના બહાલા બાપે મરવાની થોડી મીનીટ આગમજ લખેલું એ
 કાગળ પોતાની આખમા દાખી, મીઠાંમાસી તરફ જોઈ હીલ્લા બોલી. 'મીઠાં
 માસી, તમે આવે કાગળમાં શું લખીયું'છ તે સાંભલીયું?'

'હા દીકરા! સાંભલીયું.' માસી બોલ્યાં. 'મરે! જુમારની મોહકાનમાં
 કાગળરો છવ નાહકે ગીયો.'

'વહી મીઠાંમાસી, લેવનનો છવ ગીયો નથી, પણ તેવનનો છવ લીધો.'

હીલ્લાના ચેહરા ઉપર ખુન ચઢેલું જોઈ મીઠાં માસી કપકાપ બચા. મારા બાપનું છેલ્લું ફરમાન હું છવતી છાંચી મુખી બનવવાના આવડ ઉપર લોખાન મુખી સોજંદ લેઉં છું.’

‘નહી માય, આપન બધરાંની ભત હુચ્છા પોસાગીરોને કાંઈ પુગી વલીએ ?’ મીઠાં માસીએ હીલ્લાને સમભવવા માંડી.

‘મારા બાપે મારે માથે ફરજ નાખીછ, કે તેવનનો છવ લેનાર ઉપર તેવનનું વેર લેવું’, હીલ્લા મક્કમ વીચારથી બોલી. ‘કાંઈ કમલબાણથી તે હુચ્છા-ઝાએ મારા બાપ પાસેથી રૂપીયા લેઈ લીધા. તેમ જો નહી થતે તો કહીશી મારા બાપનો છવ જ તે નહી. તે રૂપીયા લઈ તે લોક ચાલી ચીયા. જો પારસીનું નામ ને કાંઈ હું બીલકુલ ભણતી નથી, ને એની સીકલબી મારા ધ્યનમાં નથી, પણ મેરે વેલ્લે મારા બાપનું વેર જો સખસ ઉપર લેવા માટે હું સોજંદ ખાઈ ચુકીછ.’

મકરણ ૬ હું.

—:—:—

“જોઈ હોરે આએ કુકડી તો બીકતાં દરે, તેમાની છે.”

આ જુઠી અને ફગલબાજ દુનિયામાં હવે એકલી પડેલી ત્રિશપાર હીલ્લાના ફક્ત જોજ સાચ્યા સાથી હતા.

એ જો સાથી પેસુ પેન્ટર અને મીઠાં માસી હતાં. વીકાળને ગુજરી-યાને ત્રણ માસ થઈ ગયા હતા. હીલ્લા એ વખતના અરસામાં પોતાના બાપના મોતનો ગમ જો કે જુલો ગઈ નહી હતી, પણ તે ગમને પોતાના દોલમાં સમાવી તેની વેઠ કરતાં રહી હતી, અને પોતાના બાપના ખરા ખુની ઉપર વેર લેવા માટે તેણીએ બીપેલા કસમની તે હરખીએ ચાલ કરતી હતી.

નાભાં માય મુલતાનવાલાં ઉપર લેવલુના બાપના ગુજરવાની ખબર પેસુ પેન્ટરે તાર મારફતે મોકલ્યા પછી, લગભગ વીસ કાઢરે પાછલીથી તેમણે તે તારનો જવાબ પેસુ પેન્ટર ઉપર મોકલ્યો. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે:—

* * * ‘બાઈજી તમારી દીલસોજી આટે ઉપકાર થયો છે. આ કાગળ સાથ મુજબ જેક ઉપર મે તનસો રૂપીયાનો એક ‘મેક’ મોકલીયે છે, તેની પોંદય કબુલ કરાજો. એમાંથી તમને આજ મુખી ને ખરચ થયો હોય, તે વસુલ કરી બાકી ને રહે તેમાંથી મારી બેલત હીલ્લાને બેલત કરતું અપાવજો, પણ તમે એને કેહજો, કે મારા તરફથી હવે ફરીથી કાંઈ આસા રાખે નહીં. મારી ને કાંઈ ફરજ મારા બેલતી બાવા તરફ હતી, તે આજ મુખી મેં બનવી છે.’

‘આં કામની વાત જોડો આં માસીને જણાવી, અને તે જણાવી
મીઠાંમાસી હીલ્લા સાથે સિલીના બમિસ માટે પસંજવત ખાલો કમ્પા બેઠો.
‘માય હીલ્લા, આવની કાંઇ વાત કેહું.’

‘અને કેહુંક મમ્મીમાય? હીલ્લા બોલી. ‘બોલોની શું વાત છે?’

‘હવે આપરે શું વિચાર કરીએ?’ મીઠાંમાસીએ હીલ્લાને તેના લમિ-
મની ગેઝનલુ વિરો હાંખાલ કીધો. ‘તે શું વિચાર કરીએ દીકરા?’

‘વિચાર? શામેલ મિથીર જાણીમાય? શું મારા આપના જુનીમો પતો
મેલમ્પમે વિચાર? હીલ્લાના મમ્મમાં જે વિચાર હતો તે વિશે તે બોલી.
‘હું તેમનું કેમનું કેમ જોઈ કહું? તમે અને એ મમ્મમાં મદદ નહીં કરી
સેકાં આસીમાય?’

‘મમ્મમાં તારા કંઈ જુલ્મવાર થયો નહીં હીલ્લા. મીઠાંમાસી બોલ્યાં.
‘તારા બેહરતી આપ પોતે જુગાર રમવા ગયા તા. તેવન કંઈ ખચ્ચાં નહીં
ઉતા દીકરા, કે તેવનને કુસલાવી પતાઈને કાંઈ લેઈ જાય? તેવન પોતાને
હાથે રમીયા ને રમીને હારીય, તેમાં તેવનની પોતાનીજ કસુર હતી.’

‘પણ તેવણને તે લોકે ઠગી લીધા, માસીમાય.’ હીલ્લા બોલી.

‘તારા આપને એમ લાગું કે તેવનને ઠગી લીધા, મીઠાંમાસીએ તકરાર
કીધી. ‘ન્યારેબી જુગારમાં કાંઈ હારી જાયછ, તોહારે તે લોકે એમજ કેહછ,
કે હમને ઠગીને રૂપીયાં લેઈ લીધા.’

‘મારા આવની જ્યાંસુધી ખાતરી થાય નહીં, કે તેવન ઠગાયા તા,
તોહ સુધી તેમણુ કરીબી એટું લખે નહીં.’ હીલ્લાએ મીઠાંમાસીની
વાત સ્તનવા ના ખાડી. ‘પેલા બેક પારસી કાંઈ જુલ્મ, જુગારી ને લકંજા
ઉતા, તમે શું તે લોકની તરફદારી કરોછ?’

‘તરફદારી? મારી ખસાળી નહીં કરે?’ મીઠાંમાસી છછણી પડી બોલ્યાં.
‘હું શું જાણું કે કોન દોજખમે ગયા મુવાઓ ઉતા. પણ દીકરી હું તો
તારી જાદર ખોળને બેઠાં, કે તું બેના કષ્ટ કષ્ટા વિચારે જુકી દે. આપરે
બધાંની બેલમે કોને કરે? એમાં તું કંઈ માહલલી છે મારી માય કહ? તારાં
કોટખ પેરનાં બાંધાં ચહરી ગીયાં તે પેમુબા જુલ્મીને તારા સમન
હીયાં લાયો. મારતે હવે મારે પેલાનો કંઈ વિચાર કરવો બેઈએ. તારી
બેલમે માન મેય જરૂર મેજજ બામજ લખતી કાય નહીં માય?’

‘માન માય?’ હીલ્લા લાલચોલ થઈ બોલી. ‘મીઠાંમાસી હું લાખ
મમ્મો માઈ પેટ બંદસ, પણ મારી સાવકાં બેહનને હાથલુ એક દોહલયુખી
હું કસુલ કરનાર થયો. અરે! તેજ બે મારા આપ સાથે પાધરી ચાલી હોતે,
તો તેમણુને છવ કરીબી નહીં જતે! તેહું છેલ્લું કાગળ દબુર મારી

પાસે છે. તે કામજમાં તેને કેવા લાક્ષ્ણ મીલ્યા માત્ર લાપને માટેના છે ?
અરે મારા બાપા !

‘તાલે હું છું’ કરવા માગેલ મારી દીકરી ? મીઠાંમાસીએ લક્ષ્ય
યહ સવાલ કીધો.

‘તમે કંઈ કીકર કરો ના માસીમાય.’ હીલ્લા બોલી. ‘હું’ મીસ મીસ
પાસે જઈ, મારી સરવે હકિકત તેવને જણાવી, ‘હું’ તેલી પાસ ‘મીમાસી’
બાહવાની નોકરી માગસ. તેમ જ નહીં થશે, તો હું છુપે છુપે રીતે
લોકોને ઘેર જવસ. હું મારે સાડા બહેનબાઈ છવસ. કંઈક કરી પડ્યા
કમાવાની મારી ફરજ છે. માફ ગુજરાન હવે મને જ કરવું જોઈએ, મને
હું સારીકની સમજાવ માસીમાય. પેસુબાને માથે હવે હું પડ્યા. વખત
પડવા નથી માંગતી. તે કંઈ લક્ષાપતી નથી કે મને પાડે !

‘જી હારે’ મારા દીકરને તેને મારે સાડા કંઈકી કીધું નથી. મીઠાંમાસી
બોલ્યાં. ‘તારી બેહન થતીએ ખરય મોકલીયો તો, તેમણી આજ સુધી તે
જીવણપાએ કરકસરથી બધું કીધું દીકરા હું ગુરસે ના થા માય. પેસુબાએ
કંઈ રૂપિયા તારી બેહન પાસે મંગાવીયાત નહી. તેને મારા બાપની બજાર
તારી બેહન થતી ઉપર માર મારકો મોકલી. તેના જવાબમાં રેલી રેલીને
માસીસાને પાસ સાલ ફાલડા કાઢ, તેમ તમસો રૂપિયા મેરે મોકલી
આપીશ ‘તા.’

મીઠાંમાસી પોતાના દીકરા પેસુબાની વધારે વખાન ગત્યા જતાં હતાં,
પણ તેટલાં પેસુબા પોતેજ મિસરડામાં ફાળસ થશે, અને મીઠાંમાસીને વાત
કરતાં બંધ પડેલાં જોઈ બોલ્યાં.

‘કેમ માસીમાય, મારા આચારી તમારી વાતમાં બલત તો નથી પડતી ?

‘નહીરે બાવા, ખલલ સાની ધુરની.’ મીઠાંમાસી બોલ્યાં. ‘તારી
બેહન હીલ્લા હવે ઇસ્કોલ કાઢવા નિકલીછ.’

‘ઇસ્કોલ ? સાની ઇસ્કોલ ? પેસુબા એક નાટકીની દબાબતી કાપત
ચાલા કરી ખુશ મીનજો બોલ્યો. ‘હજી બીજી ઇસ્કોલ નિકલવાની કંઈ
બાકી રેલી જોઈ હું હું બેહન હીલ્લા ? ઇસ્કોલ કાઢી ‘શું’ કાર્તીની નિવાત
જમારવાની છે ? ઇસ્કોલ ! બેહનમ રશીદા મારે તેમ કરતાં તો નાહક
વધારે સારા ! છપા પૂજા ! એવો વખત ક્યારે આવશે, કે કેલવણ પામેલા
પારસીઓ અને પારસણો બેલાડી તરીકે નાટકમાં ચમત્કારમાં પડે !’

‘એ શું બકેલ પેસુ !’ મીઠાંમાસી ડોલ કાઢી બોલ્યાં. ‘આ વાક !
તાડ કાતરયું ધરયું કે કેમ પેસુ ? મુઠ પારસણો નાટક કરે !’ બાવારે
માર નામ નજી ઉપરથી મીઠાંમાસીએ લઈ લેવા માંડ્યા. મીઠાંમાસી
હારી નાખી, નાક ને ચોટલા કાપી નાખે ! જો વાત લાયક મીઠાંમાસી

‘ને કાંચ, નહીં કાંચ પાસાણો નાટક કરે ?’ પેસુએ તકરાર કીધી. ‘પ્રમાણીકપણે’ ને આખરથી ગુજરાન કરવા સાડ પારસણો બે નાટક કરે તો તેમાં હું નુકસાન થવાનું છે ? ઘેરઘેર વાસણો ઉભરવા ભય, કચરા મહડવા ને રોટલી કરવા ભય, ને આડે માર્ગે ઉતરી અનીતીમાં ફસી પડી પોતાની છાંદગી ગુભરી પારસી ટાળાને બેળ લગાડે, તેના કરતાં, તો હબર ગણે નાટકને બંધો સારો છે ! કેટલાક અરબગો સમજ વગર પારસી ટાળાની રાહનુમાઈ કરવાનું ડાહ્યા ધાલવા નીકલેછ ! પણ તે બ્રુબખોને ખબર નથી, કે ટાળાની ખરી ખરાબીનો અટકાવ કાંઠાંથી થવો બેઠાયે. પારસી સ્ત્રીઓ અનીતીને મારગે ઉતરી પડવાનું જરૂર તેઓ સુધારાવાલાઓને ગણે છે. પણ તે બીલકુલ ખોટું છે. પણ તમે કેહવોછ તે ખરું હો કે માસીમાય; પાંસરાને ધી લગાડવું પર ખરું હું ! ! એ કામની રાજઆવ કરવાનું કામ આપણે ભવાનું નથી, એ કામની રાજઆવ એક જુદેજ ઠેકાણેથી, ને જુદાજ કાંઠેઓથી થવી બેઠાયે.’

‘પણ પેસુબા, હું ખરું કેહુછ, કે નાટકના બંધામા હવે ઇજત નથી.’ હીલ્લાએ કહ્યું. ‘હું એમ માનુંછ.’

‘ઇજતનો સવાલ તો કરતીજ ના બેહન.’ પેસુ બોલ્યો. ‘ઇ’એજ લોક નાટકના કાંમ ઉપર જીવ આપેછ. તે લોક નાટકને એક કંઠામાં કંથા હુન્નર સમાવે ગણેછ, ને સારા ખેલાડીઓને તેઓ માનથી નવાજેછ. લાંબે ક્યાં ભવોછ. મીં હેનસી ઇસ્વી’ગ એક અચ્છા ખેલાડી હતો. તેનાં એકડી’ગ બાળેબે કે ઇ’મેજ પ્રભના જુદા જુદા વીચારો હતા, પણ ઇ’મેજ નાટક તખતા ઉપર પોતાના હુન્નરથી તે દીપી નીકલીયો હતો, ને સરકાર તરફથી તેને ‘સર’ નો ખેલાળ મળીયો હતો. સાદો ને સુતરો ‘મીં ઇસ્વી’ગ સર ઇસ્વી’ગ થઇ ગીયો. બેહસ્ત બીચારાને ! આપરા નાટકોની હાલત ક્યારે સુધારશે !’

એ વાત તો પેસુબા રેહી, પણ આશ્ચર્ય કાલે જ્યારે તમે કોટમાં બસો, તાહરે આએ બહેર ખબર જરા ભમેજમશેદમાં મોકલાવશે ? હીલ્લાએ પેસુને અરજ કીધી.

‘એ વરી બહેર ખબર સાની ? હીલ્લાના હાથમાંથી પેસુએ હસતાં હસતાં તે કાગજ લેઇ વાંચ્યું:—

એક આખરનાર કુલની જવાંન પારસી બાત, કોઇ પારસી કુટુંબમાં ‘પીયાનો’ શીખવવા તજ્યાર છે. કાબેલીયત માટે કંઈ સરડીફીકેટ મળી છે. વધુ બંદોબસ્ત મારે ‘એચ’ ને લખો આ પત્રમાં.

*

*

*

*

એ બહેરખબર લખાઇ, તે છપાઇ, તે વંચાઇ. પણ તેની અસરબી તેટલીજ થઇ.

એ જાહેરખબરની અસરથી છ જિનેવારોએ હીલ્લાને પોતાને ત્યાં મઢી જવા લાગ્યું. હીલ્લાએ તુરતજ તે સર્વેને મઢી, પોતાની કાબેલીયત વિશે તેઓની ખાતરી કરી, અઠવાડયાના ત્રણ 'લેસન,' આપવાના મઢીને દાહડે વીસથી ત્રીસ રૂપીયાને હીસાએ છ ઠેકાણે બંદોબસ્ત કીધો.

ગરીબીમાં આવી પડેલી નિરાધાર હીલ્લાને મનથી આ રકમ એક મોટી હોલત બરાબર થઇ પડી.

એ આવકથી હીલ્લા સુખી અને સંતોષી બની, પણ હજી પોતાના આપના ખુની ઉપર વેર લેવાની યાદ તેના જીગરમાં તાજીજ હતી.

હીલ્લાની ખુબસુરતી, અને તેણીનો મલતાવડો સ્વભાવ લોકોની પ્રિત અને ક્યા ખેંચવા બસ હતાં. જ્યાંથી તે જતી ત્યાં સર્વે તેને પ્રિતથી ચાહતાં હતાં, અને તાલેવંતાના ખાનદાનની મુફલેસીની વીગત સાંભળી, હીલ્લાને તેઓ વધારે માનની નજરથી જોતાં હતાં.

શિયાળાની એક ઠંડી સહવારે હીલ્લા ખારી આગલ ઉભી ઉભી કંઈ વિચાર કરતી હતી, તેવામાં તેણીના નામનું એક કાગજ પોસ્ટનો સીપાઈ લઇ આવ્યો. હીલ્લાએ તે કાગજ તુરતજ ઉખેડી વાંચવા માંડ્યું.

‘ખેડન હીલ્લુ.’

હું આસા રાખું છું કે તું મુંબઈનાં સારી સુખાકારી ભોગવતી હશે. મેં તારે વાસતે એક સારી નોકરીની ગોઠવણ કીધી છે. વાસતે તું જે આખર ઇજતમાં રહેવા માંગતી હોય, તે આએ કાગજ વાંચતાં વાર અમદાવાદ આવી મને મઢી જવું. એવી તક કંઈ ઘડી ઘડી મળતી નથી, અને તારે સાફ ઘડી ઘડી હું લોકોને મોહડે ચલડતાર નથી. વાસ્તે જરૂર આએ કાગજ વાંચતાં વાર નીકલી પડજે, ને નીકલવા આગમજ મને તાર કર કરશે, તો હું માનસને સ્ટેશન ઉપર તુને લેવા મોકલશ.

લાં નાજમાય નોરીરવાને મુલ્કતાનવાલા.

કેવું તોછડું ને તુમાખી ભરીયું કાગજ. હીલ્લા મનમાં ફફડીને બોલી. ‘કાહથી લખીયું છું, તેનું કંઈ મથાણું વશીક કીધું નથી તો ખેર, પણ શરૂઆતમાંજ કેવી તોછડાઈ વાપડી છે. ‘હીલ્લુ,’ ખેહસ્ત મારા ખાવાને; તેવણે પોતાની ઉંમરમાં એકખી વખત મને એવે તોછડે નામે બોલાવીતી નહીં. લખતંગ નાજમાય! જાણે ‘તારી ખેડન’ લખતાં આખરુ ઓછી થઇ જતી હોય, તેમ ખેડન કરીને લખતાંખી શરમાયછ.’ મને એવાં તુમાખીનો ઉપકાર લેવો નથી! મારા ખાપ સાથ જે નાકાયક ચાલ એને ચલાવીછ, તે શું હું ભૂલી ગેછછ? મને એવું કંઈ જોછતું નથી. હું મારું જીજ્ઞાસ કરી રાકું છું એકલે બીજાનો ઉપકાર લેવાની મને શું જરૂર છે?’

‘કાંય માય; શું છ દીકરા.’ મીઠાંમાસી બોલ્યાં. ‘એ કોણનું કાગળ આયું’ સહવારના પોહરમા?’

‘મારી બેહન નાન’માયનું કાગળ આયું’ માસીમાય.’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘મને તેવન અમદાવાદ તેરાવેછ.’

‘કાંય! કાંય! અમદાવાદ કાંય તેરાવેછ માય?’ મીઠાંમાસીએ પુછ્યું.

‘મારે સારૂ એક સારી ચાકરી તેવને શોધી કાઢીછ માસીમાય.’ હીલ્લાએ કાગળ તેવણના હાથમાં આપી કહ્યું. ‘વાંચોની માસી.’

‘અમદાવાદ તેરાવેછ?’ પેસુને કાને આ બોલ પડતાંજ તેના પેટમાં નજીકે ફાલ પડી હોય’ તેમ તે બવાં ચહરાવી બોલ્યો. ‘બેહન હીલ્લા, તમે શું ખરૂં કેહવોછ?’

‘હા પેસુબા.’ હીલ્લા બોલી. ‘વાંચોની, આએ રેહ્યું કાગળ.’

‘ચાલ અંતે બેહનને બેહનની કદર આવી ખરી. હાંમે મારીયાં પાંણી કંઈ છુટાં પડે?’ મીઠાંમાસી બોલ્યાં.

‘ને તમે એનો શું જવાબ લખોછ હીલ્લા?’ પેસુ કાગળ વાંચી બોલ્યો.

‘જવાબ? જવાબ શાનો?’ હીલ્લા બોલી. ‘એ કાગળ કેવી ધપથી લખીયું’છ, તે તમે જ્ઞેતાં નથી? લાએમ્મીનો એક હરફખી લખતાં એને આવડેછ કે-નહી? એનો મેહતાજ કોન મુવો ઉતો? મુવાએ એટલું’ખી એને શીખવીયું નહીં? હું તો નથી જવાની.’

‘ધેત્સ ઇત! હીયર હીયર!! યુ આર વેરી રાઇટ હીલ્લા!’ પેસુ હીલ્લાનો વિચાર નણી ખુસી થઇ બોલ્યો.

‘શું જો પેસુ તું’ખી ચેરાં કાઢતો.’ મીઠાંમાસી બોલી ઉઠયાં, ‘જમા વગર ચાલે? જોયું કેની તેને કેવું દાખી દાખીને લખીયું’છ તે?’

‘માસીમાય હું જવા નથી માંગતી.’ હીલ્લા બોલી. ‘મારા બાપ સામે એને કેવી ચાલ ચલાવીછ તે શું હું સુલી ગેછ કે?’

‘નહીં માય, ગેછ વાત ગુજરી.’ મીઠાંમાસી બોલ્યાં. ‘આખર કરે પાણુ બેહન! માય જુદી, પાણુ બાપ તો એકજ કેની! કંઈ લોહી જુદું કેહવાય!

મીઠાંમાસી અને પેસુબાના વિચારો હીલ્લાને નાન’માયને ત્યાં અમદાવાદ મોકલવા બાબે જુદા પડ્યા. પેસુ હીલ્લાને પોતાને ત્યાંજ રાખવા માંગતો હતો.

અંતે મીઠાંમાસીએ એક વખત અમદાવાદ જઇ નાન’માયને મળી આવવા હીલ્લાને સમજાવી, અને હીલ્લાએ મીઠાંમાસીનું કહ્યું કબુલ કરી આવતી કાલે અમદાવાદ જવાનું ઠેડ્યું.

પેસુ પેન્ટર દલગીર ચેહરે માંટરૌડના સ્ટેશન ઉપર હીલ્લાને મુઠ્ઠા

મમો. હીલ્લાને એક સેકન્ડ ક્લાસની રીટર્ન ટીકીટ તેણે કહડાવી આપી, અને ગાડીમાં બેસાડી બોલ્યો:—

‘બહેન હીલ્લા, તમે વેહલાં આવજો. તમારા વગર મને ઘેરમાં બીલ-કુલ સોહવાશે નહીં! ઘેર તો મને હવે કરડવા આવશે હીલ્લા!’

‘બાઈ પેસુબા, હું જઈશ, તમે નાનંભાય ઉપર તાર કરવાને ભુલતા ના હોંકે? માસીમાયને મારી દુવા—

પણ એટલી વારમાં ઘંટ વાગ્યો. ગાર્ડે સીસોડી ફેંડી, ધનજીને સ્ટીમ છેડી, અને લાઇન ક્લીઅરની નિશાણુ મલતાંજ અમદાવાદનો મેલ ગ્રાંટરોડ સ્ટેશન પરથી ઉપડી ગયો.

*

*

*

હીલ્લાની અમદાવાદની મુસાફરી આ પેહલીજ વારની હોવાથી, મુસાફરીમાં નવા નવા દેખાવો જોવામા તેણીનો આખો વખત વહી ગયો. વસંધના પુલો, સુરતનું મોંટું સ્ટેશન, બરડયની નરમદા નદી ઉપર બાંધેલો મંજવર પુલ, અને બીજા સ્ટેશન વગેરેની રચના, અને આસપાસ કુદરતની બલીહારી જોતી તે અમદાવાદ જઈ પુગી.

હીલ્લાએ પોતાના બાપનો શોક હજી મુકેલો નહી હોવાથી, તેણીએ કાલોજ પૌશાક પેહડેલો હતો. એક સાદી કાલી ગાજની સાડી અને આંગમા કાલા મરીનાતું સાદું જેયું બદીઆન, અને છુટ તેણીએ પેહડેલાં હતાં.

ત્રેન જેવી અમદાવાદ સ્ટેશન ઉપર આવી ઉભી રહી, કે તુરંતજ ગાડીમાંથી હીલ્લા ઉતરી પડી, અને આસપાસ નજર કરી નાનંભાયને ત્યાંથી કોઈ આદમી આવ્યું છે કે નહી, તેની તપાસ કરવા લાગી. એવી સાદાઈમાં પણ સ્ટેશન ઉપરના અમલદારો અને સામે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં બેઠેલા ઇંગ્લેજ હીલ્લાની ખુબસુરતી ટીકી ટીકી જોવા લાગ્યા. હીલ્લા વિચારમાં ઉભી રહી, નાનંભાયના માનસની વાર જોતી હતી, તેવામાં એક દુબરાના પોરીયાએ આવી તેણીનું મોહકું જોઈ પુછ્યું.

‘હીલ્લાબાઈ તમારું નામ કે?’

‘તું કોન? નાનંભાયનું આદમી કે?’

‘હોઉવે. મુંબઈથી આવવાના હતાં તે તમે કે?’

‘હા. તું ગાડી લાવેલો છે કે—’

‘ગાડી?’ પેલો દુબરાનો પોરીયો હીલ્લાને બોલતી સાંભલી ખડખડ હસી પડ્યો. ‘અવે ગાડી હાંની જોઈએ! ચાલીને જવાતું ને. બાઈનો હુકમ છે, કે તમને ચાલતા લાવવા. હમજેલાં કે!’

આ દુબરાના પોરયાની વાતથીત કરવાની રીતલાત ઉપરથી હીલ્લાનું

મને ધણુજ દુખી થયું. તેણીએ નકકી ગણતરી કરી કે ‘અગરજે નાનભાઈ આ પોરીયાને એવી તાકાદ કીધી હતે, કે જે આદમી મુંબઈથી આવનાર છે, તે કેમ નહીં પણ તેણીની બેઠન છે, તો આ નીચ નોકર આવી બેઠાબેઠા ભરી રીતે કદીખી વાત કરતે નહીં. પણ તે લાચાર હતી. અમદાવાદ આવ્યા પછી હવે તો શું બનાવ બને છે, અને નાનભાઈ શું કેહવા માંગે છે, તે જાણવા તે અધીરી થવા લાગી. તેણીએ આસપાસ નજર કરી સ્ટેશન ઉપર ‘વેસ્ટીંગ રૂમ’ના પાટીયાં વાંચી બાંનુઓનો ‘વેસ્ટીંગ રૂમ’ શોધી કાઢી તેમાં બેઠકક દાખલ થઈ, અને ત્યાં હાથ મોહડું ઘોઈ, માથું બાંધી, બુટ સાફ કરી બાહર આવી, અને પેલા નોકર સાથે સ્ટેશન ઉપરથી નીચે ઉતરી, એક ભાટેની ગાડી કીધી, અને નાનભાઈને ઘેર લેઈ જવા પેલા પોરીયાને કહ્યું.

નાનભાઈનું મકાન એક બેડી બાંધણીનો નાંના જેવો બંગલો હતો, અને અમદાવાદમાં તે મુલતાનવાલાની હવેલીના નામથી જાણીતા હતો. સ્ટેશન ઉપરથી નાનભાઈને બંગલે જતાં ગાડીમા પંદરથી વીસ મીનીટ લીડવાને થઈ. લીડલા ગાડીનું ભાડું ચુકવી ઓટલા ઉપર ચઢી હોલમાં દાખલ થઈ, નાનભાઈની રાહ જોતી દીવાનખાનામાં એકલી બેડી.

લગભગ પંદર મીનીટ થયા બાદ નાનભાઈ અંદરના એક ઓરડામાંથી બાહર આવી, હીલ્લાને ડોકી ધુનાવી આવકાર દીધો, અને હીલ્લાએ પણ નમીને તેવીજ રીતે ડોકી ધુનાવી.

‘હીલ્લુ, તું મારું કેહલું કરી આવી તે ઠીક થયું.’ નાનભાઈ હીલ્લાને કાંઈખી આવકાર દીધો વગર એકદમ વાત ઉપર આવી ગયાં. ‘તું તારું ગુજરાન કરવાને શક્તીવાન છે, એમ જાણી હું ખરેખર ખુશી છું. તું ‘પીયાનો’ વગાડતાં શીખી તો ઠીક થયું, કે આવે વખતે તુને તે કામ લાગું, નહીં તો કેાણુ જાણે આજે તારા કેવા હાલ થતે, ને તારા વંતાના ખાનદાનને આજે તું કેવી એમ લગાડતે.’

નાનભાઈના આ ગરૂરી અને અપમાન ભર્યા સંજુનો સાંભલી હીલ્લાનો ચેહરો લાલચોળ થઈ તપી આવ્યો. હીલ્લા તુરતજ નાનભાઈને ઘટતો જવાબ દેવા જતી હતી, પણ લોહીનો ગોટ ભરી પોતાના ગુસ્સાને ઠંડો પાડી બોલી:—

‘બેઠન, તમે કંઈ ફીકર ના કરો. તારાવંતાના ખાનદાનને હું જરાખી એમ લાગવા દેનાર નથી. તમને તો હવે તારાવંતાના નામ સાથે કંઈ સંબંધ રેહ્યોજ નથી ! જે કંઈ સંબંધ હવે રેહ્યોજ તે તો મને રેહ્યોજ, ને મારાં ખાનદાનની ઇજત ને હોરમત મારા બેઠસ્તી બાવા મને સંપુરક કરી ગીયા છે.’

‘ચાલ નાહલે મેહને મોહટી વાત નહીં કરીએ.’ નાનભાઈ ચીરડાબંને

કહ્યું. 'તારા બાપે તુને એવી ફેલવણી આપીછ કે? ફેટલાં ફેટલાં વસ્ત્ર થયાં તારે નામની બમબરતાં મારી ટાળકા ધસાઇ ગેઇ, ને તેવણુ એવી તુને ફેરવી 'કલેવર' કરી ગીયા કે? એ જો વડી.'

નાનંભાય તમે મેહરબાની કરી બોલતાંજ ના.' હીલ્લા હિંમતથી બોલી. 'મારા બાપને સાડ જેટલી વાત તમે ઓછી કરશો, તેટલી તમારી મેહરબાની થશે. જુના જખમને તાજ કરવામાં કંઈ સાર નથી. તમે મને શું કરવા તેરાવીછ ?'

'તું' ઘણીજ નગુણી છે.' નાનંભાય બોલ્યાં. 'તું' મારો ગુણ શું જણવાની? શું' શું' મુસીબતે મેં' તુને ઠેકાણે પાડવાની કૃતજ્ઞતા કીધી, તાહરે મુંબઈ વેરથી હીંચા આવી, આવી રીતની તું' મારી સાથ તનપાંચ કરેછ ?'

'પણ નાનંભાય, મેં' તમુંને કંઈખી અપમાન કીધું' નથી.' હીલ્લા નમી જઇ બોલી. 'તમે' મારાં મુરખી છેઓ, ને તમે કંઈખી ઓણવાને મુખત્યાર છેઓ.'

'સાંભલ હીલ્લુ ?' નાનંભાય બોલ્યાં.

'જી, માડ નાંમ હીલ્લુ નહી પણ હીલ્લા છે.' હીલ્લાએ નાનંભાયની ભુલ ભાંજવા કહ્યું.

'ઓ લે રે ! આએ દુકતી તો છીકટાં દ'ડે તેમાની છે !' નાનંભાયને ગુસ્સો જવાથી તેવણુ ખુન પાડી કહ્યાં. 'ભૂખે મરે ને મોજ મારે ! એવો લાડ લડાવી લડાવીનેજ તારા બાપે તુને છકાવી નાખીછ.'

'બેદન નાનંભાય, માડ' નામ હીલ્લા છે. એ માડ' નામ મારી પોતાની મન્તા છે ને તેની સાથ હું' કોઈનેખી અનધટી છુટ લેવા દેનાર નથી. એ માડ' નામ લાટથી પાડેલું' નથી, પણ જનમ નામ છે. મને બધાં જન એજ નામથી બોલાવેછ. મારી રુકુલમાંખી મને એજ--

'ચાલ મને શીખામણ દેવા આવીછ કે ? હું' તો તું'ને હીલ્લુજ કેડવાની. જો તુને નહી સાંભલતું' હોય તો આએ રેહયો સીધો રસ્તો.' નાનંભાય એકદમ ગુસ્સે થઇ બોલ્યાં.

'જેમ તમારી મરજી બેદન.' હીલ્લાંએ ખુરસી ઉપરથી ઉઠી જવાબ દીધો. 'તમારી મરજી જો એવીજ છે, તો મને જવાની રજા આપો.'

'મરેરે ! આ દુકતીને થયું' શું ?' નાનંભાય હારી ખાઇ બોલ્યાં. 'આએ પોરી તો બોલ બોલવા દેતી નથી ! ધુર નાખી તારા નામ ઉપર. પણ તુને હવે ચાકરી કરવીછ, કે નથી કરવી.'

'તમે મને બોલાવી ને હું' તમારા હોકામને તાબે થઇ હીંચા આવીછ બેદન.' હીલ્લાંએ જવાબ દીધો.

'તાહરે સાંભલ. મારો વિચાર એવો છે કે તું' પાંચ પછસાં કમાય, મેતાડ' ગુજરાન કરી તું' આબજ મજતથી રેહ.' નાનંભાયે ધીમે અવાજે

વાત ચલાવી. 'હું' તારે વાસતે કંઈ એવીજ તજવિજમાં ફરતીતી, તેવામાં પુનેવાલા બહમનશાહ બંગાલીનાં ભાણેજ સુનામાય સત્યાં, પોતાનાં સગાંને મલવા ધણે વરશે અમદાવાદ આયાથી, તેવણુ મને મલવા આયાંતાં. તેવણુ સાથ મને ધણે સારે વહેવાર છે. તેવણુ મને કેહયું, કે તેવણુની છાકરીને 'પીયાનો' શીખવવા એક પારસી 'ગવરનેસ' જોઈએછ. તેવણુને વિચાર મુંબઈના ન્યુસમાં જાહેરખબર છપાવવાનો ઉતો, પણ મેં તેવણુને કેહયું, કે હું એક વિસ્વાસુ પારસી 'ગવરનેસ' મોકલી આપસ.'

'સુનામાય સત્યા?' હીલ્લા અજબ થઈ પુછવા લાગી. 'બહમનશાહ બંગાલીના ભાણેજ? એ બહમનશાહ બંગાલી તો આપસ ખાવાના જીવે-જનના દોસ્ત થાયની!'

'હા હા તેજ બહમનશાહ!' નાનંમાયે કહયું.

'ને સુનામાયની છાકરી, તે કોણ—

'સુનામાયની પોતાની છાકરી નથી, પણ તેવણુના કોઈ દુરના સગાંની છાકરી, એવણુને તાંહ રેહછ, તેને વાસ્તે એ 'ગવરનેસ' જોઈએછ. 'ગવરનેસ' તરીકે તારે તેને પીયાનો વગાડતાં શીખવવું. સુનામાય તુને પોતાના ઘરના માનસની બરાબર ગણશે. તારૂં રેહવાતું ને ખાવાતું સુનામાયનાં ઘરમાજ થશે, ને ખાતાંપીતાં, વરસ દાહડે ત્રણ સો રૂપિયા તુને વરસાન મલશે. પણ સખર કર. તું કેવું વગાડેછ. તે તો જોઈ'. બેસી જ આખે 'પીયાનો' ઉપર, ને કંઈ વગાડી સંભલાવ.'

નાનંમાયને મોહડેથી આ સખુન નીકલતાંજ હીલ્લા હોલમાં પડેલો એક 'પીયાનો' ઉંઘારી તે ઉપર વગાડવા લાગી. હીલ્લાની વગાડવાની ચતુરાઈ અને કાબેલીયત જોઈ નાનંમાય મનમાં ધણીજ ખુશ થઈ બોલી:—

'ચાલ બસ કર. હું ધારૂંછ કે તે લોકની મતલબ તું બરાબર પાર પાડશે. હું તારે વાસતે ફરીથી ભલામન કરશ. હવે એકજ વાત તારી સાથે મને નક્કી કરવાની બાકી રેહીછ, ને તેને વાસતેજ મેં તુને મુંબઈથી હીમાં વેર તેડાવીછ. સાંભલં. તું જાણેછ કે તારા આપની ઇજત ને હુરમત કેવી ને કેટલી બધી હતી. એ પુનેવાલા બહમનશાહ બંગાલી, ને એ સુનામાય સત્યા બેહસ્તી ખાવાને તેવણુની જાહેજલાલીના દાહડામાં ધણા સારીકાની પીછા નતાંતાં. તેમાં બહમનશાહ બંગાલી સાથે તો જીવેજનની ખાવાને દોસ્તી હતી. એ બહમનશાહ બંગાલી સુનામાયના મામા થાયછ સમજ. ને એ સુનામાયને ઘેર 'ગવરનેસ' તરીકે હું તુને મોકલવા માગુછ. એટલાં વાસતે હું એટલુંજ તુને કેહવા માગુછ, કે સુનામાય કે બહમનશાહ બંગાલી, તું વીકાજ વાલેવંતાની દીકરી છે એમ જરાબી જાણે નહીં.'

'નાનંમાય તમે એ શું બોલોછ.' હીલ્લા અજબ થાઈ બોલી.

'તારે કોઈ બીજું નામ ધારણ કરીને જવું?' નાનંમાયે કહયું.

‘તું’ જે પુને જવા માંગતી હોય, તો તારા બાપનું’ નામ ને અટક તુને બદલવાં પડશે.’

‘પણ નાન’માય !

‘બસ. પણબી નહીં બણબી નહીં.’ નાન’માય શુરસાથી ચીરડાઇ બોલી ઉઠ્યાં. ‘નખખોડ નય આંખે દુકતીનું’. આજે લોક ઉપર ઉપકાર થું કરીએ ! કેમ કેમ કરી મેં તે બીચારીને સમજાવી પુને મોકલી, ને આંખે દુકતી તો નાંકું ઉપર માખ બેસવા દેતીજ નથી ? મુઘલા કુટી, તુને કંઈ વિચાર છે કે નહીં, કે આવી મુંના મોહર જેવી જગામાં વારી બંખસે રેહવાનું, ફરવાનું, હરવાનું મુકી ટકેલા ખાતી દસને મંદર રૂપરડીને સાઈ રસ્તે રસ્તે રખડતી ફરેછ? જે હું તુને સાઈ કેહુછ, કે તું જે પુને સત્યાવાલાંએને તાંડ નહીં જસે, તો હું તાઈ મોહનું’ જેવાની નથી ! એમાથી સઠ સાઈજ ધરો. સમજી? નામ બદલવામા થું તાઈ જવાનું ઉતું.’

‘બેહન નાન’માય મારે કબુલ છે.’ નાન’માયના બારાણથી હીલ્લા સમજી જઇ બોલી. ‘હું કોઇ બીજું’ નામ રાખશ. તાલેવંતાને નામે સત્યાવાલાંએને ત્યાં નોકરી કીધાથી તમને જે બુદ્ધ લાગતું હોસે, તો બેહન હું માઈ ખઈ નામ બદલવા તમયાર છેઉં.’

‘થીક થીક હવે કેવી દાહી.’ નાન’માય રાજ થઇ બોલ્યાં. ‘પુનામાં સૈયસવાલાંએ ‘પારબતી’ નામના પોતાના બંગલામાં ધરનના રસ્તા ઉપર રેહુછ. હું મુનામાય ઉપરે આજ ને આજ લખસ, ને તારે વાસ્તે સખતુ બહાનબની કરશ.’

‘હું પુને જવસ.’ હીલ્લા મનમા બોલી. ‘હું માઈ’ નામબી બદલસ. પારબતીમા મારીં છંદગીના દાહડા પુરાણી કરસ. પણ મુંબઈ છાત્રી એક વખત હું પુને જવસ, તો મારા બાપના ખુની ઉપર તેવનહું વેર હું કેમ લેવસ ?’

પ્રકરણ ૭ મું.

—:૦:—

વીક્ટોરિયા ગારડનમાં હીલિયું વચન.

બંને જન ટીફમાં મર્યા હતાં, એમાંતો જરાબી રાક હતોજ નહીં! સખબ બંનેની રંગોમાં વેહતું લોહી, તાલેવંતાના બુનતુંજ હતું. ફરક ફરક બંનેના અવાસમાંજ હતો, અને તેખી આસમાન અને જમીન જેટલો હતો, એકજ બાપના આ બે કરજન્દોમાં કેરલો તફાવત હતો, તે વાંચનારથી છુપુ રહેયું નથી.

જ્યારે નાનંભાય એક હાથ ઉપર પોતાના પછસા ઉપર છલકાઈ મલકાઈ જઈ ઘરમાં ધરાતાં નહીં હતાં, ત્યારે રાંક હીલ્લા પોતાના બાપની ઉમદા ઇજત અને આબરૂના વારસા ઉપર મગરૂર હતી, તુમાખી નાનંભાય પોતાના મનમાં હીલ્લાને જ્યારે એક બેવકુફ, અને હુલ્લડ હાકરી સમજતાં હતાં, ત્યારે શિયાણી હીલ્લા પોતાની આ તુમાખી બેહનને, હેંકરાઈ અને અભિમાનીથી ભરપુર અને હલકા અવાસની ગણતી હતી. નાનંભાય જ્યારે હીલ્લા ઉપર એડજ ઉપકાર કરી મોઝાઈ માની લેતાં હતાં, ત્યારે નિરહોસ હીલ્લા પોતાની ગરીબીમાં પોતાને સુખી સમજ માન લેતી હતી. એકજ બાપની આ બે દીકરીઓમાં કેટલો ફરક! બંનેની રંગોમાં ભેકે એકજ લોહી રહેતું હતું, બંને ભે કે એકજ બાપની દીકરીઓ હતી, બંને એકજ બાપની નજર અને દેખરેખ હેડલ ઉધરી, પલાઈ-પોશાઈ મોટી થઈ હતી, છતાં બંનેના અવાસ એક એકથી કેટલા ભુદા પડતા હતા?

હીલ્લા અમદાવાદમાં બે દિવસ રેહી ત્રીજે દિવસે પાછી મુંબઈ પાછી ફરી. મુંબઈ ફરતાંજ તેણીએ પેસુ અને મીઠાંમાસીને પોતાની બેહન નાનંભાય સાથે તેણીને થાયલી તમામ વાતચીત અને ગોઠવણો જણાવી, પોતાનો વાપરવા ભેગ જે કાંઈ ઘરનો સામન હતો, તે પેસુ અને મીઠાંમાસીને સ્વાધીન કરી, પોતે મુસાફરીની તથ્યારીઓ કરવા લાગી.

હીલ્લા પોતાથી છુટી પડે છે, એવું જણતાંજ મીઠાંમાસીનું નરમ હૃદયું ભરાઈ આવ્યું, અને પેસુ પોતાના મનમાં રડમસ થઈ ગયો.

‘પણ બેહન હીલ્લા, તમે એટલાં જલદી શું કામ જવોછ?’ પેસુ એક દીનના બાકસમાં હીલ્લાનાં કપડાં ગોઠવતાં બોલ્યો. ‘તમારીથી હમુને છુટું પડતાં ઘાયુંજ ભારી પડેછ બેહન.’

‘પેસુઆ તું ધારેછ તેટલી હું જલદી જનાર નથી.’ હીલ્લાની આંખમાંથી પાણી આવી ગયાં. ‘મારી મુસાફરીનો દાહડો હજી નક્કી થયો નથી, પણ કોઈખી વખતે મને ઉપડી જવાની આરાં બેહન નાનંભાયે મને

તાંકીદ કરેલી હોવાથી, મારે તથ્યાર રેહવું જોઈએ. બાંદ સુધી તેવનતું કાગળ મને મલે નહી, તાંદ સુધી તો હું મુંબઈમાંજ છું.’

‘ને પુને જઈ બેઠન હીલ્લા તમે મને બુલી જશો કે ?’ પેસુએ પુછ્યું.

‘પેસુબા, દુનિયામાં આદમીએ બે ચીજ જરૂર નહી બુલી જવી જોઈએ. પેહલું તો કોઈએ આપરી ઉપર કરેલો ઉપકાર, ‘ને બીજું’, કોઈબી શીયાણા આદમીએ આપરી સાથ કરેલી બઢી. હું કોઈનો ઉપકાર બુલું તેવું આદમી નથી. તમારા ‘ને મીઠાંમાસીના’ ઉપકારના બોન તલે હું સદા દબાયલીજ રેહવરા. પુનામાં સુનામાય સત્યાવાલાને તાંદ હું એક ‘જવરનેસ’ તરીકે બઢુંછ. મારું સરનામું ‘ધરન રોડ, પારબતી.’ તમને મુકાને મને જવા જરાબી મન થતું નથી માસીમાય, પણ શું કરું હું લાચાર થઈછ.’

‘પણ દીકરા તુને નહી જવા ગમતું હોય તો ના જા.’ મીઠાંમાસી હીલ્લાને પેટમાં દાબી રડી પડી બોલ્યાં. ‘હું કાંદ તુને જબરી કરૂછ મારી માથ ?’

‘હવે એવું બોલી તે બીચારીને નાહિંમત ના કરો માસીમાય.’ પેસુ છેડાઈ પડી તાણા મારવા લાગ્યા. ‘પેહલાં તેને જબરી કરી અમદાવાદ મોકલી, ને હવે તે બીચારીની હિંમત તોડી નાખવા એવું એવું બોલેછ ?’

‘પેસુબા, કંઈ ફીકર નહી. હું ના હિંમત થતી નથી.’ હીલ્લા બોલી. ‘ખરી વાત છે કે તમે લોકથી છુટી પડતાં હું દુઃખી થાકેછ, પણ મને જે બીચાર આવેછ, તે તદન બુદ્ધોજ છે.’

‘જાણી તમારા દીલમાં હોય, તે બોલી દેચા બેઠન ?’ પેસુએ કહેલું.

અગરજો હું મુંબઈમાં રેહતે, જો હું મારા બાપના ખરા ખુનીને કોઈબી દાહડે શોધી કાઢડતે.’ હીલ્લા બોલી. ‘મને મુંબઈમાં જરૂર તે મલ્યા વગર રેહતે નહી. હીન્દુસ્થાનના કોઈબી ભાગમાં જ્યારે હુચ્છા, ચોટા અને ડામીસો પોતાને છુપાવી શકતા નથી, તાહરે તે લોક મુંબઈમાં સેહલાઈથી પોતાને છુપાવી શકેછ. પણ પુના જેવી એક જગામાં હું તેને કેમ શોધી કાઢડસ, ને પુનામાં તે મને કાઢથી મલનાર ઉતો. સત્યાવાલાઓને તાંદ એક વખત હું ગેઈ, એટલે મારા બાપના ખુનીને શોધી કાઢડવાની મારી તમામ આશા ભંગ થઈ એમ હું માનુંછ.’

* * * *

અંતે નાનંમાયતું એક કાગળ અમદાવાદથી હીલ્લા ઉપર આવ્યું, ‘કાગળ આવું ખરું.’

હીલ્લાએ તે કાગળ ઉખેડી વાંચવા માંડ્યું.

‘બેહન હીલ્લા.’

સુનામાય સત્યા તરફથી એક મને કાગળ મલીયું, જે તેમાં તેવણુ તુને ‘ગવરનેસ’ તરીકે રાખવા ખુશ છે, એમ જણાવે છે. મેં તારે વાસ્તે તેવનને ફરીથી ભલામણ કીધી છે, ને તેવન તુને ઘણા વાહલથી આહરો, એમ મને તેવણે ખાતરી આપી છે. તુને કોઈની અપમાન લાગે તેવું તેવણુ કરશે નહીં; ને તુને ઘેરનાં ખર્ચાં બરાબર ગણવા તેવણે મને કબુલતા આપી છે.

મેં તુને વરસ દાહડે પગારના રૂ. ૩૦૦) કેહસા હતા, પણ મારી ભલામણ ઉપરથી તેવણુ રૂ. ૩૫૦) તું વરસાન આપવા કબુલ થયાં છે. તુંને કાંઈ વધારે મેહનત કરવી પડનાર નથી. ફક્ત સીલકાતે ખીયાતો વળાડવા શીખવવું, ને તેના ‘કમ્પેનીયન’ તરીકે રેહવું. તું તારા ખરા નામેજ ત્યાં ચાલખારો, પણ આપતું નામ અને ચાખર તુને બહલવાં પડશે. પુત્ર સંજે તું અરદેશર અરધાની છોકરીને નામે ચાલખાસે. મેં તારે વાસ્તે લખેલું છે, કે તું ઘણી નમાની અને કેહવાગરી છે, અને તે માફ લખેલું ખોટું નહીં પડે તેની સંભાલ રાખજે.

તુંને ક્યારે મુંબઈથી ઉપડવું તે વિશે સુનામાય તારી ઉપર હવે પછી લખશે. પણ હું ધારું કે કોઈની રીતે તુને મેં માંસની સરખાતમાં તેવન પુને ખાલાવશે.

આ કાગળ પુરું કરું તે આગમજ એક વાત હું તુંને જણાવવા માગું. હું જાણું, કે બહમનશાહ બંગાલીની પુનામાં વખનાયલી મીલકત ખલકનુમા મેલવવાની ઉમેદમાં બેહસ્તી ખાવા હતા. પણ તું કંઈ તેવી ઉમેદમાં તાંહ જતીજ ના, ને તેવી ઉમેદ રાખવીખી ફેાકટ છે, સખબ બહમનશાહ બંગાલીના નજદીક્કા સગાં સત્યાવાલાં, ને બહમનશાહના કાકાની નાવારેસ છોકરીઓ ગુલી અને ધના બાર-સોખી ગરજ સારે એવાં છાખરી વાત છે કે બેહસ્તી ખાવા સાથ બહમનશાહને એવા કોલકરાર થયા હતા, કે જો તેઓ એમાથી એકખી જન વગર વારસે મરણુ પામે, તો તે પોતાની હોલતમે મોટા ભાગ પોતાના હુકયાત દોસ્તના નામ ઉપર કરી જાય. પણ તે વાત હવે બહમનશાહને યાદ હોય, એ મને શક છે, ને જો હોયખી તો સત્યાવાલાંઓ કદીખી તેવું વીલ તેવણુને કરવા દીયે નહીં. વાસ્તે તારે તેવી ઉમેદ જરાખી રાખવી નહીં, ને તું કોણ છે તે, તે લોકને ખીલકુલ જણાવવું નહીં,

હાલ એજ.

લી. નાનમાય નોરીરવાન મુલતાનવાલા.

‘બહુમનશાહ બંગાળીની દોલતની મને શું દરકાર છે.’ હીલ્લા કાગળ વાંધી રહી બોલી. ‘મને તે શું કામની? ને તે બધી દોલત કલ્થ મને મલેખી, તો તેથી કંઈ મારા બાવા જીવતા થઈ મને મલનાર નથી.’

‘તાહરે બેહન હીલ્લા, એ સુનામાય સત્યાવાલાનું કાગળ પુનેથી તમને મલે તાંહ સુધી? તો તમે મુંબઈમાં છેઓની?’ પેસુબા હસતું મોહકું કરી બોલ્યો.

‘હા પેસુબા,’ હીલ્લાએ ડાકું હલાવી જવાબ દીધો. ‘પણ પેસુબા, મરે તમારી સાથે કંઈ ખાનખી વાત કરવીજ, વાસ્તે આજે સાંજના પાંચ વાગ્યા પછી હું વીક્ટોરીયા મારડન્સમાં તમારી સાથે આવવું માગુછું.’

‘મોટી ખુશીથી બેહન. તમારી સેવામાં હું તથ્યાર છેઉં.’ પેસુબાએ જવાબ દીધો. ‘તમે જેખી કેહવોજ તે કરવા હું રાજી છેઉં.’

અને ગોઠવણ પ્રમાણે હીલ્લા રાજીના બાગમાં પેસુબા સાથે સાંજના ફરવા જવા ચીચપોકલીથી નિકલી. તેઓ બાગમાં જુદે જુદે ડેબલે ફર્યા, અને એક એક એકાંત ઝાટોના ઝાડખામાં ગોઠવેલા બાંકે ઉપર બેને જાન જઈ બેઠાં. હીલ્લા બેસતાં વાર બોલી:—

‘આજે મને તમારી પાસથી એક વચન લેવુંછું.’

‘વચન?’ પેસુબા અજબ થઈ બોલ્યો.

‘હા. એક વચન મને તમારી પાસથી લેવુંછું.’ હીલ્લાએ ફરીથી કહ્યું.

‘જે ચીજ આ દુનિયામાં હું કરી શકતો હોઉં, ને જે ચીજ સારી મરજીને આધારે હોય, તે ચીજ જો તમારે ખાતર હું નહીં કરું, તો હીલ્લા મારી ઉપર ખુદાનો માર પડજો.’ પેસુ નાટકની ઢબમાં ખરાં અંતઃકરણથી બોલ્યો.

‘હું હવે પુને જવશ.’ હીલ્લા બોલી. ને તમે મુંબઈમાંજ રહેશે.’

‘હું ઇચ્છું કે હુંબી પુને તમાસી સાથે આવું.’ પેસુબા બોલ્યો. ‘પણ નાટકની ચાકરી બહુજ ખુરી છે. એના જેવી ખુરી નોકરી દુનિયામાં ખીજી નહીં હોય. મને હજી યાદ છે, કે હમારી કલબના એક આગેવાન બેલાડીનો બાપ સનીવારે મરી ગયો.તો, ને તે બીચારાનું રૂવાન સનીવારની રાત્રે ‘વેરમાં પડેલું’ હોવા છતાં, તેને ખિજમાં આવી ચેતાનો પાર્ટ બજાવવો પડ્યો.તો! બાપ મરી જાય કે માય મરી જાય, પણ એક કંઈ બંધ કરાય નહીં. એખી ચાકરી કરનાર હું નોકર મુંબઈ છોડી કેમ આવી શકું?’

‘હું તમને મારી સાથે આવવા કેહતી નથી પેસુબા. હું તો ખીજીજ વાત કેહવા માંગુછું.’ હીલ્લા બોલી. ‘તમને યાદ છે, કે મેં બાવાનું વેર લેવાના કસમ લીધાજ?’

‘જુદાં તે મને યાદ છે.’ હીલ્લા વરફે જેવું પેસુબા બોલ્યો. ‘ને બેહન તે વખતે હું મેં ધણે વખતે મુંબઈ જવાથી તમે તે જુદી ગયા હોશો.’

‘તમે ભુલ કરો છો પેસુબા.’ હીલ્લા બોલી. ‘હું મારા કસમ હજી ભુલી નથી ગેઈ. મારા નેક ને ફરેસ્તાઈ ખસલતના બાપનું જે નીચ ચડાલે ખુન કીધું છું, તેને હું કેમ ભુલી જઈ? અજબ જેવું તો એ છે, કે તમે લોક બેહસ્તીનું ખુન થયું છું, એમ માનતાંજ નથી.’

‘પણ હવે તે વાત ભુલી જવી બેહતર છે.’ પેસુ બોલ્યો. ‘એ વાતને યાદ રાખી તમે કરશો શું બેહન? એ આદમી તમારે હાથ આવે, એ બનવું મને તો મુંશકેલ લાગે છે. નથી તમે તે શખસનું નામ જાણતાં, નથી તેને નજરે આવેલખતાં, નથી તેનું તમે ઠેકાણું જાણતાં, છતાં તમે તેની ઉપર તમારા બાપનું વેર લેવા તલપી રહેયાં છો, એ કેમ બને? તે કહે છે કે જીવતો છે તેની કાણને ખબર છે તે કેહોની? કાંચ નહી તે અત્યાર આગમજ મરી ગયો હોય? કાંચ નહી તે તેવાજ બીજાં કાંચમાં સપડાઈ કાંઈ બીજા ગામની ટુરંગમાં પડ્યો હોય?’

‘કાંચ નહી તે મુંબઈમાંજ ફરતો હોય?’ હીલ્લાએ પેસુબાની તકરાર તોડવા માંડી. ‘કાંચ નહી તે મારીથી છુટાતો ફરતો હોય? કાંચ નહી તે હમના આંચે બાગમાંજ ફરતો હોય, ને મને જોઈને જીવ લેઈ નાહસી ગયો હોય?’

‘મને સમજ નથી પડતી બેહન, કે તમે શું કહેવા માંગો છો. પેસુબાએ હારી ખાઈ જવાખ દીધો.’

“હું એમ કહેવા માંગુ છું, કે જો તે આદમી મને મલે, ને હું જાણી કે તેણેજ મારા બાપનું ખુન કીધું છું, તો હું તેને લલચાવી કંઈ એવા ગુનાહમાં શરીક કરું, કે તેના પરીણામમાં તેને મોતની સજા થાય, ને તે સજા થયા પછીજ હું તેને જાણું, કે વીકાજ તાલેવંતાના ખુનનું વેર અતે તેની દીકરીએ તેની ઉપર કીધું છું!”

હીલ્લાનું બોલવું સાંભળી પેસુબા તો ટાટજ થઈ ગયો! તેણીના ડાહ્યામાં ચહડેહું ખુન, તેણીનો લાલચોલ ચેહરો, ને તેની બોલવાની ઢબજબથી તે અજબ થઈ બોલ્યો:

‘એ તમે શું બોલો છો બેહન? તમારી વાત સાંભળી મને તો ફુજરાં છુટે છે! તમે એક ખુનીના જેવી વાત કરો છો!’

‘જુગારમાં મારા બાવાને ફસાવી એ ચડાલે તેનો જીવ લીધો.’ હીલ્લા તે ખુનીને પોતાની સામે ઉભો હોય એવી રીતે ડાહ્યા કરી બોલી, અને પેસુબા તે જોઈ ડંગ થવા લાગ્યો. ‘એનેજ તેને લલચાવી ખુવાર કીધો એજ તેને પોતાની સાથે ઘસડી લઈ ગયો. બનાવ એવી રીતે બનીયો, કે આંચે પારસી મારા બાપનો ખુની હોવા છતાં, કાચ્છાની રીતે તે ખુની કરી શકતો નથી. પણ તેની કાંઈ ફિકર નહી. એક વખત તેને મારી નજર

પડવા દેઓ! એક વખત તેને મને એલખવા દેઓ, ને પછી ભૂલે કે મારા બાપનું વેર હું જેવી રીતે તેની ઉપર લેઉં છું.’

‘હું કંઈ બાંધી શકતો નથી બેઠન હીલ્લા.’ પેસુબા લાહલાજ, યદ્ય બાલ્યો.

‘મારા બાપના ખુનને લગભગ વરસ યદ્ય ગીયું.’ હીલ્લા બાંધી એક વરસમાં હું જોકે મારા બાપનો ગમ બુલ્લી ગેજી, પણ તેનું વેર લેવા જે કસમ મેં લીધેલા, તે હજી હું બુલ્લી નથી પેસુબા. તમારી ને મીઠાંમાસીની મેઢરબાનીથી તેટલા દીવસો મેં નિરાંત ને મૈનથી પસાર કીધાછ, પણ મારી તમામ શતો એ રાખસને કાંદથી શોધી કાઢડવો, તેના વિચારમાં મેં ગુભરીછ.’

‘ખરી વાત છે બેઠન હીલ્લા, કે એ નીચ આદમી તમારા બેઠસ્તી બાપને ભોલવી પોતાની સાથે જુગાર રમવા લઇ ગીયો. તેણે મેસ્તીનું ડોલ ધાલ્યું! ફગલબાછનું તેણે કાંમ કીધું! ‘પેસુબા બોલ્યો.’ પણ માફ એટલુંજ કેહવું છે, કે એ માનસના મેલાપની હવે આસા સખવી ફાકટ છે. વાસ્તે બેઠન હીલ્લા, એ વિચાર—

‘હું કદીબી બુલનાર નથી પેસુબા.’ હીલ્લા વચમાં બોલી હતી. ‘મારા બાપે મરતી વખતે જે કાગળ લખી મને હુકમ ફરમાવીયોછ, તે હુકમ હું બજાવશ. વાસ્તે લઇ પેસુબા, હું તમારી પાસે એક વચન લેવા માગુંછ, ને તેને વાસતેજ હું તમને લીયાં તોડી લાવીછ. હું એ કામમાં તમારી મદદ માગુંછ પેસુબા. હું જાણુંછ કે તમે તે રાખસને નજરે એલખતા નથી, તેમજ તેનું નામ નિશાન પણ જાણતા નથી, પણ હું પુને જવસ, ને તમે તો મુંબઇમાંજ રેહ્યો!’

‘હાલ તુરત મારી કમપની બાહરગામ જનાર નથી. પેસુબાએ જવાબ દીધો. ‘બેજનજી લમલમે તુફાનાના ખેલ ઉપર મોટી કમાનીની આસા રાખીતી. પણ, નખખેદ ગ્રીયાં માયલો ‘વન્સ મોર’ થયાં નહી, ખેલ ‘ફ્લેટ’ ગીયો, ‘ને ન્યુસપેપરવાલાઓને ખોલાયલ દીઝીટો પેદક્ષ ખેલને દાકાડે નહીં મલવાથી, તેઓએ ‘સારા ફકરા’ લીધા નહીં, ‘જે તેણી ‘હાલસ’ ગમડી ગીયું, ‘ને સુના જેવો ખેલ, હીરા જેવી, ‘સીનરી’ જતાં, પડી લાગે! બેજનજી લમલમને એથી મોટું તુફાન ગીયું, ‘ને એ તુફાનના સબબથીજ હાલ તુરત બાહરમાંજ જવાનો વિચાર તેવણે માંડી વાળીયોછ, એટલે હવે તો હું મુંબઇમાંજ છઉં. હવે મારી યં મદદ તમને જોઈયેછ તે મને જણાવો.’

‘તમે મને વચન આપ્યો પેસુબા, કે અસરનો મારા બાપના ખુની

વિશે તમને કોઈની આંદમી ઉપર શક નય, તો તે શકનો લાભ લેવા તમે ચુકરો નહીં, ને તેને માટે જેની ખરચ કરવો પડે, તે મારી પાસથી તમે મંગાવી લેવો. એટલુંજ વચન હું તમારી પાસથી માંગું છું.’

‘હું મારા બાપના બોલથી એ વચન આપું છું બેહન હીલ્લા.’ પેસુબાએ હીલ્લાના હાથ ઉપર હાથ ઠોકી કબુલ કીધું. ‘મને જો એવો જરાબી શક પડીયો, તો તેનો લાભ લેવા હું ચુકનાર નથી. બેહન, તે આંદમીની પુક પકડી, તેની તલાશ કરી મારી ખાતરી કીધા બાદ, હું જરૂર તમને લખી જણાવશું.’

‘મારું સરનામું’ યાદ રાખજો બધું.’ હીલ્લા બોલી. ‘હીલ્લા અરદેશર અરધા—ધરન રોડ—પારખતી—પુના.’

પેસુબાના વચનથી હીલ્લાના મનને બેહન રાહત થઈ, અને હસ્તે એહરે રાણીના બાગમાંથી, બંને જન બાહર નિકલી પાછાં ચાંચપોગલી ઘર તરફ ચાલ્યાં.

પ્રકરણ ૮ મું.

“વકીતો વીશે સાધારણ વીચાર એવો હોય છે, કે તેઓ ગલાંકાંસુ, ધુતારા, ‘લોકોને આડે રસતે ઉતારનાર’ હોય છે, પણ”—

વિકટોરીયા ગારડન્સમાં પેસુબા પાસથી હીલ્લાએ પોતાના બાપના ખરા ખુનીની તથાસમા રેહવા વીશેનું વચન કીધા પછી તેના જીવને નિરાંત થઈ, સખબ પેસુબાએ આપેલા વચન ઉપર હીલ્લાને પુરેપુરો વિસ્વાસ હતો.

મજકુર ખનાવ બન્યાને લગભગ એક અઠવાડિયું વહિ જવા બાદ હીલ્લાને એક કાગળ મંલ્યું.

એ કાગળ ઉપર પુનાનો છાપ હતો. હીલ્લાએ તે કાગળ તુરતજ ઉખેડી વાંચ્યું.

પુના—ધરન રોડ. પારખતી.

૨૪ એપ્રિલ ૧૮૬—

બેહન હીલ્લા અરદેશર અરધા.

મુલતાનવાલાં નાબંધાયતી ફરમાસથી તમને એક ‘ગવરનેસ’ તરીકે રૂપીઆ ૩૫૦ ને વરસાને મે રાખવાની ખાએશ દેખાડી હતી, અને બેહન

નાંજાભાઈના લખવા પ્રમાણે તમે તે વાત કબુલ કીધી છે. હું ધણું છે કે હવે આવતા માસની શરૂઆત આગમજ તમે પુને આવો તો ઠીક.

ખેલન, તમે આગલ કોઈ વખત પુનેની મુસાફરી કીધી નથી, એમ મને નાંજાભાઈ લખ્યું છે, વાસને તમેએ તેની કાંઈ ફિકર કરવી નહીં. હમારા લાએકીવાલા પડોસી શેઠ ધનજીશાહ મનજીશાહ વકીલ મુંબઈથી ૨૭ મી તારીખે પુને આવનાર છે, તેવળુ તમને પોતા સાથે લેતા આવશે. તમેએ ૨૭ મી તારીખે બપોરના અઢી વાગેની રાએચોર મેલમા પુને આવવા વીકટોરીયા ટરમીનસ સ્ટેશનથી ઉપડવું. ધનજીશાહ તમને સ્ટેશન ઉપર ફર્સ્ટ ક્લાસ વેસ્ટીંગ ડ્રમમાં મલે, એવી મેં ગોઠવણુ કરી છે, અને તેવળુ તમને મારે બંગલે પોહચાડશે.

“લાં દુવાગીર

સુનામાય સોરાબશાહ સાથા.

સુનામાયતું કાગજ વાંચી હીલ્લા પોતાની મુસાફરીની અધુરી રહેલી તથ્યારીઓ હવે પુરી કરવા લાગી. પેસુ પેન્ટર પાછો દલગીર થયો, અને મીઠાંમાસીબી ઉદાસ થઈ ગયાં.

તારીખ ૨૪ મીતું લખેલું કાગજ હીલ્લાને ૨૫ મીએ મલ્યું, અને તેમાં તા. ૨૭ મીએ હીલ્લાને ઉપડવા સુનામાયે તાકીદ કરી હતી. પેસુબાએ હીલ્લાના હાથમાંથી તે કાગજ લઈ વાંચી મીઠાંમાસીને આપ્યું, અને મીઠાંમાસી તે વાંચી ટેબલ ઉપર મુકી દલગીર ચેહરે બેઠાં.

મીઠાંમાસી અને પેસુબા બંનેને એવી રીતે દલગીર અને ઉદાસ બેઠાં અતે હીલ્લા બોલી: ‘સાચું કેહું છું માસીમાય કે મને તમને છોડી જવા ગમતું નથી. મને એવું થાયછું, કે હમનાને હમના તાર દરી સુનામાયને જણાઉં, કે મારાથી આવવાને બનશે નહીં.’

‘પણુ દીકરા, જો તુને જવા નથીજ ગમતું તો તું શું કામ—

‘પણુ તમે જણતા નથી માસીમાય.’ હીલ્લા બોલી. ‘મારી ખેલન એ વાત જણશે તો મારી ઉપર ઘણીજ ગુસ્સે થશે. તમે નાંજાભાઈને એલખતાં નથી. તે એવી તો સ્વભાવની આકરી છે, કે બોલતાં બોલતાં માનસને વલગી પડે. ફક્ત બે દાહાડા હું તાંહ રેહી તેટલામા તો મારી સાથ સતર વખત ધરણુ લાગું.’

‘કંઈ ફીકર નહીં દીકરા. ફતેહ કર.’ મીઠાંમાસી બોલ્યાં. ‘પણુ જો દીકરા, મારી શીખામણુ હમેશાં યાદ રાખજે. કોઈબી આદમીને તું તારે દુશમન કરતી ના, ને કંઈબી કામ કરે તે આગમજ પેહલાં ખુબ વીચાર કરી, પછી તે કામ કરજે. પુને તું બચછ ખરી, પણુ તાંહ જો તુને નહીં

‘પરવડે, તો બેસાડક કુંજી નહીં આવશે. આંખે ધેર તારીજ છે, એમજ સમજશે. તુને હંમેસાં મારી આંખે બાંધી રાખરા દીકરા.’

હીલ્લા પુને જવા નીકળી.

પણ પેસુબા સ્ટેશન ઉપર હીલ્લાને મુકવા જઈ શક્યો નહીં, સખબ તે પોતાની નાટકશાલામાં તે દિવસે ઘણોજ રોકાઈ ગયો હતો.

હીલ્લાને ચીચપોકલીથી છેક કોટમાં આવવું પડ્યું, સખબ સુનામાયે વીકટારીયા ટરમીનસના સ્ટેશન ઉપર ધનજીશાહ વઝીલને મલવા હીલ્લાને જણાવ્યું હતું.

હીલ્લા તેથી સ્ટેશન ઉપર બાઉની વીકટારીયામાં એકલીજ ગઈ. તેના સામનમાં ફક્ત એક દીનનો મોટો બાકસ હતો. સ્ટેશન ઉપર જઈ પુગતાંજ, બાહુ ચુકવી, પોતાનો બાકસ પોર્ટરને સવાધીન કરી, હીલ્લા ચોતરફ વેટીંગ રૂમ સોધવા લાગી.

ગાડી ઉપડવાને હજી વીસ મીનીટની વાર હતી. હીલ્લાએ ફર્ટ ક્લાસ ‘વેટીંગ રૂમ’ સોધી કહાડ્યો ખરો, પણ અંદર જતાં તે અચકાવા લાગી, સખબ રૂમમાં કેટલાંક મોટે ધરનાં પારસીના બધરાંઓ પોતાના ઝોલખીતાં સાથે ઠીઠી ઠાઠા કરતાં હતાં, અને એક પારસી ત્રણ ઇંચેને સાથે એક બાબુ બેસી ગંમણીર ચેહરે કાંઈ વાતમાં પડેલો હતો.

ત્રેનને ઉપડવાને હવે ફક્ત દસ મીનીટ બાકી રહી હતી, અને સ્ટેશન ઉપર ધનજીશાહની કાંઈબી નિશાણુ હીલ્લાને મળી નહીં. સુનામાયના જણાવ્યા પ્રમાણે સ્ટેશન ઉપર ધનજીશાહ સાથે હીલ્લાનો મેલાપ નહીં થવાથી તે રંજા થઈ, શું કરવું તેના વિચારમાં હતી, તેટલાં વેટીંગ-રૂમમાંથી એક ઉંચા કદનો પારસી ત્રણ ઇંચેને સાથે વાત કરતો બાહર નિકળી સ્ટેશનની ચારે બાબુ નજર કરી જોવા લાગ્યો, અને ગજવામાંથી ધડીઆલ કાઢી, વખત જોઈ ધીમે અવાજે બોલ્યો:

‘બધરાંઓ! હંમેસાં કાંમજ એવું! દસ મીનીટ ત્રેન ઉપડવાને છે, ‘ને હજી તેનું ટેકાનું મહે નહીં.’

‘હીલ્લાને વેટીંગ રૂમના દરવાજા ઉપર એકલી વિચારમાં ઉભેલી જોઈ, પેલા પારસીએ તેણીની આંખલ જઈ પુછ્યું:

‘ખોસ હીલ્લા અંરેદેસર અરધા વમારૂં નામ છે?’

પોતાનું નામ—પોતાનું ખોટું પારણુ કરેલું નામ—સાંભળી હીલ્લા તુરતજ પેલા પારસી તરફ નજર કેઝી બોલી. ‘જી, હા! મી. ધનજીશાહ મનજીશાહ તમે કે?’

‘હા, હું પોતે.’ આ પારસી કોઈજ નહીં પણ ધનજીશાહ પોતે હોવાથી

જવાબ દઇ, હીલ્લાને તે નિરખી જવા લાગ્યો. 'હું' ધારતો 'તો' કે તમે હજુર આયાં નહીં હશે. હું' દીકરી કહડાવી લાઉં છું, તમે હીંમતી જી હતાં રહેજો.'

ધનજીશાહ દીકરી કહડાવી પોતાની સાથે હીલ્લાને લેઈ 'પેટકોર્મ' ઉપર ગયા, અને તેણીને ફર્સ્ટ ક્લાસમાં બેસાડી, હીલ્લાની ત્રેક બેઠમાં મુકાવી, પોતે પાછા આવી હીલ્લાની સાથે જવા બેઠા, કે તેજ વખતે 'શએચાર મેલ' વીક્ટોરીયા ટરમીનીસ સ્ટેશન ઉપરથી ઉપડી ચાલ્યો.

મુસાફરી શરૂ થઈ. હીલ્લા ગાડીના એક ખુનામાં બેસી ધનજીશાહનો ચેહરો, અને તેની રીતભાતની ઉપર નજર કરવા લાગી, અને ધનજીશાહ ખીળ ખુનામાં ગુપચુપ બેસી એક ન્યુસમા ડોકું ઘાલી ધ્યાનથી વાંચવામાં પડયા.

કલીયાણીના સ્ટેશન ઉપર ગાડી જઈ પુગી વ્યાં મુઠી ધનજીશાહે એક હરફની વાંચ્યો નહીં હતો, અને ન્યુસનું એક પાંતળીફેરવું નહીં હતું, પણ ન્યુસમાં ડોકી ઘાલી આખો વખત કાંઈ ઉંડા વિચારમાં તેવલું પડી રહ્યા હતા. હીલ્લાએ અટકલ કીધી, કે તેણીના સોબતીના મથજ ઉપર કાંઈ અસાધારણ વિચારનો ઘોળે પડેલો હોવો બેઠા. દેખાવમાં અને રીત ભાતમાં તેવલું એક પાકકા મહસ્ય હોય, એમ તેણીએ બેઠા લીધું હતું.

મીસ હીલ્લા, એક ચાહેનું કપ મંગાઉ?' ધનજીશાહે, હીલ્લાને પુછ્યું. 'હીયાં ગાડી દસ મીનીટ ઉભી રહેછ.'

'નહીજી.' હીલ્લાએ શરમાઈને ના કહ્યું.

'જેમ તમારી મરજી.' ધનજીશાહ બોલ્યા.

કલીયાણીના સ્ટેશન ઉપરથી ગાડી ઉપડી આમલ ચાલી, અને ધનજીશાહ ધીમે સુરે કાંઈ માયન ગુનગુનાવતા હીલ્લાની સાંભે જઈ બેઠા.

'કોઈ બહોળ બહો ને નેક આદમી માલમ પડેછ.' હીલ્લા ધનજીશાહ વિશે મત બાંધવા લાગી. 'વકીલોને વિશે સાધારણ વિચાર એવો, કે જે તેઓ મલાફાંસુ. ખુતારા ને લોકોને આડે રસ્તે ઉતારનારા હોયછ, પણ આએ આદમીમાં તેવો ખવાસ હોય એમ મને લાગતું નથી.'

ખતે ધનજીશાહે વાત છેડી. 'તમે કેટલી વખત પુને, મીયાંત્રાં, મીસ હીલ્લા?'

'જી, હું' આએ પેહલીજ વખતે પુને જઈછ.' હીલ્લા બોલી.

'પેહલીજ વખતે! તાહરે શું' આએ તમારી મુસાફરી પેહલીજ છે?'

ધનજીશાહે સવાલ કીધો.

'હા જી. એ મારી મુસાફરી પેહલીજ છે.'

'તાહરે તમારા માબાપથી છુટાં પડતાં તમને પણ' અસીયું' લાગું'

હોસે ?' ધનજીશાહે જરા હસ્તે ચેહરે પુછ્યું. 'ને તેથીજ તમુને સ્ટેશન ઉપર આવતાં મેહુંબી થયું ?'

'નહી જી, તેમ નહી.' હીલ્લાએ જવાબ દીધો. 'મારાં માયબી નથી, ને બાવાબી નથી.'

'ખરેખર !' ધનજીશાહે અજબ થઇ ગંભીર ચેહરે બોલ્યા. 'માયબી નહી ને બાપબી નહી ! તાહરે તો હું ધારૂં કે જે છાકરીને સારૂ તમુને સુનામાયે તેડાવીયાંછ, તે તમુને વધારે ચાહશે. મીસ હીલ્લા માફ કરજો ! તમારૂં નામ હીલ્લા છે, કે હીરાંબાઇ છે, તે મને ચોક્કસ ખબર નથી. પણ સત્યાવાલાંના સુનામાયેને મેં હીલ્લાં કરી બોલતાં સાંભલીયાં 'તાં.'

'જી મારૂં નામ-હીરાંબાઇ નથી, પણ હીલ્લા છે.' હીલ્લાએ ખુલાસો કરીધો. 'મારા બાવા વીકા—'

'શું ? તમારા બાવા શું ?' હીલ્લાને એકાએક આગલ બોલતાં અચકી જતી બેઠ ધનજીશાહે પુછ્યું.

'મુકળે મારા બાવાએ જનમથીજ મારૂં નામ હીલ્લા રાખીયું 'તું.' હીલ્લાએ પોતાના મનનો જુસ્સો દાખી જવાબ દીધો. 'મારી સ્કુલમાંબી હું હીલ્લાને નામથીજ બોલખાતી 'તી.'

'તાહરે તો હું જે તમુને હીલ્લા કરી બોલાંઉ, તો તેમાં અપમાન જેવું કાંઈ નથી, એમ તો નક્કી થયું.' ધનજીશાહે બોલ્યા. 'હીલ્લા ને સીલ્લા. બંને નામના ઉચાર એકજ સરખા કાંને લાગે છે.'

'જી સીલ્લા તે કોણ ?' હીલ્લાએ પુછ્યું.

'સીલ્લા કે જેને વાસતે તમે પુને બોલો છો તે ?' ધનજીશાહે કહ્યું. 'તે બીચારીબી તમારા જેવીજ છે, ને તેથી તે તમુને વધારે ચાહશે ?

'પણ તમે તેની જરાબી ફિકર કરતા ના મીસ હીલ્લા. સુનામાય 'સત્યાવાલાં જરા અસલી વિચારવાલાં છે ખરાં, પણ સીલ્લા જેને હું તમારા 'ચાર્જ'માં આપવા માંચુંછ, તે ઘણીજ સારા સ્વભાવવાલી, ને માયાહુ દીલની છાકરી છે. એ સીલ્લાની ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ મારા હાથમાં તેનાં માયબાપે સોંપેલું છે, ને હું તેની મીલકતનો 'ત્રસ્ટી' છઉ. સીલ્લા મારી નીગેહબાની તલે છે મીસ હીલ્લા, ને મેં તેને સુનામાય સત્યાવાલાંની દેખરેખ હેઠલ આજ મુદત થઇ રાખેલી છે. એક 'ત્રસ્ટી' વરીકે સીલ્લાની મીલકતનોજ નહી, પણ તેણીની બવિશની જાંઘીનો તમામ અખત્યાર તેણીના માયબાપે મને સોંપેલો હોવાથી, તેણીનાં બલાં માટે જેબી ખરચ થાય, તે કરવાની મારી મરજી છે.'

‘તમેજી પુનામાંજ રહેતા હોશો?’ હીલ્લાએ સવાલ કીધો.

‘હા’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘પુનામાં ધી લીલી’ નામે મારો બંગલો છે. ‘પુનામાં સોલીસીટર તરીકે હું’ કામ કરું છું.’

* * * *

મુસાફરી જેમ જેમ આગલ વધતી ગઈ, તેમ તેમ ધનજીશાહ અને હીલ્લા વચ્ચે વાથચીતબી વધતી ગઈ. હીલ્લાના મન ઉપર ધનજીશાહની લાએક્રીએ જેટલી સારી અસર કરી હતી, તેટલીજ બલકે તેથીબી વધારે સારી અસર ધનજીશાહના મન ઉપર હીલ્લાની બોલવા ચાલવાની રીતભાતથી થઈ હતી. બંને જન એકમેકને માનની નજરથી જોવા લાગ્યાં.

અંતે રાતના સાત વાગે પુનાના સ્ટેશન ઉપર ગાડી આવી પુઝી. ધનજીશાહની ‘ઝોનકાર્ટ’ સ્ટેશન ઉપર હાજર હતી. હીલ્લાની ત્રંક ઍક માથી ગાર્ડે બાહાર કહડાવી, અને પોર્ટરે તે લઈ જઈ ‘ઝોનકાર્ટ’માં મુકી, અને ધનજીશાહ પોતાની સાથે હીલ્લાને તેજ ગાડીમાં બેસાડી, સત્યાવાલાં મુનામાયને બંગલે લેઈ ચાલ્યા.

મકરણ ૯ મું.

—:૦:—

“મને બીઠ એઠ કે એમઠ એઠ થઇને શું કરવું?”

ધનજીશાહ વખીલ હીલ્લાને પોતાની સાથે ‘ઝોનકાર્ટ’માં બેસાડી સ્ટેશન ઉપરથી બંન્દ તરફ જવાને રસતે ‘પારબતી’ તરફ લઈ જતા હતા.

હીલ્લા પોતાનું આ નવું વતન મુંબઈ કરતાં વધારે પસંદ કરવા લાગી. કોઈ કોઈ બંગલાઓની વચ્ચે આવેલી એકાંત જગ્યા, ગાડ ઝંડાંની ગીચ ઘટા, બાગોમાં ઉગેલાં મુગંધી ફુલોનો દીલપસંદ મેહકાઠ, અને ગડબડ ઘોંઘાટ વગર દીપી નિકલેલો સીધો સરીઆમ બંન્દ ગારડન તરફ જવાનો એકાંત રસતો, એ સરવે હીલ્લાને ઘણુંજ પસંદ પડવા લાગ્યું.

એટલાંમા ધોરી રસ્તા ઉપરથી ગાડી ડાબી બાજુ તરફ આવેલા એક બીજા રસ્તા તરફ કરી, અને નાકા ઉપરથી થોડે છોટે ધનજીશાહે ગાડી ઉલી રાખી.

“આએ તમારું ‘પારબતી’”. ધનજીશાહે ગાડીમાથી ઉતરી હીલ્લાને પોતાનો હાથ ખાપતાં કહ્યું. ‘લેઓ, મારો હાથ પકડો, ને ધીમે રહી ઉતરજો.’

હીલ્લા ધનજીશાહનો હાથ પકડી ઝોનકાર્ટમાથી નીચે ઉતરી આસ-

માસ નજર કરી જોવા લાગી, અને ધનજીશાહ તેણીને પોતા સાથે લઇ
ખારબતીના કમપાઉન્ડમાં દાખલ થયા.

ગાડી ઘેર આવ્યે આવી ઉભી રહેતાંજ એક મોટા અને બે નાહના
કુતરાંઓએ જોરથી ભસવા માંડ્યું, અને તેમના ભસવાનો અવાજ સાંભળી
સીદલા જે ધરમા હતી, તે બાહર ઓટલા ઉપર દોડી આવી કમપાઉન્ડમાં
જોઇ બોલી.

‘એ કાણુ? સુનામાય કે?’

‘નહી. એ તો હું, ને તારી નવી ‘ગવરનેસ’ મીસ હીદલા
અરદેસર અરધા છે.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો.

‘હીયર! હીયર જેક! હીયર રોઝ! હીયર!!’ સીદલા પોતાનાં
માનીતાં કુતરાંઓને ભસતાં અટકાવા ખુબ પાડી કેહવા લાગી,
અને તે નિમકહલાલ જનવરો, પોતાની રોકાણીનો અવાજ સાંભળી,
ભસવાંતું મુકી દેઇ હીદલાને જોઇ ગેલ કરતાં કહેવા, તથા પોતાની પુછડી
હલાવી પોતાની ખુશી બતાવવા લાગ્યાં.

‘તમે જરાબી બીહતાં ના હીદલાં.’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘ભસતા
કુતરા કદીબી કરડતાજ નથી’!

‘મીસ હીદલા’? સીદલા હીદલાને ‘રોકહેન્ડ’ કરી બોલી. ‘આએ
કુતરાંથી તમે જરાબી બીહીતાં નાં? આસતે આસતે તમારી સાથ મઢી
જતાં એ લોકને વાર નહી લાગશે. પણ આજે ત્રેન લેટ કેમ થઇ
ધનજીશાહ?’

‘ત્રેન તો પોતાને વખતસર હતી,’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘પણ હું
મારી ગાડી હલવે હલવે લાવેા સીદલા. સુનામાય કાંઈ છે? તેવણુ
ઘેરમા નથી કેમ?’

‘સુનામાય ખલકતુમા ગીયાંછ.’ સીદલાએ જવાબ દીધો.

ખલકતુમાનું નામ એકાએક સાંભલતાંજ હીદલા ચમકી મનમાં
બોલી:—

‘ખલકતુમા! ખમતશાહ બંગાલીનો ખલકતુમા!! જે મીલકત
મેલવવા મારા બાવા ઓટલા બધા ઇનતેજર હતા, તે ખલકતુમા!!’

‘તમે આયાં તો ઠીકજ થયું.’ સીદલા બોલી. ‘બહેન હીરા—

‘હીરાંબાઈ નહી પણ હીદલા. એવણું જનમ નામજ હીદલા છે.’
ધનજીશાહે સીદલાને કહ્યું. ‘હુંબી પેહલાં વારી કાનૂન સમજતો તો
સીદલા, પણ મીસ હીદલાએ મારી ભુલ ભાંજ.’

‘હીદલા! કેવું મજેનું નામ.’ સીદલા બોલી. ‘મને એ નામ ધણુંજ
મજેક ધનજીશાહ.’

સીલ્લા રાજામાંજ પોતાની ચાલચલન અને રીતભાત ઉપરથી હીલ્લાને એક ચનીત્રી, ચીખાવણી, અને લાડમાં ઉધરેલી છાકરી બની. ઉમરમાં તે લગભગ પંદર સોલ વરશની હતી. કદમાં તે હીલ્લાનાં કરતાં સેહજ થઈ, અને દેખાવમાં ઘણીજ રૂપાળી હતી. સ્વભાવે સીલ્લા ઘણીજ રાંક અને સાલેસ હતી, પણ તેણીનો ખવાસ ઘણો ચટપટીયો હોવાથી તે ઘણીજ અધીરી અને ઉતાવળી હતી. ધનછશાહ તેણીના ત્રસટ્ટી અને નીગેહખાન હોવાથી, સીલ્લાને દરેક રીતનો લાડ લડાવવાને તેવલુ અચકાતા નહીં હતા. ગવરમેન્ટ હાઉસમાં થતા મેલાવડા અને પારટીમાં ધનછશાહ હંમેશાં સીલ્લાને પોતાની સાથે લેઈ જતા હતા. બંન્દ અને સોલજર મારડન્સમાં બેન્ડને ફિવસે, સીલ્લા પોતાની ફીશીઆરીબરી ફેશનમાં હંમેશાં સરવેની નજરે સરવેથી પેહલી પડતી હતી.

સીલ્લાની ફેશનનો પુનામાં પાર હતોજ નહીં. સીલ્લાની દરેક ફેશન બાકુતી નહીં પણ 'ઝોરીજનલ' હતી. સીલ્લાની ફેશન તેણીની દરેક ચીજમાં સમાયેલી હતી. ધરેણાં, સાડી, પોલકા, બાલ અને માથાંબાનાની ફેશન જે બહારમાં આજે સાધારણ છે, તે ઉપરાંત ખાવાની ફેશન, પીવાની ફેશન, ચાલવાની ફેશન, બેસવાની ફેશન, હસવાની ફેશન, બેસવાની ફેશન અને વાત કરવાની ફેશન ઉપરાંત, દરએક ફેશનમાંથી સીલ્લા કાંઈ નહીં 'ને કાંઈ નવી ફેશન કાઢડતીજ જતી હતી. ફેશનને લીધે વખણાઈ જાહેર થએલી સીલ્લા પુના મધે કિવન ઓફ પુનાને નામે ઓલખાતી હતી.

'બેસો હીલ્લા.' સીલ્લાએ પોતાની આજલ એક ખુરસી ઉપર હીલ્લાને બેસવા કહ્યું. 'તમે મુસાફરીથી કાઢી ગીયાં હોસો, વાસ્તે જરા બેસો. પછી હું તમને તમારે વાસ્તે તથયાર રાખેલો ઓરડો દેખાડું.'

'ચાલો મીસ હીલ્લા હવે હું જઈશ.' વકીલ ધનછશાહ પોતાનું ધણીઆલ જોઈ બોલ્યા. 'મને આસા છે કે પારખતી તમને જરૂર પસંદ પડશે. એ તમારું નહું ઘેર છે, મીસ હીલ્લા.'

'ખતીત.' હીલ્લા હસીને બોલી. 'સીલ્લા સાથે જો હું હીયાં રહેવરા, તો હું ધાણ કે પારખતી મને જરૂર પસંદ પડશે.'

'ચાલો સાહેબજી.' ધનછશાહે બંને છાકરીઓને 'રોકહેન્ડ' કરી કહ્યું.

ધનછશાહ, હીલ્લા અને સીલ્લાથી જુદા પડી પોતાને બંન્ને નિકળી ગયા, અને સીલ્લા પોતાની નવી 'ગવરનેસ' સાથે વાતે બેઠી.

'મારી ઉપર એવલુની ઘણીજ મેહરબાની છે.' સીલ્લા બોલી. 'મને તો પોતાની કીકરી બરાબર એવલુ આહેછ.'

‘પણ બેહન સીલ્લા, તમે સુખી તો છોએની?’ હીલ્લાએ સવાલ કીધો.

‘નહીં કાંય?’ સીલ્લા બોલી. ‘ધનજીશાહની મેહરબાનીથી મને કસી ચીજની આજ સુધી તંગી પડી નથી. પારબતીમા મને સરવે વાતતું સુખ છે. પણ જહરે મારાં માએ કે બાવા મને ચાહ આવેછ, તાહરે હું ઘણીજ દુખી થાઉછ.’

‘તમે જહરે ઘણાજ નાહલલાં હોશો, તાહરના તેવણુ ગુજરી ગીયાં હોશે?’ હીલ્લાએ અટકલ કીધી.

‘હું જાણતીબી નથી કે તેવણુ કોણુ ઉતાં, તેવણુ કેમ મરી ગીયાં, ને કાંઈ મરી ગીયાં તેનીબી મને ખબર નથી.’ સીલ્લા આંખમાં પાણી લાવી બોલી. ‘હું એટલુંજ જાણુછ, કે પેહલવેહલે હું સુરતમાં કોઈ પારસીને તાંઈ રહેતી ‘તી. તાંઈ હું દશ વરસની થઈ, ને તાંઈથી હું હીયાં આવી. હીયાં હું ‘કોનવંન્ડ રુકુલમાં ઇંએજી શીખવા જતી ‘તી. ધનજીશાહ હમેંશા મને કેહછ, કે હું ઘણીજ લાયગસાલી છેઉં, સખબ જહરે હું ઉંમરે પુગસ, તાહરે મને પુરાકલ પછસા મલશે. પણ દુનિયામાં બધુંજ સુખ કંઈ પછસાથી મલેછ? ધનજીશાહે મને અલ્યાસ આગલ વધારવા ઘણું સમજવીયું, પણ શીખવા પાછલ માફ ધ્યાન લાગતુંજ નથી. મને એમ. એ. કે બી. એ. થઈને શું કરવુંછ.’

‘ધનજીશાહ હીયાંથી કેટલા દુર રેહછ?’ હીલ્લાએ નવી વાત છડી.

‘હીયાંથી તેવણુનો બંગલો ઘણો દુર છે.’ સીલ્લા બોલી. ‘હીયાંથી તેવણુને બંગલે ચાલી જતાં બે કલાક લાગેછ, ‘ને ખલકનુમાથી અરન્ઝા કલાક લાગેછ. એવણુ પોતાના બંગલાતું નામ ‘ધી-લીલી’ કરી આપીયુંછ ‘એવો તો સરસ ને એવો તો રોણુકદાર તે બંગલો છે, કે બોલીયાની વાત નહી. પણ તમને કંઈ ગાડીનો અવાજ હરના સંભલાયો હીલ્લા?’

‘હા! કોઈની ગાડીનો અવાજ સંભલાયછ ખરો!’ હીલ્લા બોલી.

‘તાહરે તો સુનામાયના ટાંગાનો અવાજ હેંસે.’ સીલ્લાએ કહ્યું. ‘એવણુબી આવી લાગાં, વાસતે ચાલો તમે મોહડું ઘોઘ બાલ ઓરી લેઓ, તેટલાં જમવાનો વખતબી થશે.’

ટાંગો આવી દરવાજ આગલ ઉઠી રેહયો, અને તેમાથી સુનામાય સરથા ઉતરી હલવે હલવે ઘરમાં દાખલ થયાં.

સુનામાય દેખાવમાં કાંઈ બદરૂપાં કે કદરૂપાં નહી હતાં. તેવણુ બેશક રૂપાલાં હતાં. બંગાલીનાં ખાનદાનતું લોહી તેમની રંગોમાં વેહતું હોવાથી તેવણુ બાર ખાંડીનો મીનસ રાખી ફરતાં હતાં!

સીલ્લાએ સુનામાય સાથ હીલ્લાનો તેજ વખતે મેલાપ કરાવ્યો,

અને હીલ્લા તરફ સુનામાયે નજર કરી, પોતાની ખુસાલી બતાવી ખબર અંતર અને ઓલખ પુછી, તેણીની બોલવા ચાલવાની રીતભાત અને તેણીના મીનસની પ્રરીક્ષા કરવા લાગ્યાં.

સુનામાયની વાતચીત કરવાની ઢબછબ-ઉપરથી ચંચલ હીલ્લા તેવણની અંદરખાનેની ખરી મતલબ સમજી ગઈ, અને સુનામાય હીલ્લાની લાએકી, બોલવા ચાલવાની રીતભાત, સાલેસાઈ અને નમનતાઈ જોઈ ખુશી થઈ ગયાં.

પણ સરવેથી વધારે ખુશી તો સુનામાય હીલ્લાની ખુબસુરતીથી થયાં હતાં. હીલ્લાની ખુબસુરતીથી સુનામાયનો આતશ જેવો ગરમ મિનજ ખરફ જેવો ઠંડો થઈ જઈ, તેવણના હીલમાં માયા અને પ્રિત જરથી ઉભરી નિકલતાં હતાં.

તે રાતના કંઈ જાણુવા જેવો બનાવ બન્યો નહીં, અને ખાંના પરથી ફારેગ થયા બાદ, સુનામાયની રજ લેઈ હીલ્લા અને સીલ્લા પોતપોતાના ઓરડામાં ગયાં,

*

*

*

ખીજે દિવસે સહવારના ચાહેની ટબલ ઉપર સીલ્લા હીલ્લાને પોતાની સાથે લઈને આવી. સુનામાય સીલ્લાને હીલ્લા સાથે એટલી બધી હઠથી છયાદા મલી ગયેલી જોઈ બોલ્યાં:-

‘હીલ્લા તમોએ હવે મારી સીલ્લાની દરેક ખામીઓ ઉપર ધ્યાન આપવું, ને તેની દરેક ખામીઓ સુધારવાની તમોએ બનતી તજવિજ કરવી. તમે સમજ્યાં કે?’

‘મને મલતી દરેક તકનો સારો ઉપયોગ કરવાને હું જુલનાર નથી છું.’ હીલ્લાએ નમનતાઈથી જવાબ દીધો.

‘હું ખી એટલું જ માંગુ છું.’ સુનામાય ચાહે પીછ હીલ્લાની સાથે હોલમાં જઈ વાતે બેઠાં. ‘જુવોની, છાકરી જરા નાંદાન ને ઉછાછલી છે. એના બોલવાનો તમે કાંઈ વિચાર કરતાં ના.’

‘નહીં નહીં સુનામાય,’ સીલ્લા બોલી ઉઠી. ‘તમે એમ શું બોલો છો. હું શું એટલી બધી બેવકુફ છઉં કે હીલ્લાને અપમાન કરશું? હીલ્લા, તમે કદીખી મારાથી એવી આજ્ઞા રાખતાં ના.’

‘લે ચાલ હવે મુઝી રેહ.’ સુનામાયે કહ્યું. ‘હું જાણું છું કે તું પેહલાં બધા સાથે એકવગુ ધરપર રાખી, પછી એકદમ ફુટકાટ કરેછાં લે ચાલ ઉઠ. તારી જવારનેસને આપફ ઘેર દેખાડ. જરા ઉપર લઈ જા? મારા રસ્તામનો ‘રુદ્રીઓ દેખાડ! જરા બાગમાં ફેરવ?’

સુનામાયના કેહ્યા પ્રમાણે સીલ્લા હીલ્લાને માળ ઉપર પોતા સાથે લેઈ જઈ ફેરવવા લાગી, અને જુદાં જુદાં ઓરડાની જુદી જુદી ખારીએથી

તેણીને આસખસની ખુલ્લી જગ્યાનો દેખાવ દેખાડી, હોલમાં લાગી પાછી તેણીની સાથ વાતે બેઠી.

‘એ આએ સખી કાણની સીલ્લા?’ સ્ટુડીઓની દેવાલ ઉપર ટાંગેલી એક ‘ઓપલ પેનટીંગ’ની સખી જોઈ હીલ્લાએ પુછ્યું.

‘મારો ફસતમ?’ સુનામાય જેવળુ તુરતનાજ ઉપર આવેલાં હતાં, તેવળે હીલ્લાને બોલતાં સાંભલી જવાબ દીધો.

હીલ્લા આએ સખી ઘણાજ ધ્યાનથી દીક્રીને જોતી હતી, અને સીલ્લાએ જવાબ દીધો.

‘મીં ફસતમ સત્યા. સુનામાયનો દીકરો.’ સીલ્લા બોલી.

‘અંહ! ફસતમ સત્યા!!’ હીલ્લાએ હસી સુનામાય તરફ જોયું.

‘માએ દીકરાંનું મોહડું ઘણુંજ મલતું આવેછ?’

હીલ્લા ફસતમ સત્યાનું નામ સાંભલી તેની સખી તરફ ઘણાજ ધ્યાનથી જોઈ મનમાં બોલી: ‘બેહસ્તી બાવા જે ફસતમ સારૂ હમેશાં બોલતાતા કે બમનશાહ બંગાલીનો વારસ થનાર છે, તે એ ફસતમ સત્યા! તાહરે જે શખસ મારા બાપના રસ્તામાં પથ્થર મીસાલ હતો, તે તો કેથો આએ ફસતમ દેખું!’

‘કેમ કેવી સખી છે હીલ્લા?’ સીલ્લા હીલ્લાની ખાંઠ ઉપર હાથ મારી બોલી. ‘એ ફસતમ સુનામાયનો એક પુત્રો દીકરો છે!’

[હીલ્લા તે સખીનેજ જોતી સીલ્લાનું બોલવું સાંભળ્યા વગર હતી, અને સીલ્લાબી તે સખીને જોતી હીલ્લાની પાસે હતી, અને સુનામાય દીવાનખાનાની સામી બાજુની બારીએ જઈ હતાં.

‘હીલ્લા, ફસતમના ચેહરા વિશે તમે શું ધાર્યું?’ સીલ્લાએ કીમે અવાજે હીલ્લાને પુછ્યું. ‘કેવો દેખાવલો ચેહેરો. બહારે હોસે તાહરે બમનશાહ શેકનો પછસો. એ ફસતમનેજ મલશે, ને ખલકનુમાબી એનોજ થશે. હીલ્લા, બમનશાહને તમે જોયાછ કે? પણ તમે તેવળને કાંઈથી જોય?’ તમે અચ્છા કોઈબી વખત પુને તો આયાં ‘તાંજ નહી.’

‘પુને હું પહેલવહેલીજ આવીછ.’ હીલ્લાએ સીલ્લાને જવાબ દઈ પાછું ફસતમની સખી તરફ જોવા માંડ્યું.

ફસતમ એક અચ્છા પેન્ટર છે હીલ્લા.’ સીલ્લાએ ફસતમની તારીફ કરતા માંડી. ‘ભોંચતલીઓના હોલમાં જે ‘લેન્ડ સ્કેપ,’ ને ‘સી સ્કેપના’ પીકચર દેવાલ ઉપર ટાંગેલાં છે, તે બધા ફસતમને હાથના છે જો! તેમાંના બે પીકચરોને માટે તો ‘પુના આર્ટ એક્ઝીબીશનમાં’ ફસતમને ‘પ્રાઇઝ’બી મળેલાં છે. જેમ પેન્ટર તરીકે એ વખનાયેલો છે, તેમજ ફીફ્ટમાંબી તેણે અચ્છા નામ મેલવ્યું છે. પુના છબખાનાનો તે એક ચૂનદો ખેલાડી મજાબ

છ, ને એકલે હાથે તે પચાસ અને સાડાઠ સાડાઠ 'રત' કરતો 'તો.' હું કાંઈ રસતમને આશ્વપતી નથી. મેં તો નજરેખી તેને જોયો નથી, પણ સુનામાયને મોહોડેથી એ વાત મેં સાંભળી 'તી.'

'તાહરે તેવણુ શું હાલ પારખતીમાં રહેતા નથી?'

'નહી.' સુનામાયને કાંઈ હીલ્લાના ખોલો પડવાથી તેવણે જવાબ દીધો. 'જી બરાયા મારા રસતમના દોસ્ત કરતાં મુવા દુશમનો વધારે છે. ને તેખી વહી સગામાંજ ! હાલ કેટલું થયું, એ જી બરાયો કરાંચી કંઈ વેપારવનજ કરવા ગીયોછ.'

રસતમની હકિકત કેહતાં સુનામાયની છાતી બરાઈ આવી હોય, એમ હીલ્લાને લાગ્યું.

'રસતમને સાડે સુનામાય રાત દાહરો બલાયો કરેછ.' સીલ્લા ખોટી. 'બમનશાહ બંગાલીના કાકાની બે કલાંત છોકરીઓ ગૃહી ને ધનાએ બમનશાહને કાંઈ ઉધાં ચ-તાં સમજતી રસતમનો પગ અંતે તે લોકે ખલક્રુમામાંથી કહડાવ્યો. બાકી બમનશાહનો ખરો વારસ રસતમજ કેહવાય. ખીલ કોઇને બમનશાહનો પછરો મલે તેમ નથી. પણ એક ખીજ વાત છે, તે જો બને, તો બમનશાહના બધાં દુરના ને નજદીકના સગાં વાહ-લાંઓ હાથ ધસતાંજ રેહી જાય, ને બધાંની ગડબડમા વચલો ધોડો વાર કુડાવી જાય, એમ છે ! પણ તેવું કદી બનેજ નહી.'

'તે વહી શું છે સીલ્લા ?' હીલ્લાએ અજબ થઇ પુછ્યું.

'બમનશાહના એક જીવેનન કોલેજ ફ્રેન્ડ વીકાજ મેદરજ તાલેવંતા કરી ઉતા.' સીલ્લા ખોટી. 'તેવણુને ખલક્રુમાની મીડકત મલવાની વકી ઉતી ! પણ ખીયારા વીકાજ તાલેવંતા, તે વારસાની ઉમેદમાં ને ઉમેદમાં મરી ગીયા ! એ વીકાજની તમને આશખ આપું કે ? નાજમાય મુલતાન વાલાનાં બાવા ?'

'તાહરે તો બમનશાહનો ફાલો રસતમનેજ મલવાનો.' હીલ્લાએ પોતાનું મત આપ્યું.

'તે વાત બવિશને હાથ રેહી.' સીલ્લા ખોલી. 'સુનામાય કેહછ કે, અગાઉ રસતમ ઉપર બમનશાહનો ધખોજ પ્યાર ઉતો, પણ પેહી બે છોકરીઓએ બમનશાહનો તેની ઉપરથી મન ઉતારો કરાવીયો. રસતમ અંદર સુનામાયનો બધો જીવ છે જો હીલ્લા !'

'ને એ રસતમ હાલ કરાંચી છે ?' હીલ્લાએ પુછ્યું.

'હા. આજે કેટલુંક થયું તે કરાંચી છે.' સીલ્લા ખોલી. 'સુનામાય ઉપર કોઈ કોઈ વખત તે કાગજ લખેછ.'

હીલ્લા રસતમને સાડે ધણુજ હલકું મત ખાંધી મનમાં ખોટી:—

‘માય જેવી માય ઉપર કોઈ કોઈ વખત કાગળ લખનાર આવે
દીકરો! કોઈ જખરો છકેલ છોકરો! કોઈ લાડથી ઉત્તરેલો ને પ્યારથી
ખગડેલો પોરયો લાગેછ ?’

પ્રકરણ ૧૦ મું.

—:૦:—

મોડી રાત્રે મલવા આવેલો પારખી.

આજ કાલ કરતાં હીલ્લાને પારખતીમાં આની વસ્યાને લગભગ છ
મહીના થઈ ગયા.

એ અરસામાં હીલ્લા પારખતીમાં નવી જુની થઈ ગઈ. સુનામાય
જેવણુ સ્વભાવે આડલાં હતાં, તેવણુ પણ રફને રફતે હીલ્લા સાથે મલી
ગયાં, અને સીલ્લાખી વખત જતે હીલ્લાને પોતાની ‘ગવરનેસ’ છે એમ
ભુલી જઈ, એક ખેડનના પ્યારથી તેણીને ચાડવા લાગી હતી.

હીલ્લાની સોખત અને સંગતમાં સીલ્લાને જે જે ફાયદાઓ થવા
લાગ્યા, તેથી સુનામાય તેમજ ધનજીશાહ અંનજણા નહીં રેહ્યાં હતાં.
પોતાના કેટલાક ચીખાવલા, ચવિત્રા અને નાદાનીયત વિચારો પરતા મુકી,
સીલ્લા પોતાનો ટેક જાળવવાની હવે તજવિજ કરતી હતી. સીલ્લાના સ્વભાવ
અને ચાલચલનમાં થયેલો આ બધો સુધારો હીલ્લાની સંગતમાં પડ્યા
પછી થવા લાગ્યો હતો, અને એ ફેરફાર હીલ્લાને આત્મારી હતો, એમ
ધનજીશાહે નક્કી જોઈ લીધું હતું.

પારખતીમાં હીલ્લા સુખી હતી. તેણીને આજે લગભગ છ મહીના
પુને આવ્યાને થયા હતા. સુનામાય અને ધનજીશાહ તેણીને સુખી સમ-
જતી હતાં, પણ સીલ્લા, તેણીને કોઈ કોઈ વખતે કાંઈ ઉંડા વિચારમાં
પડેલી જોઈ દલગીર થતી હતી. હીલ્લાની આ છુપી દલગીરીનું ‘ખર’ કારણ
હું હશે, તે જાણવા સીલ્લાએ અનેક વખત હીલ્લાને પુછવા છતાં, તે
તેણીને ઉડાવતી હતી, અને તુરતજ પોતાની દલગીરીને દાખી દઈ, પોતે
ખુશી હોય એમ દેખાડવાની તે દરેક તજવિજ કરતી હતી.

હીલ્લાની એ દલગીરી પોતાના બાપના ખરા ખુનીની શોધ તેણીથી
હવે થતી નહીં હોવાને વીશેની હતી.

આજે છ માસ થયાં હીલ્લા મુંબઈ છોડી પુને આવી વસી હતી.
જે દિવસથી તેણીએ મુંબઈ છોડ્યું, તે દિવસથી આજ સુધી પોતાના
બાપના ખુનીને શોધી કાઢવા માટે તે કાંઈખી કરી શકી નથી. પેસુ

પેન્ટર તરફથી આજ સુધી તેણીને કંઈ સંદેશો મળ્યા નહીં, એટલે હવે તે અધીરી થઈ ચટપટમાં પડી હતી.

‘છ મહીના થયા, પણ હજી હું કંઈ કરી શકી નહીં. મારા બાપના ખુની વિશે જેટલી બેખબર હું તેવણના મરણને દાહાડે હતી, તેટલીજ બેખબર હું આજે છું. અગરબંતે હું મુંબઈમાં હોતે, તો ફરતાં હરતાં કંઈબી કરી શકતે. પણ હિયાં એકાંતવાસમાં પડવાથી હું લાચાર થઈ પડીશ, ને હું નહીં ધારતી કે પુનામાં મારો કંઈબી શુકરવાર થાય. પારબતીમાંજ રહેવાનો જો મારો વિચાર હું નક્કી કરું, તો મારા બાપના ખરા ખુનીને મલવાની દરેક આસા મારે મુકવીજ બેઠાં.’

હીલ્લા વચલા હોલમાં એકલી બેસી શુકતાં શુકતાં કંઈક વિચાર કરતી હતી, તેટલાં સુનામાય અંદરથી કાંદાના પાતરાં મીસાલ ફરફડતાં આવી ભ્રમ પાડવા લાગ્યાં, અને તેથી હીલ્લા પોતાના વિચારની સમાધીમાંથી બગડત થઈ.

‘મરેરે આવે કંઈ જીલમની વાત છે ! કેટલી બધી બેદરકારી ! મુઠ નખલે હાકેમે રમ્યત બેરાવર ? મુવા માલીને હજાર વખત કેહ્યું, કે દાહાડામાં તણ વખત સામન સાફ કરવો, પણ મુવાના હાડકાં ગંઠાઈ ગયેલાં, તે વાંકું વલતાં જીવ નયે. હીલ્લા, હું આજે ખલકનુમા જવાની છેક, સખબ બમનશાહની તબીએત એકાએક પાછી બગડી આવીશ, એમ ‘કેબ્યમેન’ હમનાજ કેહી ગીયો. તમે આજે માલી પાસે મારા જ ભરાયા રસતમના બેઠે આરડા જરા ઝરાવી સાફ કરાવવાને બુલતાં ના. રાત રતોવઈ જીલડે આવી પુગશે, ને આરડા તો ઘણા દાહાડાના વસીલા પડયાછ !’

બમનશાહ શેઠની તબીએત બગડી છે એવું સુનામાયનું હંમેશ બોલવું હતું, સખબ એજ બાંહણું લેઈ તેવણ હંમેશ ખલકનુમા જતાં હતાં, અને આજે પણ તેજ બાંહણું લેઈ તેવણ બપોર આગમજના બમનશાહ ને જોવા ગયાં હતાં.

રસતમના આરડા સાફ કરાવવાનું કામ હીલ્લાના કરતાં સીલ્લાએ ખુશીથી પોતાને માથે ઉપાડી લીધું, અને સાંજ પડવા આગમજ રસતમના વાસી પડેલા આરડા સાફ કરાવી સીલ્લા પરવારી ગઈ હતી.

બમનશાહ શેઠની તબીએત વધારે બગડેલી છે, એમ હીલ્લા જાણી દબંગીર થઈ ગઈ. પોતાના મરનાર બાપના જીવેબન દોસ્ત તરફ હીલ્લાના દીલમાં રમી રેહલી લાગણી બેસ કરી રેહી હતી, અને તેની તબીએતના રૂડા સમાચાર જાણવા સુનામાયના આવવાની તે હર ઘડી રાહ બેતી હતી.

‘કેમ છે, સુનામાંય ?’ હીલ્લાએ સુનામાયને રાતના જમતાં જમતાં ટેબલ ઉપર પુછ્યું. ‘બમનશાહ શેઠની તબીયત કેમ છે ?’

‘હે. નરમ ગરમ ચાલીયાજ કરેછ.’ સુનામાયે જવાબ દીધો. ‘ધડીમાં કેમ ને ધડીમાં કેમ. તેમા પેલી નાપાક દુકતીઓ કંઈ જોર ધરાવી રેહીછ ! તેખાહ ખુદા ! નખખોદ ગેઇઓ તો કોઈને જરા સસરવા કે વસરવા દેતીજ નથી ! જાણે પલટનના સીપાઇઓ પોહરો ભરે, તેમ કલાક કલાકે એક જન જાણે ને ખીજ જન આવે ! પણ એ રાંડોને મોહડે વાલકેસરના મોટા જેવા પત્થરા ! આગલ નાક કે આગલ જીભ !’ જે દાહાડે હોરો તે દાહાડે બધું જીભરાય, ‘ને આઘસ ઉવાએ લાંબો રેહ, તે મારા રૂસતમનુજ થશે ! વધી આજે એક નવો દુકકો પેટી પાંડવાલાની પીલી લેઇ આવી ! શું જો ! કે બમનશાહનો જીવેજનનો ઇસ કોલનો દોસ્ત તાલેવંતા કરી ઉતો, તેની સાથ બમનશાહને કોલકરાર થએલા, તેથી બમનશાહનું જે કંઈ છે તે તાલેવંતા-વાલાંઓને મલશે. બેહસ્ત ખીયારા તાલેવંતાને. મરતાંને મર નહી કેહ તેવા તેવણુતો ઉતો. તેવણુ ખીયારા તો ગુજરીગીયા, ને આજે મુવાં જીવતાં તરેહવાર ગપાટા ઉદારી રેહયાંછ. એ તાલેવંતા તે મુલતાનવાલાં નાજમાયના બાપ થાય’, તે તો તમે જાણતાં હોરો હીલ્લા ?’

હીલ્લાને કાંને સુનામાયનો ઉપલો સવાલ પડતાંજ તેણીને ચેહરો લાલચોલ થાઇ ગયો, અને શું જવાબ દેવો, તેના વિચારમાં પડી અચકાતી બોલી. ‘નહી—નન—નહી નહીજ. નાજમાયના બાપને હું કાંઈથી જાણ્યું ?’

‘હું બેહસ્તીને જાણતીતી.’ સુનામાય બોલ્યાં. ‘ઘણાજ લલા. ને ઘણાજ ભોલા ઉતા. હીલના દુલ્લાખી તેટલાજ ઉતા, ને તેથીજ બચારા મુફલેસીમાં આવી પડયા, ને અંતે મુફલેસીમાંજ મરીખી ગીયા.’

આ છેલ્લા સખુનો હીલ્લાના જીના જખમે તાબ કરવા બસ હતા. પોતાના બાપની મુફલેસીની અને તેના નેક અને લલા ખવાસની તારીફ થતી સાંભલી, તેણીની આંખમાં પાણી આવી ગયાં. તેજ વખતે હીલ્લા કાંઈ બાહણું કાહડી ટેબલ ઉપરથી ઉઠી હોલમાં જઈ બેઠી, અને સીલ્લા હીલ્લાની પછવાડે ગઈ.

‘હીલ્લા આજે ‘પીયાનાફોર્ટ’નું કોઈ ‘સીલેકશન’ તમે વગાડો.’ સીલ્લા-એ પોતાની ગવરનેસને ફરમાસ કીધી. ‘મને તે ઘણું સાંભલવા ખમેછ.’

હીલ્લાનું દીલ જો કે દુઃખના આતશથી બધી ખાક થતું હતું, પણ તે આગની અગન તેણીને મુઠે મોહડે ખમવાની ફરજ પડતી હતી. સીલ્લાની ખાએશ પ્રમાણે તે ચાલવાને બંધાયેલી હોવાથી, તુરતજ હીલ્લા ઉઠી ‘પીયાનો’ વગાડવા બેઠી, અને સીલ્લા પાસેના સોફા ઉપર અંદેશાહ હીલ્લાનું વગાડવું ધ્યાનથી સાંભલવા લાગી.

એવામાં એકાએક સીલ્લા ચમકી પડી ! રાતની સીહા અંધારી વચ્ચે બાગ અંદર કોઈ આઘમીનો ઓળો સીલ્લાની નજરે પડ્યો હોય, એમ

તેણીને લાગ્યું. સીદલાએ વધારે ખાંતી થાઇ પોતાની નજર ઠેડવી ખામ અંદર ભેંચું, અને તુરતજ તે એક મોડી ચીસ પાડી, ધાસ્તીની મારી ઉઠીને હીદલાને વલગી પડી.

‘શું છે સીદલા?’ હીદલાએ તુરતજ સીદલાને પકડી લઇ હિંમતથી પુછ્યું. ‘શું છે સીદલા ! !’

‘બાગમાં મને કાંઈનો ઓરો નજર પડ્યો.’ સીદલા હાંફતી હાંફતી બોલી, અને તેટલામાં કુતરાંઓએ ભેરથી લસવા માંડ્યું, અને સીદલા કાંઈબી બોલે તે આગમજ હીદલાં બાગમાં ભેવા માટે ‘વરંન્ડા’ ઉપર ગઇ.

રાત અંધારી હતી, અને સુમાર રાતનાં નવનો હતો. હીદલાએ રાતની અંધારી વચ્ચે ઓટલા ઉપર જઇ બાગમાં નજર ફીધી, તો તેણીએ એક પારસીને બાગમાં દાખલ થતો જોયો.

‘એ કોણ છે?’ હીદલાએ મોટથી બુમ પાડી પુછ્યું.

‘કાંઈ નહીં?’ પેલા પારસી બાગમાંથી જવાબ દઇ, બંગલા તરફ આવવા લાગ્યો.

‘તમે કોણને પુછાછ બા?’ હીદલા દરવાજાની ઉપર ઉભી રહી હિંમતથી બોલી.

‘સુનામાય સેરાબશાહ સ થા હિયાં રહેછ, કે ખાલી કરી ગીયાંછ?’ પેલા પારસીએ ઓટલાઉપર બેઠક ચઢી પુછ્યું, અને હીદલા ઉંબર ઉપર દરવાજા વચ્ચે ઓસ્તવાર ઉભી રહી બોલી:—

‘તેવણુ હીયાંજ રહેછ! તમારું નામ શું?’

હીદલા અને સીદલાને આ પારસી કોઈ હુચ્ચો અને રખડતો રખડતો માલમ પડ્યો. તેના આંગમાનો દગલો તેની બંને બગલ આગલથી ફાટી મચલો, અને તેનું સફેદ પાટલુન બીલકુલ મેલું થઇ ગયલું તે લોકને જણાયું. તેનો ફેંટો બીલકુલ જુનો અને પેહેરવા લાયક હાલતમાં નહીં હોવાથી, તે તેણે હાથમાં પકડેલો હતો, અને માથાં ઉપર એક જુની ટોપી વિખરાયલા બાલ ઉપર તેણે પેહડી હતી.

હીદલાને આ પારસી સાથ વાત કરતી મુઠી, સીદલા એકદમ સુનામાયને મોડી રાત્રે મલવા આવેલા આ પારસી વીશે ખબર આપવા દોડી, અને કુતરાંઓએ વધારે ભેરથી પોતાનું લસવું ચાલુ રાખ્યું.

‘એ કોણ છે હીદલા?’ સુનામાય અંદરથી પુછતાં આવ્યાં.

‘કોઈ તમને પુછેછ,’ હીદલાએ જવાબ દીધો.

‘કોણ છે બા? કોણને પુછાછ?’ સુનામાય હીદલાને ઉંબર ઉપરથી ખસેડી, પોતે પેલા પારસી સામે જઇ પુછવા લાગ્યાં.

પેલા પારસીને ઓટલા ઉપર પોતાનો ચેહરો અંધારાને ઓઢે

છુપાવી ઉભો હતો, તે સુનામાયને નેતાંજ ઉજરડાંમાં આવી ઉભો. સુનામાયે તેને નેતાંજ એક ચીસ પાડી. હીંદલા અને સીંદલા ગભરાઈ ગયાં. કુતરાંઓ નેસથી ભસવા લાગ્યાં, અને તેજ વખતે સુનામાય પેલા પારસીને કોટી કરી બોલ્યાં.

“રૂસતમ—ઓ મારાં કલેજાં—મરે તારી પરથી—દીકરા રૂસતમ !!!”

પ્રકરણ ૧૧ મું.

—:૦:—

‘ધનધન ધોરી ધરધર કરતો કાંહથી નીકલી આયો.’

એ તો રૂસતમ હતો ?

સુનામાયનો રૂસતમ ! સુનામાયનો દીકરો !!

તેજ રૂસતમ કે જેની ઉપર સુનામાય પોતાનો જીવ પ્રાણ આપતાં હતાં. તેજ રૂસતમ કે જેની છબી નેહ સીંદલા ખુશી થઈ ગઈ હતી, અને તેજ રૂસતમ કે જેને સાડી હીંદલાએ સીંદલાથી જુદું મત બાંધ્યું હતું.

તેજ રૂસતમ કે જે બમનશાહ બંગાલીના ખલકનુમા માટે ઉમેદવાર હતો, અને તેજ રૂસતમ કે જે વેપાર કરવા કેટલુંક થયું કરાંચી ગયો હતો, તથા પુના જમખાનામાં એક બહુતા ક્રીકેટર અને પેન્ટર તરીકે વખણાયેલો હતો.

સુનામાય આવી મોડી રાતે રૂસતમને નેહ ધણીજ અજબ થયાં. પેહલાં તો તેવણે રૂસતમને તેના ચીડડે હાલ પોશાકમાં ઓલખ્યોજ નહી, પણ જ્યારે ઓલખ્યો ત્યારે તે જલરાયાને ભીટી પડ્યા વગર સુનામાયથી ફેરવાયું નહી.

સુનામાયે તેને પેટભરી કોટી કીધી, અને લાંબે વખતે પોતાના સુના ‘જેવા સપુત દીકરાને મલ્યાથી તેવણને નિરાંત થઈ.

‘રૂસતમ, રૂસતમ, આવે તારા શું હાલ ?’ સુનામાય બલાપો કરતાં રૂસતમને લઈ સોફા ઉપર બેઠાં. ‘તું’ તો કરાંચી હતોની દીકરા ? હું ધારતી’તી કે—

‘હા, માયજી, હું કરાંચી હતો.’ રૂસતમે જવાબ દીધો. ‘મારું છેલ્લું કામજ તમને મલીયું કેની ? કરાંચીની હવા મને ખીલકુલ સહી નહી, ‘ને અંતે મને બધું કાંમ પડતું નાખી પાછું આવડું પડ્યું’. પણ માયજી. મારા આયાથી તમે દલગીર તો નથી થયાંની-’

‘દલગીર થાઉં દીકરા ?’ સુનામાય પોતાની આંખમાં પાણી લાવી

બોલ્યાં. ‘ઇસતમ ! ઇસતમ ! ! આએ તારા શું હાલ ? તું કેવો કતો ‘ને કેવો થઇ ગીયો !’

સુનામાયતું હમડું ઇસતમના હાલ જોઇ ઘણુંજ ભરાઇ આવ્યું, અને સીલ્લા તથા હીલ્લા બંને દીવાનખાનામાં હાજર હતાં, તે બન્ની જઇ ઇસમની ખાંઠ ઉપર પોતાનું માંથું નાખી ડચકાં ખાઇ રહ્યાં લાગ્યાં. ઇસતમે પોતાની માયનો આવો હાલ જોઇ, તેવણના કાનમાં કંઈ કુક મારી, અને તેજ વખતે સુનામાય ઇસતમનો હાથ પકડી, તેને પોતાના ઓરડામાં લઇ ગયાં, અને અંદરથી ખારણાં બંધ કરી બંને માંય દીકરાં વાતે લાગ્યાં.

‘દીકરી સીલ્લા, હીલ્લા, આએ મારો જીભરાયો ઇસતમ.’ બીજે દિવસે સુનામાયે સીલ્લા અને હીલ્લા સાથે ઇસતમ સાથેની ઓલખ કરાવતાં કહ્યું. ‘હવે એ જીભરાયો પુનામાજ રેહરો, કેમ ઇસતમખા ? રેહરો કેની ? ‘એમ ધડી ધડી કંઈ જવાય નહી, ને હું હવે તુને જવા દેનારખી નથી.’

‘ને હવે મારે જીવુંખી નથી.’ ઇસતમખા બોલ્યો. ‘તમેખી મને કાંઈ મોકલાવી દીધો. કરાંચી ‘ને તાંહથી કુવેટા ! પણ કુવેટા તે કાંહથી જવાય. કરાંચીથી આગલ વધું તો કુવેટા નહીં કેની !’

તાહરે ઇસતમખા, તમે કરાંચીથીજ પાછા ફર્યા કે ?’ સીલ્લાએ સવાલ કીધો.

‘હાજી. મને કરાંચીથીજ પાછું ફરવાની ફરજ પડી.’ ઇસતમખા બોલ્યો.

‘તાહરે હવે તો તમે પુનામાંજ રેહરો કેની ?’ સીલ્લાએ પુછ્યું. ‘ચાલો એખી ઠીક થશે. હમુનેખી આખો દાહાડો સોહવાતું’તું નહી, તે હવે વખત જતાં વાર લાગશે નહી. પણ ઇસતમખા, તમુને કરાંચીમાં ઠીક મનહ પડી હશે ! જરા મુસાફરીની વાત તો ચલાવો. મને મુસાફરીની વિગતો જાણવાનો ધણોજ શોખ છે ?’

‘મુસાફરીની વાત તે કેવી હોય.’ ઇસતમખા વસણાયલી દાળ જેવું મોહડું કરી બોલ્યો, અને હીલ્લાએ આડી નજરથી તેનો ચેહરો જોઇ કીધો. ‘વલી એમાં વાત તે શું કરવાની ?’

‘નહીં કાય.’ સીલ્લા બોલી. ‘કરાંચી તો ઘણુંજ સરસ સહેર છે. હું તો તેને મુંબઈથી વધારે ચહાડતું ગણુંછ. કરાંચી મેં કંઈ મારી નજરે જોયું નથી, પણ તાહના રસ્તાઓની, તાહની હવેલીઓની, તાહના બાગ વિગેરે બીજી નવાઇ જેવી જેવા લાયક ચીજોની ઘણી તારીફ થાયછ ! તમે ખૂબર નર સાહેબની ‘લેવીમાં’ તો ગીયા હોશો ઇસતમખા ?’

‘તમે બુલોઈ? કરાંચીમાં ગવરનર સાહેબનું મથક નહીં હોવાથી ‘લેવી’ જેવું તાહ કંઈ છેજ નહીં.’ રૂસ્તમખાએ અનમનીયો જવાબ દીધો. ‘ને અગર ને કદાચ હોતોમી, તો હું ‘લેવી’માં જવું પસંદ કરતો નથી. તમે શું ‘લેવી’માં જવું મુશકેલ સમજો છો? આજે નથી કોણ ‘લેવી’માં જઈ શકતું. શામજી બામજી જેવા ‘સુખલા નમાસ્પો’ બી જો જવા ચાહે, તો તેઓબી સેહલજીથી ‘લેવી’માં આજે જઈ શકે. હવે તે આગલા વખતના સરકારી માન જેવાં માન આજે રેહ્યાં નથી! કાંદાવાલા, પતેતાવાલા, ને લાજવાલા જેવાઓબી આજે ને ‘લેવી’માં જવા માંગે, તો જઈ શકે! માનપાન એટલાં તો આજે સસતાં થાઈ ગીયાંછ, કે દોહડીયાના પાનબી આજે માન કરતાં એમાં મલેછ! કરાંચી તમે ધારોછ! તેટલું સરસ શેહર નથી સીદલા. ગરમીના દાહાડા તો તે નજી દોજખનું ખુનું, ને ઠંડીના દાહાડામાં ઠંડીબી તેટલીજ!’

‘પણ ચાલો, મેં મારી વાત તો તમને જણાવી, હવે તમારી વાત તો કરો?’ રૂસ્તમખાએ વાત ફેરવવાના વિચારથી કહ્યું. ‘તમારા પુતાના કેવા સમાચાર બાનુંઓ? બહમનશાહ શેઠની કેવી ખબર? પેલી કાગડીઓ હજી જીવતી છે કે માયજી?’

‘કોણ દીકરા?’ સુનામાયે પુછ્યું, અને હીલ્લા પોતાનાં મનમાં રૂસ્તમખાની લાએજી માટે વખાણ કરવા લાગી.

‘વલી કોણ? પેલાં કબાબમાં હાંડકાં?’ રૂસ્તમખાએ વધારે સમજાવી. ‘બુલી ને ધના?’

‘છે નહીં તો કાંડ જય?’ સુનામાયે જવાબ દીધો. ‘રાંડોએ પથારી માંડી પલાથો માર્યાછ, તે જય કેમ?’

‘એમ કે? તાહરે તેવણુ હજી ઠબીજ ગીયાંછ નહીં?’ રૂસ્તમખા બોલ્યો. ‘વારૂં પેલા ચકાસેલા ધરડા તાલેવંતાને તાંહથી કોઈ આવતું જતું હોશેની?’

‘કોણ?’

‘પેલો બેવકુફ ‘ધડીયટ’! વીકાજ મેહરજી તાલેવંતા!’ રૂસ્તમખાએ બોલો દઈ બોલવા માંડ્યું. ‘એનું નખખોદ જય એનું? એ સા-ને કોઈ પુછે? એને તો કંઈ જોઈતું ‘તુજ નહીં! આખો ને આખો ખલકતુમાજ ગલી જવા માંગતો! કયે? તો કેહજો બહમનશાહ સાથે જ્યારે તે શીખતો! તો, તાહરે તેવણુ સાથ એવો કોલકરાર થયો! ને એને એજ વિચારમાં તે બચારો ધમીબી ગીયો.’

પોતાના મરનાર બાપને આવી રીતના અપમાનભર્યા સખુનો અને બોલો દેતાં સાંભલી, હીલ્લાના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહીં. તેણીએ ટુરતજ, આ બેવકુફ કહેલા છોકરાને ધટતા સખુનો સંબલાવી, તેની ખસેલી સુધ

લાવવાનો વીચાર કીધો, પણ તેજ વખતે તે લોહીનો ગોટ ગલી,
 ૧ ગુસ્સાને ઠંડો પાડી મનમાં બોલી: 'ભારી ઉપર એ લોકને શક
 કદાચ હું કોણ છેક તે એ લોક સમજી જશે ?'

'તેવન તો બચારા ગુજરી ગીયા.' સુનામાય બોલ્યાં. 'ને નાનં'માય
 મદાવાદમાં પડેલી છે. કોઈ આયુંબી નથી 'ને કોઈ ગીયુંબી નથી'
 'તેવન ગુજર્યા તાહરે તમે કરાંચી હોશો?' હીલ્લાએ ખામખા રસ-
 નું ગેરવવા અનકાથી સવાલ કીધો.

'હાજી હું--હું--કરાંચી ઉભો! તેવણુના મોતની ખબર મેં મુંબઈ
 છ છાપામાં રવાંનોની ડીપમાં વાંચી'તી.' રસતમખા હીલ્લાનું મોહડું
 કી નેઈ બોલ્યો. 'એ એવણુ કોણુ માયજી.'

'બાવા એ સીલ્લાનાં ગવરનેસ, હીલ્લા અરહેસર અરધા' સુનામાયે
 ૫ આપી. 'અમદાવાદથી નાનં'માય મુલતાનવાલાંએ એવનને ખાસ
 ૧ માટે બલામણુ કરી મોકલ્યાંછ ?'

રસતમ પોતાની માયનો ખુલાસો સાંભલી, સેહજ વિચારમાં પડ્યો.
 ની સીક્લમાં તાલેવંતાના ખાનદાનના રૂપસ્વરૂપ જેવું કાંઈ મલતાપણું
 ને લાગવાથી તે મનમાં બડબડ્યો:--

'કાંઈ સેહજસાજ, રૂપીયાનાં બે આંના જેટલું મલતાપણું લાગેછ
 પણ એવા મલતા ચેહરા દુનિયામાં એક નહી પણ એકસો પડેલી
 !'

આ ગોફતેંગામા એકાએક ખલલ પડી. હીલ્લા જે પોતાનો ઉસકેરાયલો
 જેમ તેમ દાબી હમણાજ બારી આગલ પોતાનું ગુંઠવાનું લેઈ
 હતી, અને રસતમખા જે હજી હીલ્લાના ચેહરાનું મલતાપણુ તાલેવં-
 વીકાજી સાથ સરખાવવાના વિચારમાં પડેલો હતો તથા સીલ્લા
 મખાનો રૂપાલો ચેહરો નેઈ મનમા વખાન કરતી હતી, તે સરવેના
 શમાં ખલલ પડી, સખબ તેવામા સોલ્લીસીટર ધનજીશાહનું એકાએક
 આવવું થયું.

ધનજીશાહને ઓટલા ઉપર ચહડતાં નેઈ સુનામાયે હસીને તેવણુને
 નાર દીધો.

'આવો ધનજીશાહ આવો. કઈ ધણે દાહડે બુલા પરીયા ?'

'એ આએ કોણુ ?' ધનજીશાહની નજર રસતમ ઉપર પડતાંજ
 ૫ થઈ બોલ્યા. 'રસતમખા ! હલ્લો ! !' તમે કયારે આયા ?'

'ગેઈ કાલેજ ?' રસતમખાએ 'શેકહેન્ડ' કરી જવાબ દીધો.

'અંહ ! ગેઈ કાલે !' ધનજીશાહ સીલ્લા તરફ નજર કરી બોલ્યા.
 કલા કેમ છે દીકરી. મીસ હીલ્લા તમે કેમ છેઓ ?'

‘સારી કાનીજી.’ બંને જને જવાબ દીધો.

‘તાહરે રસતમબા તમે ક્યારે આયા?’ ધનજીશાહે ફરીથી સવાલ કીધો.

‘મે તમુને કહ્યું કેની ધનજીશાહ. ગેઘ કાલે રાતે!!’ રસતમે જરા ચીરડાઇને જવાબ દીધો, અને તે સુનામાયને ગમ્યું નહીં.

‘કાંહથી આયા રસતમબા?’ ધનજીશાહે બીજે સવાલ કીધો.

‘જી હું કરાંચીથી આયા.’ રસતમે જવાબ દીધો.

‘તમે લાંબો વખત કરાંચી રેહ્યા નહીં રસતમબા?’ ધનજીશાહે બીજે સવાલ કીધો, અને રસતમ તેથી બીજવાવા લાગ્યો.

‘હા. ઘણો લાંબો વખત.’ રસતમબાએ દરકાર વગર જવાબ દીધો. ‘હું’ પેહલેથીજ મામાજીને કેહતો ‘તો, કે વેપારવનજમાં માફ’ કંઈ દલદર ફીટવાતું નથી.’ તેવને તે માનીયું નહીં, ‘ને પોતેબી ભુલ ખાધી ‘ને બીજનેબી હેરાન કીધા. તેવણના પછસા ગીયા, ‘ને મારો વખત ગીયો.’

‘હાહાહાહાહા!’ ધનજીશાહ રસતમબાની સુફીઆની તકરાર સાંભલી ખડખડ હસી પડયા. સીલ્લા અને હીલ્લા ધનજીશાહતું મોહડું બેવા લાગ્યાં, અને રસતમબા ખસીઆણો પડી ગયો.

‘તમારો મોટો ઉપકાર થયો રસતમબા!’ ધનજીશાહે હસતાં હસતાં કહ્યું. ‘બમનશાહના રૂપીયા ગીયા તે કંઈ નહીં, ‘ને તમારો વખત ગીયો ‘તેની તમે ફરીયાદ કરોજી! સુનામાય તમારા ‘દીકરાને કેહવો, કે એવી તકરાર કેઈ પારકા સાથે કરે નહીં! બમનશાહ શેઠ આગલ એમ બોલી નકામો આટો બાફી નાખશે. નાદાન. નાદાન!’

‘સાંભલીયું કે રસતમબા’ સુનમાયે કહ્યું. ‘ધનજીશાહ કહેછ તેનું, ધ્યાન રાખજો હેકે! શું કહે; એઝીઆ ભરભરીયો છ, તે જે મોહોને આવેછ તે બોલી દેછ!’

‘તાહરે તમે પુનેથી મુંબઈ, ‘ને મુંબઈથી કરાંચી, ‘ને કરાંચીથી મુંબઈ, ‘ને મુંબઈથી પુને એમ એક ચક્રર મારી પાછા જાંહના તાંહ આવી અટક્યા. નહીં રસતમબા?’ ધનજીશાહે પાછું પુછવા માંડ્યું. ‘વાફ’ તમે કરાંચી કાંહ ઉતરીયા’તા?’

‘કરાંચી હું એક પારસી ગ્રહસ્થ સાથે ભાગમાં રેહતો’તો.’ રસતમે હેરાવનારો જવાબ આપ્યો, અને ઠાવકા ધનજીશાહે તે બેઠ લીધું. ‘તે મોહલ્લાતું નામ હું ભુલી ગીયો.’

‘હેરો. તેની કંઈ ફિકર નહીં’ ધનજીશાહે કહ્યું. ‘પણ હવે તમે પાછું શું કરવા ધારોજી?’

‘હું પાછો પેન્ટર થવા માગુંજી.’ રસતમબા બોલ્યો. ‘મને એક જ

વખત મારાં કામ માટે ઇનામ મલીયાંછ, 'ને હું ધારૂં કે જો હું મેહનત કરસ, તો આઇનદા મારી ફતેહ થશે.'

'ને તેમ જો નહીં થયું તો?' ધનજીશાહે પુછ્યું.

'તો હું કંઈ ભુખે મરવાનો નથી!' રસતમે નફ્ટાઇથી જવાબ દીધો.

'મારા મામાજી આજકાલ ખુદા કરશે તો માંચરો ખાલી કરશે, 'ને ખંદા તેની જગા ઉપર ખીરાજવાના 'ને ફર ખીરાજવાના.'

'ગણત્રી તો ઘણીજ નેક 'ને ચોખી છે।' ધનજીશાહે રસતમખાની અક્લ ઉપર આફરીન કરી કહ્યું. 'પણ ભાઈ રસતમખા, હવે ખુદાને ખાતર જરા સુધરી ન. સુનામાય, મારી ખાતરી છે કે આએ નાદાન છાકરો તમારી ઉમેદની ધુલધાની કરશે. એ હજી નહીં આવ્યો હોતે, તો વધારે ફાયદો થતો.'

'શું કરે', મારું તો હવે કાંઈ ચાલતુંજ નથી બા.' સુનામાય રંજદા થઇ બોલ્યાં. 'અરે બાવા એનો ઓજાઓનો ભરભરીઓ જીવ, તે એમ ફાટું ફાટું બોલી નકામો ખદનામ થાયછ. બાકી એના મનમાં તો કંઈજ નથી.'

'રસતમખા, જો સાંભલ.' ધનજીશાહે રસતમને કહ્યું. 'ખુદા ખાતર તું ખમનશાહ આગલ જાય, તો જેમ બને તેમ ઓછું બોલજે. હા, 'ને નાથીજ કામ લેશે, તો તેમાં શોભા છે. તમારા લોકના રસ્તામાં હવે હું ધારૂંછ, કે કંઈ નડતલ રેહી નથી. એક હરીફ ઉતો, તેખી હવે તો નિકટી ગયો!'

'હરીફ' રસતમે પુછ્યું 'તે વલી કોન?'

'કોન? ખમનશાહ શેકનો બની દોસ્ત વીકાજ તાલેવંતા?,'

ધનજીશાહને મોહડેથી વીકાજ તાલેવંતાનું નામ સાંભલી પાછો રસતમ વિચારમાં પડ્યો. ખંગાલીના ખાનદાનના દરેક જન મરહુમ વીકાજ તાલેવંતા ઉપર દુશમનાઇની નજરથી જોતાં હતાં, અને તેના મરી જવાથી ધનજીશાહના કેહવા પ્રમાણે એક જખરો હરીફ તેમના રસ્તામાંથી નિકલી ગયો હતો.

'મારા મામા કદીખી તેના જેવા એક દીવાલીઆને પોતાની મીલકત આપતે નહીં સોલીસીટર સાહેબ.' રસતમે જવાબ દીધો.

પોતાના મરનાર બાપને ફરીથી આ ખીજ વખતનું અપમાન કરતાં સાંભલી હીલ્લાતું લોહી ઉકલી આવ્યું. તેણીએ નકકી વિચાર કીધો, કે પોતાનું 'ખાટું ધારણુ કરેલું' નામ મુકી દઇ, પોતાનું 'ખરું' નામ જાહેર કરી મરનાર વીકાજ તાલેવંતાની છીકરી તરીકે તે જાહેર થાય, પણ પોતાને ખેનલતમાંથી બચાવવા પાછી તે પોતાના ગુસ્સાને દાખી બેસી રહી.

'રસતમ તારી ભુલ છે.' ધનજીશાહે કહ્યું. 'હું' ખાતરીથી કેહુંછ,

કે વીકાજ તાલેવંતા અગરજે જીવવા પામતે, તો બનનશાહ બંજાલીની મીલકતનો મોટો ભાગ, તેવણને જરૂર મલતે. બનનશાહે પોતાના હોસ્તને આપેલો કાલ હજી તેવણ ભુલીયા નથી. મને યાદ છે, કે વીકાજના મરણના સમાચાર જાહેર ન્યુસપેપરમાં બનનશાહ શેઠે વાંચીયા'તા, તાહરે તેવણ આંખમાં પાણી લાવી રડીયા 'તા !'

'હોયબી. પણ હવે તે તાલેવંતા મરી ગીયા એટલે—

'એટલે મારો દીકરો બનનશા શેઠનો વારસ થવોજ જોઈએ' સુનામાય બોલ્યાં.

ધનજીશાહે એ વાત અતરે પડતી નાખી, પોતે હીલ્લા ને બારી આગળ પોતાનું ગુંઠવાનું લેઈ બેઠી હતી, તેણીની આગળ જઈ વાતે લાગ્યા.

'કેમ હીલ્લા તમે કાંઈ ગુપચુપ બેઠાંછ ? હમારી વાતમાં તમે કંઈ ભાગ લેતાં નથી ?'

હીલ્લાથી કાંઈ બોલાયું નહી. તેણીની છાતીમાં કિસમ કિસમના જીરસાઓ ને કેવારના જોશ કરી રેહ્યા હતા, તેને ઉભરી નિકલતા અટકાવવાની તકબીર ઉપર તકબીરો કરતાં, તે ઠાકી ગયેલી હોવાથી, ધનજીશાહે તે કાંઈબી જવાબ દેઈ શકી નહી. તોપણ ધનજીશાહે તેમા કાંઈ અપમાન માની લીધું નહી, સમજી હીલ્લા તરફ તેવણ હંમેશ માનની નજરથી જોતા હતા.

'હવે તમે એક દાહડો સીલ્લાને લઈ મારી 'લીલી' માં ચાલો.' ધનજીશાહે કહ્યું. 'કેમ ક્યારે આવવા ધારોછ હીલ્લા !'

'સુનામાય ને દાહડો લાવે તે દાહડો.' હીલ્લા બોલી.

'સાંભલીયું કે સુનામાય.' ધનજીશાહ બોલ્યા, 'સીલ્લા ને હીલ્લાને લેઈ તમે એક દાહડો 'લીલીમા' ઉતરી પડો.'

'આવતી કાલે તો રૂસ્તમખાને હું ખલકનુમામાં લેઈ જવાની છેઈ.' સુનામાય બોલ્યાં. 'લાંબે વખતે જીભરાયો પાછો ફરીશોછ તે જરા મામાને તો મલે. વાસ્તે હમો પેહલાં લીલીમા આવીને પછી ખલકનુમા જઈશું ?'

'હા. એબી ઠીક.' ધનજીશાહ બોલ્યા. 'લીલી' થી ખલકનુમા કંઈ દૂર નથી.'

'હા. હા. એજ ગોઠવન રાખો.' સુનામાયે નક્કી કીધું.

'ચાલો તાહરે હું રજા લઉંછ સુનામાય.' ધનજીશાહ જવા સાથે હીલ્લા આગલથી ઉઠ્યા, અને રૂસ્તમખાને 'શેકહેન્ડ' કરી, હીલ્લા સાથે વાત કરતા બાહર નીકળ્યા, અને બંને જણ કમપાઉન્ડના ગેટ આગલ આવી ઉભાં.

‘હીલ્લા, તમે રસતમના ત્રિકો શું ખાયું?’ સોલીસીટર ધનજીશાહે પુછ્યું.

‘હું ખારીને શું કરનાર હતી, ‘ને નહીં ખારીને શું કરનાર હતી ધનજીશાહ!’ હીલ્લા બોલી.

‘હું તમારું મત પુછુ છીલ્લા. તમારું મત?’ સોલીસીટરે સવાલ કીધો. ‘છાકરા જરા દેખાવલો તો ખરો.’

‘હાજી, એમ છે ખરું.’ હીલ્લાએ ઠાકી હીલવી.

‘તેની મને મોટી ફિકર છે!’ સોલીસીટર બોલ્યા.

‘કોનની! રસતમબાની?’ હીલ્લાએ પુછ્યું.

‘નહીં હીલ્લા.’ સોલીસીટરે જવાબ દીધો. ‘રસતમબાની નહીં પણ સીલ્લાની. સીલ્લાનું મગજ ઘણું નબળું છે, ‘ને કોઇની ચીજની અસર તેના મગજ ઉપર જલદીથી થાયછ. આ પોરીયાની લતરાજ આગલ તે બીચારીનું કાંઈ ચાલનાર નથી, ‘ને રખે એ હુચ્છો તેના કુમલો મમજને ભોલવી બમાવી નાખે, તેની મને મોટી ફિકર છે! એ છાકરીની સરજત મેં તમારે સવાલની કીધી ‘તી, ‘ને આજ સુધી મને નિરાંત હતી, પણ આજથી મારી નિરાંત જતી રેહીછ.”

‘હું એમજ ધારૂં છું!’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘મનેબી જોજ ફિકર છે. સીલ્લાની ચાલચલનમાં ફરક પડે તેમાં કંઈ નવજ નહીં ધનજીશાહ!’

‘પણ તમે તેની તપાસ રાખજો હીલ્લા.’ ધનજીશાહ સોલીસીટરે હીલ્લાનાં હાથ પકડી કહેલું. ‘એક માળાપ વગરની નિરહોશ છાકરીની ખરાબી થતી અટકાવી, તમે તેની તેમજ મારી ઉપર ઉપકાર કરશો! આજે ધરપચીઆ પોરીયાથી સીલ્લાને બચાવી લેવાની તમારી ફરજ છે. રસતમના પ્યારમાં સીલ્લા નહીં પડે, તેની તમે તપાસ રાખજો.’

હીલ્લા ધનજીશાહનું બોલનું નીચી મુંડીએ સાંભળી વિચારમાં પડી રહી, અને ધનજીશાહે ફરીથી બોલવા માંડ્યું.

‘કોઇની ચીજની સફેદ કરતાં કાલી બાબુનો હું પેહલાં વિચાર કરૂં છીલ્લા. આજે છાકરા રસતમને હું બીલકુલ પસંદ કરતો નથી. આટલા વખતની વાતચીત ઉપરથી મેં મારી આતરી કીધી, કે એ પોરીયો બાલે બાલ જુહું બોલનારે હુચ્છો, ‘ને તે સાચ કમસમજ છે. એ બધાં કરતાં મને જે વધારે ભડકવેછ, તે કરાંચી તરફની એની મુસાફરીની બીના છે. એની એ મુસાફરીમાં કઇ ભેદ હોય એમ મને લાગે છે.’

‘મુસાફરીમાં ભેદ?’ હીલ્લા અજબ થઇ બોલી. ‘તાકરે આ ધન ધોરી ધરધર કરતો લાંબો વખતે કાંઈથી નિકળી મડયો.’

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ખલકનુમામાં હીલાએ શું માહકાણ વાલી!

ધી લીલીને નામે ઓવખાતું ધનજીશાહ સોલીસીટરનું મકાન ચોત ફથી એક ખુલ્લા બગીચાની વચ્ચે વચમાં આવેલું હતું. એ મકાન ચારે તરફ ફરતો એક રળીઆમનો બાગ ધનજીશાહે બનાવી તેની રાણક વધારે કરેલો હતો, અને દરશનમાં હંચાં અને સીંધાં સરોવરના સુંદર ઝા ઉગાડેલાં હોવાથી આવતાં જતાં લોકો, એ ઝાડની નીચાણથી ધી લીલી હંમેશાં ઓલખતાં હતાં.

‘ધી લીલી’ ના માલેક ધનજીશાહ સોલીસીટરના બાબમાં અત કાંઈક ખુલાસો કરવાની ખાસ જરૂર છે.

પુનાના એક માતબર પારસી ઇમરદાર નોશીરવાન આદરબાદ એક પુરી લાડકી દીકરી ‘બીખાંમાય’ ધણી ખુબસુરત હોવાને લીધે પુનાના બધાં લોક તેને ‘બીખુ’ ને લાડકે નામે ઓલાવતાં હતાં. આ ખુ સુરત નાજનીનના પ્યારમાં આપણા જવાન સોલીસીટર ધનજીશાહ પડે હતા. નોશીરવાન આદરબાદ પોતાના રોજગારને લીધે કાંઈક ગંભીર ખેટમાં આવી ગયેલા હોવાથી, ધનજીશાહ સોલીસીટરે તેવણને નાણાં ભેજતી સગવડ કરી આપી, અને એ સગવડના પરીણામમાં નોશીરવાન ખુબસુરત દીકરી બીખુ સાથે ધનજીશાહ સોલીસીટર પરણી ને આ ‘લીલ વાલું’ નામીયું મકાન પોતાની નવી પરણેતરના નામ ઉપર ધનજીશા ચહુડાવી આપવાની ગોઠવણ કરી હતી.

અફવા હોય ત્યાં હકિકત, પણ પાછલથી ઉપલી અફવા ખરી હત એમ માનવાને જે મજબુત કારણ પુનાના લોકને મલ્યું હતું તે એ હતું કે નોશીરવાન આદરબાદ પોતાની એક પુરી દીકરી બીખુને લઈ મુંબા તરફ નિકળી ગયા હતા, અને તેમની પાછલ સોલીસીટર ધનજીશાહ પા પુનેથી એકાએક જતા રહેલા માલમ પડયા. પુનેથી નિકળી ધનજીશા ક્યાં ગયા તેની કાંઈ નક્કી ખબર મલી નહી, પણ તેવણુ જ્યારે પું પાછા ફરયા, ત્યારે તેવણુના સ્વભાવમાં, તેવણુના બોલવા ચાલવાની રીતભાતમાં, તથા તેવણુની સ્વદેશસ્તીમાં મોટા ફેરફાર થઈ ગયેલે લોકોને લાગ્યો.

એ ફેરફાર શું હતો ?

જે લોક સાથે ધનજીશાહને રોસ્તી હતી, અને જે લોક તેવણુ સાથે બધાં સંબંધમાં આવ્યાં હતાં, તે લોક કેહવા લાગ્યાં, કે ધનજીશાહને

સ્વભાવ જે ધણો બોલકણો અને હસમુખો હતો, તે બીલકુલ બદલાઈ ગયા હતા. તેવણના મોહડાં ઉપર કોઈ ભતનો ગમ જડ ધાલી બેઠો હતો, અને તેવણનો બોલકણો સ્વભાવ કુંજરો બની ગયેલો માલમ પડ્યો. બહેર મંડલોના ફરવાનું જે એક જ બંધ ફરી નાખ્યું, અને તેમની તાંત્ર-રોસ્તી દીન જનને વચ તો જતી હોય એ : વાગ્યું.

જે અફવા ધનજીશાહ બામે પુનામાં કડી રહી હતી, તે અફવાને ધનજીશાહના પાછા પર્યાયથી, નેવાનના આરો બલાયકી વાળ : વારે મજબુતી આપી, અને પુનાના કોરો ધનજીશાહની કદર ખાઈ બોતવાં, 'કે નેશીરવાનની લીધુએ બીચારા ધનજીશાહને હાથ નાલી આપી ખરી!'

જેળી હોય તે? પણ નિન્દાખોર કાંઈ સમજે! કોઈની છંદગીના ખાનગી બનાવને પકડી તેને ચુંડી ચાંદુ પાડવું, અને નાહક તે માટે તરેહવાર ગપાટા ઉડારવા, એ કાંઈજ નહીં પણ નીચ અને હલકી ભતના ખવાસની એક નિશાણી છે.

પુને પાછા ફરી તેવણે ગુપ્તગુપ્ત પોતાના ધંધાનું કામ ચાલુ કીધું, અને પોતાના ધંધામાજ પોતાનો તમામ વખત તેવણ રોકવા લાગ્યા. ધી લીલીવાલા મકાનને તેવણે મોટે ખર્ચે સંગાર્યું, અને આસપાસના બાગને વખાનવા લાએક રીતે બનાવી, પોતે ત્યાં રેહવા લાગ્યા. એ મુદત દરમ્યાન ખલકનુમાના માલેક ખમનશાહ અંગાલી સાથે તેવણને પોતાના પડોસી તરીકે બોલખાણ પડી હતી.

અલબત્ત હીલ્લાએ અત્યાર આગમજ પારખતીમાં ધનજીશાહની આ તમામ હકિકત સુનામાયને મોહડેથી સાંભલી હતી, અને તેવણની આગલી છંદગીમાં આવા બહુવા જોગ બનાવ બનેલા હોવાથી, ધનજીશાહ તરફ તે હંમેશા દયા અને માન સાથે જોતી હતી.

ધનજીશાહના તેડાને માન આપવા સુનામાય અંધાયલાં હતાં. એક તો ધનજીશાહ સાથે સુનામાયને ઘણી લાંબા વખતની પીછાન હોવાથી, અને બીજું તો સીલ્લાને પારખતીમાં રાખવા માટે જે મોટી નાનાંની રકમ સુનામાયને ધનજીશાહ દર માસે દરમાયા તરીકે આપતા હતા, તેથી તેવણનો સખ્ત સુનામાય ફેરવી શકતાં નહીં હતાં.

એટલાં માટે આગલે દિવસની મોડવણ પ્રમાણે સુનામાય પોતાના લારકા દીકરા ફસતખાની સાથે સીલ્લા અને હીલ્લાને લઈ 'ધી લીલી' તરફ સહવારથી ઉતરી પડ્યાં હતાં.

આ હાલીમવાલીની ધનજીશાહે 'ધી લીલીમાં' અમ્મી બજારત કીધી. ધનજીશાહના જુના અને માનતા કારબારી ખટલા સુરતએ આ બધાં મેહ-માનોને બપોરના વધારેલા કમોદીયા આવસ, અને મોટાં મોટાં બોતાંની દાળ

તથા તીખ્ખા તમતમતા ક્વાળ, અને મુરાલી મહુ સાથ કચુબર ખવાડી તેઓને ખુશખુશ કરી નાંખ્યા બાદ, બપોરે પછી ત્રણ વાગે ચાહે પીછ સરને કોઈ ખલકનુમા તરફ જવા નિકલ્યાં.

‘જીભરાયો’ રસતમબા સુનામાયની આગલી પકડી સરવેથી આગલ આગલ ચાલ્યો, અને સીલ્લા તથા હીલ્લા ધનજીશાહ સોલીસીટર સાથે તે લોકની પછવાડે પછવાડે વાતો કરતાં નિકલ્યાં.

‘ખમનશાહ શેઠને કોઈ દાહાડે તમે જોયાછ કે હીલ્લા?’ ધનજીશાહે પુછ્યું.

‘હા નહીં.’ હીલ્લાએ તુરંત જવાબ દીધો. ‘પણ હું એક વખત તેવલુને વજરે જોવા ઘણીજ ધનતેબર છું.’

‘ખમનશાહ કાંઈ અજબ જેવાં આદમી છે.’ ધનજીશાહે બોલ્યા. ‘ઘણી વખતે મને શિવું લાગેછ, કે સુનામાયનો રસતમબા રખડી જવાનો, અને તેની સાથે પેલી બે છાકરીઓ, ગુલી અને ધનાનાબી તેવાજ હાલ થવાના.’

‘રખડી જવાનાં!! શું તને જવા?’ હીલ્લા અજબ થઈ બોલી.

‘હા. તને તન જન જે રખડી ભય, તો તે બહુ હું જરાબી અજબ થાઉં નહીં.’ ધનજીશાહે ખાતરીથી કહ્યું.

‘તો હરે બંગાલી શેઠની મીલકતનો વારસ કાણ?’ હીલ્લા બોલી.

‘તે તો સાહેબ નાંછે.’ ધનજીશાહે ખલાં ચહડાવી જવાબ દીધો.

‘હું તો ફક્ત અટકલ કરેછ. હું કંઈ ખમનશાહનો સોલીસીટર નથી. અને કદાચ જે હું તેવલુનો સોલીસીટર હોતે તોપણ તે વાત મારાથી કાંઈને કેહવાઈ શકાતે નહીં હીલ્લા. દરેક ડોક્ટર ને દરેક વકીલ પોતાના ધરાકેના બેદની વાત છુપાવવા બંધાયેલા છે.’

એટલામાં આ બધી હાલીમવાલી ખલકનુમા આગલ આવી પુગી, અને બધાંજન બંગલાનો કમપાઉન્ડ પસાર કરી બાગમાંથી બંગલામાં બેઠકક દાખલ થયાં. ગુલી અને ધના આજે લોકોને જોઈ, વિચારમાં પડ્યાં. થાવકા ધનજીશાહે આજે પોહરેગીર પોરીઓને કાંઈપણ પુછ્યા વગર એક-કમ ખમનશાહનાં ચોરડા તરફ ચાલવા માંડ્યું. ધનજીશાહને આગલ વખેલા જોઈ તેવલુના સોબતીઓને જરા હિંમત આવી, અને સુનામાયે, રસતમબાનો હાથ પકડી ધનજીશાહની પછવાડે પછવાડે ચાલવાની તેને મશારત કીધી.

ગુલી અને ધના તો રાત્રી વકાસી એકમેકનુ કોહું જોવા લાગ્યાં. ધનજીશાહને તે લોક અપમાન કરી શક્યાં નહીં, પણ સુનામાયને તે સતર સો વખત ખલકનુમામાં અપમાન થઈ ચુક્યું હતું.

પણ આતે ધનાની ધીરજ ફેલી નહીં, અને તે હોઠ પીસી બોલી:—

‘તમે ક્યાં બજોછ ધનજીશાહ?’

ધનશ્યામ કાંઈ ધનના બોલવાથી મનરાજીને બેચેન થઈ જતા નહીં. તેવજે ધનના કરતાં બેવડા મોટા અર્થાત્ જમનશ્યામને પાસેના ચોરડામાં સંભાળ્ય તેમ જુમ પાડી પુછ્યું. 'જમનશ્યામ શેઠ શું કરેછ ધના?'

ધનશ્યામને અવાજ સાંભળી પાસેના ચોરડામાંથી જમનશ્યામને બોલવા માંડ્યું, અને ધના તેથી ખસીઆણી પડી ગઈ.

'એ કોણ આયું? ધના, આ શુભી? એ કોણ છે?'

'એ તો હું છું સાહેબ.' એમ બોલતાં જમનશ્યામ ચોરડામાં ખુસી ગયા, અને તેવજુની પાછલ સુનામાય, રૂસ્તમબા, અને હીલ્લા તથા સીલ્લા પણ દાખલ થયાં.

જમનશ્યામ ખંભાલી એક લાંબી 'આર્મચેર' ઉપર અટકાઈ પડેલા હતા, અને તેવજુના આંગ ઉપર ગરમ ચોટાણી ચોટારેલી હતી. ચોરડામાં સરવે કોઈ તેવજુની આસપાસ ગોઠવાઈને બેઠા બાદ, સુનામાયે પોતાના મામાની આગલ જઈ, તેવજુના આંગ ઉપર વાંકા વલી ચોવરણા બીધા.

'એ આએ બધાં લોક કોણ છે સુનામાય?' શુભીએ કીમે 'અવાજે પુછ્યું. 'તમે શું કાલનો દુકાલ આજે પારવા આએ બધાં પારકાંએને લેઈ ધરી ધરી હિયાં ઉતરી પડેછ!'

'એ લોક કોઈ પારકાં નથી શુભી' સુનામાયે જવાબ દીધો. આએ તો જલરાયો મારો રૂસ્તમબા છે. લાંબે વખતે બોલતી ચોવાઈ કરાંચીથી આયો, તે પોતાના મામાને મહે નહીં કે? જે વાત લાવીછ તે! કેમ બોલતા નહીં ધનશ્યામ?'

'રૂસ્તમબા! રૂસ્તમબા' નામ સાંભળી ધના અજબ થઈ બેઠી. 'મેં તો એને બીલકલ ચોલખીયોજ નહીં!'

'કરાંચીમાં એટલો વખત રેહીને શું કીધું?' શુભી બોલી. 'હું ધારતી'તીજ કે કરાંચીમાં એનો સુકવાર થાય તેમ નહીં હતું.'

'પણ તે છતાં તમે એને નાણાંની મદદ જમનશ્યામ શેઠ પાસે અપાવી કરાંચી કહાડ્યો.' ધનશ્યામે ટાઢુકો પુર્યો. 'પણ પુના વગર બીચારાનો આખર છુટકો નહીં થયો.'

આ વાત ચાલતી હતી, તેટલાં જમનશ્યામ શેઠે આસપાસ પોતાની નજર ફેરવી, એટલે સરવે કોઈ ચુપચાપ થઈ તેવજુની તરફ જોવા લાગ્યાં. ધના તેવજુની આગલ આવી હતી, અને શુભી તેવજુની પાછલ જઈ એવી રીતે હતી રેહી, કે સુનામાયને જમનશ્યામ પાસે જવાની કાંઈ ખબર નહીં પડી રહી નહીં, તોખી તેવજુ પોતાની દિશાએ જઈ તેમ કરી શુભીની પાછલથી ડાકું કાઢી જમનશ્યામ તરફ જોવા લાગ્યાં.

‘શુભળાઈ જરા બાબુ થશે.’

ધનછશાહે જરા મોટું અવાજે કહ્યું, એટલે ગુલીને પાછલ હટવાની ફરજ પડી, અને સુનામાયને બમનશાહ તરફ જોવાની તક મળી. બમનશાહે સુનામાય તરફ નજર કરી જોયું, અને સુનામાયે વાંકાં વકી મોટું અવાજે પુછ્યું.

‘મામાજી, મને ઓલખોછ કે?’

બમનશાહ ડોલા ફાડી સુનામાય તરફ જોઈ બોલ્યા:—

‘હા-હા-હા-હા-હા—’

‘હારી કાળી છેવો કે મામાજી?’ સુનામાયે બીજે સવાલ કીધો.

‘હા-હા-હા-હા-હા.’ બમનશાહ પેહલેનીજ માફક બોલ્યા, અને સુનામાય તેથી નાસીપાસ થઈ આસપાસ જોઈ ધનાને પુછવા લાગ્યાં.

‘એવણુ હં મેશા એમજ કરેછ શું?’

‘નહી.’ તમે આવોછ ત્યારેજ એવણુ એમ કરેછ!’ ધનાને બદલે ગુલીએ જવાબ કીધો, અને ધનછશાહ તે સાલલી મનમાં હત્યા.

‘રૂસ્તમબા આવ. મામાજીને મક્ક!’ સુનામાયે રૂસ્તમને ઇશારત કરી આગલ તેડ્યો, અને ધનાના ફફડાટનો પાર રેહ્યો નહી.

‘મુરખ્ખી મામાજી,’ રૂસ્તમ બમનશાહ શેઠ આગલ જઈ મોટું અવાજે બોલ્યો. ‘કુ’ તમારો બાનેજ રૂસ્તમ છેક?’

‘રૂસ્તમ!’ બમનશાહ તેની સાંમે જોઈ બોલ્યા. ‘હા-હા-હા-હા-હા’ કરાંચી બીચોતો તે આવ્યો કે?’

‘હા મામાજી. કરાંચીથી આવ્યો.’ દીકરાના વકીલ તરીકે માયે બોલવા માંડ્યું. ‘જે પેહલેવાલા ઉપર એ બલામન લેઈ ગીચોતો, તે વેલાત જતો રેહવાથી મારો રૂસ્તમ તાંહ જઈ રખી પડ્યો મામાજી. તાંહની હવા એને માફક નહી આવી, ‘ને તેથી છલરાયો ઘણોજ હેરાન હેરાન થઈ પાછો ફરીયો. મારા રૂસ્તમ ઉપર તમે ગુસ્સે ના થતા મામાજી.’

‘નહી, નહી, નહી, નહી.’ બમનશાહ ધીમે અને ધીરે અવાજે બોલ્યા. ‘એને મમે તે કરવાને એ મુખત્યાર છે. જોઈએ તો જાએ ‘ને જોઈએ તો રેહ. પણ એ આવે કોન ઉમ્મંછ?’

‘ધનછશાહ સોલીસીટર.’ સુનામાયે જવાબ કીધો. ‘ને આવે તો કેનદીનવાલાની સીલ્લા, જે મારી સાથે રેહછ તે.’

‘તે નહી, તે નહી.’ બમનશાહ હીલ્લા તરફ નજર કરી બાર મુકી બોલ્યા. ‘પેલી બારી આગલ એકલી બેઠીછ, તે છાકરી કોન છે?’

‘તે છાકરી તો સીલ્લાની ‘મવરનેસ’ છે!’ સુનામાય અજબ થઈ બોલ્યાં.

અમનશાહ હીલ્લાની તરફ ટીકી ટીકી ભેઠ, આંખમાં પાણી લાવી ફલગીર અવાજે બોલ્યા.

‘ગવરનેસ ! એ છાકરી ગવરનેસ ! કેવું અજબ જેવું ! તાહરે હું કોલેજમાં મારા હોસ્ત વીકાજ તાલેવંતા સાથે ‘રટ્ટી’ કરતો‘તો, તાહરે તેની સીકલ આબેહુબ આંખે છાકરીના જેવીજ હતી.’

સુનામાયે તુરતજ ફરીને હીલ્લાની તરફ ધ્યાનથી ભેધું, અને હીલ્લાને પોતાની સાથે ખલકુતુમા લાવવા માટે સેહકડો કડુવા પોતાના જીવને દેવા લાગ્યાં.

“મામાજી તમે ભુલ કરોછ.” સુનામાય બોલ્યાં. ‘બેહરતી વીકાજ-ને તો મેંબી જોયલા. તેવણુના ‘ને આંખે છાકરીના ચેહરામાં આસમાન જમીનનો ફેર!’

અમનશાહ પોતાનું ડોકું ધુનાવી ના પાડી બોલ્યા:

‘નહી, નહી, નહી. મારી યાદાસ્ત કદાચ ભુલતી હોય, પણ મારી આંખ કદીબી ભુલ કરે નહી. સુના, તેં જ્યારે પેહલાં વીકાજ તાલેવંતા-ને જોયલા, તાહરે તેવણુ મોટી ઉંમરે પુગેલા હતા. તાહરે તેવણુના બાલ પાકેલા, ‘ને મોહના ઉપર કરચલી આવેલી હતી. મેં જ્યારે તેને પેહલાં જોયલો, તાહરે તેનો ચેહરો આબેહુબ આંખે છાકરીના જેવોજ હતો. વીકા—વીકા—

વીકાજનું નામ યાદ ફરી અમનશાહ આંખમાં પાણી લાવી વિચારમાં પડ્યા.

અમનશાહે આજ સુધી એકબી વખત વીકાજ તાલેવંતાને યાદ કરેલા નહી હોવાથી, ગુલી, ધના, તેમજ સુનામાય અને બીબાંબોની ખાતરી હતી, કે અમનશાહ બંગાલી પોતાના આગલા જનની હોસ્તને ભુલી ગયા હશે, પણ હીલ્લાનો ચેહરો જોતાંજ વીકાજને યાદ કરી અમનશાહને પોતાના જનની હોસ્તની યાદમાં આંસુ ખેરવતા ભેઠ, સરવે કોઈ પોતાના મનમાં હીલ્લાને સેહકડો કડુવા દેવા લાગ્યાં.

‘સુના, એ છાકરીને લીયાં બોલાવ’. અમનશાહ બોલ્યા, ‘મારી આગલ બોલાવ, મારી આગલ આવ માય !’

અમનશાહની મરજી વીરૂધ્ધ કોઈથી કાંઈ બોલી શકાયું નહી, અને લાગેજ અને બત્રીજોએએ એકી ટગરે હીલ્લા તરફ હવે જોવા માંડ્યું.

‘હીલ્લાં હિંયા આવો.’ સુનામાયે કહ્યું. ‘મારા મામાજી તમારી સાથે કંઈ વાત કરવા માંગેછ.’

હીલ્લાએ પોતાના દીલનો જુરસો મોટી મુશકેલીએ દાખી દીધો, અને ધીમે-કદમે તે અમનશાહ બંગાલીની ખુરસી આગળ જઈ ઉભી રહી.

અમનશાહે હીલ્લાનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો, અને થોડો વખ.
સુધી તેણીનું મોહડું ટીકી ટીકી જોઈ પોતાની ખાતરી કરી બોલ્યા.—

‘તેજ ! તેજ ! તેજ ! આખા તેજ ! બાલેબાલ તેજ ! સુખી રહેજે
દીકરા. તુને જોઈ મારું અરધું દુઃખ હું ભુલી ગયોછ, વીકાળ તાલેવંતાને
જેટલા ખ્યારથી હું ચાહતોતો, તેટલુંજ હેત મને તારી ઉપર આવેછ.
દીકરા, સુખી રહે—સુખી રહે—સુખી રહે—’

હીલ્લાનો ચહેરો અમનશાહના સખુનો સાંભલી ફીકકો પડી ગયો.

‘અરે, મારા બાપા. જો તમે આજે જીવતા હોતે. તો તમારી તરફથી
હું અમનશાને પગે પડી તમારી તુટેલી અને જુદી પડેલી દોસ્તીની હું યાદ
આપી, તેને પાછી જોડી નાખતે.’ હીલ્લા મનમાં વમાસવા લાગી.

હીલ્લા પોતાના દીલ અંદર ઉછલી રહેલા જીરસાના જોસમાં પોતાની
ખરી હાલત, અને પોતે ધારણ કરેલું નામ ભુલી ગઈ, અને પોતાની આસ
પાસ જલેલાંબોની કાંઈપણ દરકાર કાંઈ વગર, અમનશાહ શેઠનો ધુજતો
હાથ પોતાના બંને હાથમાં પકડી, વાંકી વક્રી તે ઉપર તેણીએ ચુમી લીધી.

‘મારીયા ઠાર !!! હીલ્લાએ એ શું મોહકાણુ વાલી.’

ભુલી અને ધનાના તો છોડા ફેરફાર થઈ ગયા. સુનામાયેની આંખમાં
જળપટ્ટાં ઝેર આવી ગયું, અને રૂસતમબા તો તરીયાપાવ ફેંકવા તઈયાર
થઈ ગયા.

પણ ધનજીશાહ સોલીસીટર આ બધો મુગો તમાશો દૂર બેસી જોતા
હતા.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

—:૦:—

મન મેલું ! કરમ ધેલું !

અગર જો સુનામાયનું ચાલતું હતું, તો પારબતીમાંથી હીલ્લાને એક-
દમ તેવણ રબ આપતે, સખબ કે હીલ્લા સુનામાયને હવે ઝેર જેવી અકારી
થઈ પડી હતી. ખરું પુછાવો તો સુનામાય હવે હીલ્લાથી બીહતા હોય,
એમ લાગતું હતું.

બે કારણથી સુનામાય હીલ્લાથી બીહતાં હતાં.

પેહલું કારણ એ હતું, કે બહમનશાહ બંગાલીને હીલ્લાની સીકલ
પોતાના મરનાર દોસ્ત વીકાળ તાલેવંતાની સીકલના જેવી લાગ્યાથી, કદાચ
હીલ્લાને વીકાળની છોકરી સમજી બહમનશાહ કાંઈ નવું જીવું કરી નાખે,
તે, અને બીજું કારણ એ હતું કે હીલ્લાની ખુબસુરતી ઉપર કદાચ સુના-
માયનો જીભરાયો રૂસતમબા મોહી પડે તો—

પણ સુનામાયના હીલમાં ઉપલી ફીકર પડવાની આગમજ રૂસ્તમને ડાલો હીલમાં ભરાઈ ચુક્યો હતો. સુનામાય કોઠળી રીતે પોતાના આ બગડેલા બેટાનું ભવીશ સુધારવાની તજવીજ કરતાં હતાં. બમનશાહની વાત-ચીત ઉપરથી સુનામાયને દલગીર અને નાસિપાસ થવાનાં અનેક કારણો મક્કી ચુકેલાં હોવાથી, સુનામાયે એક ખીજ હિકમત રૂસ્તમનું 'ભવિશ સુધારવા માટે શોધી કાઢી. એ હિકમત અત્યાર આગમજની સુનામાયના ધ્યાનમાં ધપક્યા કરતી હતી, પણ બમનશાહ મામાના ખલકનુમામા તેવણુને ડાલો ભરાયલો હોવાથી, તેવણુ તેની ઘણી દરકાર આજ સુધી કીધી નહીં હતી.

એ હીકમત શું હતી?

એ હિકમત સીલ્લાની સાથે રૂસ્તમનું કારજ ગોઠવવાની હતી. સીલ્લાના પછસા ઉપર હવે સુનામાય પોતાના રૂસ્તમખાના ભવિશની મજૂરી કરવા લાગ્યાં, અને એવા ઘરાદાથી રૂસ્તમખાને તેવણુ ઘણીવાર કહીબી ચુક્યાં હતાં, કે સીલ્લાને કોઠળી રીતે ખુશી કરી તેણીની મરજી મેલવવી.

એટલાં માટે હીલ્લાને કોઠળી રીતે હવે પારખતીમાંથી રૂખસદ આપવાની તેવણુ તજવિજ કરવા લાગ્યાં, કે જેથી રૂસ્તમખા અને સીલ્લાં એકલાં પડે. પણ એ વાત બનવી મુશ્કેલ હતી. હીલ્લાને રત્ન આપવાનો અખત્યાર સુનામાયનાં હાથમાં નહીં હોવાથી, એ પીડા પતાવવા પેહલાં તો સુનામાયે સીલ્લાને પસમવત દાખી બેઠ, પણ સીલ્લાએ હીલ્લાને છોડવા સાફ ના પાડી, તે ન્યાં બંધ ત્યાં તેણીની સાથે જવાની પોતાની મરજી દેખાડી.

ત્યારે સુનામાય હીલ્લાને પારખતીમાંથી કાઢી રાક્યાં નહીં, ત્યારે રૂસ્તમનેજ સમજાવી કામ કાઢી લેવાનો તેવણુ વિચાર કીધો.

‘દીકરા રૂસ્તમ’ સુનામાયે રૂસ્તમને એક દાહડે ખાનગીમાં પુછ્યું. ‘હવે તું શું વીચાર રાખેછ? ચાર આંગલનું નસીબ સાથેનું સાથેજ. જાંહ ખીચો તાંહ તું ફાવીયો નહીં, ‘ને અંતે દેહ ને તખીયતની ધુલધાની કરી પાછો ઘેર આયો. આજે જો મારી પાસે પછસા હોતે તો, તારા જેવા દીકરાને મારી આંખ આગલથી હું ખીસારતે નહીં. બમનશાહ મામાના બોલવા ઉપર હવે કંઈ લક્ષ્યો રાખી રાકાય એમ નથી.’

‘માથજી તમે કંઈ ફિકર ના કરો.’ રૂસ્તમ બોલ્યો. ‘હું કંઈ આલસુ બેસી રેહવા ઘેર નથી ગયો. હું માફ સખી પાડવાનું કામ ચાલુ કરી ચુક્યોછ. મારા પાસા પડી ચુક્યોછ.’

‘તું જો ઠરીઠામ થાય, તો હું હવે ઘેરમા વહુ લાવવા માગુંછ રૂસ્તમ,’ સુનામાય બોલ્યાં. ‘મેં તારે વારતે એક માતબર બઘરી શોધી કાઢીછ,’

‘તમે સીલ્લાને સાફ બોલવા માંગોછ, તે હું સમજ્યો માય.’ રૂસ્તમે અટકલ કીધી. ‘પણ સીલ્લા પાસ કેટલો છાંદો છે?’

‘તે હું બીલકુલ નજીવી નથી.’ સુનામાય બોલ્યાં. ‘પણુ ધનજીશાહ બે તન વખત બોલીયા’તા, કે નહરે તે મોટી થશે, તાહરે તેને મોટી દોલત મલશે.’

‘તમારી મરજી માફકજ હું કરવા યાચુંછ.’ રસતમે દુકો જવાબ દીધો. ‘તમે બેફિકર રહેવો. મેં સીલ્લા ‘ને હીલ્લાની સખીઓ પાડી આવતાં એકઝીબીશન’માં મોકલવા ધારીછ. બંને જન મારા ‘રુદ્ડીઓ’માં આવાર નવાર આવેછ, વાસ્તે તેવે વખતે તક જોઇ હું સીલ્લા સાથ વાત છોડી જોવશ !”

સુનામાયનું બધું ધ્યાન સીલ્લાના પછસા ઉપર હતું, પણુ રસતમને બધો જીવ ખુબસુરત હીલ્લા અંદર હતો. રસતમને કરાંચીની મુસાફરીથી પાછા ફર્યાને આજે લગભગ બે અઢી મહીના થઇ ગયા હતા, તેટલા અરસામાં રસતમ રફતે રફતે હીલ્લા સાથ મલી જવામાં ફતેહમંદ થયો હતો.

અને હીલ્લા પણુ તેના બોલવા ચાલવાથી રાજ થતી હતી. એવી રીતે અરસપરસ વાતચીતને વેહવાર વધ્યા પછી, રસતમે એક દિવસે હીલ્લા અને સીલ્લાને પોતાના ‘રુદ્ડીઓમાં’ બોલાવી, તેઓની સખી ચીતારવાની ખામેશ દેખાડી, અને હીલ્લાએ તે કબુલ કરવાથી સીલ્લાએ ખુશીથી પોતાની મંજૂરીઆત આપી હતી.

પણુ સખી ચીતારવાનું કામ રસતમ પુરું કરતોજ નહી હતો. સીલ્લા રસતમના ‘રુદ્ડીઓમાં’ જવા હંમેશ ખુશી થતી હતી, સખબ ત્યાં જવાથી રસતમ સાથ તેણીને હસવા બોલવાની અને વાતચીત કરવાની તક મલતી હતી. હીલ્લા રસતમના ‘રુદ્ડીઓ’માં રોજ જતાં કંટાલો ખાતી હતી, તોપણુ બહુબોલો રસતમ, હીલ્લાને જરા જરામાં કાંઈ કાંઈ બોલી હસાવી રીજવતો હતો.

પણુ જવાન બાનુંઓને હસાવી ખુશી કરતાં વાર કેટલી ! અને એ તો વળી કાયદો છે, કે ઇતર અને ટચાક દુકતીઓને જે કોઈ મરદ વધારે હસાવે, તે તેમને હંમેશાં વધારે ગમે, અને તેના વગર તેમને જરાખી ચાલે નહી ! એવા કેટલાક ખુરા બગધ્યાનીઓ ચોરતોની આવી નબલાઇને લાભ લેઇ, તેમના માનીતા થઇ પડેલા આજે કેટલીક મંડલીઓમાં જે માલમ પડે છે, તેમાનો રસતમ એક હતો !

‘હવે તમારી સખીઓ ક્યારે પુરી થશે રસતમબા ? હીલ્લાએ રસતમને પુછ્યું. ‘મને તો હવે ઘણોજ કંટાલો આવી ગયોછ. જો આજથી એક અઠવાડીયામાં તમે કામ નહી પુરું કરશો, તો પછી હું તમને એકખી ‘સીટીંગ’ આપવાની નથી.’

‘અરરર ! મારયા ઠાર !’ રસતમ બોલ્યો. ‘આજે ત્રણ ત્રણ મહીનાની

મેહનત બધી બરબાદ કરવા માંગો છ કે શું ? હવે કંઈ બહુ કામ બાકી રહેયું નથી—

‘ન, બા હીલ્લા, તમે રૂસતમબાને નકામે એમ પજવો ના.’ સીલ્લા વચમાં બોલી હતી. ‘એકઝીબીશનમાં’ આપણી સખીઓ મોકલી એવણ મોઠાં છનામની આશા રાખેછ, તેનો તો જરા વીચાર કરો ?’

‘સીલ્લા ! સીલ્લા !! તારો દરજ્જા આયોછ.’ હેઠલથી સુમાનાયે બુમ પાડી.

‘અરે માયજી હું આવી આવી. રૂસતમબા હું આવું છ હું’—સીલ્લા એ હતીને જતાં જતાં કહ્યું. ‘મારાં બન્નીઆન દરજ્જા લાયોછ, તે હું જોઈ આઉં.’

સીલ્લા હતી પોતાના દરજ્જાને મલવા હેઠલ ગઈ, અને હીલ્લા રૂસતમની સાંભે એકલી બેસી રહી.

નિરદોશ હીલ્લા. રૂસતમના દીલની વાત તેણીને જરાબી ખબર નહી હતી. રૂસતમ તેણીના પ્યારમાં પડેલો છે, તેનું તેણીને ધ્યાનબી નહી હતું, અને સીલ્લા તેણીને મુકી હેઠલ પોતાના દરજ્જા પાસે ગઈ, તે છતાં હીલ્લા પોતાની સખી ચીત્રાવવા માટે શુપચુપ પોતાની બેઠક ઉપર બેસીજ રહી.

પણ રૂસતમ પોતાની હુશીઆરીમાં હતો. સીલ્લા જરાબી હીલ્લાને એકલી નહી મુકતી હોવાથી, આજ સુધી રૂસતમને હીલ્લા સાથ વાત કરવાને જરાબી તક મલી નહી હતી. આજે મલેલી આંખે તક જતી નહી મેલવાનો રૂસતમે પુરો અને પકડો વિચાર કીધો.

‘હીલ્લા આંખે પીકચરો કેવાં થરો વાડ ?’ રૂસતમે રાડઆત કીધી.

‘હું શું બહુ !’ હીલ્લા બોલી. ‘હું કંઈ અનુભવી નથી, કે મારો વિચાર તમને કામે લાગે રૂસતમબા.’

‘કોણબી રીતે પછસા કમાવા એ મારો વિચાર છે હીલ્લા.’ રૂસતમ બોલ્યો. ‘પછસાને વારતે શું શું કરવું. પડેછ, તે તમે બહુછ ? પછસાને ખાતર આજે લોકો ખુન કરવાબી ચુકતાં નથી ! ખુદ દુનિયા પછસાને આધારે છે. હીલ્લા આંખે જગમાં જીવતો ને નગતો ખુદા જોવો હોય, તો પછસા છે. મારે ખાતર ને મારી બધરીને ખાતર મને પછસા મેલવવાજ જોઈએ હીલ્લા. હું જો ચાહું તો કોઈ પછસાવાલી છાકરી સાથ પરણી શકું ખરો, પણ પછસા સાથ પરણવા હું રાજી નથી. પ્યારને ખાતર કોઈ ગરીબની છાકરી સાથ પરણવું હું પસંદ કરું છ હીલ્લા. હીલ્લા, હું જો છાકરીને ચાહુછ, તે માડું કેહયું સાંભલશે કે નહી ? વાડું તમે શું ધારો છ ? હું તો તમારો વિચાર પુછું છ હીલ્લા ?’

રૂસતમે બહુ પાકકા અને દરદ અવાજે ઉપલી વાત હીલ્લાને કહી સંભલાવી, અને નિરદોશ હીલ્લા રૂસતમનું બોલવું ધ્યાનથી સાંભલી

પોતાની બેઠક ઉપરથી એકદમ હઠી ઉભી થઈ. ગભરાટમાં પડેલી હીલ્લાને હાલ રૂસતમે જોઈ તેનો લાભ લેવા આનાકાની કરી નહી, અને એકદમ હીલ્લાની આગલ જમ્મ ધીમે આવાજે તેણીને કહ્યું.

‘હીલ્લા, તમે મને આહોજ. હું’ જાણું છું કે તમે મને આહોજ, પણ મારાં માયથી બીહને તમે કંઈ બોલી શકતાં નથી. તમે એમ સમજો છો કે મારાં માય આપણાં લગનની વિશ્વ યશે! પણ તમે મને જાણખતાં નથી. તમારી સાથે ખરણુવા, તમારી સાથે લગનનાં ગાંઠથી જોડાવા હું દરેક ચીજનો ભોગ આપવા તૃપ્તિયાર છું. બસ તમે મને એટલીજ આશા આપો, કે તમે મને પરણવા રાજી છો, ‘ને તમે———

રૂસતમે તુરતજ હીલ્લાના બંને હાથ પોતાના હાથમાં પકડી તરેહવાર લાંબા લાડૂતી ભાશાણીના ફકરાઓ તેણીને કહી સંભલાબ્યા, અને હીલ્લા તે બધું ધ્યાનથી સાંભલી વિચારમાં પડી, રૂસતમની ખુબસુરત કાલી આંખોમાં ટીકી ટીકી જોવા લાગી.

એકાએક તેવામાં હીલ્લાના મગજમાં કાંઈ નવોજ ખ્યાલ આવી ગયો. તુરતજ તે પાછલ હટી, પોતાના બંને હાથ રૂસતમના હાથમાંથી છોડવવા માટે ખેંચવા લાગી. પણ રૂસતમે તેણીના હાથ છોડી દેવાને બદલે હીલ્લાને તે પોતા તરફ જોરથી ખેંચવા લાગ્યો, અને હીલ્લા તેના હાથમાંથી છૂટવાની તજવિજ કરવા લાગી, પણ———

પણ તેટલાં જીં બન્યું?

રૂસતમ અને હીલ્લા વચ્ચે ખેંચ તાન હજી થતી હતી, હજી તે રૂસતમે પોતાના હાથમાં હીલ્લાના હાથ પકડેલા હતા, હજી તે રૂસતમ પોતાના પ્રિતબરયાં ભાશાણીના ફકરા બોલતો હતો, અને હીલ્લા પોતાનાં વિખરાયલા વિચારો એકઠા કરતી હતી, તેટલાં એકાએક હલવેથી બારણાં ઉઘડી ગયાં, અને સુનામાય બોરડામાં દાખલ થઈ આ તમારો જોતાં ઉઘાં.

મકરણ ૧૪ મું.

—:0:—

“તે એ માહેલો એક પારસી એ હતો!”

સુનામાયના અચ્ચુચ આવી લાગ્યાથી હીલ્લા તેમજ રસતમ એકદમ ખસિઆણા પડી ગયાં. તેમાં હીલ્લા તો ઘણીજ લજવાઇ ગઇ, અને સુનામાય તરફ જોવાની તેણીએ સેહજબી હિંમત કાઢી નહીં. આ મામલો સુનામાયે જોઇ લીધો, અને તુરતજ સરવે વાત બુલીજઇ, તેવણ અંનજણા થઇ બોલ્યાં: ‘સીલ્લા હિયાં છે કે રસતમ?’

‘ક ક કોણ, કોણ માયછ! સીલ્લા? નહીં! હા હા!! નહીં! નહીં!!
તે હિંયા ઉતી ખરી પણ પછુ પછુ-----

‘પછુ શું રસતમ?’

પછુ તેનો દરજ્જો આપાથી તે-----

રસતમનો ગભરાટ અને તેની હાલત સુનામાયે જોઇ લીધી, અને તેવણ બપકામાંજ બોલ્યાં:—

‘ચાલ રસતમ, તું જરા નીચે જ. મને હિયાં હીલ્લા સાથે કંઈ વાત કરવીછ.’ સુનામાયે નેન ફેરવી કેહયું.

‘વલી એવી તે શું વાત હીલ્લા સાથે કરવીછ, કે મને નીચે બોલોછ?’ રસતમ પોતાની માયની મતલબ પામી જઇ બજલ થયો. ‘મારા દેખતાંજ વાત કરોની?’

ગમે એવા પ્યારથી સુનામાય પોતાના લાડકા દીકરાને ચાહતાં હતાં ખરાં, પણ જ્યારે તેવણનો મીઝજ જતો હતો, ત્યારે પાવ પલકમાં તેવણ તેના છાલ છાલતાં એવાં તો કાઢડી નાખતાં હતાં, કે રસતમને બાજે વખત તો બોંયમાં બરાઇ જવું પરતું હતું. રસતમ પોતાની માયનો ખવાસ ખરાબર જણતો હોવાથી, મુગો મુગો તે નીચે ઉતરી જતો હતો, તેટલાં પાંછું સુનામાયે બોલવા માંડયું.

‘મને હીલ્લા સાથે ઘણી અગતની વાત કરવીછ. જો તું નીચે નહીં જરો, તો હું હીલ્લાને મારી સાથે નીચે લેઇ જવરા.’

હીલ્લા સુનામાયના આ સજુનો સાંભલી ખસિઆણી પડી ગઇ, પણ તુરતજ હિંમત રાખી બોલી.

‘સુનામાય, તમે જાંડ કેહતાં હોવો તાંડ હું તમારી સાથે આવવા તથ્યાર છેડ.’

‘ચાલ હીલ્લા મારી સાથે.’

સુનામાય ગુસ્સામાં હીલ્લાને પોતા સાથે લેઇ ઉપરથી નીચે ઉતરી

પડ્યાં, અને રૂસતમને કાંઈની વધારે બોલવાની તેવણે તક આપી નહીં. હીલ્લાને સુનામાય પોતાના ઓરડામાં લેઈ દાખલ થયાં, અને દાખલ થતાંજ ઓરડાના દરવાજા બંધ કરી, હીલ્લાને પોતાની સાંમે બેસવાની તેવણે ઇશારત કીધી.

પાસે પડેલી એક ખુરસી ઉપર હીલ્લા બેઠી, અને સુનામાય પોતાને કપાલે હાથ દઈ કાંઈની બોલ્યા વગર ગુપચુપ ત્રિચારમાં બેસી રેહ્યાં.

‘માય હીલ્લા, હું તારે પગે લાગું છું! હું તારી આગલ હાથ જોડું છું! હું તારી પાસે માફ માગું છું!’ સુનામાય એકદમ બોલવા લાગ્યાં. ‘તું’ મને માફ કર! હવે હું તુને શું બીજું કહે!’

‘પણ સુનામાય—’

‘મુઠ તારી સુનામાય! પણની નહીં ‘ને બણની નહીં.’ સુનામાય હીલ્લાને બોલતી અટકાવી બોલ્યાં ‘મેં’ બધી વાત સાંભળીછ. રૂસતમે તુને શું શું કહેયું, તે મેં સાંભળીયું છું. હવે તું મને નવું શું કહેશે?’

હીલ્લાના ચેહરા ઉપર તરેહવાર રંગ બદલાવા લાગ્યા. સુનામાય હીલ્લાને જરાબી બોલવાની તક આપતાં નહીં હતો. અને જેવી તે કાંઈ બોલવા જતી, કે તુરતજ પોતે પાછું બોલવા માંડતાં. સુનામાય શું કહેવા માંગતાં હતાં, તે અત્યાર આગમજ હીલ્લા સમજી ગઈ હતી, અને તે પેટાનો બચાવ કરવા ઘણીજ ખંતી હતી.

“તારા મનમાં તુને ગમે તો મને પાંચ ગાર દેજે.” સુનામાય પાછું બોલવા લાગ્યાં. ‘પણ પેટની આગ એવીજ હોયછ હીલ્લા. તારે પેટ જાહેર છાકરાં થશે, તાહરે તુને માલમ પડશે, કે પેટની આગ કેવી હોયછ! રૂસતમની મને મોટી ડીકરજે. બોલતી એવાઈ સતવાડીસ વરસનો થયો, પણ હજી કંઈ ઠેકાણે પડ્યો નથી. એ કદીબી પાંચ પછસા મેલવી પોતાનું ગુજરાન કરે, એમ મને લાગતું નથી. બમનશાહ મામા ઉપર જે આસા હતી, તેમાંબી ખરે પડેલો છે, સબબ ધનછશાહ કેહછ, કે બમનશાહ ઘણું કરીને તાલેવંતાવાલાંએને પોતાની પુછ આપી જશે. તાહરે કોઈ પાંચ પછસે સુખી છાકરી સાથ હું એને પરણાવવાની ગોઠવણ કર કે નહીં કર? હીલ્લા ખર કેહ, તેં કંઈ એ દુકાને વચન બચન આપીયું કે શું?’

‘બાઈજ—સુનામાય મેં—’

‘મને બીજું કંઈ જોઈતું નથી હીલ્લા.’ સુનામાય પાછું બોલવા માંડ્યું. ‘એ પોરીયાનું બધું સુખ, તારા જવાબને આધારે છે. હું બાણું કે એ જો તારી સાથ પરણવાનો ઠેકાવ કરી ચુકો હોશે, તો જરૂર પરણ્યા વગર રેહવાનો નથી. વાસ્તે મારી માય કરે, મારી ઉપર એટલી મેહરબાની તું કર. તું મને એટલુંજ કહે, કે તું રૂસતમ સાથ પરણવા શું રાજ છે?’

‘બીલકુલ નહી.’ હીલ્લાએ એકદમ જવાબ દીધો. ‘તમે હું આધારે એટલું બધું બોલીયાં બાધછ.’

‘સુગરના, પરવરદેગાર!’ સુનામાય એક નિરાંતનો દમ ભરી બોલ્યાં. ‘દીકરા હીલ્લા, અગર જે તું પરણવા કબુલખી થઇ હોતે, તોખી હું તુંને તારો વિચાર ફેરવવાની અરજ કરતે. હવે હું તુને પગે લાગી એટલુંજ કેહુંછ હીલ્લા, કે મારી ઉપર મેહરબાની કરી, મારે ખાતર, મારા ગરીબ ગાય જેવા દીકરાને ખાતર, તું હવે હિયાંથી જા! તારા જવા વગર એ છાકરો મને બદવાનો નથી. તું જે વધારે વખત હવે હિયાં રેહશે, તો તેથી મારી ‘ને એની મોટી ખરાબી થશે.’

‘હું મોટી ખુશીથી જાઉંછ સુનામાય.’ હીલ્લાએ એકદમ જવાબ દીધો. ‘મેં કદીખી તમારા છાકરાને ચાહવા માટે ઉતેજન આપીયું નથી, ને મેં કદીખી તમારા છાકરાને ચાહ્યો નથી, ‘ને હું તેને ચાહતીખી નથી. તમારું મકાન છોડી જવામાં હું મારી સલામતી સમજુંછ. આએજ ઘડીએ હું જવા માગુંછ. મુંબઇ જઇ હું સીલ્લા ‘ને રસતમ ઉપર લખી મોકલશ, કે હું મારી રાજખુશીથી મુંબઇ આવીછ. ‘મુંબઇની ખીજ ગાડી હવે ક્યારે જશે સુનામાય?’

‘બપોરના દોહડ વાગે ઉપડશે, તે સાંજના છ, સાડા છ વાગે બોરી બનદર પુગશે દીકરા.’ સુનામાયે જવાબ દીધો. ‘તું જરૂર મુંબઇ જઇ રસતમ તેમજ સીલ્લા ઉપર ‘ને ધનજીશાહ ઉપરખી ખુલારો લખજે દીકરા. નહીં તો તે લોક મારી ઉપર શક લેઇ જશે.’

‘હું આજે બપોરની ગાડીમાંજ જવા માગુંછ.’ હીલ્લા બોલી. ‘હું સીલ્લાને કે ધનજીશાહને મલવા માગતીજ નથી. મને મોકલવાની તક્યારી કરશે સુનામાય?’

‘હું પોતે તુને સ્ટેશન ઉપર મુકવા આવુંછ દીકરી.’ સુનામાય ખુશી થઇ બોલ્યાં. ‘ને હું પોતે તારા સામનનો બંદોબસ્ત કરશ.’

‘કેવે કમનસીબ વાઘડીએ મેં જનમ લીધો હોશે, કે મને ધરતી જંપી રેહવા દેતીજ નથી.’ હીલ્લા મનમાં બોલી. ‘મારા નસીબમાં નિરાંતે રેહવાતું નહી, તેથી આવો બનાવ બનીયો.’

સુનામાયે બપોરના એક વાગવા આગમજ હીલ્લાને મુંબઇ મોકલવા બાબેની સરવે સામગ્રી ગુપચુપ તક્યાર કીધી. સીલ્લાતું ‘ધ્યાન બીલકુલ તે ઉપર ખેંચાયું નહી, સબબ પેલા ફળમ જેવા તેણીના દરજીએ તેણીનાં બધાં નવાં બદીઆનો બગાડી નાખ્યાથી, દરજી સાથ સીલ્લાને જખરી પંચાત થઇ હતી, અને તેથી તેણીને જીવ ખાટો થઇ ગયો હતો, અને પંચાત કરતાં તે યાકીને સુઇ ગઇ હતી. રસતમખા અબીઆર વાગેનો પોતાની

માય ઉપર ગુંસ્સે થાઇ, ગામમાં ગયો હતો. સુનામાય આવું એકાંત જોઇ
ધણાંજ ખુશી થયાં, અને બપોરે એકનો ટકોરો થતાંજ પોતાના ટાંગામાં
હીલ્લાને પોતાની સાથે બેસાડી તેવણુ સ્ટેશન ઉપર તેણીને મુકવા ચાલ્યાં.

ગરીબ બીચારી હીલ્લા ! ફરીથી એકવાર તે પાછી રખડતી થઇ પડી !

ટાંગો પારખતીમાંથી નીકળી સ્ટેશન તરફ ચાલ્યો. બંને જન વચ્ચે
કાંઇબી વાતચીત થઇ નહી. સુનામાય પોતાના મનમાં મગન થતાં ગાડીમાં ગુપ્તગુપ્ત
બેસીજ રેહ્યાં હતાં, અને હીલ્લા પોતાના વિચારમાં પડી હતી.

સુનામાયનો ટાંગો પુના સ્ટેશનથી થોડે દુર આવેલાં એક મોટાં હોટલ
સાંમેથી પસાર થતો હતો, તેવામાં તેવણની નજર હોટલના કમપા-
ઉન્ડમાં પડવાથી તુરતજ તેવણુ બોલી પડ્યાં:—

‘એ કોણ ! રૂસ્તમ ! રખે તારી ઉપર તેની નજર પડે હીલ્લા ?’
‘રૂસ્તમનું’ નામ સાંભળી હીલ્લાએ તે હોટલના કંમ્પાઉન્ડ તરફ જોયું.

હા હોટલના કમપાઉન્ડ અંદર રૂસ્તમ કોઇ બે દોસ્તો સાથ વાતો
ઉભો હતો. રૂસ્તમની અરધી પીઠ ટાંગા તરફ અને અરધી તેના દોસ્તો
તરફ હોવાથી સુનામાય કે હીલ્લા ઉપર તેની નજર પડે તેમ નહી હતું,
પણ હીલ્લાને દુરથી રૂસ્તમની અરધી સીકલ ખરાબર દેખાતી હતી. રૂસ્તમને
જોતાંજ હીલ્લા એકાએક ચમકી ! તે ચમકીનેજ રેહી નહી, પણ તુરતજ
એકાએક બોલી પડી. ‘એ કોણ ?—’

એક પલમાં, એક ધડીમાં રૂસ્તમ ઉપર નજર પડતાંજ હીલ્લાના
મગજમાંથી કાંઇ અબજોબ વિચાર પસાર થઇ ગયો. રૂસ્તમનો ‘સાઇડ-ફેસ’
દુરથી જોઇ, હીલ્લાની સુસ્ત પડેલી ચાદાસ્ત એકાએક તાજ થાઇ ખીલી
નિકળી હોય, અને તેથી તેણીએ કોઇ આદમીને બોલખી કહાડ્યો હોય,
તેમ એકાએક ચમકી બોલી.

‘એ કોણ ! એ તો—’

પણ તેટલાં પોતાની પાસે સુનામાયને બેઠેલાં જોઇ, તે એકદમ મુગી
રહી ગઇ. હીલ્લાને એવી રીતે ચમકતી જોઇ સુનામાય તેણીને પુછવા જતાં
હતાં, પણ તેવણથી કાંઇ બોલાયુંજ નહી. હીલ્લાનો ચેહેરો સફેદ રૂના જેવો
ફીકકો, લોહી વગરનો જોઇ સુનામાય ગભરાઇ ગઇ બોલ્યાં:—

‘શું છે માય હીલ્લા ? તું ધુજેછ કાંય માય ?’

‘નહી કંઈ નહી. પેલા કમપાઉન્ડમાં કોણ ઉતું સુનામાય ?’

‘જાલરાયો રૂસ્તમબા ! મારો રૂસ્તમ !’

હીલ્લા રૂસ્તમને જોઇ ચમકી કાંય ?

તેનું કારણ હતું.

હીલ્લાની નજર રૂસ્તમના ‘સાઇડ-ફેસ’ ઉપર પડતાંજ, અને તેના

હલા રેહવાની ઢબ છબ ઉપરથી તેણીએ એવું લાગ્યું, કે આ રૂસતમ, તે કોઈજ નહી, પણ જે જે રાખસો મુંબઈમાં રાતને સમે રસ્તા ઉપર તેણીના બાપને મલ્યા હતા, અને જેની સાથે વીકાજ તાલેવંતા હીલ્લાને રાત પડી રસ્તામાં એકલી મુકી ગયા હતા, તે જે માહેલો એક પારસી એ રૂસતમ હતો!

શું હીલ્લાની અટકલ ખરી હતી? તેમ બનવું તો મુશકેલ લાગેછ.

જેખી હશે તે માલમ પડ્યા કરશે, પણ હીલ્લાને હાલ તુરત તે રૂસતમ ઉપર કાંઈ શક મયો હતો, એટલું તો નક્કીજ હતું.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

ઓલખાઈ આવેલું આદમી.

‘જીભરાયો મારો રૂસતમખા?’

શું સુનામાય ખરે બોલ્યાં હતાં?

હોટેલના કમપાઉન્ડમાં ઉભેલો પારસી ખરેખર સુનામાયનો રૂસતમજ હતો કે કોઈ બીજો, તેનો પ્રેરુરો ખ્યાલ હીલ્લા કરી રાખીજ નહી. જો તે રૂસતમ હતો, તો શું હીલ્લા તેને ઓલખી શકી નહી! અને જો તે કોઈ બીજોજ પારસી હતો, તો સુનામાય તેને રૂસતમ તરીકે કદીખી ઓલખતે નહી.

‘કંઈ બુલ હોવી જોઈએ.’ હીલ્લાએ તેજ વખતે મનમાં વમાસ્થું. ‘પણ મારી બુલ હોય નહી. મને આખાદ તેજ પારસીના જેવો ચેહરો લાગો. જો હોટેલના કમપાઉન્ડમાં ઉભો રહેલો રાખસ ખરેખર રૂસતમ હોય, તો ધનજયાદ સોલીસીટરની અટકલખી ખરીજ હોવી જોઈએ. તેવણે એક નહી પણ એક દજન વખત મને કહ્યું ‘તું’ કે રૂસતમની કરાંચીની મુસાફરીમાં કાંઈ ભેદ છા’

ટાંગો સ્ટેશન ઉપર આવી પુગ્યો. સુનામાય તુરતજ નીચે ઉતરી પડ્યાં, અને હીલ્લાખી તેવણુ પાછલ ઉતરી. પોર્ટરે હીલ્લાની ત્રંક પ્લાટફોર્મ ઉપર લાવી મેલી, અને સુનામાયે હીલ્લાને સાડ સેકન્ડ ક્લાસની ટીકીટ કહડાવી મંગાવી.

મુંબઈની ત્રેન ઉપડવાને હજી દસ મીનીટ હતી.

પણ હીલ્લાતું ધ્યાન હવે કાંઈ જુદીજ બાબત ઉપર ભ્રમતું હતું. તે હજી રૂસતમ, અને પોતાના બાપને લલચાવી લેછ જનાર પારસી, એ બંને જનના ચેહરા વચ્ચે મુકાબલો કરતી હતી. સ્ટેશન ઉપર આવ્યા પછી શું

શ્યુ', અને તે ક્યારે આવી પુગી, તેનું તેણીને કાંઈખી ધ્યાન રહેયું નહીં.

હીલ્લાની આગી હાલત ઉપરથી સુનામાયે નક્કી ધારયું, કે રસ્તમના ખ્યારમાં હીલ્લા પડેલી હોવાથીજ તે પારખતી છાડી જતાં આવી બેચેન અને બેધ્યાન બની છે.

પણ તેનું ખરું કારણ તો ફક્ત હીલ્લાના જીવનેજ ખબર હતું, અને તે કોઈને નહીં, પણ હીલ્લા અને ફક્ત તેણીના ખુદાનેજ ખબર હતું.

પણ સવાલ એ હતો, કે પોતાના બાપને ફસાવનાર તરીકે રસ્તમને ગમે પડવાનું હીલ્લાને ક્યું મોતેબર કારણ હતું?

હીલ્લા પાસે તેનો એકજ જવાબ હતો, અને તે એજ, કે તે પારસીબી રસ્તમના જેટલોજ ઉંચો હતો, અને તેની ઉભાં રહેવાની ઢબબી રસ્તમના જેવીજ હતી, અને તેનો 'સામ્રડ-ફેસ' દુરથી રસ્તમના જેવોજ લાગતો હતો.

અને એ કારણ ઉપર હીલ્લા રસ્તમને પોતાના બાપના ખુની તરીકે બધે પડવા માગે છે. પણ એ કારણ કાંઈ વજનદાર ગણાય નહીં, અને ફક્ત એ કારણને આધારે રસ્તમને કોઈ આંગણી દેખાડી શકે નહીં.

'હીલ્લા તું કંઈ ફિકર ના કર.' સુનામાય દલગીર અવાજે બોલ્યાં. 'તું'ને મોકલવા મને બીલકુલ ગમતું નથી, પણ દીકરા હું બીલકુલ લાચાર થઈ ગઈછ. હું તારી પાસે માફ માગુછ હીલ્લા. !'

'સુનામાયની આ દલગીરી ખરાં અંતઃકરણની હતી. હીલ્લાથી છુટું પડતાં તેવણને હવે ગમતું નહીં હતું, પણ છુટું પડવા વગર છુટકોજ નહીં હોવાથી તેવણ હવે દલગીર થવા લાગ્યાં હતાં.

'તારો આખખાં વરસનો ને નોટીસ સાથનો પગાર, આખે પરખીડાંમાં છે હીલ્લાં.' સુનામાય, હીલ્લાને એક પરખીડું આપી બોલ્યાં. 'ચાલ માય ગાડીમાં બેસ, 'ને મુંબઈ જતાં વાર જરૂર કાગજ લખજે હોકે.'

ત્રેન આવી પુગી. હીલ્લા પોતાના વિચારમાં 'ને વિચારમાં ગાડીમાં બેઠી. પોર્ટરે તેણીની ત્રંક બ્રેકમાં નાખી, અને ત્રેન ઉપડવાની તથ્યારી હતી, તેટલાં સુનામાય દલગીર ચેહરે પોતાનો હાથ લંબાવી હીલ્લાને કાંઈ કેહવા જતાં હતાં, તેટલાં હીલ્લાં રડી પડી બોલી:—

'નહી, નહી, મને હાથ ના લગાડો સુનામાય. હું દુખી-હું અભાગની.'

પણ સુનામાય હીલ્લાને કાંઈખી પુછે, અને કાંઈખી કેહ, તે આગમજ ગાડી સ્ટેશન ઉપરથી ઉપડી ચાલી. સુનામાય ડાચું વકાસી હીલ્લાતુ મોહડું જોતાં ઉભાં, અને હીલ્લા તેજ વખતે ગાડીમાં પોતાની બેઠક ઉપર પડી બેઠકે રડવા લાગી.

‘ધણીજ ડાહી અને ધણીજ સ્વાની છાકરી.’ સુનામાય ઘેર તરફ પાછાં ફરતાં મનમાં બોલ્યાં.

સુનામાયના જીવને હવે તાહડક પડી. હીલ્લાના જવાથી તેવણ સમજ્યાં કે પીડા પતી, પણ પીડા કાંઈ પતી નહીં હતી, પીડા તો હજી સુનામાયને પગે વલગેલીજ હતી.

હીલ્લાને મુંબઈ પુગતાં લગભગ રાતના સાત વાગ્યા. લાયખાના ફેટશન ઉપર હીલ્લા ઉતરી પડી, અને ત્યાંથી તે પાધરી ચીયપોગણી મીઠાંમાસીને ઘેર ગઈ.

‘હીલ્લા! ઓ ખેડન હીલ્લા!’ પેસુ પેન્ટરની નજર જેવી હીલ્લા ઉપર પડી તેવાજ તે બોલ્યો. ‘હીલ્લા’ તું એકાએક કાંઈથી નિકળી આવી!’

‘ઓ હું મરૂં મારી માય!!’ મીઠાંમાસી કોટી કરી બોલ્યાં. ‘કાંઈથી ભુલી પરી?’

‘માસીમાય હું પુનેથી આવી.’ હીલ્લા બોલી.

‘પણ એમ એકાએક?’ મીઠાંમાસીએ પુછ્યું.

‘હા માસીમાય, મને એકાએક આવવાની ફરજ પડી.’ હીલ્લા દલગીર થઈ બોલી. ‘નહીં ધારેલાં કારણને લીધે મને નોકરી છોડી મુંબઈ આવવું પડ્યું.’

‘મનેબી એમજ લાગેજ, દીકરા.’ મીઠાંમાસી હીલ્લાતું મોહડું જોઈ બોલ્યાં. ‘તારા ચેહરે જોઈ હું પામી ગેઈ કે કંઈ બનિયુંજ ખરું.’

‘પણ માસીમાય, જે કંઈ બનિયુંજ, તેથી હું બીલકુલ દલગીર થતી નથી.’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘સુનામાયે એવું ધાર્યું કે હું જે પારખતીમાં વધારે વખત રેહવરા, તો તેથી તેવણને ધણું તુકસાન થશે. સુનામાયનો છાકરો રૂસતમખા કરાંચીથી પાછો ફર્યોજ, ને તેને કાંઈ પછસાદાર બઘરી સાથે પરણાવવાની તેવણ તજવિજમાં ફરેજ. પણ તે—

‘ને તે ગોટી નિકલિયો તારી સાથે પરણવા નિકલિયો કે શું?’ મીઠાંમાસી ખરી વાતની અટકલ કરવા લાગ્યાં. ‘પણ હીલ્લા’ તેથી તુને શરમાવાતું શું છે? તું ચાકરી મુકી આવી, તેથી તુને દલગીર થવાની કાંઈ જરૂર નથી.’

‘નહીં. મને પુનામા હજી રેહવા અમતું.’ હીલ્લા બોલી. ‘મને તાંહ રેહવાની ધણીજ જરૂર હતી. મને તાંહ રેહવાને ધણા કારણો હતાં.’

‘તારી સહી સીલ્લાને કદાચ તુને છોડવા ગમી નહીં હોશે’ મીઠાંમાસી બોલ્યાં.

‘તેબી ખરુંજો.’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘પણ એ ઉપરાંત મને

‘ખીલું એક અગતનું કામખી ઉતું. હજીખી જો હું પુને જઈ શકતી હોઈ, તો કેવું સાફ? પણ તે બનેજ કેમ!’

હીલ્લા આગલ બોલતાં એકાએક અટકી પડી, અને પેસુ હીલ્લા તરફ નજર કરી જુઝાજ વચારમાં પડયો.

પુનેથી મુંબઈ આવ્યા છતાં, હીલ્લાના હેડાયલા વિચારો હજી શાંત પડયાં નહી. રસતમ સત્યાને જોઈ તેને પોતાના બાપના ખુની તરીકે ગલે ખરવાની હીલ્લા હવે ગણતરી કરવા લાગી, અને આંતે એવું તેણીએ નક્કી કીધું, કે આજે રસતમ સત્યો તેણીના બાપને જીગાર રમાડવા લઈ ગયો હતો.

‘હું જ્યારે મુંબઈ છોડી પુને જતી’તી, તાહરે એવું ધારતી’તી, કે મારા બાપનું વેર હું પુનામાં કદીખી લઈ શકસ નહી, ને મારા બાપના ખુનીને હું મારી પાછલ મુંબઈમાં મુકી જઈશ.’ હીલ્લા મનમાં બોલી. ‘પણ હવે જાહરે હું પુનું છોડી મુંબઈ આવી, તાહરે મારા બાપના ખુનીને હું પુનામાં મુકી આવીશ.’ એ કેવું અનઅંબ બેવું!! કુદરત શું શું કરેજ, તેની કંઈ ખબર પડતી નથી. આજે પોરીયા રસતમને હું મારા બાપના ખુની તરીકે ગણુંછ! પણ મેં તેને તેના ખરા રૂપમાં આક્ષિપ્યો તેની આગમજ તો હું તેની સાથે એકજ ઘરમાં વસી, ‘ને એકજ ટબલ ઉપર મેં તેની સાથ ખાધું! હું તેની સાથે હસી, બોલી; ‘તે મારા ધ્યારમાં પડીયો, ‘ને મારા બાપને હાથો પોતાના હાથમાં દાખી મને પોતાની બધરી કરવા તે તકયાર થયો! જો હું તેને પેહલેથીજ આલખતે તો આવો બનાવ કદી બનતે નહીં. જો હું ધનછશાહને મારી ખસી હાલતથી વાકેફ કરતે, ‘ને તેવણુ જો મારો ખરો હાલ જાણતે, તો ખચીત મને તેવણુની મદદ ધણીજ કામની થઈ પડતે. હવે તે ઉપર વિચાર કરવો ફાકટ છે. એકજ વાત મને નકા કરવીછ, ‘ને તે એજ કે મારા બાપનું ખુન જે વખતે થયું, તે વખતે રસતમ જો કરાંચીમાં હોય, તોજ મારી ખાતરી થાય કે, રસતમ મારા બાપનો ખુની નથી.’

મીઠાંમાસી. જમવાની કાંઈ તજવિજ કરવા પડયાં, અને પેસુએ હીલ્લાને હાંડા વિચારમાં પડેલી જોઈ પુછ્યું. ‘બેહેન હીલ્લા, વડી શું વિચાર કરોછ?’

‘પેસુબા હિયાં આવો કંઈ વાત કેહું.’ હીલ્લાએ મીઠાંમાસી સાંભલે નહીં તેમ ધીમે અવાજે કેહ્યું. ‘મીઠાંમાસી જાણે નહીં હો!’

‘મીઠાંમાસી શું જાણે નહીં?’ પેસુએ પુછ્યું.

‘પેલા રાખસને મેં શોધી કાઢ્યો?’

‘કીયા રાખસને?’

‘બાવાના બુનીને?’

પ્રકરણ ૧૬ મું.

—:૦:—

એક નવો ઠેકાવ.

મુંબઈ આવી બીજે દિવસે હીંદલાએ સીંદલા ઉપર એક કાગળ લખી તેમાં પોતે શું કારણસર એકાએક મુંબઈ આવતી રહી, તેનું લાભુ પણ લંગડું જેવું કારણ આપ્યા પછી, હીંદલાએ કાગળ પુરું કરતાં તેમાં નીચલો ફકરો લખ્યો.

‘વાહલી સીંદલા, મેહરબાની કરી પસગવત ખખર કાઢી મને જણાવજો, કે સુનામાયના રસતમબા કરાંચી જવા ક્યારે મુંબઈથી ઉપડ્યા હતા, અને કેઈ સ્ટીમરમાં તેવાળે મુસાફરી કીધી હતી. કોઈબી રીતે એટલી ખખર તમે મને જો જણાવશો, તો તમારી મોટી મેહરબાની મારી ઉપર થશે.’

‘મારા બાપ મરી ગયા, તે વખતે જો રસતમ કરાંચીમાં હોય એમ જણાય, તોજ એ પારસીપરથી મારો શક દુર થાય.’ હીંદલાએ કાગળ ઉપર સરનામું કરતાં વિચાર કીધા.

‘કેમ પેસુબા હવે તમે શું ધારીયું?’ હીંદલાએ પુછ્યું.

‘શું ધારું.’ પેસુએ જવાબ દીધો. ‘એટલુંજ કે તમે જખરી કાપ બાધીછ. મારી સલાહ તો એ છે હીંદલા, કે હવે તમે એ વાત બુલી જઈ, કામ ઉપર ધ્યાન આપો.’

‘લાઈ પેસુબા, જેવી રીતે મારા બાપનું કવખતે મોત થયુંછ, તેવી રીતે જો તમારા બાપનું મોત થયું હોત, તોજ તમે મારી લાગણીની ખરી ધર બુજતો.’ હીંદલાએ બાર મુઠ્ઠા કહ્યું. ‘કાંય નહીં પરવરદેગારે આએ માન સને મારી સાંમે તેના પાપની સજ કરવા મોકલીયો હોય?’

‘કહાય હોયબી.’ પેસુએ જવાબ દીધો. ‘પણ રસતમ એવું કામ કરે નહીં.’

‘કાંય નહીં કરે?’ હીંદલાએ પુછ્યું.

‘સખબ, તમારાજ કહેવા પરમાળે રસતમતો કરાંચીમાં હતો?’ પેસુએ સમજ પાડી.

‘હા એમ બોલાયછ ખર કે તે કરાંચી હતો?’ હીંદલા બોલી.

‘તમને એ વાત ઉપર કાંઈ શક નયલ વાડે? પેસુએ પુછ્યું.’

‘હા પેસુબા.’ હીલ્લા બોલી. ‘તેના બોલવા ચાલવાની રીતભાત રથી, તેમજ સીલ્લાએ તેને કરાંચી વિશે પુછેલા કેટલાક સવાલોના સંજવાબ આપવાને બદલે તેણે કરેલી આનાકાની, ‘ને તે વાત ઉડાવવાની કરેલી તજવિજ ઉપરથી, મને મોટો શક ગીયોછ, કે રસતમ કરાંચી ગી નથી! સીલ્લા જ્યારેખી તેને કરાંચી ‘ને કુવેટાની મુસાફરીનું બયાન કેહતી‘તી, તાહરે તે ધ્વજાળ ગુચવાડામાં પડતો હોય, એમ મને દેખાતું’ એટલુંજ નહી, પણ ધનજશાહ સોલીસીટર પણ રસતમની વાતચીત ઉપ એવાંજ મત ઉપર આયા‘તા. પેસુબા, રસતમના બાબમાં ગણતરી ! કદાચ મેં ભુલ કીધી હોય, પણ ધનજશાહ કદીખી ભુલ કરે નહી. તે કોઈથીખી ઠગાય તેવા નથી પેસુબા.’

‘ધનજશાહે શું ગણતરી કીધી?’ પેસુએ પુછ્યું.

‘તેવલુ બોલિયા કે, રસતમની કરાંચીની મુસાફરીમાં ભેદ છે.’ હીલ્લા જવાબ દીધો. ‘તે વખતે ધનજશાહના એ બોલોની મને કંઈખી સંપડી નહી, પણ હવે મને બરાબર તેવલુના બોલોની મતલબ સમજ પ પેસુબા તમે આપેલા વચન પરમાણે હવે તમે મને એ વાતમાં કરો. મેં સીલ્લા ઉપર કાગળ લખી રસતમ કીયાં વરસમાં કરાંચી ગ ‘તો, ‘ને કેઈ સ્ટીમરમાં તેણે મુસાફરી કીધી‘તી, તેની વિગત ખાનગી મંગાવીછ, તે આજકાલ આવી લાગે એટલે—

‘મારાથી જેટલુંખી બનશે, તેટલું તમારે વાસ્તે કરવા હું બંચુંકોછ, પેસુએ ભરસો આપ્યો.

વાત કરતાં એક અઠવારયું વહી ગયું. હીલ્લાનાં તેટલો વખત બહે ધનતેજરીમાં પસાર થયો. કેવી રીતે રસતમ વિશે ખાતરી કરવી, તેના વાર વિચારે તે કરવા લાગી, તેવામાં તેણીને સીલ્લા તરફથી એક લંબ કાગળ પોસ્ટ મારફતે મલ્યું.

એ કાગળમાં ખીજ ત્રીજ વાતો લખ્યા પછી ખાસ પુછાવેલી બંદના સંબંધમાં નીચલો ખુલાસો તેણીએ લખ્યો હતો—

“૧૮૯-ના વરસમાં નાતાલ ઠાંકણે રસતમ કરાંચી જવા મુંબઈ ગ ‘તો ‘ને બ્રીટીશ ઇન્ડીઆની સ્ટીમર ‘કલીઓપેત્રા’ માં ફર્સ્ટ ક્લાસની આગમજથી ટીકીટ લીધી‘તી એમ સુનામાયે મને કહ્યું.”

‘એટલી બબર મુંના કરતાખી વધારે કિમતી છે,’ હીલ્લાએ પેસુ કાગળ વાંચી સંબલાવી કેહ્યું.

‘ખરેખર. બબરતો બણીજ પાકકી ‘ને પુરેપુરી મોકલીછ.’ પે

બાલ્યે. 'હવે મિહન હીલ્લા, તમને જોઈતી વધુ ખખર આજે રાતનાજ હું તમને લાવી આપશ.'

‘તમે કેવી રીતે ખખર લાવશો પેસુબા.’ હીલ્લાએ જાણવા માગ્યું.

‘એ રસતમબા કરાંચી ગીયો’નો કે નહી, તે ખખર હવે હું સોહલા-મથી મેલવી શકસ. બ્રીટીશ ઇનડીઆની ઓફીસમાં કોઈ કારકુતને બે પાંચ રૂપ્યા આપી, ૧૮૯-ના સાલના દફતરમાંથી કલ્કીઓપેત્રામાં કોણ કોણ ઉતાડ કરાંચી જવા ઉપડ્યાં હતો, તેમના નામની ટીપમાંથી રસતમબાનું નામ હું મેળવી શકસ.’

પેસુબાએ મેહનત કરવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નહી. બ્રીટીશ ઇનડી-આની ઓફીસના કલાર્કને સમજાવી, પેસુબાએ, ૧૮૯-ના ડીસેમ્બર માસથી ૧૮૯-ના જુલાઈ માસ સુધીમાં કરાંચી ગયેલા સઘલાં ઉતાડના નામની ટીપની તપાસ કરવા માંડી, અને તેમ કરતાં ફેબ્રુઆરી માસમાં સ્ટીમર કલ્કીઓપેત્રામાં રસતમ સત્યાએ ફર્ટ કલાસની એક ટીકીટ લીધેલી માલમ પડી ખરી, પણ તેજ ટીકીટ પાછલથી તેણે રદ કરાવેલી હતી, એવી રીતની રસતમના નામ ઉપર નોંધ કરેલી પેસુબાએ દફતરમાં વાંચી.

‘કાંચ નહી રસતમ મારચ કે એપ્રેલમાં કરાંચી ગીયો હોય? પેસુબા નામ તપાસતાં વિચાર કીધો. વીકાજ ૧૮૯-ના મે માસમાં ગુજરીગીયા, વારંતે મે માસ સુધીના ઉતાડઓના નામ તપાસવાં જોઈએ.’

ફરીથી પેસુબાએ પોતાની તપાસ આગલ ચલાવી, અને ફેબ્રુઆરીથી જુન માસ સુધીના સરવે કરાંચી ગયેલાં ઉતાડઓના નામમાં રસતમ સત્યાનું નામ તેણે ઘણી બારીકીથી શોધી કાઢવાની તજવિજ કીધી, પણ ફેક્ટ! રસતમ સત્યાનું નામ પેસુબાને મળ્યુંજ નહી.

ફક્ત એકજ વખત રસતમ સત્યાનું નામ મજકુર કંમપનીના દફતરમાં નોંધાએલું પેસુબા પેનટરને મળ્યું હતું, અને તે નામ નોંધાયા પછી રસતમે પોતાની ટીકીટ રદ કરાવ્યાથી તેના નામ ઉપર છોકા મારેલો હતો, અને સ્ટીમર કલ્કીઓપેત્રા રસતમ સત્યાને લીધા વગર કરાંચી ઉપડી ગઈ હતી.

ત્યારે હવે એ શોધતું સેવટ શું?

સેવટ એજ કે રસતમ સત્યા કરાંચી ગયોજ નહી હતો.

ત્યારે તે ક્યાં હતો?

હીલ્લાને આજે હકિકત કાંઈ ઘણી અજબ જેવી લાગી નહી, પણ પેસુબા તેથી ઘણોજ અજબ થયો હતો.

હીલ્લાનો શક પેસુબાએ મેળવેલી ઉપલી ખખર જાણ્યા પછી વધારે મજબુત થયો, અને તે પોતાની ગણતરીમાં ખરી હતી, એવું સમજ પોતે મનમાં ખુશી થવા લાગી. પેસુબા હવે વધારે તકરાર થઈ શકીજ નહી.

‘મેં તમને પેહલેથીજ કહ્યું’તુંની પેસુબા, કે રસતમ કરાંચી ગીચા
 ‘તોજ નહી.’ હીલ્લાએ પેસુબાને કહ્યું. ‘રસતમે પોતાની માય અને મામા
 બંનેને ઠગીયાંછ. બમનશાહ બંગાલીએ તેને વેપાર વનજમાં પડવા રૂપિયા
 આપીયા, ‘ને કરાંચી જવાની કબુલાતે તે પુનેથી મુંબઈ આવેા. મુંબઈમાં
 તેણે તે બધું નાણું ખાવાપીવામાં ‘ને જુગારમાં શ્રમાવી દીધું’, ‘ને પાસે
 જે કંઈ હશે, તે પુરૂ કીધું’. પોતાનું ‘અરૂં’ નામ બદલી ખોટું નામ ધારણ
 કરી, મુંબઈમાજ કોઈ એકાંત ઠેકાણે વસ્તીથી તે દુર રહ્યો, કે પુનેથી કોઈ
 આવતાં જતાં તેને ઓલખે નહી. જોયું લાઈ તે મુંબઈમાંજ હતો ! તે તેજ
 હતો ! તે તહાંજ હતો ! હું ‘ને મારા બાપ બહરે હમો બેન્ડસ્ટેન્ડ
 ઉપરથી ઘેર જતાંતાં, તાહરે જે બે પારસીઓ હમુને મલીયા
 ‘તા, તે માહેલો એક એજ રસતમ હતો. તે એજ રસતમ હતો, કે
 જેને મારા બાપે સોહરાબ પઠાન તરીકે પોતાના કાગજમાં મરતી વખતે
 ઓલખાવીયાછ.’

‘પણ બેહન હીલ્લા, તકશર ખાતર હું કબુલ કરૂં, કે તમારા
 બાપને લલચાવી લેઈ જનાર એજ રાખસ હતો.’ પેસુએ સવાલ કીધો. ‘તો
 હવે તમે તેને શું કરવા માગોછ ? તમારી તેમજ સરકારની પાસે એ
 રાખસને સજા કરાવવા સાફ શું સ-તા છે ? જુગાર રમવાના વાંક માટે તમે
 તેને કેટલી સજા કરાવી શકશો ? તે જુગાર રમિયો, તમારા બાપેથી તેની
 સાથે રમવા માંડ્યું. બેમાંથી એક હાર્યો. જે હાર્યો તેણે જીવ આપીયો ?
 હવે આગલ શું ?’

‘રસતમેજ મારા બાપનો જીવ લીધોછ એવી મારી પુરી ખાતરી
 થયા પછી, તેને કેવી સજા કરવી, તે હું જરોબર સમજુછ પેસુબા, હીલ્લા
 બોલી. ‘એને પછસાને ખાતર એ કામ કીધું’તું. તમે જાણોછ કે મારા બાપ
 બમનશાહ બંગાલીના કેવા હોસ્ત હતા ! આએ રસતમ, બમનશાહનો
 ફાલો લેવા નિકલેલો છે. પણ જે એજ બમનશાહની હું ખાતરી કરી
 આપું, કે વીકાજ તાલેવંતાનુ મોત રસતમને હાથે થયું’છ, ને રસતમનીજ
 ઠગાઈ ને હુઝાઈથી મારા બાપનો જીવ ગીયોછ, તો રસતમને એક કુટી
 બદામળી બમનશાહ આપી જાય નહી, ને એક અરધી અરધીને એ તવલતો
 રેહ.’

‘તાહરે એવી રીતે તમે રસતમને સજા કરવા ધારોછ.’ પેસુ વિચાર
 કરી અજબ થઈ બોલ્યો.

‘હું મારા બાપનું વેર લીધા વગર રેહનાર નથી.’ હીલ્લા ભાર મુકી
 બોલી. ‘હું મારા કસમ પાલીયા વગર રેહનાર નથી. હું મારા બાપનું
 ફરમાન બળવીયા વગર રેહનાર નથી. હવે મને વિચાર કરતાં બધું માલમ

પડેછ, કે તે શખસ રૂસ્તમજ હોવો જોઈએ. વીકાજ તાલેવંતા સાથે
અમનશાહને થએલા આગલા કોલકરારની વાત રૂસ્તમને ખબર હોવાથી,
કાંઈ નહીં તેણે જાણી જોઈ ડગાઈથી મારા બાપને છુટી લીધો હોય, એવું
ધારીને કે તેથી વીકાજ આપઘાત કરે તો અમનશાહનો ફાલો પછી તેનેજ
મલે. હાં એમજ, એમજ. એજ વીચારથી તેણે એ કામ 'પીધું' હતું. અરે
મારા બાપ !!! "

‘જેહન હીલ્લા, પાપી તેના પાપે હમેશ મરે છે.’ પેસુબા બોલ્યો.
‘કેહવત યાદ કરો કે: કરો તેવું’ બરો. માફ માની એ વીચાર મુકી દેઓ.
એક વાત તમે બીલકુલ ભુલી ગયલાં લાગેછ દીલ્લા ?’

‘એક વાત! તે શું’ પેસુબા !’

‘રૂસ્તમને ગુનેહગાર ઠેકવવા સાફ તમે જે સાબેતી મેલવવા માંગોછ,
તે મેલવતાં તમોને ઘણો વખત લાગશે. અમનશાહ અંગાલીની તબીયતનો
કંઈ ભરૂસો નથી. તમે રૂસ્તમને ઉઘાડો પાડવા તદયાર થાવો, તે આગમજ
જો અમનશાહ રૂસ્તમનું નામ વીલનાં લખી મરણ પામે તો પછી.’

દીલ્લાના ધ્યાનમાં આવે વાત ઉતરવાથી, તે વિચારમાં પડી, અને
આવા સંજોગ વચ્ચે કેવી રીતે કામ લેવું તેનો ગ્યાલ કરી તે બોલી:

‘હું’ બરાબર સમજ. મારે પાછું પારખતી જવું જોઈએ. પેસુબા.
તમાફ કેહવું બરાબર છે. મારે વખત બોલો નહીં જોઈએ. પારખતી
જવા વગર છુટકો નથી, ‘ને તોંડ ગીયા વગર એ કામ બને તેમ નથી.’

‘દીલ્લા, જેહન તમે વલી હુલકાઈ કરોછ.’ પેસુ બોલ્યો. ‘પારખતી
હવે તમારેથી કેમ જવાય ?’

‘પારખતી નહીં તો પુનામાં કેંઈ બીજો ઠેકાણો. પણ કેંઈબી રીતે પુને
જઈ રૂસ્તમની હીલચાલ ખાનગી રીતે મને તપાસવી જોઈએ. પુને જવા
વગર છુટક નથી પેસુબા.’

પ્રકરણ ૧૭ મું.

—:૦:—

ધનજીશાહના ધણીઆણી.

હીલ્લાને હિંમત તો હતી, પણ હિંમતથી તે બીલકુલ બેખબર હતી. પુને જઈ રસ્તે સત્યાની દરેક હીલચાલ બારીકાથી તપાસવાનો તેણીએ ઠેકાવ કીધો, પણ કેવી રીતે અને કેમ હીંમતે કામ લેવું તેની તેણીને સમજ પડી નહીં.

પારબતીમાં સુનામાયને ત્યાં તો હીલ્લાથી હવે જવાય તેમ હતું જ નહીં, એટલે પુને જો જવું જ હોય, તો કેમ જુદા મકાનમાં જઈ તેણીએ રહેવું જોઈએ. પણ પુને જઈ જુદું ઘરબાર માંડવા જેટલી હીલ્લાની જોગવાઈ હતી નહીં. વધી પુનામાં હાલ તુરત હીલ્લાને નવી નોકરી મળે એબી અશક્ય હતું. સામતી રીતે જોતાં હીલ્લા પોતાની મરજી મુજબ પુને જઈ વસે, એ નહીં અને તેવું તેણીને લાગ્યું.

‘મેં મારા સેહુતા જીવને સંતાપીયો.’ હીલ્લા એક દિવસ વિચાર કરતી મનમાં બોલી. ‘પેસુબા કેહ’ નેમાં જરાબી શક નથી, કે રસ્તેમને ઉંઘાડો પાડવાનું કામ ધણું જ બીડા છે.’

પણ એવામાં હીલ્લાના આરડાના બારણાં કોઈએ બાહરથી ઠોકીને પુછ્યું:

‘હીલ્લા અરદેસર અર્ધાં દિયાં રેહ્યા?’

આએ અવાજ હીલ્લાના કાનને ઓલખીતો લાગ્યો. તેણીએ તુરતજ બારણું ઉંઘાડ્યું, તો દરવાજામાં પોતાની સામે તેણીએ પુનેવાલા સોલી-સીટર ધનજીશાહને ઉભેલા જોયા.

ધનજીશાહને પોતાની સામે ઉભેલો જોઈ, હીલ્લા બીલકુલ ગમરાઈ ગઈ. ધનજીશાહે હીલ્લાનો ગમરાટ જોઈ લીધો, અને હીલ્લા કાંઈ બી બોલે તે આગમજ તેવણુ બેઠક આરડામાં દાખલ થઈ આસપાસ નજર કરી તે મકાનની હાલત તપાસવા લાગ્યા.

‘આવોજી! આવો ધનજીશાહ. ખેસો.’ હીલ્લા શરમાઈ જઈ હિંમતથી બોલી.

હીલ્લા પુનેથી મુંઝઈ ગયા પછી ધનજીશાહ આગલ સુનામાયે પોતાના બચાવમાં લૂલો લંગડો ખુલાસો કીધો ખરો, પણ ધનજીશાહના ધ્યાનમાં તે ખુલાસો કતર્યો નહીં, અને તેવણુને શક પડ્યો.

અને એ ઉપરથી, સીલ્લા પાસે હીલ્લાનું ઠેકાણું મેલવી ધનજીશાહ હીલ્લાને મલવા, અને ખરી બીના જાણવા મુંઝઈ આવ્યા હતા.

‘હીલ્લા’ ધનજીશાહે હીલ્લાને પુછ્યું. ‘મને જોઇને તમે ક્યાં ચિચારમાં પડ્યાં હોશો?’

‘નહીજ’ હીલ્લા બોલી. ‘હું’ તમને જોઇ ધણીજ ખુશી થઇછ.’

‘પુનેથી મને મલીયા વગર, કે મને કંઈળી કેહયા કે જણાવ્યા વગર એમ એકાએક તમે મુંબઈ આવતાં રેહવામાં ધણીજ ઉતાવલ કીધી.’ ધનજીશાહે કહ્યું. ‘મે’ તમારા ચાજમાં મારો ચાજ આપીયો હતો, તે તમે જીલ્લી ગીયાં હીલ્લા.’

‘તમારો ચાજ’. હીલ્લા અજબ થઇ બોલી.

‘હા.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘તમે મને વચન આપ્યું ‘હું’ કે સીલ્લાને તમે પેલા ચીખાવલા રૂસતમથી હંમેશા દુર રાખશો, ને તેણીને તેના પ્યારમાં પડવા નહી દેશો.’

‘મે’ સરવે કંઈ તમારા કેહયા પ્રમાણે ને તમારી મરજ પ્રમાણેજ કીધુંછ.’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘પણ હું લાચાર થઇ. મને લાગેછ કે સીલ્લાની નજર રૂસતમમાં ભરાઇછ. સીલ્લાના ખરા વિચાર શું છે, તેની મને જરાળી સમજ પડી નહી ધનજીશાહે.’

ધનજીશાહે ચોરડાની આસપાસ નજર કરી પુછ્યું. ‘હીલ્લા તમે શું આએજ ઘેરમાં રેહોછ?’

‘હાજ, આએજ ઘેરમાં’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘હું’ પુને આવી તેની આગમજ હું હિયાંજ મારાં એલખીતાંએ સાથ રેહતીંતી. તેવણ મને ધણાજ ચાહેછ ધનજીશાહે. મીઠાંમાસી સહવારનાં કોટમાં ગીયાંછ, ને તેવણનો પેચુબા ચાકરીએ સમાવીયોછ.’

અગાઉ તમે ધણી સારી હાલતમાં રેહતાં હોશો હીલ્લા? ધનજીશાહે ફરીથી પુછ્યું.

‘નહીજ. ધણી સારી હાલતમાં તો નહીજ.’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘મારા બેહસ્તી બાવા હમયાત ઉતા, તાહરે હમો કોટમાં રેહતાં ‘તાં.’

પોતાના બાપની વાત નિકલતાંજ હીલ્લાના ચેહરા ઉપર તરેહવાર નુસ્સાના ફેરફાર થવા લાગ્યા. ‘પણ તુરતજ હીલ્લાને ‘ચાન આવ્યું’, કે તેણીએ પોતાના બાપનું ‘ખરૂં’ નાંમ ધનજીશાહથી છુપાવેલું છે, એટલે લાચાર થઇ તેણીએ પોતાના દીલમાં ઉભરી નિકલેલા નુસ્સાને જળરીથી દાબી દીધો.

‘માફ કરજો હીલ્લા. મારા પુછવાથી કંઈ અપમાન ના લેતાં.’ ધનજી શાહે બોલ્યા. ‘મને તમારી ધણીજ દયા લાગે છે. જયારથી તમે પારખતી-માં આવી વસ્યાં, ત્યારથી મને તમારી ઉપર દયા આવેછ.’

‘તમારી પેહલેથીજ મારી ઉપર મેહરબાની છે ધનજીશાહે.’ હીલ્લા બોલી.

‘માફ કરજો હીલ્લા. હું’ તમને કંઈ પુછવા માગુછ.’ ધનજીશાહે ફરીથી

સવાલ કીધો. ‘મારી ઉપર તમે વિસ્વાસ રાખો. હું તમને જરાખી નુકસાન થવા દેનાર નથી. સુનામાયના કેહવાથી તમે પારખતી છાડી આયાં નહીં?’

‘હાજી. તેવણની મરજી રાખવા હું મુંબઇ આવી.’

‘સુનામાયના રસતમે તમારી સાથ પરણવા માગ્યું નહીં?’

‘હાજી.’ હીલ્લાએ સરમાઇ જઇ નીચી નજર કરી જવાબ દીધો.

‘ને તમે તે વાત ના પાડી.’

‘નહીજી. મેં તેને કંઈખી જવાબ દીધો નહીં.’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘પણ તમે તો રસતમને સારી રહેસે ઓલખતાં હશે. ધનજીશાહ? એવા છાકરાને કાણ પરણે! એક તો આલસુ, ખીન્નું તો ભૂટો. વઢી તે સાથ હથેલીમાં ચાંદ દેખાડનાર ને સાથે ભુગારી, અને મોહડે પીપડું:—

‘ભુગાર!’ રસતમ વિશે આ નવી વાત સાંભલી ધનજીશાહ અજબ થઇ બોલ્યા.

‘હા ધનજીશાહ!’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો.

‘રસતમ ભુગાર રમેજ એ વાત મેં કોઇને મોહડેથી આજ સુધી સાંભલી નથી હીલ્લા.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘પણ હીલ્લા, એ પોરીયા રસતમની વાત કરવા હું હિંચાં નથી આવ્યો. હું તમારી વાત કરવા ખાસ પુનેથી હિંચાં આવ્યોજી. હીલ્લા હવે તમે શું કરવા મગોજી?’

‘હવે મારે શું કરવું તેનો જરાખી વિચાર મેં હજી સુધી કીધો નથી ધનજીશાહ.’ હીલ્લાએ દલગીર થઇ જવાબ દીધો.

‘મને આસા છે, કે હું જો તમને કંઈ સદલાહ આપું, તો તે પ્રમાણે તમે ચાલશે.’ ધનજીશાહે હીલ્લા તરફ જોઇને કહ્યું ‘તમે ધણા જવાન છો. તમારી ઉંમર ધણી નાહલ્લી છે, ને આજે દુનીયાનો તમને જરાખી અનુભવ નથી. પારખતીમાં તમે ઠીક ઠેકાણે પડેલાં ઉતાં. ને તાંહ તમે હંમેશ સુખથી નચીંત પડી રહેતે, પણ રસતમ સત્યાના આવીયાથી, તમને મોહું નુકસાન ગયુંજી. તમે પારખતીમાં રહેયાં, તે વખતમાં મેં તમારી હીલચાલ જરોખર તપાસીજી, ને તમારા ભલા ગુણો, ને રૂઝી ખાસીયતો વીશે મેં મારી ખાતરી કરી લીધીજી, ને મને તમારી દરેક રીતભાત ને તમારો સ્વભાવ પસંદ પડ્યોજી.’

ધનજીશાહ સોલીસીટરના આ લંખાણુ ભાશાંણુની મતલબ હીલ્લા જરાખી સમજી શકી નહીં. તેવણ શું કેહવા માગતા હતા, તેનો હીલ્લાને જરાખી ખ્યાલ આવ્યો નહીં, અને તેટલાં માટે હીલ્લાએ ધનજીશાહનું બોલવું ગુપચુપ બેસી સાંભલ્યા કીધું.

‘હીલ્લા,’ ધનજીશાહે લાંબો વિચાર કરી પાછું બોલવા માંડ્યું ‘નિન્દા-ખોર લોકોને ખાવાના કરતાં નિન્દા કરવાનું ઘણુંજ ગમેજી. પારખતીમાં તમે મારે વાસ્તે કાંઈ ગપસપ સાંભલી હશેની?’

‘હાજી.’ હીલ્લા બોલી. ‘તમારી જીંદગીના આગલા દાહડામાં બનેલા નાવ વિશે મેં કંઈ સાંભલીયું.’ ‘તું’ ખરું ધનજીશાહ.’ સુનામાયેજ તે તાત મને કેહી હતી.’

‘ને મારી મુશકેલીનું કારણ નોશીરવાનજની છોકરી બીજીનું નામખી મેં જાણ્યું હોશે હીલ્લા ?’ ધનજીશાહે કરીથી સવાલ કીધો.

‘હાજી. પુનામાં મેં તે વાતખી સાંભલી’તી:

‘હીલ્લા,’ ધનજીશાહે કહ્યું. ‘કુનીયાનો મને અનુભવ ખીલકુલ હતો તાહી ‘ને તેથી હું ઠગાયો ! પુનેથી મુંબઈ હું એટલુંજ તમુને કેહવા ગાયોજ હીલ્લા, કે હું તમુને લાંબા વખતથી ચાહુજ. જ્યાં સુધી તમે પાર ખતીમાં હતાં, ત્યાં સુધી મને ધીરજ હતી, પણ તમે પુનેથી મુંબઈ આયાં, એટલે મારી ધીરજ રેહી નહી, ને અતે મને મુંબઈ તમારા હાથની માંગણી રવા આવવું પડ્યુંજ હીલ્લા. અગર જો તમે મને ચાહતાં હોતો, અથવા કુવે પછી જો તમે મને ચાહી શકો એવું તમુને લાગતું હોય, તોજ મને મેં હા કેહજો.’

ધનજીશાહનાં આ સખુનો સાંભલી હીલ્લા ફીકકા પડી ગઈ, પણ ક્ષેતે રક્તે જેમ જેમ તે ધનજીશાહનું બોલવું સાંભલતી ગઈ, તેમ તેમ તેણીને હિંમત આવવાથી, તે પોતાના મન ઉપર કાબુ મેલવવા લાગી. ધનજીશાહ સોલીસીટર હીલ્લાને પોતાની ધણીઆણી કરવાના ઇરાદાથી મુંબઈ રેર આવ્યા છે, એ વાત પ્રથમમાં હીલ્લાની અકલે કબુલ કરવાજ ના પાડી, તે મનમાં તરેહવાર કલ્પના કરવા લાગી:—

‘શું ખરેખર ધનજીશાહ મને પોતાની ધણીઆણી કરવા માંગેજ ! શું તેણે લગનના ગાંઠથી ખરેખર મારી સાથ જોડાવા તઈયાર થયાજ !! અરે ખુદા ! તે દાહડો કાંઈ છે !! ત્યારે તો ‘ધી લીલીની’ હું હકદાર માલેક થવશ. ને સહુથી વધારે સરસ તો એ થશે કે પુને જઈ હું રસતમના દરેક કામ, ને તેની દરેક હીલચાલ ઉપર હું મારી નજર રાખશ.’

‘હીલ્લા હું ધારૂંજ કે તમે આપઆખત્યાર છેઓ.’ ધનજીશાહ હીલ્લાને વિચારમાં પડેલી જોઈ બોલ્યા. ‘તમે તમારી મરજીના ધણી છેઓ. વિચાર કરો હીલ્લા, કે મારો હાથ કબુલ કીધાથી તમો એક મોટી મીલકત સાથ આખરૂ અને ઇજ્જતના માલેક થશો. તમો ધી લીલીના માલેક થશો, ને પારખતીની પડોસમાંજ રેહી શકશો.’

પારખતીની પડોસમાં ! ધનજીશાહના એ સખુનોએ હીલ્લાના દીલમાં નવી આસા પેદા કીધી. ધનજીશાહની માંગણી ખીજો કાંઈખી વિચાર કીધા વગર એકદમ કબુલ કરવાની તેની મરજી થઈ. તે સેવટના ઠેડાવ ઉપર આવી મનમાં બોલી : ‘હું પુને જવા માંગુજ. મારા બાપનું વેર લેવા મને

પુને જુલું જોઈએ. હું ધનજીશાહની ધણીઆણી તરીકે પુને જો જવરા, તો મારું કામ વધારે જલદીથી સુધરશે.’

‘હીલ્લા તમે ધણો વિચાર કરો છો. તમે ધણાજ ગુન્યવાયા કરા છો’ ધનજીશાહે હીલ્લાની ચુપકીદી અને ગુન્યવણુ જોઈ કહ્યું.

‘તમે મને ખરા દીલથી ચાહો છો એમ હું માનું છું.’ હીલ્લા ધીમે આવાળે શરમાઈ નીચું જોઈ બોલી. ‘હું તમારો હાથ કબુલ કરૂં છું ધનજી શાહ. હું તમારી સાથે ધી દીલીમાં આવવા તૈયાર છું.’

પ્રકરણ ૧૮ મું.

:-:-:-

હીલ્લાએ ખોલેલો ભેદ.

‘હું તમારી ધણીઆણી થવા રાહ છું ધનજીશાહ.’ હીલ્લા બોલી.

અને ધનજીશાહ તેજ વખત હીલ્લાના બંને હાથ પોતાનાં હાથમાં પકડી, તેણીના સુંદર ચેહરા તરફ નજર કરી, પોતાની ખાતરી કરી તેવણુ મનમાં બોલ્યા:-

‘નહી. આજે છાકરીને પછસાની દરકાર હોય એમ મને લાગતું નથી. એ બીલકુલ નીરદોશ છે. જેના ધન ભાગ્ય હોશે તેજ એનો ધણી થશે.’

‘જેવા વિચાર ઉપર આવી ધનજીશાહે હીલ્લાના સુંદર બરફ જેવા સફેદ કપાલ ઉપર ખ્યારથી ચુંબન કરી, પોતાની ભવીશની મોહરદારને પરજીવાતું વચન આપ્યું.

‘ડીયર હીલ્લા,’ ધનજીશાહે કહ્યું. ‘આજે તું મને સુખી કાઢે છે. તે મને આજે પાછો હસાવીયો છે. હું ખુદા પાસે દુવા ગૂંજીશું કે હવે તે સાહેબ મારી ઉપર મેંડરબાન થાય, ને તું મારી વફાદાર ને નીમકહલાલ ધણીઆણી બને. પરજીવાનો વિચાર વટીક ફરીથી નહીં કરવાનો મેં ઠેડાવ કાઢ્યો તો. પણ જે દિવસથી તું મારી નજરે પડી, તે દિવસથી મેં મારા તે ઠેડાવ ઉપર પાણી ફેરવીયું. તું જો પુનામાંજ રહી હોતે તો એ વાત હજી હું છોડતેજ નહીં. પણ પુનેથી તું ત્યારે મુંબઈ આવી, ત્યારેજ મેં મારી ધીરજ બોધ દીધી, ને તારી શોધમાં હું તારી પાછલ આપ્યો.’

હીલ્લા ધનજીશાહની વાત ધ્યાનથી સાંભળતી, અને ધણાજ થોડા જવાબ તેવણુને આપતી હતી. તેણીનું ધ્યાન આજ સુધી જે એકજ બાબ ક્યાં રાખ્યું હતું, તે હવે બે બાબક્યાં રાખ્યું. આજ સુધી તેણીને ફક્ત પોતાના બાપનું વેર લેવાની ફિકર હતી, પણ આજ પછી તે ફિકર ઉપરાંત તેણીને માથે જે નવી ફરજ આવી પડી હતી, તે પોતાના ધણી તરફની

પોતાની ફરજો બજાવવાની હતી. એ બે વિચારોએ તેના મનમાં જબરો
શુભવાડો ઉભો કરીયો. કેમ ફરજ પેહલાં બજાવવી અને કેમ પાછલથી બજા-
વવી તેના નિવેડા ઉપર હીલ્લા આવી શકી નહીં.

ધનજીશાહ સોલીસીટર પોતાની ખ્યારની પુતલી આગલ પોતાના દી-
ક્ષના તરેહવાર ઉભરા કાઢડતા હતા, તેવામાં મીઠાંમાસી બાહરથી આવી
લાગ્યાં, અને આવે બંને વર વહુની વાતમાં બસલ પડી. મીઠાં માસીની
પાકકી અને દાહપણુભરી અનુભવી નજરે ચોરડામાં દાખલ થતાંજ હીલ્લા-
ના ચેહરા અને ધનજીશાહની ઢબછબ ઉપરથી જોઈ, બહુ લીધું કે હીલ્લા
પોતાની રાજ ખુશીથી પેલા પારસીના બોલો સાબલતી હતી, પણ તે પા-
રસી કોણ હતો તેનું તેવણુને જરાબા ધ્યાન હતું નહીં.

ધનજીશાહ સાથે મીઠાંમાસીને કાંઈબી ઓલખાન નહીં હોવાથી,
હીલ્લાની નજર જેવી મીઠાંમાસી ઉપર પડી, તેવીજ તે મીઠાંમાસી સાથે
ધનજીશાહની ઓલખ કરાવવા બોલી:—

‘મીઠાંમાસી, હું પુનેથી તમારી ઉપર જે ધનજીશાહ વિશે હંમેશ
લખતીતી, તે ધનજીશાહ એવણુજ છે. હું પુનેથી એવણુને વગર કેહવે મુંબઈ
આવતી રેહી, તેથી એવણુને મારી પાછલ આવવું પડ્યું.’

‘મરૂં મરૂં જ ભરૂં બધા.’ મીઠાંમાસીએ પોતાની રીત પ્રમાણે અલ
છયાં બલછયાં લઈ કહ્યું. ‘મારી જ ભરાઈ હીલ્લા તમારી ઘણીજ તારીફ
કરતીતી.’

‘હીલ્લા ઘણીજ દાહી અને કેહયાગરી છે મીઠાંમાસી.’ ધનજીશાહ
જવાબ દીધો. ‘અરદેશર અરધાના ખાનદાનને ખરેખર જેબ આપે એવો
એ એક હીરો છે.’

ધનજીશાહની બોલવાની ઢબ, તેવણુની નજરમાં ચમકતું તેજ અને
હીલ્લાના ચેહરા ઉપર થયેલો ફેરફાર જોઈ મીઠાંમાસીએ જરા આગલ પ-
ગલા ભરવા માંડ્યાં.

‘જેના ધનભાયેગ હોશે, તેને એ હીરો મલશે બા. હીલ્લા તે
ખરેખર એક હીરોજ છે ધનજીશાહ.’

‘ખરી વાત છે મીઠાંમાસી.’ સોલીસીટર ધનજીશાહ જનાબ દીધો.
‘તમે તેમાં જરાબી સહરાગાત કરતાં નથી તે હું જાણું છું. એ હીરો મેલવવા
હું નસીબવાન થયો છું. હીલ્લા તે મારો હીરો છે, ને મારો જીવ હીલ્લાના
મુખ માટે હું ગીરવી મુકી ચુક્યો છું.’

તે દિવસેજ ધનજીશાહ મીઠાંમાસી આગલ પોતાના સરવે વિચારો
જણાવી દીધા. હીલ્લાને પોતાની ઘણીઆણી તરીકે તેવણુ પસંદ કરી છે,
અને હીલ્લાએ તેવણુની તે વાત મંજૂર કરી છે, એ વાત જાણી મીઠાં-

માસી ઘણાજ હરખાઈ ગયાં, અને હીલ્લાના નસીબનો પાસો એની રી એકાએક ફરેલો જોઈ, તેવણ ખુદના મુકરાન કરી, હીલ્લાને મુખારકબા આપવા લાગ્યાં. ધનજીશાહે પોતાના લગન કાંઈ પણ ધીલ અને ધામધૂ વગર કરવાનો હેડાવ મીઠાંમાસી અને હીલ્લાને જણાવી દીધો, અને આવ કાલે પાછા ફરવાની હીલ્લાને તેવણ કબુલાત આપી ગયા.

લગન એટલાં જલદી થનાર છે તેનું તો કાંઈ નહી, પણ મીઠાંમાસી પેટમાં એક ખીજીજ વાતનો ધસકો પડ્યો. ધનજીશાહના સીધારયા પ તેવણ લાલ પીળાં થઈ હીલ્લાને કેહવા લાગ્યાં:-

‘એ તે’ શું કીધું હીલ્લા! તે તેવણને હા કેહ્યું ખરું, પણ આગમજ તે’ કંઈ આગલ પાછલનો વિચાર કીધો! તે’ તારું ખરું ન નિશાન તો છુપાવેલું છે, ને ધનજીશાહને હજી તેનો તો કંઈ ખ્યાલખી ન ત્યારે હવે લગન શું તું ખોટું નામે કરશે કે? એ કેમ બનશે?’

‘હું ખીલકુલ ગલરાંઈ જોઈ ‘તી.’ હીલ્લા ખોલી. ‘મને એ વાતનો જ ખી ખ્યાલ આયો નહી મીઠાંમાસી.’

હીલ્લાને મીઠાંમાસીની તકરાર ઘણીજ તકલીદી લાગી. ધનજી સાથે પરણવા માટે હીલ્લા પોતાનું ખરું નામ જાહેર કરવાની આનાક કરવા લાગી, અને મીઠાંમાસી ખોટાં નામે પરણવાથી થતા ગેરફાળો દાખલા ઉપર દાખલા હીલ્લાને આપવા લાગ્યાં.

પણ હીલ્લા હજી અનન્યા હતી. ખોટાં નામથી એક વખત પર ગયા પછી, અગરજો ધનજીશાહને તેણીનું ખરું નામ માલમ પડે, તો તે શું પોતાના લગન રદ કરાવવા નિકલશે? ધનજીશાહ, જે તેણીને એ બધા પ્યારથી ચાહવાની કબુલાત આપી ચુક્યા છે, તે શું તેણીને તરછે જશે? પુનામા પોતાનું ખરું નામ હીલ્લા જોજ જણાવોથી છુપાવવા માંગે હતી. પારખતી અને ખલકનુમાવાલાંઓ હીલ્લાને તાલેવંતા તરીકે પીછાણે, એટલુંજ તે ચાહતી હતી. મીઠાંમાસીએ હીલ્લાનો એ વિનંતી, એક નવી તદખીર તેણીને દેખાડી, અને તે એજ, કે લગન થવા અમજ ધનજીશાહને હીલ્લાએ પોતાના ખરાં નામથી જાણીતા કરી, તે છુપાવવાનું તેવણ પાસથી વચન લેતું.

હીલ્લાનેખી એ વાત પસંદ પડી, અને પેસુ પેન્ટરખી તે જાણ ઘણીજ ખુશી થયો.

લગનનો દાહડો નક્કી કરી ધનજીશાહે મીઠાંમાસીને જણાવ્યું, હીલ્લાએ પોતાના ભેદની વાત કેહવા અંતે ધપકતી છાતીએ ધનજીશાહ સાથે પકડયો.

‘ધનજીશાહ, મને તમારી સાથે એક ખાનગી વાત કરવીછ.’ હીલ્લા અચકાતી અચકાતી ખોલી.

‘હિયાં કાંઈ નથી ડીયર.’ ધનજીશાહ હીલ્લાના બંને હાથ પોતાના હાથમાં પકડી, તેણીના ચેહરા તરફ જોઈ બોલ્યા. ‘હીલ્લા તારા હાથ ધ્રુજે છે કેમ!! શું છે ડીયર!’

‘તમે મને લગનના કપડાં અપાવવા લેઈ જવા આયાં છ.’ હીલ્લા બોલી. ‘પણ તે આગમજ મારે કંઈ તમુને ખીજ વાત કેહજ!’

‘તુને જેખી વાત કેહવી હોય તે બેલાશક કેહ હીલ્લા.’

‘હું એટલુંજ કેહવા માંગુ છ ધનજીશાહ, કે મેં એક કામ ધણુંજ ખોટું કીધું છ.’ હીલ્લા જેમ તેમ બોલી. ‘મેં તમુને ઠગીયા છ?’

હીલ્લાએ પોતાને ઠગ્યો છે એ વાત સાંભલી ધનજીશાહ ફીકકા પડી ગયા. પોતે ફરીથી ખીજ વાર એક ચોરતને હાથ ઠગાયા છે, એમ સાંભલી તેવણી સુધ ઠેકાણે રહી નહી, અને હીલ્લાના ચેહરા તરફ જોઈ તેવણ અજબ થઈ બોલ્યા:—

મન તેં ઠગીયા! હીલ્લા!!

‘હા ધનજીશાહ, મે તમુને ખોટું કેહ્યું છ.’ હીલ્લાને રડતે રડતે બોલવાની હિંમત આવતી ગઈ. ‘મેં તમારીથી એક વાત છુપાવી છ, ને તે વાત એકજ કબુલાતે હું તમુને કેહવા માંગુ છ.’

‘ને તે કબુલાત!!’

‘એટલીજ, કે ખલકનુમાવાલાઓ તેમજ પારખતીવાલાંઓને મારી રબ વગર તમેએ તે વાત કદીખી જણાવખી નહી, એવું તમે મને વચન આપે.’

‘તે વાત કંઈખી હોય, પણ બાહલી હીલ્લા, તારાં સુખ અને સખુ-નને ખાતર હું તે લોકને તારી વાત કદીની નહીં જણાવશ.’ ધનજીશાહે હીલ્લાનો હાથ પકડી કેહ્યું. ‘જે વાત તારે લગતી હોય, તે વાત ખીજ-ઓને કેહવાની શું જરૂર છે?’

‘ત્યારે તમે તેમ કરવાને વચનથી બંધાવો છ ધનજીશાહ.’

‘ખચીત! તેમા જરાખી શક નહી!’

‘ત્યારે સાંભલો. જ્યારે મને પારખતીમાં નોકરી મલી, ત્યારે હું માઈ ખઈ નામ બદલી ખોટા નામે ત્યાં આવીતી. માઈ ખઈ નામ બદલવાની મારી જરાખી મરજ નહી ઉતી, પણ મારાં બેહને માઈ નામ બદલવાની મને ફરજ પાડીતી! પોતાના ખાનદાનને એખ નહીં લાગે એમ સમજ મારાં બેહને માઈ નામ બદલવા મને જણાવીયું તું!’

‘ત્યારે તાઈ ખઈ નામ શું છે?’ ધનજીશાહે અજબ થઈ અધીરાઈથી પુછ્યું.

‘અરદેશર અરધાની છોકરી નથી. હું ખમનશાહ બંજાલીના દોસ્ત વીકાજ મેહરજ તાલેખંતાની દીકરી હીલ્લા છઉં.’

! સખુનો સાંભલી ધનજીશાહની અજબેખીનો પ્રાર રહ્યો નહી.

તેવણની અબઝેબી સાથે તેવણની ખુશાલીબી તેટલીજ વધી ગઇ. વીકાજ મેહરજી તાલેવંતાની તમામ હકિકત તેવણે સુનામાય તરફથી સાંભલી હતી ખરી, પણ સુનામાયે વીકાજની નાંહની છોકરી હીલ્લા વીશે કાંઇબી વાત ધનજીશાહ આગલ કહી નહી હતી.

‘હીલ્લા!’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘ત્યારે મુલ્તાનવાલાં નાનમાય તારાં બેહન થાય?’

‘તેવણ મારાં સાવકાં બેહન થાય ધનજીશાહ.’ હીલ્લા બોલી. ‘તેવણનીજ ખાએશથી હું ‘ગવરનેસ’ તરીકે પારખતીમાં ખોટું નામે ગેઇતી!’

‘હીલ્લા હીલ્લા!!’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘એમાં તે’ મને જોકે કમીયોછ ખરો, પણ ખરી વાત જણ્યા પછી હું વધારે ખુશી થયાંછ. ખાનદાની આદમીનો ચેહરો કદીબી છુપ્યો રેહતો નથી. જોકે હું તો તુને અરદેશર અરધાની દીકરી તરીકે ચાહતોતો, પણ તાહરા ચેહરા ઉપર દીપકતું તુર, મને કોઇ જુદીજ આગાહી બતાવતુંતું. હીલ્લા તું અરદેશર અરધાની દીકરી નહી, પણ વીકાજની દીકરી છે એમ જણી હું પોતાંને વધારે બા-ગ્યશાલી સમજુંછ. પણ હીલ્લા, હવે તું વધારે વાર શા માટે છુપે નામે પુનામા રેહવા માગેછ? વીકાજ તાલેવંતાના નામથી તુને શું શરમ લાગેછ?’

‘તાલેવંતાના નામથી હું શરમાઉ? નહી! નહી!! એમ તમે શું બોલોછ ધનજીશાહ!!’

‘ત્યારે પારખતીવાલાંઓથી તારૂં નામ છુપાવવાની શું મતલબ રીયર!!’

‘તે હું તમુને હમના કેહી શકતી નથી. એટલી વાત તમે મને માફ કરો, ને મને આપેલો વચન તમે પાલો. મારી ખાતરી છે, કે મારા ખાવી-દનો વચન કદીબી ફેકત જનાર નથી.’

‘ખચીત નહી. જાંદગીને ખાતરબી નહી. જે તારી મરજી તારૂં નાંમ છુપાવવાનીજ છે, તો લે તારૂં વચન. એ બાબદ વિશે હવે આપણુ ફરીથી વાતબી નહી કરશું. એક વખત તું ધનજીશાહની ધણીઆણી તરીકે પુનામાં એલખજ, એટલે તારે સાડાં ઝાઝી ચકચાર થતી બંધ પડશે.’

*

*

*

*

પ્રકરણ ૧૯ મું.

—:૦:—

વેહમાયત્રો વર-સંસારમાં સડો ! ધનજીશાહનો ધુખરાટ !

હીંદલાના લગન થયાને લગભગ એક માસ થાઇ ગયો.

લગન કાયદા સર થયાં હતાં, અને તેમ કરાવવા માટે પેસુબા તથા મીઠાંમાસીએ ચાંપતી નજર રાખી હતી.

પરણી જીંદગીનું ખર્ચું સુખ અરસપરસના પ્યાર અને પ્રીતને આધીન રેહ છે. એ ખાલેસ પ્રીતમાં સેહજબી શકેનો વસવરો પડયાથી, સાચી પ્રીતમાં નાશકારક સડો લાગુ પડે છે, એ ખીના સંસારના અનુભવીઓથી અનન્યબી રહી નથી.

હીંદલાના લગન મુંબઈમાં થયાને આજે લગભગ એક માસ વહી ગયો છે. એ અરસામાં હીંદલા મુંબઈ છોડી પોતાના ઘણી ધનજીશાહ સાથે પુને ગઇ છે, અને ત્યાં મના જાણીતાં મકાન 'ધી લીલી'ની તે ઘણી-આણી થાઇ વસી છે. હીંદલા ધનજીશાહની ઘણીઆણી તરીકે લીલીમાં આવી વસ્યા પછી, ધનજીશાહના આજે અચ્છુચ અને નહીં ધારેલા લગનની ખબર પાડપડોસીના બંગલામાં આપોઆપ ફેલાઇ ગઇ. સુનામાય સત્યાને કાને એ ખબર પડવાથી તેવણુ ખેહફ અભએખ થાઇ ધનજીશાહની અકકલે ઉપર હસવા લાગ્યાં, પણ ખાતેનમાં પોતાના દીલમાં ખેહફ ખુશી થયાં, સખખ, હીંદલાના પરણી જવાથી ફસતમનું કાજ હવે સીંદલા સાથે ઝોઠ-વતાં તેવણુને ઘણી અડચણ પડશે નહીં.

હીંદલા પુના મધે જઇ વસી.

ધી. લીલીવાલા મકાનની હવે હીંદલા માલેક ગણાતી હતી, અને ધનજીશાહના સંસારનો તે સુકાની બની હતી. ધનજીશાહે પોતાની જીંદગીની લગામ હીંદલાને સ્વાધીન કરી હતી. હીંદલાને સુખી રાખવામાં અને ખુશી કરવામાં ધનજીશાહ પોતાને સુખી અને ખુશી સમજતા હતા.

પણુ એટલું બધું હોવા છતાં, હીંદલા પોતાના ખાવીંદની આ બધી પ્રીત અને જનફેશાની તરફ બીલકુલ ખેદરકાર રેહતી હોય, યા તો ધનજીશાહ તરફ તેણીનો પ્યાર ધીકકારમાં બદલાઇ જતો હોય, એમ ધનજીશાહને દીન જતે લાગતું હતું.

ગરીબ બીચારી હીંદલા!!!

પણુ શું ધનજીશાહને એમ માનવાને ખરેખર્ કારણ મળ્યું હતું ? શું હીંદલા ખરેખર ધનજીશાહ તરફ ખેદીલ અને ખેદરકાર બની ગઇ હતી ? શું હીંદલાનો પોતાના પતી તરફનો પ્યાર એટલો જલદી ધીકકાર અને ખેદરકારીમાં બદલાઇ ગયો હતો ?

કાંઈજી હોય, પણ હીંદલાએ પોતાના ઘણીને શક લેઈ જવાનું કા આપ્યું હતું, એ વાત તો ખરી હતી.

અને તે કારણ શું હતું ?

હીંદલાએ પોતાના મરનાર આપનું વેર લેવા માટે લીધેલા કસમની બધી મોઢકાણુ હતી. ધનજીશાહને હીંદલા ઉપર શક લેઈ જવાને શું કા હતું, તે વાંચનારથી હવે છુપું રહેનાર નથી.

ધી લીંડીમાં આવી વસ્યા પછી, પોતાના આપનું વેર લેવા મ હીંદલા હવે ઘણીજ અધીરી થતી જતી હતી. જેમ જેમ દાહડા જતા હા તેમ તેમ ખાજનુમાવાલા બમનશાહ અંગાડીની તબીયત વધારે અને વધ બગડતી જતી હતી, અને હીંદલા તેથી વધારે ફીકરમંદ થતી હતી. પરણુ પુને આવવામાં હીંદલાની મુખ્ય નેમ રસતમને બમનશાહ આગલ ઉંઘા પાડી, તેવણુના વીલમાથી તેનું નામ છકાવી નખાવવાની હતી. પણ હ સુધી તેવી એજી તક હીંદલાને નહી મલવાથી, તે ઘણીજ દલગીર થ લાગી, અને કેવી રીને રસતમને ઉંઘાડો પાડવો, તેના વિચારમાં અને વિર રમાં આખો વખત તે લડાસી બની પડી રહેવા લાગી. કોઈજી રીતે ર તમને ઉંઘાડો પાડી પોતાના મરનાર આપનું વેર લેવું, એજ હીંદલા મુખ્ય નેમ અને મનની મોટી મક્કસ હતી. ધનજીશાહ હીંદલાની આ હદાસી હાલગનું ખરું કારણુ શોધી કાઢાડવા બારીકાથી તપાસ કરવા લાગ

પોતાની વાહડી મોહરકારને એવી રીતે દરરોજ વિચારમાં પડેલી જે શરૂઆતમાં ધનજીશાહે તેની ઘણી દરકાર કરી નહી, પણ પાછલથી હીંદલા સ્વભાવમાં આ બી પ્રકારનો ફેરફાર થયેલો જોઈ, તેવણુ ઘણીવાર હીંદલા તેનું કારણુ જાણવા માંગ્યું, અને હીંદલાએ તેના ઉડાવનારા જવા આપ્યાથી, ધનજીશાહને શક ગયો ! તે દિવસથી તેવણુ પોતાની મોહરક ઉપર શકની નજરથી જોવા લાગ્યા. હીંદલા પોતાના વિચારમાં એટલી લીન થવા લાગી, કે ધનજીશાહ તરફ તે ખેંદરકાર થઈ ગઈ, અને પોતા વેરભર્યા વિચારોની ગણતરી કરવા પડી.

હીંદલાની હાલતમાં થયેલો આ ફેરફાર ધનજીશાહને ભડકાવવા બ હતો. તેવણુ હીંદલાને પોતા તરફ આવી રીતે ખેંદરકાર, અને નફકરી બને જોઈ શકમંદ થયા, અને હીંદલાની ખેંદરકારીને ધનજીશાહ ખેવકાઈ, એ તેણીના નફકરોપણુને તેવણુ ધીકકાર સમજવા લાગ્યા.

ધનજીશાહને આથી એક જબરો ફટકો પડ્યો હતો. તેવણુ ખીલ નાસીપાસ અને નિરાસ બની-પોતાના આ નવા લગન માટે તેવણુ પોત નેજ કપકો દેવા લાગ્યા. તેવણુ પોતાની પરણેતરનો કાંઈ ભેદ શોધી કા ડ્યો ખરો, પણ તે ભેદના બરમને તેવણુ પોંદ્યો શકતા નહી હતા. તેજ હીંદલાને ખેંદા થાયલી સમજ, પોતાના બવિશનો નાશ થાયલો સમજ

પણ જાણવા જેવું હતું, કે હીલ્લાને આ બધી મોહકાણુ વિશે જરાબી ધ્યાન હતુંજ નહીં. તે પોતાના ધણી તરફ સેહજબી નીમકહરામ બની નહીં હતી. ધનજીશાહ તરફ તેણીનો પ્યાર જેવો ને તેવોજ હતો.

‘ધન, બમનશાહ બંગાલી કેમ છે ?’ હીલ્લાએ એક વખત ધનજી-શાહને બાહરથી આવતાં વાર પુછ્યું.

‘એ બધા ઠાકાના ગાઉ ગણુવા બરાબર છે.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘એવણુ એમના એમ સીકજ ચાલ્યા કરેછ, પણુ જ્યારે હોશે ત્યારે એવણુ એકાએક મરવાના એટલું તો નક્કી છે.’

‘તમે શું ધારોછ ધન ? બમનશાહ પોતાના વારસ તરીકે શું રસતમને ઠેડવી જશે ?’

હીલ્લા સવાલ કરી ધનજીશાહ તરફ જોવા લાગી, અને રસતમનું નામ સાંભલી ધનજીશાહ હીલ્લા તરફ શકની નજરથી જોવા લાગ્યા. ધનજી-શાહને આજે કંઈ નવોજ શક પડ્યો.

‘હું નથી જાણતો’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘પણુ રસતમને સાડ તું એટલી ઇનતેન્નર કેમ છે હીલ્લા ?’

‘હું રસતમને સાડ ઇનતેન્નર ખીલકુલ નથી ધન.’ હીલ્લા ખોલી. ‘હું તો ફક્ત તમારો વિચાર જાણુવા માંગુછ.’

‘હું ધારુછ કે બમનશાહ પોતાની દોલત રસતમને આપી જવાના.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘પેલી દુકતીઓને ધણું થશે, તો કંઈ સેહજ સાજ વરસાન મલશે, જેકે રસતમને ખેડવાના કારસ્તાન તો તે લોકે ધણા કીધાંતાં.’

રસતમ વિશે હીલ્લાને અવારનવાર પુછતાં અને તલાશ કરતાં જેઠ, હવે ધનજીશાહને હીલ્લાની દયાનત વિશે વેહમ પડવા લાગ્યો. ‘એ વેહમ પડ્યા પછી ધનજીશાહનો શક મજબુત થતો ગયો, અને પોતાનો શક મજબુત થયા પછીજ હીલ્લાના દરેક કામકાજ અને હીલ્લાલ ઉપર વેહ-માયલા ધનજીશાહ બારીક દેખરેખ રાખવા લાગ્યા.

કોઇનાબી સંસાર સુખમાં સડાનું બીજ વાવનારનું સત્યાનાશ થજે. હીલ્લાના લગન ધનજીશાહ સાથે થયા બાદ, તરેહવાર નવા નવા ગપાટા જે પડોસના ગપ-હાઉસમાંથી નીકલતા હતા, તેમાં ફક્ત બે ગપાટા ધન-જીશાહને વાજબી લાગતા હતા. એક તો હીલ્લા જેવી એક મીસકીન અને કંઝાલ છોકરી ધનજીશાહની ધણીઆણી થઇ કદીબી ધનજીશાહને સુખી કરનાર નથી ! અને બીજું, ધનજીશાહ અને હીલ્લાની ઉમર વચ્ચે મોટો તફાવત હોવાથી, ધનજીશાહને હીલ્લા જરૂર હાથ તાલી આપ્યા વગર રેહ-નાર નથી ! આ બે ગપાટા ધનજીશાહના કાન ઉપર અવારનવાર આવતા

તો હતાજ, પણ આજે તે ગપાટાને તેવણ ખરા માની, પેતાની મોટી ઉમરે એક જવાન બાયડી પરણી લાવવા માટે તેવણ સંતાપમાં પડ્યા હતા.

‘તે રસતમને ચાહતી હોય એમાં જરાખી શક નથી’. ધનજીશાહે પોતાના દીલમાં વિચાર કીધો. ‘રસતમના લાલ માટે એ કેટલી બધી કાલજ રાખેછ ! કેટલી વાર તેને વાસ્તે એ મને પુછી ચુકી ! એ હમેશાં રસતમનજ વિચારમાં રેહતી હોય, એમ હું ધારું. હું કેવો મુરખ !! આએ છાકરીના દેખાવ ઉપર હું ભાલવાઇ બુઝીયા. ફક્ત મને મારા પછસા ખાતર એ પરણેડી હોય, એમ હું માનુછ. ઘડપણમાં જવાન બધરી કરવાથી કોઇખી ઘણી સુખી થતો નથી. મને જીવાન બધરી કરવાનો કંઈ હક હતોજ નહી. જે ચીજ મેં મારી હુલડાઇથી કાઢીછ, તેનું પરીણામ ધીરજ અને હિંમતથી હવે મને ખમચુંજ જોઇએ.’

ખીજ હાથ ઉપર પોતાની તરફ ધનજીશાહની બદલાયલી ચાલ, અને પોતા તરફ તેવણની એછી થએડી પ્રીતની હીંદલાએ ઘણી દરકાર કાઢી નહી. પોતાના ઘણીને આવી રીતે મુંજતો જોઇ હીંદલા તેનું ખરું કારણ સોહધી કાઢડવા જરાખી ખંતી થઇ નહી, અને તેની તેવી હાલત વિશે તે મનમાં હમેશ બોલતી:-

‘વલી કોઇનો ‘કેસ’ કારટમાં હારી ગીયા હોશે, નહી તો, કોઇ કુલે દીવાલું કાઢડ્યું હોશે ને તેથી કંઈ રૂપીયા દુખી ગીયા હોશે.’

એવોજ વિચાર હમેશ હીંદલા ધનજીશાહને પોતા તરફ બેદરકાર જોઇ કરતી હતી, અને ધનજીશાહને તે વિશે પુછવાની, કે સધીઆરો આપવાની તે જરાખી તજવિજ કરતી નહી હતી. તોપણ ધનજીશાહની ચુપકીદી હીંદલાથી હવે વધારે વાર સંખાઇ નહી રાકાવાથી, તે ધનજીશાહને કોઇ કોઇ વખત મનાવવા જતી હતી, પણ વેહમાયલા ધનજીશાહે હીંદલાના દરેક બોલ ઉપર શકની નજરથી જોવાનો ઠેડાવ કીધેલો હોવાથી, તેવણ હમેશ હીંદલાને હા-અને-ના, તથા હશે-અને-જોઇશું એવા હુંકા જવાબો આપતા હતા.

એવી રીતે શરૂઆતથીજ ધનજીશાહની પરણી જીંદગીને સડો લાગ્યો. બે માસ તો હજી પુરા પાંચરા થયા નહી હતા, તેટલાંજ ઘણી ઘણીઆણી એક બીજાથી કંટાલવા લાગ્યાં.

કેવું સારુંક ! હીંદલા જ્યારે મુગી હતી, ત્યારે ધનજીશાહે તેણીને બોલાવવાની દરેક તજવિજ કરી હતી. હવે ધનજીશાહે જ્યારે ચુપકીદી પકડી છે, ત્યારે હીંદલા પોતાના ઘણીને બોલાવવા બોલતી થઇ છે, અને તોપણ ધનજીશાહ બોલતા કે સમજતા નથી.

*

*

*

‘આવો ! આવો !! ધનજીશાહ આવો.’ પારખતીવાલાં સુનામાથે ધનજીશાહને આવતા જોઇ આવકાર કીધો. ‘કેમ છેઓ ?

‘સારીકાની સુનામાય.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘તમે હોઓ ! સીદલા કેમ છે ?’

‘ધનજીશાહ તમે તો હવે મોટા લોક થયા.’ સીદલા બોલી. ‘અગાઉ તો તમે આંક આંક દાહડે મારી ખબર લેવા આવતાતા, પણ હવે તો મહીને દાહડે બે ફેરાખી ખાવાની તમને યાદ આવતી નથી. કદાચ હીદલા હવે તમને હિયાં આવવા ના કેહતાં હોશે.’

‘ગાંડી છે સીદલા.’ ધનજીશાહે સીદલાને કપકો આપ્યો. ‘હીદલા ના કાંચ કેહ ?’

હીદલાને ના કેહવાનું શું કારણ હોય ? સુનામાય બોલ્યાં. ‘તે ખી-ચારીને કાંચ ગલે પડતી હોશે સીદલા ?’

‘તમારો રૂસતમળા કાંહ છે સુનામાય ?’ ધનજીશાહે વાત ફેરવવા ખીજ વાત કાહડી.

‘ઉપર સખી પાડેછ ખા.’ સુનામાયે જવાબ દીધો. ‘જવોની ઉપર જવોની.’

‘નહી સુનામાય. આરટીસ્ટોને ઘડી ઘડી છેડવાથી તે લોકનાં મગજ ખીસી જાયછ ! અરે ભુલ્યો, તે લોકનાં મગજમાં કાંઈ વિચાર આવેલો હોય, તે ખીસી જાયછ.’ ધનજીશાહે મનઝકમાં કહ્યું.

‘ઓવાર રે ! ! ખીસે કોઈ દુશમનનું !’ સુનામાય ભોંચ ઉપર સપાટ ઘસડી બોલ્યાં. ‘જ બા ધનજીશાહ. જ ભરાયા મારા દીકરાના તબેખી હેતના કટકાજ છેઓ જો ?’

‘કપીઓ અને વઝીલ-ખારીસ્ટરોની હાલતખી એવીજ હોયછ, ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘એવું કેહછ, કે મરનાર એનેસ્ટી ખારીસ્ટર એક દિવસે પોતાની ગાડીમાં વાયતાં વાંચતાં વિચારમાં પડ્યોતો, તેવામાં એક ખીચારા ભાડીયાએ તેને સલામ કીધી. પણ એનેસ્ટી પેલા ભાડીયા ઉપર છરાછ પડ્યો. તેણે પેલા ભાડીયાનું નામ નિશાન મેલવી તરતજ તેની ઉપર ગોટીસ મોકલી જણાવ્યું કે ‘તે’ અને સલામ કીધાથી તારી તરફ માફ ધ્યાન ખેંચાયું અને તેથી મારા ધ્યાનમાંથી કોઈ યાદ આવેલી ચીજ જતી રહી’ વાસ્તે તેની નુકશાની ભરી આપવી.’

‘મરેરે, જીલમજ તો’ સુનામાય બોલ્યાં.

‘પછી ધનજીશાહ,’ સીદલા બોલી ‘પેલા મુવા ભાડીયાનું શું થયું ?’

‘ભાડીયો શું આપી મરતોતો.’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘પણ એવી અફવા છે, કે પેલા ભાડીયાએ એનેસ્ટી પાસે જઈ માફ માગીતી. તેમ હું જો ઉપર જઈ અને તમારા રૂસતમળાં ધ્યાનમાંથી કોઈ યાદ આવેલી ચીજ જતી રહેતો—

‘જાઓ જાઓ ! તમેજી બીચારાની મશકરી ના કરો.’ સુનામાયે જવાબ દીધો.

‘વારૂં ચાલો હવે હું રમ લેઉં છું સુનામાય. કાલે સીંદલાને સાડાં હું મારી મારી મોકલનાર છઉં, તેમાં એને મારે તાંડ મોકલજો.’ ધનજીશાહે જતાં જતાં કહ્યું. ‘સીંદલા તું હીંદલા પાસે આવશે કે ?’

સીંદલા ધનજીશાહનો હાથ પકડી વાત કરતી બાગના દરવાજા આગલ આવી.

‘ધનજીશાહ ગુસ્સો ના કરતા, હું એક વાત પુછુ છું ?’ ચીખાવલી સીંદલા બોલી. ‘હીંદલા શું ખરેખર તમને ચાહે છે ધનજીશાહ !’

‘એ શું બંકે છે ગાંડી.’ ધનજીશાહ આ સવાલથી ચમકીને બોલ્યા. ‘વત્તી ચાહે નહીં તો પરજો શું માયું ફેરવા ?’

‘હું તેને વાસ્તે નથી બોલતી’ સીંદલાએ ભમરડો ધુંમાવવા માંડ્યો. ‘આજ કાલ જવાન છોકરીઓ પછસા ખાતર ખુદા વર સાથ જાણી જોઈ પરજો છે, તે વિશે હું બોલુ છું. મુંબઈના ન્યુસમાંબી તે દાહડે છપાયું તું, કે એક મોટી ઉંમરના સાઠ વરસના પારસી વેપારીએ વીસ હજારનું ત્રસ્ટ અને દસ હજારના ઘરેણા આપી, માણુકજી મરઘીચારની બેહન મેહરી મકકાઈ ખુઠકા સાથ લગન કર્યાં.’

‘ઘરડા વરો જવાન બધરી સાથ પરજો છે, તે તો ફક્ત તેમની ખુબ-સુરતી ઉપર મોહી પડી પરજો છે.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘પણ હવે તો જવાન છોકરાઓ ગરીબની કુમારી છોકરીઓ સાથ પરજવાનું મુકી દેઈ, છાંડાવાલી મોટી ઉંમરની વીધવાઓને શોધતા ફરે છે, તે વાત તું કેમ બુલ્લી જાય છે સીંદલા.’

‘પણ હું નહીં ધારતી કે હીંદલા—

‘સીંદલા, તું તેની શું કામ ફિકર કરે છે દીકરા.’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘આવતી કાલે તું હીંદલા પાસે જાશે. તુને હીંદલા સાથે રહેવા ગમે છે કે નહીં.’

‘નહીં કાંય ?’ સીંદલા બોલી. ‘હીંદલાની સાથે મને ઘણું રહેવા ગમે છે. પણ હું ત્યાં રહેવશ તે તમને ગમશે કે ધનજીશાહ ?’

‘મને નહીં કાંય ગમે ?’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘હું’ કેવો કમન-સીબ કે મારે વાસ્તે તુને એવો વિચાર મેં બાંધવા દીધો.’

‘પણ તમે હું કરવા મારે વાસ્તે એટલા દલગીર થાવો છો ધનજીશાહ ?’ સીંદલાએ હાથ પકડી પુછ્યું.

‘તારા જેવાંજ ચીખાવાલાં અને ચઘીત્રાં તારાં માયબી ઉતાં સીંદલા.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો.

‘મારો માય ? તમે તેવજીને સજ્જ મને હજી સુધી કંઈની જણાવતા નથી ધનજીશાહ ?’ સીલ્લા આંખમાં ખાણી લાવી બોલી.

‘શ્રીકર નહીં દીકરા. એક દાહડો હું તુને તે બધી વાત જણાવશ.’ ધનજીશાહે ધીરજ આપી. ‘તું કાલે આવશેની સીલ્લા ?’

‘હા. હું જરૂર આવશ ધનજીશાહ ?’ સીલ્લા બોલી. ‘પણ સુનામાયને એકદમ મુક્રી જવા માટે તીલ થતું નથી. મને હિંચાં રાખવા સાડ તમે જે રકમ સુનામાયને આપોછ, તે જો બંધ થાય, તો સુનામાયને તેથી વધુજ નુકસાન થાય ! વલી હમના હમના તેવજીનો ખરચણી વધીયોછ. ને રસ-તમબાના આવીયા પછી—

રસતમબાતુ નામ હેતાં સીલ્લાના ચેહરા તરફ ધનજીશાહે નજર કીધી, અને સીલ્લા શરમાઈ જઈ નીચું જોવા લાગી. ધનજીશાહ સીલ્લાના ચેહરા ઉપર થયેલો ફેરફાર જોઈ મનમાં બોલ્યાં. ‘થઈ ચુકું. આંખે છાકરી રસ-તમના પ્યારમાં પડી ચુકીછ !! વલી મોહકાન !’

‘રસતમ વિશે તું કંઈ ઇતેન્નર છે સીલ્લા ?’ ધનજીશાહે પુછ્યું. ‘કંઈ શ્રીકર નહીં. તું કાલે હીલ્લા પાસે આવજે, પછી જોઈ લેઈશું ?’

‘જરૂર. જરૂર ધનજીશાહ.’ સીલ્લાએ જવાબ દીધો.

‘માટે ધાર્યું બોલું પડ્યું નહીં !’ ધનજીશાહે ઘેર જતાં મનમાં વિચાર્યું. ‘અંતે સીલ્લા રસતમના પ્યારમાં પડી ખરી. મેં તેણીના ચેહરા પરથીજ પારખ્યું, ને સવાલ કરતાંજ તે છાકરીએ પોતાની નબળાઈ દેખાડી મુઠે મોહડે કબુલ કીધું. રસતમ દેખાવેલો છે, તેમાં તો જરાબી શક નહીં, અને તેમ હોવાથીજ જવાન છાકરીઓના દીલ તેની તરફ ખેંચાયછ. છાકરો હુશીઆર તો છે, ને વલી ખાનદાનેબી ઠીક છે. કંઈ રેજપેંજ ખાનદાનનો નથી, પણ જરા હુલ્લડ અને ચીખાવેલો છે. અગર જો સીલ્લા સાથે એને પરણાવી પુણામાંથી એ બંનેને બાહર કાઢડું, તો ઠીક પડે. સીલ્લા રસ-તમને ચાહેછ, અને રસતમને હીલ્લા ચાહેછ. વાસ્તે એજ રસ્તો પકડવાથી હું મારો સંસાર સુધારી શકશ.’

‘ધનજીશાહ વલી તમે ધુખરાચલા જેવા કાંદથી આયા ?’ ધનજીશાહને સીલ્લાએ ગાડીમાંથી ઉતરતાંજ પુછ્યું.

‘પારબતીમાંથી ?’

‘ત્યારે તમે રસતમને—

ધનજીશાહના ચેહરા ઉપર હીલ્લાની નજર પડતાંજ તે બોલતી અચકી ગઈ, અને ધનજીશાહે હીલ્લાનો ચેહરો જોતાંજ પોતાની ખાતરી કીધી, કે હીલ્લા રસતમનું નામ બોલતી અટકી ગઈ.

‘ત્યારે તમે સીલ્લાને મલીયા હોશો ?’ હીલ્લાએ વાત ફેરવવાની વજવિજ કીધી. ‘સુનામાયનેબી મલીયા હોયો ધન ?’

‘હા. હા.’ ધનજીશાહ હીલ્લાના બોલવા ઉપર હસવાનું નોંધીને ડાલ ધાલી બોલ્યા. ‘હા. હા. સીલ્લાને બી મલીયો, ને સુનામાયને બી મલીયો. પણ રૂસ્તમને નહી મલીયો.’

હીલ્લા ધનજીશાહની હસવાની મતલબ સમજી જઈ બોલી. ‘ત્યારે તમે રૂસ્તમબાને નહી મલીયો?’

‘હા.’ ધનજીશાહે કડક જવાબ દીધો. ‘હું નથી મલીયો.’

ધનજીશાહ ગુપચુપ વિચારમાં બેઠા, અને હીલ્લાની મુગીમુગી જેસી રેહી, આંતે ધનજીશાહે ફરાગતથી બોલવા માંડ્યું:—

‘હીલ્લા,’ રૂસ્તમનો એક ભેદ મેં શોધી કાઢ્યો.’

‘એક ભેદ?’

હીલ્લા એકદમ ચમકીને બોલી ઉઠી, અને ધનજીશાહ તે જોઈ જખરા વેહમાવા લાગ્યા.

‘હા. એક ભેદ!’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘હું ધારૂં કે સીલ્લા રૂસ્તમના ખ્યારમાં પડીછ!’

આ નવી ખબર સાંભળી હીલ્લા ફિક્કી પડી ગઈ.

‘એજ કે કંઈ બીજું ધન?’ હીલ્લા બોલી. ‘તેની કંઈ ફિક્કર નહી. હું સીલ્લાને તેની ચાલચલન વિશે સમજાવશ, તો તે જરૂર પોતાનો વિચાર ફેરવશે.’

‘નહી. તેમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી.’ ધનજીશાહે હીલ્લા તરફ જોઈ પાછું બોલવા માંડ્યું. ‘જો એ બંને જન એકબીજાને ચાહતાં હોય, તો એ લોકના લગન કરી આપવાનો મારો વિચાર છે.’

આ અજબ વિચાર સાંભળી હીલ્લા પોતાની બેઠક ઉપરથી ઉઠી ગબરાટમાં પડી બોલી:—

‘નહી. નહી. નહી. નહી. એ વાત બનશેજ નહી, ધનજીશાહ. ધન એ તમે શું બોલોછ. સીલ્લાના લગન રૂસ્તમ સાથે—

‘કાચ! નહી કાંચ વાડ!’ ધનજીશાહે ધીમે અને ઠંડે પેટ સવાલ કીધો. ‘સીલ્લાને રૂસ્તમ સાથે નહી કાંચ પરણાઉ!’

‘રૂસ્તમ સાડ આદમી નથી તેટલાજ વાસ્તે’ હીલ્લાએ જણાવ્યું. ‘હું જ્યારે પારખતીમાં હતી, ને રૂસ્તમ જ્યારે મુસાફરીથી પાછો ફર્યો, ત્યારે તમે મને શું કહ્યું ‘તું ધન? તેની મુસાફરીમાં કંઈ ભેદ છે, એમ તમે બોલીયાતાં, તે હજી મને યાદ છે.’

‘હા. મને તે વખતે તેડું લાગ્યું તું ખરું.’

‘ને હવે તમારો તે વિચાર બદલાયોછ કે શું?’

‘હું એમ ધારૂંછ.’

‘નહી, નહી, ધન. તમે એમ ના ધારો. રૂસતમ સારૂ માનસ નથી. સીલ્લાને તેની સાથ પરણાવી જનમની દુઃખી કરતા ના.’

ધનજીશાહ પાછા વિચારમાં પડયા, અને જરા ગુસ્સે થઇ બોલ્યા:—
‘પણ તેમાં તું શું છે, કે તું ના પાડેછ હીલ્લા ?’

‘મને શું છે ? એટલે ! તમે એ શું બોલોછ ધન ! સીલ્લા પરણીને દુઃખી થાય તેનું મને કંઈ નહી ?’

‘સીલ્લા રૂસતમ સાથ પરણીને દુઃખીજ થશે એવું કંઈ નથી ?’

તે જરૂર દુઃખી થશે. તે બીચારીનો આખો ભવ તમે ખરાબ કરશો. ધનજીશાહ. રૂસતમ ધણેજ ખરાબ માનસ છે.’

‘એમ શા આ આધારે તું કેહછ કે રૂસતમ ખરાબ છે ?’

‘એમ કેહવાનું મને ખાસ કારણ છે.’

‘ને તે કારણ ?’

‘તે હું તમને હમણા કેહી શક્તી નથી.’

‘નહી, હું તે જાણવા માગુંછ’ ધનજીશાહ બજી થઇ બોલ્યા
‘બાલ તે કારણ શું છે ?’

‘હું તે હાલ તુરં કેહી શક્તી નથી.’

આ જવાબ સાંભલી ધનજીશાહના દીલમાં છુપાઇ બેઠેલી અદેખાઇ એકદમ ઉભરી નીકલી, અને તેવળે એકદમ ઉઠી ઉભા થઇ હીલ્લાને કહયું:

‘હીલ્લા, આએ તારી ચાલ મને બીલકુલ પસંદ નથી, ને હું કેહુંછ કે એમાંથી કાંઈ સારૂ સેવટ આવનાર નથી. પરણ્યા પછી ઘણી અને ઘણીઆણી વચ્ચે દેદ અને ભરમ જેવું કંઈખી રેહવું નહીં જોઇએ.’

ધનજીશાહે એથી વધારે કાંઈ કહયું નહી, અને હીલ્લાનો કાંઈખી જવાબ તેવળ સાંભલવા નહી માંગતા હોય એવું દેખાડી, પોતે પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગયા.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

—:૦:—

નાસા-ગોસામાં સપડાયછું ‘વેહમનું જાહું!’

ધી લીલીમાં સીલ્લા રેલવા આતી હતી.

હીલ્લાની સાથે રેલવા સીલ્લા જોડે ઘણીજ રાજી હતી, પણ પાર-બત્તીમાંથી નિકળી લીલીમાં જઈ રેલતાં, રસતમથી તેણીને દૂર રેલતું પડે, એમ હોવાથીજ તે દલગીર થતી હતી. રસતમની હાજરીથી સીલ્લા, હીલ્લાની ગેરહાજરી ભુલી ગઈ હતી ખરી, પણ હીલ્લાની હાજરીથી રસતમની ગેરહાજરી તેણીથી ભુલાય તેમ નહીં હતું. સખબ? સખબ, પ્રોતનું પજ રણ પજરી ચુક્યું હતું.

સીલ્લા લીલીમાં આવ્યા પછી હીલ્લાએ જોઈ લીધું, કે રસતમને સીલ્લા ચાહતી હતી, અને તેની કાંઈબી વાત નિકલતાં સીલ્લાના ચેહરા ઉપર તરેહવાર રંગ ચહોડ ઉતર થતા હતા.

‘પારબત્તીમાં મારો વખત રસતમ સાથે વાતચીતમાં નિકળી જતો ‘તો.’ હીલ્લાએ પુછેલા સવાલના જવાબમાં સીલ્લાએ કહ્યું. ‘પણ હમેશા હું રસતમબાને કાંઈ વિચારમાં ને વિચારમાંજ પડેલો જોતી-તી. કોઈ દાહડોબી મેં રસતમને હસ્તો કે ખુશીથી બોલતો જોયો નથી હીલ્લા. જાણે કેટલાક મોટા વિચારમાં પડેલો હોય, તેમ જ્યારેબી હું જોઉં ત્યારે તે મન માલમ પડતો-તો. અધુરામાં પુરું, તમારા મુંબઈ ગીયા પછી તો તે ઘણોજ કુજરો બની ગીયો. મારી ખાતરી છે હીલ્લા કે રસતમ તમારી ઉપર મોહી પડીયો! પણ સુનામાય કેહછ કે રસતમ તો એક જુદીજ છાકરીને ચાહેછ? તે છાકરી કોણ હોશે હીલ્લા? મને જો રસતમ ચાહે તો કેવું સાડું?’

સીલ્લા આ બોલો બોલી શરમાઈ ગઈ, અને હીલ્લાએ તેજ વખતે જવાબ દીધો:—

‘તે તુંને નહીં ચાહે તો ઘણું સાડું સીલ્લા. રસતમ સાથે તું જો પરણશે તો ખરેખર હું ઘણીજ દલગીર થવશ.’

‘ને તેનો સખબ?’

‘સખબ, રસતમ કંઈ સારો છેજરો નથી.’

‘મને તો તે ઘણોજ ભલો ને ઘણોજ સારો છાકરો લાગેછ હીલ્લા.’ સીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘કદાચ તે સારો છાકરો હાલ નહીં હોશે, તો મારી સાથે પરણ્યા પછી તે સુધરી જશે. સુનામાય કેહતાં-તાં કે, ઘણા સારા ને ભલા ખવાસના છાકરાઓ પરણ્યા પછી બગડી ગીયાછ, ને ઘણા બગડેલા છાકરાઓ પરણ્યા પછી સુધરીબી ગીયાછ!’

સીલ્લાની તકરાર ઉપર હીલ્લાનું ધ્યાન ખીલકુલ હટુજ નહીં. સીલ્લા રૂસતમ ઉપર મોહી પડી છે, એમ જાણતાંજ હીલ્લા રૂસતમને એક હુન્ન આને જુગારી તરીકે ઉંઘાડો પાડવા અધીરો પડવા લાગી.

‘એ નાપાક ખલકનુમાનો કેમ માલેક થાયછ, ‘ને આંખે છાકરીને કેવી રીતે પરણેછ તે હું જોઉછ.’ હીલ્લા મનમાં ખડખડવા લાગી.

સીલ્લાને ‘લીલીમાં’ આવી રેહવાને એક અડવાડીયું થયું, પણ હજી રૂસતમ સાથે હીલ્લાને એક વખતખી મેલાપ થયો નહીં. હીલ્લા ઉપર ધનજીશાહ શકની નજરથી જોતા હોવાથી, જ્યારેખી તે પારખતી જવા નીકલતી હતી, ત્યારે ધનજીશાહ કાંઈ નહીં ને કાંઈ ખાંહણે હીલ્લાને અટકાવતા હતા, અને સીલ્લા તેથી મનમાં ને મનમાં ખડખડ મુજતી હતી. પોતાનું પુનામાં આવેલું હીલ્લાને ખીલકુલ નકકામું લાગ્યું.

‘હવે હું શું કરું?’ હીલ્લા મનમાં વિચાર કરવા લાગી. ‘વખત પાણીના રેલાની કાની વહી જાયછ, ‘ને હજી મારાથી કંઈ ખનિયું નથી. ખમનસાહ ખંજાલીની જાંઘીનો જરાખી ભરસો નથી, ‘ને તેવણ જો રૂસતમને પોતાનો વારસ ઠેડવી જાય, તો—

પણ અંતે એક દાહડો હીલ્લા સાથ રૂસતમને મેલાપ થયો. એ મેલાપ ખુદરતની મેહરખાનીથી આપોઆપ થયો. ઉનાલાની એક સુંદર સમી સાંજના સીલ્લા ધી લીલીના ખાગમાં હીલ્લા સાથ ફરતી હતી, તેવામાં સીલ્લાની નજર ખાગના દરવાજા ઉપર એકાએક પડવાથી તે ખુશીથી ચમકી ખોલી:—

‘કેણ રૂસતમખા ! !’

હીલ્લા આ નામ સાંભલી ચમકી, અને તુરતજ તેણીએ પોતાની સામે રૂસતમને ઉભેલો જોયો.

‘હું મારી તરફથી તમને મુખારકખાદી આપવા આયોજ હીલ્લા.’ રૂસતમ અનકાભર્યા અવાજે ખોલ્યો. ‘હું સુનામાય સાથે તે દાહડે આવનાર હતો, પણ, પણ—

રૂસતમ કાંઈ આગલ ખોલતો હતો, પણ સીલ્લાને ખસે ઉભેલી જોઈ તે મુંઝો રેહી ગયો.

‘સીલ્લા મને જરા હીલ્લા સાથ તનાહીમાં ખાનગી વાત કરવા દેશો?’ રૂસતમે સીલ્લાને કહ્યું. ‘મને એવણ સાથ કંઈ ખાસ વાત કરવીછ.’

‘રૂસતમ, તમને જોખી કેહવું હોય તે સીલ્લાની રૂખર કેહતા કાંઈ નહીં? એમાં શું છે?’ હીલ્લાએ કહ્યું.

‘મારી ખાતરી છે કે એ હજી હીલ્લાને ચાહેછ.’ સીલ્લા મનમાં ખલાખો કરવા લાગી.

‘મારી વાત જરા ખાનગી છે હીલ્લા.’ રૂસતમે કહ્યું. ‘સીલ્લા હિયાં બાગમાં ફરેછ, તેટલાં ચાલો આપણે સાંમેના ‘કુટપાથ’ ઉપર ઝાડોની ઘટામાં જઈ ફરીયે.’

‘સીલ્લા હું હમના આવી.’ સીલ્લાએ રૂસતમ સાથે જવા હા પાડી કહ્યું. ‘ચાલો રૂસતમબા.’

બંગલાની સાંમે આવેલા ‘કુટ-પાથ’ ઉપર સીલ્લા રૂસતમ સાથે ફરવા લાગી, અને સીલ્લા બાગમાંથી તે લોકને ફરતાં અને વાતો કરતાં જોઈ અદેખાઈથી બાવરી બની ગઈ.

‘મારે કંઈ ખાનગી વાત કરવીછ!’ સીલ્લા રૂમસ થઈ હીલ્લાના ગયા પછી બોલી. ‘એ બે જન વચ્ચે ખાનગી વાત શું હોશે? સીલ્લાને રૂસતમ સાથે એટલી બધી શું એલાખાણુ પડી ગઈ, કે વહી ખાનગી વાત કેહવા ચાલી ચલાવી હિયાં સુધી તે ગયો?’

સીલ્લાની નજરમાં જેહુર આવ્યું હતું.

‘હીલ્લા, તમુને એવી નાલાયક ચાલ નહીં ચલાવવી ઉતી!’ રૂસતમે કુટ-પાથ ઉપર જઈ પુગતાંજ કહ્યું. ‘તમે ઘણુંજ ખરાબ કીધું!’

‘એટલે?’ હીલ્લાએ આવા નાલાયક સંજુનો સાંભલી ડોલા ફેરવી વાત કરવા માંડી.

‘એટલે તમે મને બનાવી ગીયાં! તમે મને ‘હથેલીમાં ચાન’ દેખાડી ગીયાં.’ રૂસતમે જવાબ દીધો. ‘તમે મને આસ આપી નિરાસ કીધો!’

‘રૂસતમબા———’

‘સાંભલો હીલ્લા.’ રૂસતમ વચમાં બોલી ઉઠ્યો. ‘તમે મને ચાહતાંતાં. તમે મને ચાહ્યોતો. તમે ધનજીશાહના ધણીઆણી થવા તેની સાથે પરણ્યાં! તમારીથી બેવડી ઉંમરના મોહટા રાખસ સાથે તમે પરણ્યાં! શું કરવા? ફક્ત આએ ધી. લીલી જેવા ઉમદા મકાનના ધણીઆણી થવા! ફક્ત પછસા ઉપર પરણ્યાં! પછસા પુંજવા માટે પરણ્યાં માફ મકાન છોડી જવાની તમુને કંઈ જરૂર ઉતી નહી. હીલ્લા, તમે મારાં માય સાથે પરણવાના ઉતાં કે મારી સાથે? પારબતી તમે એકાએક છોડી ગીયાં તો ખેર, પણ જવા આગમજ મને ખુલાસો કરી જવો ઉતો. તે ખુલાસો તમે કીધો નહી. તમે મને દગો દીધો, ને પછસાને ખાતર તમે તમારી ખીલતી જવાનીનો ભોગ આપીધો.’

‘રૂસતમબા, તમારે જોઈએ તે મારે વાસ્તે ધારવા તમે મુખત્યાર છો.’ હીલ્લા બોલી. ‘તમારે જોઈએ તો તમે એમખી ધારો, કે હું તમારા પ્યારમાં પડીતી.’

‘હું કંઈ સદા ગરીબ રહેવાનો નહીં ઉતો.’ રૂસતમ બોલ્યો. ‘જો તેમ વિચાર કરી તમે આએ પગલું ભરીયું હોય, તો તમારી મુરખાઈથી તમોએ

મોહી ભુલ કીધી. હું તવંગર થયા વિના રેહનાર નથી. ખલકનુમાનો એખલો વારસ હું પોતે થવશ હીલ્લા, ને તે ઉપરાંત બમનશાહની બીજી મીલકતબી મારીજ છે.’

‘હું નહીં ધારતી કે બમનશાહની કોઇબી મીલકત તમુને મલે.’ હીલ્લાને બોલ્યા વગર ચાલ્યું નહીં. ‘હું પછસાને ખાતર ધનજીશાહને પરણીજ એમ તમે ધારેજ, તો તમે શું પછસાને શ્રીકારેજ? તમે તમારી કુસ્તી અને ગીરેબાન હાથમાં પકડી કસમ ઉપર કેલશે? રસતમ, કે પછસાને ખાતર તમે આજ સુધી કંઈબી ભુરું કામ કીધું નથી?’

રસતમ સત્યાનો ચેહરે હીલ્લાના આ છેલ્લા સંયુનો સાંભલી બીલકુલ ટ્રીકો પડી ગયો.

‘આદમી માતર ભુલને લાયક છે.’ રસતમે પોતાના કપાલ ઉપર કુટ્ટી નિકલેલો પરસેવો લુછી નાખી, પોતાનો ગભરાટ ઓછો કરવાની તજવીજ કીધી.

હીલ્લાએ રસતમની ખરી હાલત જોઈ લીધી, અને પોતાના બાપનું વેર લેવા માટે હવે કેવી રીતે રસતમ સાથે કામ લેવું, તેના ઠેડાવ ઉપર તે આવી, મનમાં બોલી: ‘આએ માનસ એવી રીતે છટકાંમાં પકડાવો મુશ-કેલ છે. જેવી રીતે એને મારા બાપને દગો દીધો, તેવીજ રીતે મારે એને દગો અને ફરેબથી પકડવો જોઈએ.’

હીલ્લાએ પોતાનો જમનો હાથ ફરેબથી લાંબો કરી કહ્યું, અને રસ-તમે તે હાથ પોતાના હાથમાં પકડ્યો.

‘રસતમ, ગેઈ’ ગુજરી ભુલી જાઓ. આજથી આપણુ વચ્ચેની દુશમની નિકલી ગઈજ.’

ધી. લીલીના બાગની સાંમેના ‘કુટ-પાથ’ ઉપર, સમી સાજને વખતે ઉપલી વાતચીત દરમ્યાન જ્યારે રસતમ હીલ્લાનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી ઉભો હતો, ત્યારે બાગની અંદર શું થતું હતું. !’

ધી. લીલીના કમખાઉન્ડમાં બાગની અંદર બે જન છુપાઈને આ નાસા-ગોસાના દાવમાં બાગ લેતાં હતાં!

રસતમ અને હીલ્લા ઝાડને ઓથે ‘કુટ-પાથ’ ઉપર શું કરતાં હતાં તે સીલ્લા, ધનજીશાહને ધી લીલીના કમખાઉન્ડમાંથી દેખાડતી હતી.

‘એ બેડ જન મને ખરતી કરી ‘કુટ-પાથ’ ઉપર ગીયાં.’ સીલ્લાએ ધનજીશાહને કહ્યું. ‘રસતમને કાંઈ ખાનગી વાત હીલ્લાની સાથે કરવાની હોવાથી, મારી રૂબરૂ તે બોલી શક્યો નહી. પણ ધનજીશાહ તમે રસતમને જમવા બેસાડશે કે?’

‘નહીં!’ ધનજીશાહે ગુસ્સામાં કહ્યું.

‘આવતી કાલે હું પારબતી આવશ ત્યારે જરૂર તમને મલશ રસતમ.’ હીલ્લા બોલી. ‘મારી સખી તમે કેવી રંગીલ તો હું જેવા માંગું છું.’

બાગમાં છુપાઇ ધનજીશાહે જે કાંઇ જોયું હતું, તે ઉપરથી હવે તેવણ પોતાનો શક પુરેપુરો ખરો પડેલો સમજ્યા!

‘મારીજ ભુલ થઇ.’ ધનજીશાહ પોતાના ઓરડામાં જઇ ખુરસી ઉપર અઢેલાઇ પડી મનમાં બોલ્યા. ‘ચાલીસ વરસની ઉંમરે અધાર વરસની એક જીવાન છોકરીને પરણી, પ્યારને પ્રીતની આસા રાખવી, એના જેવી મુરખાઇ બીજી શું હોય ?’

ધનજીશાહ આગલના જેવા નથી રહેયા, એમ હવે હીલ્લા પોતાના મનમાં સમજવા લાગી. અગરજો હીલ્લાએ પોતાના બાપનું વેર લેવાનું કામ માથે લીધું નહીં હોતે, તો ધનજીશાહનાં સંસાર સુખમાં જે સડો હાલ પડતો નય છે, તે કદી પડતે નહીં, અને હીલ્લાથી તેનો ભવ સુખી થતે. પણ જેમ જેમ વખત વહેતો ગયો તેમ તેમ ધણી ધણીઆણી એક બીજાની અનગમતી ચાલથી બેઢીલ થતાં ગયાં, અને ધનજીશાહનો શક મજબુત થવાથી તેવણ વેડમી બની ગયા. એ વેડમના વધવાથી બંને જન વચ્ચે પ્રીત ઓછી થતી ગઇ, જુદાઇ વધતી ગઇ, અને જુદાઇવા વધવાથી અંતે અદેખાઇનો અંગાર ભડકુ લેઇ ઉઠ્યો.

ધનજીશાહની મરજી ઉપરાંત હીલ્લા ધણી વખત પારબતી ગઇ ખરી, પણ તેવો કાંઇમી ભેદ રસતમના બાબમાં તે મેલવી રાકી નહીં, કે જેથી બમનશાહ આગલ તેણીને હાથડો પાડવાને બની આવે.

હીલ્લાને પારબતી તરફ પોતાની મરજી ઉપરાંત જતી આવતી જાણી, ધનજીશાહે એક બીજીજ હિંકમત હીલ્લાને રસતમથી દુર રાખવા શોધી કાઢી. સીલ્લાને લીલીમાંજ રાખી, રસતમને તેવણ દરરોજ પોતાને ત્યાં ખાવાપીવા બોલાવવા લાગ્યા, અને એમ કરી સીલ્લાની પ્રીતમાં રસતમને નાખવાનું એક નવું છટકું તેવણે ગોઠવ્યું. એમ ક્રીધાથી હીલ્લા પારબતી જતી અટકી ખરી, પણ તેને બદલે રસતમ લીલીમાં આવતો જતો થયો. મુવા નહીં ને ભુત! હીલ્લા પારબતીમાં ગઇ નહીં, એટલે રસતમ લીલીમાં આવતો જતો થયો, એ બધું એકત્ર એકજ હતું.

એ રીતે રસતમનો ધી લીલીમાં પગપેસારો થયો, અને હીલ્લા તેથી વધુ સંતોશ પામી. પણ ધનજીશાહ કાંઇ બેદરકાર બન્યા નહીં હતા. તેવણ કુસ્તમ અને હીલ્લા ઉપર ઘણીજ બારીક નજરથી જોતા હતા.

દેખતી આંખે ધનજીશાહ આંધલા બનવા રાજ નહીં હતા. હીલ્લાના રસ્તામાંથી રસતમને દુર કરવા ધનજીશાહે સીલ્લાને રસતમ સાથ અદરાવાની એકદમ રત્ન આપી. હીલ્લા તેથી નારાજ થઇ, જેમ જેમ ધનજીશાહ સાથ

છકર કરવા લાગી, તેમ તેમ તેવણુ વધારે અદેખા બનતા ગયા. અંતે વાન એટલાં સુધી વધી ગઈ કે હુજતના મારયા ધનછરાહને રસતમ સાથ સીંદલાને એક દાહડે અદરાવી, અને લગનનો દાહડોળી નક્કી કરી નાખ્યો.

સુનામાયના હરખનો પાર રહ્યો નહી. તેવણના દીલની મોહટામાં મોહટી મુરાદ જે સીંદલા જેવી દોલતમંદ વહુ મેલવવાની હતી, તે અંતે પાર પડી. રસતમે પોતાની માયનું કેહયુ કબુલ કરી, સીંદલાને પોતાની ધણીઆણી તરીકે કબુલ કીધી ખરી, પણ હજી તે હીંદલાને અંદરખાનેથી ચાહતો હતો.

લગનનો દિવસ દીવાલી પછી બેસતી ચાંદરાતનો નક્કી કીધો હતો. ધન-છરાહને એવું બી નક્કી કીધું, કે લગન થયા પછી રસતમે પોતાની મોહ-રહારને લેઈ કોઈ લાંબી મુસાફરીએ નિકળી જવું, અને લગલગ બાર માસ સુધી પુને પાકું ફરવું નહી.

સીંદલાના લગનની વાત ધનછરાહને મોહડેથી સાંભળી હીંદલા ધણીજ દલગીર થઈ ગઈ.

‘એટલાં જલદી લગન કીધાં?’ હીંદલાએ નાસીપાસીભરીએ અવાજે ધનછરાહને પુછ્યું. ‘ચોમાસું તો બેસી ચુક્યું, અને દીવાલીને કંઈ ધણે વખત રહ્યો નથી?’

ધનછરાહે હીંદલાની નાસીપાસી જોઈ જવાબ દીધો.

‘ધીલ કરવાની શું જરૂર છે.’

હીંદલા પાછી ગુપચુપ થઈ ગઈ. તે શું કેહ ? સીંદલાના લગન વચ્ચે તે કેવી રીતે પડી શકે ?

એકજ ઇલાજ હીંદલાને આવે સમે મુજ પડ્યો, અને તે એજ કે ધનછરાહને પોતાના ખરા ભેદથી જણાવતા કરવા, અને રસતમનું પાપ ખડકવામાં તેવણની મદદ લેવી. પણ તેમ કરવું તેણીને દાહપણભર્યું લાગ્યું નહી. પોતાના ધણીનો સ્વભાવ અને તેવણની ખદલાયલી ચાલચલન જોઈ, તેવણ તેણીના વિચારને કદાચ હસી કાઢડશે, અને જેમ પેસુ પેન્ટરે તેણીને રસતમ વિશે શક દેખાડ્યો હતો, તેમ ધનછરાહની તેણીની મુરખાઈ સાંભળી તેણીને ઠપકો આપશે, એમ સમજી હીંદલાએ પોતાના ધણીને પોતાનો ભેદ જણાવી દેવાનો વિચાર ફેરવી નાખ્યો, અને કોઈબી જોખમે પોતેજ એકલે હાથે એ કાંમતું સેવટ લાવવું, એવા ઠેડાવ ઉપર આવી.

સીંદલાના લગનનો દિવસ નક્કી કીધો પછી, ધનછરાહ કાગને ડોલે તે દિવસની રાહ બેતા બેઠા, સખબ તેવણે નક્કી માન્યું કે, સીંદલાને લેઈ રસતમ કોઈ લાંબી મુસાફરીએ નિકળી જશે, એટલે હીંદલા જરૂર તેવણને ચાહશે !

પ્રકરણ ૨૧ મું.

—:૦:—

હીલ્લાનો નવો હિમાયતી.

હીલ્લા કોઈ નવા ઠેડાવ ઉપર આવી. હવે તે જુદીજ રીતે કાંમ લેવા લાગી.

બમનશાહ બંગાલી જેવણુ આજ વરશેા થયાં પોતાની લથડતી તંનદરેસ્તીને લીધે કુંજરા અને ખરીએલ બની ગયા હતા, તેવણુ ધન-જશાહનાં ધણીઆણી તરફ દીકરી સમાન વાહલથી જોવા લાગ્યા હતા.

હીલ્લાને પેહલવેહથી જોયા પછી બમનશાહનું અરધું દુઃખ દરેક થાઈ ગયું હોય, એમ તેવણુને લાગ્યું. પારબતી છોડી હીલ્લા મુંબઈ જતી રેહી છે, અને તે હવે પાછી ફરનાર નથી, એવી ખબર જ્યારે બમનશાહે જાણી, ત્યારે તેવણુ ઘણાજ દલગીર થયા હતા. પણ જ્યારે તેજ હીલ્લા ધી લીલીવાલા ધનજશાહની ધણીઆણી ઘઘને પાછી પુને આવી તેવણુની પડોસમાંજ વસી છે, એમ જાણતાંજ તેવણુનાં આંગમાં જાણે નવું લોહી આવ્યું હોય, એવા તેવણુ દેખાવા લાગ્યા.

પણ ધના અને ગુફીની આંખોથી એ કેમ દેખી-શકાય ! હીલ્લા, બમનશાહ કાકા આગલ આવી રોજ કલાકના કલાક ખેસી વાતો કરે, અને બમનશાહ હીલ્લાને હાથ પકડી. પોતાના મરનાર દોસ્ત વીકાજ તાલેવંતાને યાદ કરી પોતાની આંખમાંથી ખોર ખોર જેવાં આંસુ પાડે, એ સમયે આ એકલપેતી છોકરી-ઓથી કેમ સાંખી શકાય ! ધનાએ હીલ્લાને ઘણાંખી અપમાન કીધાં, અને ગુફીએ અસેમસે ઘણુંખી તેણીને કેહી સંભલાવ્યું, પણ હીલ્લાએ બમનશાહનો પીછો મુક્યોજ નહી.

હીલ્લાની હાજરી બમનશાહની તબીયત ઉપર કાંઈ અબજેબ અસ કરતી હતી, અને તેટલાં માટેજ બમનશાહે ગુફી અને ધનાને ખાસ તાકીદ કીધી હતી, કે દરરોજ સાંજના ચાર વાગ્યા પછી, હીલ્લાને તેડી લાવવા સાડ તેવણુની ગાડી ‘લીલીમા’ મોકલી આપવી. બમનશાહના એ હુકમથી ખલકતુમામા હીલ્લા તેમજ ધનજશાહ કોઈખી વખતે આવતાં જતાં હતાં.

હીલ્લાને ખલકતુમામા આવવા જવાનો આવી રીતનો હક મલ્યા પછી, ગુફી અને ધનાના પેટમાં ઉદરડાં દોડવા લાગ્યાં. તે લોકની ફીકરમાં ફિકર એ હતી, કે રખે બમનશાહ હીલ્લાને, વીકાજ તાલેવંતાની છોકરી સમજી, પોતાની બધી દોલત આપી જાય. બમનશાહને ઉંઘાં ચતાં સમજવી રસતમને પુનેથી બાહાર કાઢી, હવે તે લોક પસ્તાવા લાગ્યા, સખખ, બમનશાહની દોલત જો રસતમને મલે, તો ગુફી તેમજ ધનાનો કાંઈખી લાભ સચવાય, એવી તે લોક હવે આશા કરવા લાગ્યાં. પણ આએ અરદેશર

અરધાની હીલ્લાને જો અમનશાહ પોતાની દોલત આપે, તો જરૂર સરવે જન રખડી જાય, એમ તે લોક ધારતાં હતાં.

અમનશાહને સેહજબી વેહમ હીલ્લાના ખોટાં નામ વાસ્તે મયો નહી. વીકાજ તાલેવંતાના ચેહરા સાથ તેણીનો ચેહરો મલતો. જોઈ, તેવણુ ફક્ત અજબ યાદ કુદરતની કારીગરીનાં વખાન કરવા લાગ્યા, અને હીલ્લાની સીકલ જોઈ પોતાની જાંઘીના આગલા બનાવોને પાછા યાદ કરી, વીકાજ અને પોતા વચ્ચે ખાઝેલી દોસ્તીનો હેવાલ અને હકિકત કોઈ કોઈ વાર હીલ્લાને લંબાણથી સાંભલાવી તેવણુ મનમાં મોજ મેલવતા હતા.

હીલ્લા તે હેવાલ અને હકિકત હિંમત રાખી ધ્યાનથી સાંભલતી હતી, બાજે વખત તે દલગીર થતી, અને બાજે વખત તે પોતાની આંખમાં આંસુ લાવી રડતી હતી.

‘ના રડ, દીકરા ના રડ’ પોતાની હકિકત સાંભલી હીલ્લાને રડતી જોઈ અમનશાહે કેહયું. ‘મારા દુઃખથી તું દુઃખી ના થા. વીકાજ તાલેવંતાની સીકલ તારા જેવીજ હતી. હજી મારી પાસે તેની એક સખી છે. હીલ્લા, તે સખી હું તુંને ભેટ કરશ. આજે વીકાજ જો જવતો હોતે, તો તેની ઉંમર સીતેર વરસની હોતે. તેનો ચેહરો ને તારો ચેહરો આખાદ મલતો આવેજ. તે સખી હું મારા વીલમાં તારા નામ ઉપર કરી જવરા. જો કે તેની કિંમત કંઈ ઘણી મોહટી નથી, પણ મને તે સખી ધૂણીજ પ્યારી છે. દીકરા હીલ્લા, તું જો ગરીબ હોતે, તો હું તુંને કંઈ પછસા આપી જતે, પણ તું એક માતખર ધણીની ધણીઆણી છે, એટલે હું વધારે શું કેહું? વલી મેં મારા પછસાની વેંહચણી બધી કરી નાખીછ, ને મારે માથે એક બીજી ગમભીર ફરજ બળવવાની હોવાથી, હું દીકરા હીલ્લા તારે સાડ કંઈથી વધારે કરી શકું એમ નથી.’

ઉંઘી ખોપરીવાલી ગુલી અને ધના અમનશાહના બોલવાની મતલબ જુદીજ સમજ્યાં. કાકાને મોહરથી આવે સજીનો સાંભલી તે લોક ખુશી થયાં, અને હીલ્લાને એમ ખાહરો ખાહરથી અમનશાહે ઉડાવેલી સમજ, નિરાંતે ખેસી તે લોક વાત સાંભલવા લાગ્યાં.

તેમજ અમનશાહના બોલવાની મતલબ હીલ્લાબી જુદીજ સમજ. તે અમનશાહને બોલતાં સાંભલી મનમાં બોલી: ‘નખખોદ, જે ગમભીર ફરજ બળવવા એવણુ એટલા ધનતેભર દેખાયછ, તે રખે રસ્તમ સાથાને પોતાનો વારસ ઠેડવવા બાબેનીજ ફરજ હોય.’

* * * *

દાહડા પાણીના રેખા મીસાલ નિકલી ગયા.

પુનાની ‘સીઝન’ પુરી થઈ, અને તે ‘સીઝન’ના પુરાં થવા સાથ, ચોમાસુબી પુરૂ થવા આવ્યું, પણ હજી હીલ્લા રસતમને ગુનેહગાર ઠેડવવા

માટે કાંઈથી પુરાવો મેલવી શકી નહીં. સીલ્લાના લગનનો દાહટોળી નજ-
દીક આવતો થયો. લગનની તબયારીઓ ધનજીશાહે આગમજથી કરવા
માંડી. મુ'બહથી સીલ્લાને સાડા ધનજીશાહે ખાસ નવા નવા રંગની
સાડીઓ, અને કસબી કોરો મંગાવી. વહી પોલકા અને બુટ, તથા લેસ
અને રીબન સીલ્લાની મરજી પ્રમાણે આવી લાગ્યાં, અને એ સઘલી ધામ-
ધુમ ભેધ, હીલ્લા પોતાની નિરાશતા ઉપર અફસોસ કરી, પેસુ પેન્ટરે
કેહલા બોલોને ચાદ કરવા લાગી.

હીલ્લાએ આવે સમે પેસુની મદદ અને સલ્લાહ લેવાનો પાછો
વિચાર કરી, તેની ઉપર નીચલું કાગળ લખ્યું.

સપ્ટેમ્બર ૩૦ મી ૧૮૯-

ધી લીલી.

પુના.

સદા મેહરબાન બાહજ પેસુબા,

મને ઉમેદ છે, કે તમે મુ'બહમાં સારી સુખાકારી ભોગવતા હશે,
તેમજ મીઠાંમાસીની તબીયતથી સારી હશે.

બાહ પેસુબા, આજે મને તમારા બોલેલા બોલ ચાદ આવે છે. પુને
આવ્યા પછી હું ધારતી હતી, કે માફં ધારેલું કામ હું સેહલાઈથી બનવી
શકશ, પણ હજી હું કાંઈ કરી શકી નથી. રૂસતમ સત્થો પુનામાં છે. તે
મારી નજરની સાંમે રોજ ફરે છે. પણ મારાથી કાંઈ બની શકતું નથી.
હું શું કરું? સપ્ટેમ્બર મહીનો પુરો થયો, અને અકટોબર ચાલુ થશે.
દીવાળીની આવી લાગી, અને અંતે સીલ્લા રૂસતમને પરણી જશે. બમન-
શાહની સીકના સીક ચાલ્યા કરે છે. તેવણની તબીયતનો બીલકુલ ભરસો
નથી, અને મને લાગેછ, કે રૂસતમના નામ ઉપર તેવણ બધી દોલત કરી
જશે. હવે કેમ કામ કરવું, તેના વિચારમાં હું પડીછ. વાસ્તે બાહ પેસુબા.
કાંઈથી કરી તમે થોડા દાહડા હીયાં આવી નહો. તમારી મદદ અને
સલ્લાહની મને ઘણીજ જરૂર છે. તમે આવશો તો માફં કામ જરૂર
સુધરશે, એમ હું ધારુંછ.

થોડે લખવે ઘણું કરી નહીં.

લા. વાહલા બાહ

હું હું

તમારી દુવાગીર બેદન

હીલ્લા ધનજીશાહ સોલીસીટર.

એજ કાગળ સાથે હીલ્લાએ એક બીજું કાગળ મીઠાંમાસી ઉપર
પોતાવે ત્યાં પુને મહેમાન તરીકે આવવાને લખ્યું.

ધનજીશાહ ધારતા હતા, અને રૂક્તમ વિચારતો હતો. તેમ અગાળે હીલ્લા પછસાનેજ પુંજનારી હતે, અને ધનજીશાહ સાથે તેણીએ પછસા ખાતરજ લગન કીધાં હતા, તો ગ્રીબીમાં વલગી રેહ્યાં પોતાના આગલા દોસ્તોને હીલ્લા આજે પોતાની લવંગરીમાં જરૂર ભૂલી જતા.

મુંબઈમાં ચોમાસું હજી બરોબર પુરું થયેલું નહીં હોવાથી, પેસુબાની નાટક કંપની શનિવાર સિવાયના સરવે બીજા ખેલે. ખાલી બાંક અને ખુરસીઓ આગલ કરવી હોવાથી, પેસુબાએ બેજનજી લમલમને સમજાવી એક માસની રજા માગી, મીઠાંમાસી સાથે તે પુને નિકળી ગયા, અને એ બંને માય દીકરાંને હીલ્લાએ પોતાને ત્યાં ખરાં દીલથી આવકાર દઈ ધી લીલીમાં ઉતારે આવ્યા.

હીલ્લાએ પેહલેજ વિશે ખાનગીમાં પોતાની સરવે હકિકતો જણાવી કેહ્યું. એ કામ રૂક્તમનુંજ છે, અને એ તેજ રાખસ એ રૂક્તમ હોય, તો સીલ્લાની સાથે પરજીવા તે બીલકુલ નાલાયક છે. બમન-શાહ એકાએક મરી નય એવી હાલતમાં છે, અને હજી સુધી હું કંઈ કરી શકી નથી પેસુબા.

લાંબી વાતચીત હીલ્લા સાથે કીધા પછી, સેવટે રૂક્તમને ઉંઘાડો પાડવામાં પેસુબાએ હીલ્લાને પોતાની મદદ આપવાની કબુલાત આપી. તેજ દિવસે સાંજના રૂક્તમબા રાખેતા પ્રમાણે સીલ્લાને ધી લીલીમાં મળવા આવ્યા ત્યારે હીલ્લાએ પેસુબા સાથે તેની ચોલખાંણ કસીવી.

તે દાહડે રાત્રે પેસુબા, રૂક્તમ સાથે ઠીક વાનમાં ઉતરી પડયા. બંને જન પેન્ટર હોવાથી પોત પોતાના ખંધાની વાતચીતમાં તે લોક ને ઠીક ગમત પડી. અધુરાંમાં પુરું પોહચેલા પેસુબાએ ટપ્પલ ઉપર રૂક્તમને જરા વધારે, બપ્ખો પાછ તેને લઠર-પટર બનાવી આગલ પાછલની વાત કાઢડી, અને તે કેટલાં અને કેવાં ઉંડા પાણીમાં ફરતો હતો, તેની મજૂરી કરી ચીધી.

‘કેમ પેસુબા, ગજ રાતની વાતચીત ઉપરથી તમે શું અટકલ કીધી?’ હીલ્લાએ બીજે દિવસે સહવારના પેસુને પુછ્યું.

‘રૂક્તમ ધણેજ ખટો, ને બાહોરા પોરીયો છે હીલ્લા.’ પેસુબાએ પોતાનો અનુભવ કહયો. ‘એ રાખસની હાલ કેવી ચાલચલણ છે, ‘ને હાલ એ શું કરેછે, તે ઉપર બારીક નજર રાખવાથી કંઈ શુકરવાર થનાર નથી. પણ એની ચાલચલણ અગાઉ કેવી હતી, ‘ને અગાઉ એ શું કરતો’તો, ‘ને એના સોબતીઓ કેવા હતા, તે શોધી કાઢડવું’ બેઠાં. હીલ્લા. તમે કોઈ દાહડે એના ‘રુદ્ડીયો’મા ગીયાંતાં?’

‘હા,’ હીલ્લાએ તુરત જવાબ દીધો. ‘પારબતીમાં એના ‘રુદ્ડીયો’ છે. ત્યાં હું ધણી વખત બેઠાં.’

‘ત્યારે આને બપોરના આપણ સીંદલાને લેઈ એનો ‘રુદ્રીયો’ જેવા પારખતી જમ્યો.’ પેસુએ હીંદલા સાથે મસલત કીધી. ‘હું’ એની આગલી ચાલચલણનો લેઈ એને ચીતારેલા ચીતારે ઉપરથી કદાચ મેલવી શકસ. એક ચીતારે પોતાના ચીતારમાં પોતાના દીલનો ગુપ્ત લેઈ આપોઆપ વગર પુછવે ખુલ્લો કરેછા કાંઈબી રીતે રસતમનો ‘રુદ્રીયો’ હું’ જેવા માગુછ હીંદલા.’

‘એમાં કંઈ મુશકેલી નથી.’ હીંદલા બોલી. ‘સીંદલા તો પારખતીમા ખુશીથી આવવા તક્યાર થશે. હું’ મારી લેન્ડો ગાડી જોડવાનો બે વાગે હુકમ આપું છું.’

મકરણ ૨૨ મું.

—:૦:—

પીળાં ચામડાંનો પોટ ફાલીયો.

છાંડાવાલી છાકરીને પોતાની વહુ કરવાની નેમમાં સુનામાય અંતે ફાવેલાં હોવાથી, હાલ તુરત તેવણ હીંદલાને તાહડી મીઠીજ રાખતાં હતાં, સખબ સીંદલા હજી હીંદલાના ‘ચાન્’માં હશે, એમ તેવણ ધારતાં હતાં.

સીંદલાને સુનામાય કાંઈ ઓછી ચાહતાં નહીં હતાં. પણ ખરું પુછાવો, તો સુનામાય સીંદલાના કરતાં સીંદલાના પછસાને વધારે ચાહતાં હતાં.

હીંદલાની ઠરખાસ્ત ઉપરથી રસતમનો ‘રુદ્રીયો’ પેસુબાને દેખાડવાતું સીંદલાએ તુરતજ પોતાને માથે લીધું. હીંદલાએ પોતાની ગાડી જોડાવી, અને સીંદલા પોતાના વાહલા ‘રૂસી’ (કારણકે સીંદલા અદરાયા પછી રસતમબાને ‘રૂસી’ના લાડકા નામથી તે બોલાવતી હતી.) નો ‘રુદ્રીયો’ દેખાડવા માટે હરખાતી મલકાતી અને જલકાતી, હીંદલા અને પેસુબાને પોતાની સાથે લઈ પારખતી આવી.

સીંદલાને સાસરે આવેલી જોઈ સુનામાય ઓવરાઈ પોવરાઈ થોડાં થોડાં થઈ જવા લાગ્યાં, અને હીંદલાને પણ નામને ખાતર માન અકરામ આપવાની આનાકાની સાથે તેવણને ફરજ પડી.

સીંદલાએ પેસુબા સાથે સુનામાયની ઓલખ કરાવ્યા બાદ, હીંદલા અને પેસુબાને રસતમનો ‘રુદ્રીયો’ દેખાડવા, સીંદલા માલ ઉપર પોતા સાથે લેઈ ગઈ.

હીંદલાને આવેલી જોઈ રસતમ મનમાં ઘણેજ ખુશી થયો, અને સીંદલાની ફરમાસ ઉપરથી તેણે પોતાનો ‘રુદ્રીયો,’ પેસુબાને દેખાડવાની જરૂર આનામની કીધી નહીં.

‘મારું કામ કમલ તાલુને પસંદ નહીં પડશે મીઠું પેસુબા.’ રૂસલમ જોલ્યો. ‘મલમલીનનો મેહલ, અને અદુરમનો મોહ, હરિશ્ચંદ્ર વામણી દરબાર, પાણીનાં ધોધ, અને જંગલના મરાઓ જેવું કામ કમલ આતાશમાં કાંઈથી હોય ?’

‘નાટકના પસા આતાશમાં મરવેલો વધારે ધ્યાન દેવો.’ પસાએ કહ્યું. ઉપર આપવું પડેછ.’ પેસુબા જોલ્યો.

‘આમે મારા ‘ફરીની ધોલણ’ નેહ કે પેસુબા ?’ સીલ્લાએ જોઈ પૂછ્યું. દેખાડવા પેસુબાને ઉકમાઈથી જોવાડ્યો.

પેસુબા અને હીલ્લા, ‘ફરીતમની ધોલણને’ નેવા મનાં, અને હીલ્લા તે ધોલણને નેહ જોલ્યો:

‘એ ધોલણના માયા ઉપર કપડાંનો ગાંડડો નેચો કે ? નેચે કમલ હાથે કરીને એ કપડાં કચકી લેઈએ ?’

‘આમે અપવિત્ર થાએલી સતી !’ રૂસલમ ધોલણના પીકચરપટ્ટી પેસુબાનું ધ્યાન ખસેડવાની હિંમત કરી જોલ્યો.

‘એ આમે કોણ ?’ પેસુબાએ ખીલું એક પીકચર નેહ પ્રશ્ન.

‘એ તો ઉઘન કેનવાસવાલા દોરાછ, અને ત્રીને મારની પીલાઈ, સીલ્લા પીકચર હેઠલ લખેલી લાઇન વાંચી જોલી.

‘ઉઘન કેનવાસવાલા દોરાછ ?’ પેસુબાએ સવાલ કીધો.

‘હાં. ઉઘન કેનવાસવાલો દોરો.’ રૂસલમે ખુલાસો કીધો. ‘હું બહારના સુધારાવાલાં બહારાંએને ફેરતની ફીરીઆરી અટ્ટ ઉપાર પીરમાર કરતાર કપડોનો વપારી ! આમે પાસે ઉભેલી જાકરી તે તેનું ઘરમ ! ત્રીને મારની ‘પીલાઈ !’ નેચું કેની ઉપાર માંગવા માટે કેવા કાલાવાલા કરેછ હો ! ફીપા એકનો માલ ઉપાર આપી ચાર લેવાની કબુલત કરેછ.’

‘પણ આમે નેચા કે ? આમે અંસડીઆથી ઉતના રંગ કેવા મનેલો દુરથી દેખાયછ તે ?’ સીલ્લા જોલી. ‘ને આમે પેહ પીકચર નેચું કે ?’

‘એ શું છે બલી ?’ પેસુબાએ નજર ફેરવી ખીલ તરફ નેહ પ્રશ્ન.

‘ઘરમ હમ !’ રૂસલમે જવાબ કીધો. ‘એ પીકચરનું નામ મે ‘ઘરમ હમ આપીયું છે !’

‘ઘરમ હમ એટલે કે પગે માછલાં મારી મોહડે સમ પુકારે તે ?’ હીલ્લાએ અનકા કીધા.

‘એ બધાં પીકચરો કરતાં, તમે ‘લેન્ડસ્કેપ’ ઉપર એ મેહલવ લેવા, તો વધારે સાર.’ પેસુબાએ કહેયું. ‘હું નહીં ધારતો કે તમે ‘લેન્ડસ્કેપ’ આતારતા હોશો ફરીતમના.’

‘મે બહો વખત ‘લેન્ડસ્કેપ’ આતારતા છું.’ રૂસલમે જવાબ કીધો. ‘મારે કાલના કેટલાક વસુના મે કહ્યું બધવી શરેવારો આતો મેલા મે

આમડાંના 'પોર્ટફોલીયા'માંથી પેલા કાફા ચામડાંવાલામાંથી ફેટલાક નમુના તપ્પને જરૂર પડે પડવા નિકળ્યો. પેલા પોલા ચામડાંવાલો 'પોર્ટફોલીયા' નહીં હતાં તેમણે મારાં ખાતમી જીવારે 'એ ખાતમી નેધિ છે.'

ફસતમના કાળાં અને પીળાં ચામડાંના બંને પોર્ટફોલીયા એક પરકા-ની મજબૂતે જોડાના અનામી ટબલ ઉપર પડેલા હતા. હીલ્લા અને પેસુબા, તથા સીલ્લા અને ફસતમ કાળાં ચામડાંવાલા પોર્ટફોલીયામાંથી ચીતારે કાઢી જેવા લાગ્યાં, જીવામાં બંધલાનાં કમપાઉન્ડની બાહાર એક મહારી વાંદરાંનો ખેલ કરવા આવી લાગ્યાં.

પેસુબાને મન આ મહારીને જાણે ફરેસ્તાએ મોકલ્યો હતો! અત્યાર સુધી ફસતમના 'સ્ટુડીયો'માં ચલાવેલી તપાસ ઉપરથી પેસુબા ધણેજ ના-સીપાસે થઈ ગયો હતો, સખળ તેની મજૂરી પ્રમાણે ફસતમની જાંઘીના આગલા બનાવે સાથ તાલુકો રાખે, એવો એકબી ચીતાર હજી પેસુબાને હાથ લાગ્યો નહીં હતો. પેસુબાની નાસીપાસીનો પાર ફેડ્યો નહીં. ફસતમે પોતાના કાળાં ચામડાંવાલા પોર્ટફોલીયા માહેલા ચીતારો જેવાની રત્ન આપી, પીળાં ચામડાંવાલા પોર્ટફોલીયાની અંદરના ચીતારોને ખાતમી જ-હાંબાથી, પેસુબા વધારે ચક્રમંદ થયો. પણ ફસતમે તથા સીલ્લા તેની આગલ ઉભેલાં હોવાથી, પેસુબા પીળાં ચામડાંવાલા પોર્ટફોલીયાને હાથ લગાડી ચક્ર્યો નહીં, એવામાં મહારીનું રસ્તા ઉપર આવવું થયાથી, સી-લ્લાને આ ચીતાર જેવાના કરતાં, વાંદરાંનો તમાશો જેવાનું વધારે પસંદ પડ્યું, અને મહારીના ઘોલકાંનો અવાજ સાંભલતાંજ તે બારી આગળ ફેડી ગઈ, અને ફસતમે પણ તેણીએ પોતાની આગળ બેસાવી લીધી.

મહારીએ દેવજી ધસારીયા અને રતન વહુની નકલ ભજવી બતાવવા પોતાના વાંદર—ખેલાડીએને કંપડાં પેહડાવીને ખેલની શરૂઆત કીધી, અને તેજ વખતે ફસતમે તથા સીલ્લાને, પોતાથી દુર, બારી આગળ ઉભેલાં જોઈ, પેસુબાએ એક જબરી હિમતથી જોખમ ભર્યું પગલું ભર્યું.

એ પગલું શું હતું!

પેલો પીળાં ચામડાંવાલો ખાતમી પોર્ટફોલીયા પેસુબાએ ઝટપટ તેજ વખતે હંધાડ્યો, અને તેમાંથી ફસતમના ખાતમી ચીતારની એક ચોપડી કાઢી, તે ઝડપથી તપાસવા લાગ્યો.

પેસુબાએ તેમાં ધણા પીકચરો વપાસી લેયાં, પણ તેણે કાંઈબી શોધી કાઢ્યું નહીં.

'લટીફ મેગમ'—અમીર જન, પેસુબા તે ચોપડી માહેલા પીકચરો નીચે લખેલાં નામો વાંચી મનમાં બડબડવા લાગ્યો: 'મોતીજન, ફુસેની, મીસ મેરી ફેનજન, પારસી ચડમ નાટકકાર! જમીલા. વાહ! આણે તો બધી ફુગળની નકલવાળીએ છે! પેહડાંની નકલની અમીરજન પડેલ. વાહ! મોઢ્યો!

આએ શું ? ગેયટી ડીએટર ! રાત્રીના ઠાવર, ચતનો દેખાવ ! ! યુનીવર્સીટી ચારડન ! આ બધા ચીતારો ઉપરથી એવું માલમ પડે છે હીલ્લા, કે રસતમને નાટકનો ધણેજ શોખ હોવો જોઈએ. અરે પણ સખર સખર ! ! પેસુબા પોતાની તપાસ ચલાવતાં એકાએક અટકી પડી જાયો.

‘કેમ પેસુબા ?’ હીલ્લાએ ધીમે અવાજે પુછ્યું.

‘આપણે જળરી કુલ ખાધી.’ પેસુ જાયો.

‘અરે પણ તમે જલદી કરોની.’ હીલ્લા ખારી તરફ જોઈ જાયો. ‘પેલો આવી જશે તો—

‘આએ ચીતારો કાંઈ રસતમના નથી ! !’ પેસુ જાયો. ‘એ તો કોઈ બીજાએ ચીતારેલા હોય એમ લાગે છે.’

‘એના નહીં તો બીજા કોણના ?’ હીલ્લાએ પુછ્યું.

‘એના તો નથીજ.’ પેસુ જાયો. ‘લટીફ-હુસેની, અને મેરી ફેનટન-વાલાં પીકચરોની હેઠલ રસતમે પોતાનું નામ ખુલ્લા કરી લખેલું છે. એ ચીતાર બીજા ચીતાર કરતાં સારા છે ખરા, પણ આએ બીજા ચીતારોની હેઠલ રસતમ નામને બદલે કોઈ બીજાનું નામ છે; અને તેથી એક ‘મેનો નામ’ અને P. છે ! ! !’

‘શું S (એસ) અને P. (પી)’ હીલ્લા ચમકીને જાયો. ‘સોરાબ પઠાન ! ! S (એસ) અને P. (પી) એ બે હરફો મારા બાપના જેવાં કાગળમાં જે રાખસનું નામ લખાયલું છે, તેના નામના પેલલાં હરફો છે. જલદી કરો પેસુબા. પેલો આવી જશે તો બધી મેહનત—

દેવજી ધસારયા અને રતની વહુનો વાંદર ખેલ કોટલી રમુજ આપતો હતો, કે સીલ્લા અને રસતમનું ધ્યાન તે બેવામાં બીલકુલ ચૂંટાઈ ગયું હતું, અને હીલ્લા અને પેસુબા વિશે રસતમને સેહજબી ધ્યાન નહીં રહેવાથી, પેસુબાએ પોતાની તપાસનું કાંમ આગલ ચલાવ્યું.

‘એ આએ કોણ ?’ પેસુ એક પીકચર જોઈ તેની નીચે લખેલો લેખ વાંચવા લાગ્યો. ‘મીસ મેરી ફેનટન ! પારસી મઠમ નાટકકાર પારસજીના લેખાસમાં. સોરાબ પઠાણ મુબલ વાં ૩૧ મી મારચ ૧૮૯—આ કાગળ તમારી પાસે રાખો હીલ્લા.’ પેસુએ જરાબી આનાકાની કીધા વગર પેલી ચોપડીમાંથી તે ચીતારવાલું કાગળ ફાડી હીલ્લાને આપ્યું. ‘જેજ તે સખસ છે. S. P. તે સોરાબ પઠાનજ. ૧૮૯—સાલમાં એ કરાંચીમાં નહીં, પણ મુબલમાં હતો, એમ આ ચીતાર ઉપરથી આપણુ સાબિત કરી શક્યું.’

પેસુએ તે પીકચર ચોપડીમાંથી ફાડી કાઢ્યું, અને હીલ્લાએ તે પીકચર પેસુ પાસથી લેઈ, ૩૮ પોતાનાં બહીઆનની નીચે સંતાડી દઈ કહ્યું ‘બીજું કંઈ મલરો પેસુબા ! જરા આગલ જુવો !’

હીલ્લાના કેહવા આગમજ પેસુએ તે ચોપડીના પાનાં ફેરવવા માંડ્યાં,

અને એ બીજા બીજા બીજા તે બધા પાસે.

એ ચીતારમાં એક નાહનાં જેવા ચીતારમાં એક ટુંબસની ઉપર બે પારસીઓને સામાસામાં બેસી પાસા ફેંકતા ચીતારમાં હતા. એકનો ચેહરો સેહજ ઠંકાઈ ગયેલો હતો, અને બીજાને એ મોટી હંભરનો હતો, તે કાંઈ ત્રીજા પારસી સાથે મસલત કરી પાસા ફેંકતો હોય, એમ જણાતો હતો. ટુંબસ ઉપર એક સલગેલું શેષ, એન્ડી અને સોડાની બાટલી, અને ટુંબસ પર તથા ઘોડાકે રૂપીયા પડેલા હતા.

આ ત્રીજા પારસીનો ચેહરો જોતાં જ હીલ્લાએ તુરત જ તેને પીછાપડ્યો. તે કાંઈ જ નહીં પણ પેલા ભરૂચા-પારસી, જેણે હીલ્લાને પોતાના બાપને મુઠી એકલી ઘેર જવા સાડ સમજવું હતું, તે હતો.

‘મુંબઈ તા. ૧૬ મી મે ૧૮૯— સિરાજ પઠાન.’ પેસુ ચીતારની હેઠલ લખેલો લેખ વાંચી મનમાં બોલ્યો. ‘વીકાજ તાલેવંતા ૧૮૯--ના મે માસમાં ગુજર્યા હતો, અને ત્યાર પછી આ ચીતાર ચીતારેલો છે, એમ સમજીત થાય છે.’

હીલ્લાએ આ ચીતારમાં પોતાના બાપની સીકલનું મલતાપણુ તપાસી પોતાની ખાતરી કીધી. આ ચીતારની પેસુએ રસતમની ચોપડીમાંથી તેજ વખતે ફાડી હીલ્લાએ સવાધાન કીધો, અને તેજ વખતે હીલ્લાએ પોતાના બાપના નીચે તે ચીતારની કુપાલી દીધો.

રસતમ દેવજી ધસારીયાની રમુજમાંથી હજી ફારજ થયે નહીં હતો. પેસુનાએ પોતાં આમડાંવાલો પોટ ફેલાવેલા અંધ કરી તેની અસલ જગ્યા ઉપર મુકી દીધો, અને હીલ્લા કાંઈ નંજુતી નહીં હોય તેવું કાલ ઘાલી રીલ્લા આમજ બાંધી હતી.

મકરંધ ૨૩ મું.

પેસુ પેસુએ કાંઈ નથી વાત બાળી.

‘હાં હું આજ ‘ને આજ ખલકુમા બહુ પેસુબા.’

‘શું કરવા?’

‘આ બે ચીતારો બમનશાહને દેખાડો, ‘સતતમને ઉઘાડો પાડવા.’

‘સતતમને ઉઘાડો પાડવા બેઠેલી સામેલી પુસ્તી નથી હીલવા.’ પેસુએ કહેયું. ‘બમનશાહ આ ચીતારો બેઠેલ સતતમને ગુનેહગાર ઠેડવવા બે. આ કહેરો તો પછી?’

‘તો મારા મરનાર બાપને હાથનું લખેલું કાગળ, હું તેવણને દેખાડશ.’ હીલવા બાળી.

‘તે કાગળમાં મરનાર વીકળ તાલિયંબા, સોરાળ પહાંનું નામ લખેલું! સતતમ સત્યાને સાફ તેવણ કાંઈની લખતા નથી.’ પેસુએ જવાબ દીધો.

‘ને આએ ચીતારોની નીચે સોરાળ પહાંનું સહી છે!’ હીલવાએ તકરાર દીધી. ‘ને એ ચીતારો સતતમના પોર્ટફોલીમાંથી નિકળીશો!’

સતતમ સત્યાને તેવણ ગુનેહગાર ઠેડવી શકે નહીં. પેસુએ હજાર લેઈ કહેયું. ‘સતતમ કહેરો, કે એ ચીતારો વિશે હું કંઈબધે બાળતો નથી, તો પછી? બેઠન હીલવા, હું ઉતાવળી ત્યાં થા. હજી સતતમને પુરેપુરો ઉઘાડો પાડવા બેઠેલી સામેલી તે મેલવી નથી.’

આએ વાતચીત મારબતીમાંથી પાછાં કર્યા પછી હીલવા અને પેસુ બન્ને ધી ધીથી ચા મવા લાગી.

‘પણ પેસુબા સીલવાના લગનનો દાહડો હવે નજીક આવતો! બે. આપણું વધુ સામેલીએ મેલવીએ, તે આગમળ બમનશાહ બે મરી ગયા, અથવા સીલવા સતતમ સાથે પરણી ગઈ, તો પછી? નહીં, તો પેસુબા, બમનશાહ પાસે મને જવા દે, ‘ને આએ બધી હકિકત તેવણ આગલ કહી, હું પોતે કોણ છે તે જણાવવા દે. તેવણ મારું કહેયું બોલે બોલ માનશે એવી મને આસા છે.’

પણ પેસુને ગલે એ વાત હતરી નહીં.

‘હીલવા, તે મારી મહા માંગેલ, ‘ને તે આપણા હું મુંબઈની ગુને આપણાં’ પેસુએ જવાબ દીધો. ‘વારી મરણ પ્રમાણે બે મામ કરવાનો તારો નિમ્મર હોય, તો તારે મને તેમ કરવા વા મુજબાઈ છે. મને મુંબઈની કંઈ જરૂર નથી.’

‘નહી નહી પેસુબા.’ હીલ્લાએ પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો. ‘તારી સલાહની વિશ્વ હું કંઈપણ કરવા માંગતી નથી. પણ હું એટલું જ કેહું છું, કે એ બમનશાહ—

‘આપરે સાબેલી મેલવીયે તે આગમજ બમનશાહ ને મરી નય, તો યુ’ તેનો કપકો મારે માથે તુ મુકવા માયેજ હીલ્લા ?’ પેસુ હસીને બોલી પડ્યો. ‘એ આંચ કાંઈ વખર ખાયાની મોરચી ! ‘આવ બલા, મોર પકડ મલા; એ બલાએ ભાગવા લાલો !’

હીલ્લા અને પેસુબાની આ વાર્તાઓમાં ખલલ પડી, સખખ, ધનન-શાહની બાડી તેટલાં દરવાજામાં દાખલ થઈ, અને હીલ્લા તેવણને કાંઈપણ સવાલ કરે, તે આગમજ બાડીમાંથી ઉતરતાં ધનનશાહ બોલ્યા. ‘ખલક-ગુમામ ખલશાટ ચાલી રહો છ હીલ્લા. બમનશાહની તબીયતમાં બપેર પછી એકએક બગાડ થવાથી ઠાકરોની ઠોડાઠોડ ચાલી રહી છે. હીલ્લા, બમન-શાહ ગુજરી નય તે આગમજ તુ’ તેવણને એક વખત મલી આવે, તો થાડું ?’

‘તેવણ ગુજરી નય !’ હીલ્લા અજબ થાઈ બોલી. ‘ધન, તમારી ખાતરી કે બમનશાહ એટલા જલદી મરી જશે ?’

‘હું એમ કાંઈ છું.’ ધનનશાહ ઝિરકારીથી જવાબ દીધો. ‘ઠાકરોનું એવું જ મત છે.’

‘મારે તેવણને જરૂર મલતું નેહએ.’ હીલ્લા પેસુ તરફ એધને બોલી. ‘મલુ ધન, તેવણ આયાં ગયાને બોલખેલ કે નહીં ?’

‘હા. સુખી તો ઠેકાણે છે, પણ ફક્ત ચકલીજ બોલી થતી નયછ.’ ધનનશાહ જવાબ દીધો. ‘હું હમણાં ખલકુમામાંથીજ આયો. હું આવ-તો તો, તેટલાં સીતારામ સોલીસીટરનો મેનેજંગ ક્લાક દરવાજામાં મને મલીયો.’

‘ધન, સમાઈ ત્યાં કેવી રીતે જતું થયું ?’ હીલ્લાએ અજબ થાઈ પૂછ્યું.

‘વીલ ઉપર સાક્ષી તરીકે સહી કરવા અને તેડાવીયો તો.’ ધનનશાહ બોલ્યા. ‘સીતારામ બમનશાહના જુના સોલીસીટર થાયછ. તેવણ કામમાં રોકાયલા હોવાથી તેવણનો મેનેજંગ ક્લાક રાસનઅલી આયો તો. પણ અજબ બેડું તો એ છે, કે રહી રહીને બમનશાહ પોતાનું વીલ છેક મળુને સાંજનાં કીધું.’

‘ત્યારે તો તમે નહીં જાણતા હોશો, કે તેવણ પોતાની દાલત કોણના નામ ઉપર કીધીછ ?’ હીલ્લાએ ધનને તરફી સવાલ કીધો. ‘તમે તે સંજ-લીયું હોશોની ધન ?’

‘નહીં. વીલમાં શું લખ્યું’છ, તે સાક્ષી તરીકે સહી કરનારને બચ્ચ-
વાની જરાબી જરૂર નથી.’ ધનજીશાહે કહ્યું. ‘ને તે બચ્ચવાની મેં દરકાર
કીધીબી નહીં. ફક્ત બમનશાહે પોતાને ધુજતે હાથે વીલ ઉપર પોતાની
સહી કીધી, અને મેં તેની સામે મારી સાખ કીધી.’

‘શું બમનશાહ બીજું કંઈજ બોલીયા નહીં?’

‘બમનશાહે વીલ કીધા પછી નિરાંત થઇ હોય, એમ મને લાગું.’
ધનજીશાહે કહ્યું. ‘પેલા મેનેજીંગ ક્લાર્ક ‘રોશનઅલી વીલ પોતાની સાથે
લેઇ જવા માંતો’તો, પણ બમનશાહે તે પોતાની પાસેજ રાખ્યું’છ. તેવજી
તે વીલ ફરીથી વાંચી બેઠ, પોતાની ખાતરી કરવા માંગેછ, કે તેવજીની
મતલબ પ્રમાણે તે વીલ થયું’છ કે નહીં.’

‘ધન, શું તમે કંઈજ અટકલ કરી શકતા નથી, કે વીલમાં બમનશાહે
કોણના નામ ઉપર પોતાની હોલત લખાવીછ?’ હીલ્લાએ ફરીથી સવાલ
કીધો, અને તેટલાં સીલ્લા ત્યાં આવી લાગી.

‘બમનશાહે કોણના નામ ઉપર હોલત લખી આપીછ, તેની ચીનતા
તું’ને કરવાની શું જરૂર પડી?’ ધનજીશાહે તાંણે માર્યો. ‘તેની ચીનતા
તો સીલ્લાને કરવી બેઠએ.’

‘શાની ચીનતા ધનજીશાહ?’ સીલ્લા બોલી.

‘બમનશાહની હોલતની!’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો.

‘હાજ તો.’ સીલ્લા બોલી. ‘બમનશાહની હોલત મારા રૂસીનેજ
મલવાની. ગુલ્લી ‘ને ધનાને ઘણું બે મલે, તો વરસાન મલશે. પેલા લેપડ
અલેપડ વીકાજ તાલેવંતા ગુજરી ગીયાથી હવે કોઇનોબી હક બમનશાહની
હોલત ઉપર પોંદ્યતે. હોય, તો તે મારા રૂસીને છ. પેલી દુકતીઓએ
મારા રૂસીને દુર કરવા સાફ શું શું કીધું! તેને ‘કરાંચી’ ‘ને ‘કુવેટા’
કહડાવ્યો! ત્યાં મારા રૂસીતું ‘નેવર’ ખેંચાયું! ‘મેલેરીઅલ ફીવર’ લાગુ
પડી, ‘ને તરેહવાર દુઃખ વેઠવાં પડ્યાં! પણ મંતે ફતેહ તો મારા રૂસી-
નીજ થઇ.’

‘ત્યારે રૂસતમના નામ ઉપર વીલમાં બમનશાહે પોતાની બધી હોલત
લખાવીછ નહીં ધનજીશાહ?’ હીલ્લાએ ફરીથી સવાલ કીધો.

ધનજીશાહથી હવે વધુ સાંખી નહીં શકાવાથી તેવજી ચીરડાઇને
પુછ્યું:—

‘પણ એ હોલત ‘ને રૂસતમ સાથ તું’ને શું લાગતું વલમતું’ છે, કે
એટલી બધી તું’ તેને સાફ પુછપરછ કરેછ?’

‘તે હું તમને પછી કહેવશ. પણ તમે મને પેહલાં એટલુંજ કહેવો,
કે હું રૂસતમના નામ ઉપર બમનશાહે પોતાની હોલત કીધીછ?’

‘સ્તમના કરાંચીથી પાછા ફર્યા પછી ખમનશાહે પોતાનું આગલું વીલ રદ કરી નવું વીલ કીધું, તેજ દેખાડી આપેલ, કે સ્તમના નામ ઉપર ખમનશાહે પોતાની હોલત કીધીછ.’

પેસુખાના કેહ્યા પ્રમાણે પુરેપુરી સાબિતી મથે ત્યાં સુધી ખોટી થયા વગર ખીજે ઇલાજ હીલ્લાને કાંઈખી સુજ પડયો નહી. પણ એવી રીતે હીલ્લાને ખોટી થતાં પાલવ્યું નહી. જેમ જેમ હીલ્લાની ઇન્ટેન્સીટી વધતી ગઈ, તેમ તેમ ધનજીશાહને તે ચક્રારી પડતી ગઈ. ધનજીશાહનો વેહમ દીન જતે વધતોજ ગયો, અને વેહમ વધ્યાથી તેનો સંસાર ખગડતો ગયો. અંતે ધણી ધણીઆંણી વચ્ચે જખરો કુસંપ વધી ગયો.

હીલ્લાની ખરાખી કાંઈ ઓછી નહી થઈ. રાત દહાડો એકજ ભતના વિચાર અને અંદેશમાં ગીરફતાર રેહતાં, તેણીની તબીયત જે લાંબો વખત થઈ લયડતી ચાલતી હતી, તે હવે વધારે લયડી ગઈ. તેણીનો સુંદર રૂપાલો ચેહરો ફિક્કો પડી જતો, અને તેણીનું સુંદર બદન તવાઈ જતું ધનજીશાહને માલમ પડ્યું, અને ખાજે વખત હીલ્લાને કાંઈના કલાક એકલી વિચારમાં બેઠેલી જોઈ, પોતાના સંસારની ખરબાદી થયેલી સમજી, તેવજુ મનમાં બહુજ દુખી થતા હતા.

હીલ્લાને વિચારમાં પડેલી જોઈ તેવજુ ખોલતા:—એને શું થાયછ, તેની કંઈ સમજ પડતી નથી! એ એમ કાંચ કરતી હોશે! એ એટલી દુઃખી કોણને ખાતર થતી હોશે?

પણ હીલ્લાના દુઃખનું ખરું કારણ તો ફક્ત હીલ્લાજી જણતી હતી. સીલ્લાના લગનને દાહડો નજદીક આવતો હોવાથી હીલ્લા વધારે દુઃખી થતી હતી. એ લગન અટકાવવા માટે પોતાથી બને તેટલું કરવા છતાં, ધનજીશાહ આગલ તે લાઇલાજ થઈ ગઈ, અને હવે એવી રીતે કામ લેવું તેના વિચારમાં તે પડી.

ખરાખર એક મહીનો સીલ્લાના લગનને હવે રહ્યો હતો.

એજ વિચારમાં હીલ્લા પોતાના ઓરડામાં બેઠી હતી, તેટલાં પેસુખા એકાએક દાખવ થયા.

‘કેમ પેસુખા! તું ખાહાર માંડ નયછ?’ હીલ્લાએ સવાલ કીધો.

‘હું ખાહાર જતો નથી, પણ હું ખાહારથી આયો હીલ્લા.’ પેસુખે જવાબ દીધો. ‘પેલો તારો ધનધનધારી મલીથો’તો?’

કોણ!! સ્તમ? હીલ્લા પેસુખું ખોલવું સમજી જઈ ખોલી.

‘વલી ખીનું કોણ?’ પેસુખે જવાબ દીધો. ‘પણ મેં એક તલી વાત આજે જાણીછ?’

‘નવી વાત?’ હીલ્લા ખુશ થઈ ખોલી ‘ધીમે ખોલ પેસુખા પૂછેલા

ઔરડામાં મારા ધનજીશાહ લખવા બેઠા છે તેવું સાંભળે નહીં. અરે ખુદા! આએ વાતનું ક્યારે સેવટ આવશે?’

‘હવે એ વાતનું જલ્દી સેવટ આવવું જોઈએ.’ પેસુએ મત આપ્યું. ‘એક વખત એવો હતો હીલ્લા, કે હું ગોતે તુને એ વાતથી હાથ ઢંકાવવા કેહતો’તો. આજે તે વખત બદલાયો છે. હું એ શખસને ઉંધાડો પાડવા ધણોજ ખાતી થયો છું. રસ્તમ એક ધણો ખરાબ ને જોખમભરેલો આદમી છે. પેલી નીરદોશ છાતરી સીલ્લાનું નખખોદ વલવા દેહું નહીં જોઈએ.’

‘પણ તેં નવી વાત શું જાણી પેસુખા?’

‘તુને યાદ છે, થોડા દાહડાની વાત ઉપર ધનજીશાહ એવી ખબર લાયા’તા કે, ખમનશાહે પોતાનું વીલ કીધું?’

‘હા. ખલકનુમાંમાં ગભરાટ થયો તે દાહડો.’

‘સીલ્લાખી તે વખતે ત્યાં ઉભેલી હતી નહીં?’

‘હા?’

‘તે વાત સીલ્લાએ જરૂર રસ્તમને કેહી હોશે?’

‘કેહવી તો જોઈએજ ન?’

‘હા. ‘ને રસ્તમે તે વાત જલ્દયા પછી શું કર્યું’, તે તેને શાખવવા જહું પડે, એમ હું ધારતો નથી.’

‘એટલે?’

‘એટલે એટલો!’ પેસુખાએ જવાબ દીધો. ‘સીલ્લાએ વીલની વાત રસ્તમને કેહી, ‘ને રસ્તમને જીવ ચઢપટમાં પડ્યો. તે લાગલો સીતારામ સોલીસીટરના ક્લાર્ક રોશનઅલીને મલીયો. ‘ને તેને લાલચ આપી વીલમાં શું લખીયું’ તે જાણવા—

‘પણ એ વાત તેં કેમ જાણી!’ હીલ્લા વચમાં બોલી ઉઠી.

‘કંઈ અજાણ્ય સંજોગ વચ્ચે એ વાત મેં જાણી.’ પેસુખાએ જવાબ દીધો.

‘પેસુખા, જરાખી લંબાન કીધા વગર એ વાત તેં કેમ જાણી તે મને કેહી દે.’ હીલ્લાએ કરગરી કહ્યું.

‘આજે હું સ્ટેશન ઉપર ફરવા ગયો’તો. ત્યાંથી પાછો ફરતાં મેં રસ્તમને, એક મુસલમાન સાથે રાયલ ફેમીલી હોટલમાં દાખલ થતાં જોયો.’ પેસુખાએ ટુકમાં જણાવ્યું. ‘મને શક જવાથી, હું પાછલે દરવાજે હોટલમાં દાખલ થયો, ‘ને જો ઔરડામાં રસ્તમ પેલા મુસલમાનને લેઈ બેઠો’તો, તેની પાસેના ઔરડામાં હું દાખલ થયો. હીલ્લા, લંબાન કરી હું તુને ધનતેબર કરવા માંગતો નથી. પેલો મુસલમાન તે કોઈજ નહીં, પણ સીતારામ સોલીસીટરનો ક્લાર્ક રોશનઅલી હતો, જેને ખમનશાહનું વીલ લખીયું’

‘હું. મેં તે લોકની થોડી વાત સાંભળી, ‘ને થોડી તે લોકે પછેજ ધીમે અવાજે કીધી, તે મને નહીં સંભલાય.’

‘ને રોશનઅલીએ વીલને સાફ છું કેહ્યું?’

‘તે સખુન મારે કાને પડયા નથી.’ પેસુએ કેહ્યું. ‘પણ જેટલી વાત મેં સાંભળી, તે ઉપરથી મેં નક્કી ગણત્રી કીધીછ કે—

‘કે બમનશાહનો વારસ રૂસતમ નથી.’

પ્રકરણ ૨૪ મું.

મુંબઈથી મલવા આવેલો પારસી !

મજબૂર બનાવ જે દિવસે બન્યો, તેની બીજે દિવસે ધનજીશાહે સીલ્લાના વર રૂસતમખાને લીલીમાં જમવાનું ખાસ ઇજન કીધું હતું. સખબ લગનનો દિવસ હવે નજદીક આવતો જતો હોવાથી, રૂસતમ સાથે સીલ્લાના ‘વસ્ટ’ના બાબમાં ધનજીશાહ કાંઈક ખાનગી વાત કરવા ધારતા હતા.

ધનજીશાહના ઇજનને માન આપી રૂસતમ, સાંજના ધી લીલી તરફ ફરતો ફરતો જઈ પુગ્યો. સીલ્લા તેને લેવા માટે બાગના દરવાજા ઉપર નવી સાડી પેહડી ક્યારની ઇનતેઝરીથી ઉભી હતી.

સીલ્લાની નજર રૂસતમ ઉપર પડતાંજ તેણીએ તેના ચેહરાપરથી જોઈ લીધું, કે આજે કાંઈ નવું જુનું થયું છે ખરું !

‘હલ્લો સીલ્લા!’ રૂસતમે મારકુટ ફરી હસવાનું ડાલ માલી પુછ્યું ‘કેમ ડીયર, હીયાં કાંય ઉભીછ ?’

‘તમારેજ સાફ.’ સીલ્લા રૂસતમનો હાથ પકડી બોલી. ‘તમે પાંચ વાગતે આવનાર ઉતાની રૂસી ?’

‘પાંચ ? હા. પાંચ લખીયા’તા ખરા, પણ બરાબર પાંચ વાગે અવાયું નહીં.’ રૂસતમે દરકાર વગર જવાબ દેઈ બાગમાં ચાલવા માંડ્યું.

‘આવો જમાઈજી આવો.’ પેસુબા રૂસતમ તરફ જોઈ મશકરીમાં બોલ્યો. ‘એવાજ વાયદાના સામ્યા કે ? પાંચ કેહી સાડા છ થયા તોબી જમાઈજીનું ઢેકાણું મલે નહીં ?’

‘લાઈ પેસુબા, હું દલગીર છેઉં કે મારાથી વખતસર અવાયું નહીં.’ રૂસતમે માફ માંગી કહ્યું. ‘માફ નવું પીકચર પુરું કરી નાખવાની ઉતાવલમાં વખત થઈ ગયો, તેની મને બીલકુલ ખબરબી નહીં પડી.’

પેસુ અને સીલ્લા બંને રૂસતમના ચેહરામાં અને બોલવા ચાલવામાં અબજોબ જેવો ફેરફાર જોઈ વિચારમાં પડ્યાં. સીલ્લા ઘડીમાં પેસુ તરફ

અને ધરીમાં. રૂસતમ તરફ નજર કરી અજબ થતી હતી, અને ધનજીશાહ પોતાના ઓરડામાંથી હીલ્લાને તમારો પોતાની રાખેલાની રીત પ્રમાણે છુપાઈને જોતા હતા.

‘મેં કેહ્યું તેમાં ફેર નહીં પડે.’ પેસુએ હીલ્લાના કાનમાં કુંક મારી. ‘એનો દેખાવજ કેહી આપેછ કે, એ ૥ રવાન રખડી ગીયાંછ ! બમનશાહે એના નામ ઉપર મીંદુ મુકેલું છે. એમા જરાખી શક નથી.’

‘એ કોણ ? રૂસતમખા કે ?’ ધનજીશાહ ઓરડામાંથી બહાર નીકળી બોલ્યા.

‘હાજી.’ રૂસતમે જવાબ દીધો. ‘તમારો સેવક પોતે.’

‘ઠીક ઠીક.’ ધનજીશાહે બહાર આવી રૂસતમની ખાંઠ ઉપર હાથ મુકી કહ્યું. ‘રૂસતમ. તમારી સાથ સીલ્લાના ‘ત્રસ્ટ’ સાડ મારે કંઈ ખાનગી વાત કરવીછ, વાસ્તે જમવા અગાઉ મને જરૂર મલજો.’

‘ત્રસ્ટ વીરો વાત કરવીછ ?’ ધનજીશાહની ગેરહાજરીમાં હીલ્લા તથા પેસુને સંભલાવવા રૂસતમે ખામખા સીલ્લા સાથ વાત કરવા માંડી. ‘એવાં ત્રસ્ટની મને જરાખી દરકાર નથી. બીચારા ધનજીશાહ કદાચ એમ સમજતા હોશે, કે ત્રસ્ટની વાત સાંભલી રૂસતમ ખુશી થશે. પણ તેમ સમજવામાં તેવજી બુલ કરશે. મારાં ખાંખા ઉપર હું પુરેપુરો મુજતાક છેડું સીલ્લા. જ્યાં મુધી મારી પીચી મારે તાબે છે, ત્યાં મુધી પારકાના પછસાની હું જરાખી આસા રાખતો નથી. બહરીને પછસે મોજ મારનાગ, સરસ્થાની પુંછ ઉપર ઉમેદ બાંધનારા, અને રાંઘીરાંઘ સાસુને માથે પડેલા હરામખોર જમાઈએને મારાં ફાટેલાં ખાસડાંની કીમત જેલબાળી હું ગણતો નથી ! ધનજીશાહ ત્રસ્ટને નામે મને મોટી ઉમેદ બાંધવા કેહતા હોશે, પણ રૂસતમ એટલો કમઅકલ નથી, કે બહરીને તેના પછસા ખાતર પરણી—

‘પણ રૂસી, તમે એ તમારા વિચારો ધનજીશાહને જણાવો તો વધારે સાડ.’ સીલ્લા બોલી. ‘હું તો જાણુતીખી નથી કે ‘ત્રસ્ટ’ તે શું છે, અને ત્રસ્ટ તે કેટલું છે ?’

‘ને ત્રસ્ટ હશે, તો તે કેટલું હશે સીલ્લા ?’ રૂસતમે પાછું બોલવા માંડ્યું. ‘પાંચ પંદર કે પચીસ હજાર હશે ઘણા હશે ! તો ચાલીસ પીસ-તાલીસ કે પચાસ હજાર હશે ? પણ મને તેનું શું કરવુંછ ?’

‘હુંખી તેને શું કરવાની છેડું.’ સીલ્લા રૂસતમનો વિચાર પસંદ કરી બોલી. ‘જેખી હોશે તે તમારુંજ રૂસી ?’

રૂસતમની તમામ મતલબ પોતાને એક પાકકા ધરમ ઠગમા અપામ-વાની, અને પેસુ તથા હીલ્લાની નજરમાં પ્રમાણીક દેખાવ કરવાની હોવા-થીજ, આવાં દાહપજાર્યાં બાયજી તે બખતો હતો.

‘બરાબર જ સીલ્લા. ફસતમબના વિચાર મને પસંદ છે.’ પેસુબાએ વચમાં તાપસી પુરી. ‘બહરીના પછસા ઉપર પરજુનાશઓ તો હવે જરૂર હંધાડા પડવાનાજ. રીતની લીખ જ્યારે તે લોક હવે માંખી સકતા નથી, ત્યારે તે નાપાકો હવે કોઈ છાંડાવાલી છાકરી, ચા તો કેમ છાંડાવાલી રંડીરાંડ સાસુને શોધતા ફરેછ ! વધુ હરવા જેવું તો એ છે, કે કુમારા છાકરાઓ બાળે વખત પછસાને ખાતર કોઈ છાંડાવાલી રંડાયલી બહરી સાથે પરણી જાય. સુધારોળી શું શું શીખવેછ ? જવાન છાકરીઓ, પછસાને ખાતર પોતાના બાપની ઉમરના ધરડાઓ સાથ જ્યારે પરણેછ, ત્યારે જવાન છાકરાઓ પછસાને ખાતર પોતાની માયની ઉમરની રંડાયલી ઓરતો સાથ જો પરણે, તો તેમાં નવાઈ જેવું શું થયું ! ! મતલબ બંને બાજમાં ભેરો તો એકજ છે. પછસા ! પછસા !’

‘પણ મારો ફસી મારા પછસાની બીલકુલ દરકાર કરતોજ નથી પેસુબા..’ સીલ્લાએ ફસતમનો બચાવ કીધો. ‘તમે જાણતા નથી કે બમનશાહ બંજાલીનો વારસ મારો ફસી થનાર છે. બમનશાહની મીલકત ઉપર પેહલો હક મારા ફસીનો છે. ધનજીમાહ તે દિવસે ખબર લાયા ‘તા, કે બમનશાહની દોલત ફસીનેજ મલવી જોઈએ.’

‘હું એમ ધારૂં કે બમનશાહની દોલત મનેજ મલવી જોઈએ.’ ફસામે જવાબ દીધો. ‘પણ તે પછસાનીબી વેડ કરવી મને પસંદ નથી ! તે વારસે તો હું બમનશાહની આગલ જવાના અખાડાજ કરુંછ. તેવણું જોઈએ તેને વારસે કાંય નહી કરતા ! મને તેની જરાબી પરવા નથી !’

‘કાંએ નહી તેવણું ગુઢી અને ધનાના નામ ઉપર કરી જાય.’ હીલ્લા બોલી. ‘તે બીચારીઓ આજ વરસો થયાં જેહમત ઉઠાવી પોતાના કાકાની નોકરીમાં થસછ પીસછ તો જોઈછ.’

‘કાંએ નહી તેવણું કોઈ ધરમના કામમાં પોતાનું બધું નાણું આપી જાય, ને મુવાં જીવતાંના બાજ રોજગારના નકકી કરી જાય.’ પેસુબા બોલ્યો.

‘તેમ બને નહી.’ ફસતમે જવાબ દીધો. ‘બાજરોજગાર માટે તેવણું જો પોતાનું નાણું આપી જાય, તો ‘હું’ પોતે તેવણું વીલ બોટું કરાઉં ! કાયદાથી લડીને તે બોટું કરાઉં ! મને તે પછસા લેવા હરામ છે, પણ બીજા વારસોના બલ્લાંને ખાતર બાજરોજગારનું ‘ધરમખાટું’ હું જરૂર બોટું કરાવવા નિકલું ! કોઈબી આદમીને પોતાની પુંજ એવાં કામમાં ચંદેરાકાલ સુધી રોક્કી જવાની સત્તા કાયદો આપતોજ નથી. ‘You know, perpetuity is held void by Law.’

પેસુબાએ મેલવેલી નવી ખબર, ફસતમના આજના ચેનચાલા ઉપરથી ખરી માનવાનું હીલ્લાને દરેક કારણ હતું. ફસતમના ચેહરામાં, તેની આલચલણમાં અને તેના બોલવા ચાલવામાં કાંઈ જુદીજ ફિસમનો ફેરફાર આજે

હીલ્લાને દેખાતો હતો. સરવે સંજોગો બ્યાનમાં લઈ હીલ્લાએ નક્કી કીધું, કે પેસુબા જે નવી ખખર લાવે છે, તેમાં જરાબી ફરક હોય એમ તેણીને લાગતું નહીં હતું.

ખમનશાહનો વારસે રસતમ નેમાયો નથી, એમ જાણી હીલ્લાને હવે ધીરજ આવી. હવે કદાચ જો ખમનશાહ એકાએક ગુજરીબી જાય, તો રસતમને તેવજીની હોલત મલનાર નથી, એમ ગણતરી કરી ફક્ત સીલ્લાના લગન અટકાવવાના વિચારમાં હીલ્લા પડી.

તે કામ મુશ્કેલ હતું. હીલ્લા તે લગન કેમ અટકાવી શકે? લગનની તકનીકથી તો થઈ ચુકી હતી. કપડાં લેતાં લેવાઈ ચુક્યાં હતાં, અને દિવસબી નક્કી થઈ ચુક્યો હતો.

સીલ્લાનું કારજ બાંજવાનો અને લગન અટકાવવાનો સરવે અખત્યાર ધનજીશાહના હાથમાં હોવાથી તેમ કરવા માટે ધનજીશાહને સરવે ખરી હક્કિતથી જાણીતા કીધા વગર બીજો કાંઈબી ઇલાજ હવે હીલ્લાનાં હાથમાં રહેલો નહીં હતો.

‘તેવજી કદીબી સીલ્લાનું ભવિષ્ય ખરાબ થવા દેશે નહીં.’ હીલ્લા મનમાં ખાલી. ‘મારે સંઘલી વાત હવે ખોલી દેવી જોઈએ. મારા મરનાર બાપના મોતની ખરી હક્કિત એવજીને જણાવવી જોઈએ, ‘ને રસતમ કેવું’ આદમી છે, તેથી એવજીને હવે જાણીતા કરવા જોઈએ.’

જમવાનો વખત થયો, પણ હંમેશનો રંગીલો રસતમ અગાઉના જેવો આજે ટબલ ઉપર દેખાતો નહીં હતો. ધનજીશાહબી તેના સ્વભાવમાં થયેલો ફેરફાર જોઈ વિચારમાં પડ્યા હતા. જમાઈજી બારમા બેઠો હશે, એમ સીલ્લા મનમાં સમજતી હતી, પણ પેસુબા રસતમના મનની ખરી હાલત જાણતો હોવાથી તેને પજવીને, વધારે કફેડી હાલતમાં મુકવાની તે તજવિજ કરતો હતો.

ખાનાની ટબલ ઉપર કાંઈ વધારે જણવા જેવું બન્યું નહીં, પણ ધનજીશાહ રસતમની સલામતી લેવાડતા હતા, તેવામાં કારભારી ખટલા મુરતીએ આવી રસતમના હાથમાં એક કાર્ડ મુકી કહ્યું :—

‘રસતમબા શેઠ, કોઈ પારસી મુંબઈથી આવેલો છે, ‘ને આએ ‘ક્યાટ’ તમારી ઉપર મોકલવા મને આપેલું.’

હીલ્લા બારી નજરે તે કાર્ડ જોવા લાગી; પેસુ હીલ્લાને જોવા લાગ્યો; સીલ્લા પોતાના રસીનું મોહકું જોવા લાગી, અને ધનજીશાહ મુંબઈથી આવેલો આ પારસી જે હોલમાં બેસીને ઉભો હતો, તેને લાંબી નજર કરી ટબલ ઉપરથી જોવા લાગ્યા.

કાર્ડ વાંચતાં જ રસતમ ગુસ્સાથી લાલચોલ થઈ ગયો, અને કોઈએ નહીં પણ હીલ્લાએ રસતમના ચેહરા ઉપર થયેલો આ ફેરફાર જોઈ લીધો.

‘પણ એ હીયાં શું કરવા આયા? અને હીયાં કાણે મોકલી? રસ્તે ખટલા સુરતીને પુછ્યું.’

‘એવન કેહછ, કે હું પેહલાં પારખતીમા ગયેલો, ‘ને ત્યાંથી મોકાંબ ધધાંની આપી અને હીયાં મોકલેલો.’ ખટલાએ ખુલાસો કીતો.

‘વારૂં વારૂં. બોલાવ, અરે નહી, તેવણુને કેહકે હું આઉંછ.’ રૂ મહારાટમાં પડી કહ્યું. ‘ધનજીશાહ, બેઅદબી માફ કરજો. આએ પા સાથે મારી ઘણી લાંબા વખતની દોસ્તી છે. પણ જના કફેડા સ્વભ આદમી છે, વાસ્તે હું તેને મલી હમણા પાછો આઉંછ.’

રસ્તમ ટેબલ ઉપરથી ઉઠી હોલમાં ગયો, અને ત્યાંથી પેલા પા લેધ તે બંગલાના ઓટલા ઉપર, બતીના ઉભસ આગલ જઈ ઉભો. રસ્ત ગયાથી હીલ્લાને જીવ ચટપટમાં પરચો. રસ્તમને મુંબઈથી આવેલે દોસ્ત કાણુ હશે, તે હીલ્લાને જોયા વગર ચાલ્યું નહી. તેણીએ પ ફરી નજર કીધી, અને તેજ વખતે તે ચમકી ટેબલ ઉપરથી એકદમ હોલમાં ગઈ.

હીલ્લાએ આ મુંબઈથી આવેલા પારસીને તુરતજ ઓલખ્યો. વખતે તેને જોયા છતાં, હીલ્લાએ તેનો ચેહરા, અને તેના પેહરવેશ ઉ તેને તુરતજ પીછાણ્યો.

પાછાંણ્યો!

એ કાણુ હતો?

તે કાઠજ નહી પણ પેલો જૂઝૂઆ પારસી હતો, જે ૧૮૯ મુંબઈ મધે, એક રાતને સમે પોતાનાં દોસ્ત સાથ વીકાજ તાલે રસ્તા ઉપર મલ્યો હતો, અને જેને હીલ્લાને એકલી ઘેરે જવા સ હતી.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

—:૦:—

સીંગરના સીવવાના સંચાનો આડતીઓ.

હીલ્લાની દરેક હીલચાલ ધનજીશાહ અને પેસુબા બંને બારીકાથી તપાસતા હતા. પેસુબાએ હીલ્લાના ચેદરા ઉપરથી જોઈ લીધું, કે કાંઈ અસાધારણ બનાવ બને છે, અને ધનજીશાહ હંમેશાની માફક હીલ્લાનો ચેહરો જોઈ પાછા ભરમમાં જ ગુચવાવા લાગ્યા.

ગરીબ બીચારી સીલ્લા! ટેબલ ઉપર મચી રેહલા રંજમાં, આ નવા પારસીના આવવાથી ભંગ પડેલો જોઈ, તે રસતમના દોસ્તને મનમાં કાંઈ સેંકડો ગાલો દેવા લાગી! રસતમનો ચેહરો અને તેની ચાલચલણમાં થાયલો ફેરફાર સાંજથી જોઈ સીલ્લા ફિકર અને ચીનતામાં પડેલી તો હતીજ, તેમાં આ પારસીના આવ્યાથી, તે વધારે ગભરાટમાં પડી મનમાં બોલી:—

‘એ મરેરે મુલો આવતો! શું થયું!! હીલ્લા ફીક્કી પડી ગઈ? ધનજીશાહ રસતમને જોયા કરેછ, પેસુબા હીલ્લાને જોયા કરેછ, ‘ને હીલ્લા રસતમને જોયા કરેછ! એ છે શું? મરેરે આજ સહવારથી મારી આંખબી ઉડ્યા કરતી ‘હતી.’

‘શું છે હીલ્લા?’ ધનજીશાહે ટેબલપરથી ઉઠી હોલમાં જઈ હીલ્લાને પુછ્યું. ‘તું ફગલાઈ ગયેલી કેમ લાગેછ? કંઈ બીહીધી તો નથી?’

‘નહીં ધન. હું બીહીધી નથી. પણ ફક્ત----

‘ફક્ત શું? બોલ, બોલ----

‘રસતમના દોસ્ત ઉપર મારી નજર પડતાંજ, મેં તેને ધણા વરસની વાત ઉપર મુંબઈમાં જોયો હોય, એવું મને લાગું.’

હીલ્લાને મોહડેથી આ સંજુનો સાંભલી પેસુબા, હીલ્લાના ગભરાટનું ખરું કારણ સમજી ગીયો.

‘ને તેથી તું એટલી બધી ફગલાઈ ગઈ કે ધન?’ ધનજીશાહે વધારે ખુલાસાની આશામાં સવાલ કીધો, અને હીલ્લાએ તેનો કાંઈબી જવાબ નહીં દીધાથી ધનજીશાહ હંમેશાની માફક ભરમમાં જ ગુચવાવા લાગ્યા.

‘મારી જાણી કરતાં મેં એને વધારે ચાહી. મેં એની ઉપર મારો બધો વીસ્વાસ મુક્યો, ‘ને અંતે આવું સેવટ આવું’, પરણવા આગમજ એ કેવી નિરદોશ, કેવી ભોલી અને કેવી ભલી દેખાતી; ‘ને પરણ્યા પછી એ કેવી બદલાઈ ગઈ! કેવો ભારી ‘ને ભયંકર ફેરફાર એની અંદર થઈ ગયો? હું કેવો ઠગાયો!’

ધનજીશાહ એવી કિસમના વિચારમાં પડેલા હતા, તેવામાં રસતમ પાછો હોલમાં ડાખલ થયો, અને તેજ વખતે પેસુબાએ તેને સવાલ કીધો.

‘એ કોણ હતું’ સતમળા ?’

‘ફક્ત એ પેસુને જવાબ દેવાની તસદી લીધી નહીં, એટલે ધનજીશાહે પુછ્યું’

‘તમારો દોસ્ત કાંઈ છે ફક્ત ?’

‘કેમ ? તે તો ગીયો !’

‘તો ભલાં આદમી, અંદર બોલાવી, જરા છાંટાપાણી આપતે ?’ ધનજીશાહે કહ્યું. ‘જમતી વખતે કોઈ ચાટ્ટી ચલાવી આપે ત્યાં આયું, તો કંઈ નહીં તો એટલું તો પુછ્યું તું ?’

‘મેં જેમ તેમ કરી કાસર કાઢી.’ ફક્ત એ અનમનીયો જવાબ દીધો. ‘જવા દેઓની, આવતે તો બાટલીનું માયું ભાંજતે !’

‘કાસર કાઢી !’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘ભલાં આદમી, મારાં ઘેરને કોઈ બુર્ર બોલશે. બાહાર જઈને કેહશે કે જમતી વખતે ધી લીલીમાં દોસ્તને મલવા ગીયો, તો જમવાનું તો રેહ્યું, પણ એક દાડનું ગલાસખી નહીં પુછ્યું. જરા તેને અંદર લાવી બોલખાન કરાવતે ?’

બોલખાન કરાવવા જેવું કંઈ લાગ્યું નહીં. ફક્ત એ જવાબ દીધો. ‘વહી તે કંઈ મારો ખાસ દોસ્ત નહીં હોતો ! ભાંખા વખતની પીછાણ છે ખરી, પણ ચાલી ચલાવી તે હીયાં ગાયો, તેથી મને બીલકુલ પસંદ પડ્યું નહીં. તે પારખતીમાં મને મલવા ગીયો, પણ ત્યાં મારો મેલાપ નહીં થયો, તેથી તેને હીયાં આવવાની કંઈ જરૂર હતી નહીં ? ભાંખા વખતની બોલખાન હોય, તો તેનો શું આવો લાભ લેવો ? મુલા આપરા લોક ! નાપાંડો ક્યારે ‘એટીકેટ’ શીખી મરશે ?’

‘પણ એ કોણ હતું’ ફક્ત મળા ?’ પેસુબાએ ફરીથી બીજવાર ખામખા એ સવાલ કીધો.

‘એ ભર્યો રેહવાસી છે.’ ફક્ત એ જવાબ દીધો. ‘ને સીંગર કમપનીના સીવવાના સંચાનો એ ખાસ આડતીઓ છે ! બચારો બોલીઓ ગપાટ છે. પણ ઘણાજ ભાલો. ખાંભી એટલીજ, કે મોહડે જરા પીપીયું છે ! બાકી માનસ ચોખું ! દીવાની ભેત જેવું !’

‘પીપીયું !’ ‘Man good but conduct bad.’ ! પેસુબા મશકરીમાં બોલ્યો, અને સરવે જન હસી પડ્યાં.

‘પુનામાં સીંગર કમપનીના સીવવાના સંચાની આડત લેઈ, તેને બાસ ફેલાવો કરવાની મતલબથી તે આવેલો છે.’ ફક્ત એ વાત આગલ ચલાવી. ‘વેપારમાં નજર ધણીજ ઉંડી છે.’

‘અંહ ! પણ ફક્ત મળા, એની સાથ તમારી પીછાણ કાંઈથી થઈ ?’ આ સવાલનો જવાબ આપવા આગમજ ફક્ત પાછો વામાતામાં

પડયા. તેના વામાતામા હીલ્લાએ સેહલાઈથી જોઈ લીધા, અને પેસુ પેન્ટરેખી જોઈને પોતાની ખાતરી કીધી.

‘કાંઈ એની સાથે મારી પીછાણુ થાઈ?’ રસ્તેમે જવાબ દીધો. ‘મુંબઈમાં.’

‘કરાંચી જવા આગમજ.?’ ધનજીશાહે સવાલ કીધો.

‘હાજી. કરાંચી જવા આગમજ મુંબઈમાં.’

રસ્તમની આજની રાતની વાતચીત ઉપરથી ધનજીશાહે પુરેપુરા સંતોશ પામ્યા નહી. તેવણુને રસ્તમ વિશે કાંઈ શક તેા હતોજ, પણ તે શકમાં હવે વધારો થયો, અને રસ્તમની આજની વામાતામાભરી ચાલ, અને ઉડાવનારા જવાબો ઉપરથી તેવણુ ઉલટા વધારે ગુંચવાડામાં આવી પડયા.

‘ત્યારે તમારો સીંગર કમપંનીનો આડતીયો પાછો હમણા કાંઈ ગીયો?’ ધનજીશાહે હવે રસ્તમને ઉલટપાલટ સવાલો કરવા માંડયા.

‘પુનામા એ બીચારો પેહલીજ વાર આવેલો હોવાથી એને પારખતીમાં ઉતારો આપવો, એમ મારાં પુનામાય ઉપર મેં લખી મોકલ્યુંછ.’ રસ્તમે જવાબ દીધો. ‘મારાં માંય બચારાં કેવાં ભલાં છે, તે તેા તમે જાણોજ ધનજીશાહે? મરતાંનેખી તેવણુ મર કરી કેહતાં નથી.’

પ્રકરણ ૨૬ મું.

પેસુ લવંગ્યો!

પેલા ભરૂચા દોસ્તના પુત્રે આજ્યા પછી, રસ્તમે ‘ધી લીલીમાં’ આવવાનું એકાએક બંધ કીધું. હીલ્લાના કરતાં સીલ્લા તેથી ઘણીજ ચટપટમાં રહી. તેણીની દલગીરીનો પાર રહ્યો નહી. પેસુખાખી રસ્તમની ગેર હાજરીનો સબબ અટકલી શક્યો નહી.

આજથી સીલ્લાના લગનને ફક્ત એકવીસ દાહડા બાકી રહેયા હતા. ફક્ત એકવીસજ દાહડા!

એ એકવીસ દાહડા પછી સીલ્લા રસ્તમની હકદાર ધણીઆણી થવાની હતી. તે શુભ દીવસની, અને તે શુભાગ્ય ધણીની સીલ્લા કાગને ડોલે વાત જોતી હતી. રોજ તે એક એક દાહડો પોતાની આંગળી ઉપર ગણ્યા કરતી હતી.

ઐઠલામાં પેસુખાખી રજા પુરી થયાથી, તેમે મુંબઈ જવાની ફરજ પડી. હીલ્લાની સમજવટથી પેસુએ પોતાના માલિક બેજનજી ભમબમ ઉપર એક કાગજ લખી, બીજ એક મહીનાની રજા માંગાળી, પણ બેજનજી

ભમભમ પેસુ પેન્ટરને રત્ન આપી શક્યા નહી, એટલે પેસુને મીઠાંમાસી સાથે એકદમ મુંબઈ ઉપડી જવું પડ્યું.

પેસુના ગયાંથી હીલ્લા એકલી પડી ગઈ. તેનો કિમતી સદ્દસહાકાર અને મદદગાર જતો રહેવાથી તે ધણીજ દલગીર થઈ ગઈ. પેસુ હીલ્લાને એવે વખતે છોડી ગયો, કે જ્યારે તેની મદદ અને સદ્દસહાઈની હીલ્લાને ખાસ જરૂર હતી.

આવે જરૂરને સમે પેસુ જેવો મદદગાર ખોઈ બેસવાથી હીલ્લાની દલગીરીનો પાર રહ્યો નહી. સીલ્લા ખરૂં પુછતાં તો વેહમના વમલમાંજ અટવાતી હતી. હીલ્લાની દલગીરીથી વલી પાછું નડું તુફાન નળ્યું ! હીલ્લાની દલગીરી મુખ્ય કરી પેસુ પેન્ટરની ગેરહાજરીને લીધે જ્યારે હતી, ત્યારે સીલ્લા તે દલગીરી રૂસતમની ગેરહાજરીને લીધે સમજતી હતી. વળી ધનછશાહબી હીલ્લાની આવી ચાલથી વેહમાવા લાગ્યા.

ગરીબ ખીયારી હીલ્લા !

સીલ્લાના વેહમની દવા હતીજ નહી. હીલ્લા ખીયારી એકને બદલે બેના વેહમની હવે ભોગ થઈ પડી. વેહમાયલા ધનછશાહના વેહમની તે ભોગ થઈ પડેલી તો હતીજ, અને હવે તે સીલ્લાના નવા વેહમનો શેકાર થઈ પડી.

સીલ્લાનો વેહમ શું હતો ?

‘જ્યાં છે ત્યાં હીલ્લા મારા રૂસીના પ્યારમાં પડેલી છે.’ સીલ્લા હીલ્લાની સાથે જોડલા ઉપર બેસી મનમાં વિચારવા લાગી. ‘ધનછશાહના પછસા અને દોલતને ખાતર હીલ્લા તેવણુ સાથ પરણી હવે તે પસ્તાયછ, ‘ને હું રૂસતમ સાથ પરણવા નીકળીછ, તે જાણી એ હવે એ દુઃખી અને દલગીર થાયછ. પણ રૂસતમ શું હજી હીલ્લાને ચાહતો હોરો ?’

હીલ્લા પોતાના વિચારમાં એકલી બેઠી હતી, અને સીલ્લા પોતાના સેખચલ્લી જેવા વિચારના પતંગ ચકાવતી હતી, તેવામાં ધણે દાહડે રૂસતમ પોતાના પેલા ભરૂઆ દોસ્તને સાથે લેઈ, ‘લીલીના’ કમ્પાઉન્ડમાં દાખલ થયો.

‘કેમ હીલ્લા ? કેમ છેઓ સીલ્લા ?’ રૂસતમે હસીને બંને જનને પુછ્યું. ‘આએ મારા દોસ્ત મીઠ પેસતનજી લવંગ્યા. સીલ્લા ડીયર, મારૂં કરને હું. ધણા દાહડા થયા મારાથી તમારી આગલ આવવાને બન્યું નહી, પણ શું કરું ? મીઠ પેસતનજી લવંગ્યા અગાઉ કોઈ દાહડે પુને આવેલા નહી, તેથી જરા એવણુને હું ફેરવવામાં રોકાયોંતો.’

પેસુ લવંગ્યા હીલ્લા અને સીલ્લાને બેઠા હસીને કંમરમાંથી વાંકો વલી નમ્યો, અને પોતાના દોસ્ત રૂસતમના બચાવમાં પોતાની ફરમાસુ ભરૂઆ લાખામાં બેઠેલા;

‘હા ભેન, રૂસતમખા ખરૂં જલ્લ. મેં પુનુ પેલ્લીજ વાર ભેયલું, તેથી મને મળહ કરાવવામાં એવલુ પડેલા, તેથી તમારી આગલ એવલુ આગ્રેલા નહી, તેની એવલુને બદલે હું માફ માગું છું.’

‘રૂસી, તમે એવલુને કાંઈ કાંઈ ફેરવી લાયા?’ સીલ્લાએ પોતાના વરના હોસ્તની ખાતરદારી કરવા પુછ્યું.

‘મેં લગભગ એવલુને એટલા દાહડામાં ભેવા ભેગ સરવે જગ્યા દેખાડી છું.’ રૂસતમે આંખ વીચી ગળડાવ્યું.

‘હા ભેન. બધું પુનુ બંદો તમારા રૂસતમજની મેરખાનીથી ભેજ વએરો.’ પેસુ લવંગ્યાએ રૂસતમને ટુકો આપ્યો.

‘તમે ખડકવાસલે ગીચા તા કે પેસતનજ?’ હીલ્લાએ પેસુને તપાસવાની મતલબથી સવાલ કીધો.

‘નમજ. ફક્ત એજ ભેવાનું ભાકી રેયું છું.’ પેસુ લવંગ્યાએ જવાબ દીધો.

‘મંડાછ દેખાડી, ભુનો કિલ્લો દેખાડ્યો, પારખતી અને ખડકી દેખાડી.’ રૂસતમે હીસાબ આપતાં પેસુને આખ મારી, અને પેસુએ સાથે ડોકું ધુનાવવા માંડ્યું.

‘હા ભેન, પારખતીખી ભેજ, ‘ને ખડકીખી ભેજ. વલ્લી સરના રૂસતમજ શેડનો મેલખી ભેયો.’ પેસુ લવંગ્યો તાપસી પુરવા લાગ્યો, પણ રૂસતમને તેનું વધારે બોલવું પસંદ નહી પડવાથી, ડોલા કાહડી થોડું બોલવાની ઇશારત કીધી.

‘તમે કાગજ ખતાવવાની મીલ. ભેજ કે?’

‘નમજ, ફક્ત એજ ભેવાનું ભાકી રેહ્યું છું.’ પેસુએ જવાબ દીધો.

‘ખડકીનું દાખાનું ભેયું?’ સીલ્લાએ પુછ્યું.

‘નમજ. ફક્ત એજ ભેવાનું ભાકી રેહ્યું છું.’ પેસુએ ફરીથી જવાબ દીધો.

પેસુ લવંગ્યાના એકના એક જવાબથી હીલ્લા સમજ ગઈ, કે પેસુએ એકખી ચીજ પુને આવ્યા પછી ભેજ નથી, અને રૂસતમે પોતાની ગેરહાજરીનું બોલું બાહાણું દેખાડવા માટેજ પેસુ લવંગ્યાને ફેરવવામાં પોતે રોકાયો હતો, એમ જણાવ્યું હતું. ચીખાવલ્લી અને છાછલ્લી સીલ્લાએ રૂસતમનું કેહલું ખરૂં માની લીધું, પણ હીલ્લાને ગલે તે વાત ઉતરી નહી, અને તેથી તે પામી ગઈ કે રૂસતમ કાંઈ નવાં કારસ્તાનના કુકડાં ગુંચવવામાં રોકાયેલો હોવો ભેજએ.

‘તમે ‘યરોડા’ બેલમાં ગયલા કે પેસતનજ?’ હીલ્લાએ ખામખા પેસુને ગેરવવાની મતલબથી મશકેરીમાં પુછ્યું.

‘નમજ.’ પેસુ લવંગ્યો હીલ્લાના બોલવાની મતલબ સમજ પાણી

પાણી થઈ ગયો, અને રૂસતમળી મનમાં કાંદાનાં પાતરાંની માફક ફફડવા લાગ્યો.

‘યરોડા જેલમાં જેવા જેવું શું છે હીલ્લા ?’ રૂસતમે પેસુના બચાવમાં હીલ્લાના સવાલનો ભેદ ઉલટાવી નાખવાની મતલબથી પુછ્યું.

‘હાલુ’ની જેવાતું છે!’ હીલ્લા બોલી, ‘આજે દુનીયામાં લીધેલા જનમવાલા ભવમાં જીંદગી દરમિયાન કરેલાં જમ્મુન ‘ને પાપી કામની સજ થવાતું ઠેકાણું જેવું હોય, તો એક જેલ છે! બીજાં લોકનો વિચાર મમે તેવો હોય, પણ હું તો એમજ માનુંંછ, કે પાપીઓને તેના પાપની સજ હીયાંને હીયાંજ થવી જોઈએ! મુવા પછી બેઠસ્ત ‘ને દોજખ કોણ જોઈ આવ્યુંંછ? મારા વિચાર પ્રમાણે બદકાર પાપીઓને તેમના કરતુકની સજ તેમની કરણીના કાએદા પ્રમાણે આએજ દુનીયામાં થાયછ. તેવા પાપીઓને જીવતાં જીવત જે દોજખ મલેછ, તે આ જેલ છે! જેલ એટલે દોજખ ‘ને દોજખ એટલે જેલ! એ દોજખમાં સરવે જતના ગુનેહગારોને તેના પાપ પ્રમાણે સજ થાયછ. જેલમાં સરવે જતના પાપીઓને આપણુ જોઈએછ. ખુની, છુટારા, ચોર, ગદાંફાંસુ, છાકટા અને જુગારીઓનેબી સેવટે હીયાંજ આવતું પડેછ.’

કરણીના કાએદાનો હીલ્લાએ આપેલો ટુંકો સાર સાંભલી, રૂસતમ અને પેસુ લવંગીયાના કપાલ ઉપર એકાએક પસીનો ફુટી નિકલ્યો. રૂસતમ હીલ્લાના ભેદી લાશણુના ભરમને પોંદચી શક્યો નહી, પણ લુચ્છા, અને બારેગાંઠ પોદચેલ લવંગીયો, હીલ્લાતું બોલતું આબાદ પોતાને લાગું પાડી, મનમાંજ લરજવા લાગ્યો, અને હીલ્લાએ તે જોઈ પોતાની ખાતરી કરી લીધી, કે તેના બાપને ફસાવવામાં રૂસતમની સાથે જે બીજો શખસ સામેલ થયો હતો, તે કોઈજ નહી પણ આ પેસુ લવંગીયો હતો, કે જેની આંગ્રહુબ સળી રૂસતમના પોર્ટફોલીયામાંથી મેલવેલા ચીતારમાં મલી હતી, અને જે રૂસતમેજ ચીતારી હતી.

‘હીલ્લા, આજે પવન ઠંડો ફુકેછ, ‘ને તું નકામી શું કરવા એવી હવામાં ઓટલા ઉપર બેઠીછ?’ ધનજીશાહે ગાડીમાંથી ઉતરતાંજ કહ્યું. ‘સરદી થશેની! સાહેબજી રૂસતમબા. એ આજે સાહેબ કોણ? તમારા પેલા દોસ્તદાર કે?’

‘તમારો સેવક પેસવનજી પદમજી લવંગીયા.’ પેસુએ નમીને જવાબ દીધો.

‘ધન, આજે તમે કંઈ વેહલા આયા?’ હીલ્લાએ પુછ્યું.

‘હા. તમને કંઈ મારા આયાથી અડચણુ તો નથીની?’ ધનજીશાહે ગંભીર અવાજે પુછ્યું, અને હીલ્લા ધનજીશાહની આવી ફેરવાયલી ઢબનો જવાબ સાંભલી મુગીજ રેહી.

‘જેયું’ કેની ! એને મારી બીલકુલ દરકાર છેજ નહીં.’ ધનજીશાહ હીલ્લાને મુગી રેહલી જોઇ મનમાં બોલ્યા. ‘જીકાઇએ પોતાનો બચાવ કરવાનીબી એ તજવિજ કરતી નથી.’

‘જેયું’ કેની ! મને એવણ બીલકુલ ચાહતાજ નથી.’ ધનજીશાહનો જવાબ સાંભલી હીલ્લા મનમાં રડમસ થઇ બોલી. ‘જે મને ચાહતા હોતે, તો આવો જવાબ દેતે ?’

હીલ્લાને ચુપ થઇ ગયેલી જોઇ ધનજીશાહે ફરીથી બોલવા માંડ્યું:— ‘હીલ્લા, બમનશાહ ઘણાજ ગભરાયછ ! હું બપોર પછી ત્યાંજ ઉતો. ડાક્ટરોનું એવું મત છે, કે હવે માન માન બમનશાહ એક અઠવાર્યું કાહડે તો ભાયગ.’

આ નવા સનાનના સમાચાર સાંભલી હીલ્લા દધાઇજ ગઇ, અને ગુપચુપ નિચી નજર કરી વિચારમાં પડી.

‘ત્યારે તો હું જરૂર તેવણને મલશ.’ હીલ્લા પાકકા ઢેડાવ ઉપર આવી મનમાં બોલી. ‘જે થવાનું હોશે તે થશે, પણ હું જઇને હવે બધી વાત તેવણને એકદમ કેહી દેઉં. હું કોણુ છેઉ, તે જણાવી દેઉં, ‘ને મારા બાપનું ખુન કોણુ કીધું’છ, તે તેવણને બોલજી કરી કેહી દેઉ, હું માફ વેર લેઉં.’

‘બમનશાહની તબીયત શું એટલી બધી બગડીછ ધનજીશાહ ?’ રૂસતમે સવાલ કીધો.

‘હા રૂસતમ.’ ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘ને હું ધાફ’છ, કે તમે હવે ખલકતુમાના માલેક થશો ખરા !’

‘તેમાં શું વલીયું.’ રૂસતમ બોલ્યો. ‘વખતે હું યાઉ, ‘ને વખતે નહીબી યાઉ’, તો તેમાં નવાઇ જેવુંબી કંઈજ નથી.’

મકરણ ૨૭ મું.

—:૦:—

‘હું ભલો કે મારો ભાઈ—તું હેડ ‘ને એ કસાઈ.’

ફસતમના દોસ્ત પેસુ લવંગીયા તરફ ધનજીશાહ સોલીસીટર ધણુ ધ્યાન આપ્યું નહી, અને તેની પીછાણ કરવાની તેવણે સેફજખી મરજ નહી જણાવ્યાથી ફસતમે પોતાના ભણ્યા દોસ્તને લેઈ પારખતી તરઃ ચાલવા માંડ્યું.

ફસતમનેખી તેવુંજ જોઈતું હતું. સોલીસીટર ધનજીશાહ સાથે પેસુ લવંગીયાની ઓળખાણ કરાવવા તે ખીલકુલ રાજ હતોજ નહી. પણ પેસુ ન્યારે ધણેજ બજાઈ થયો, ત્યારેજ ફસતમ તેને ‘લીલી’માં આજે પોતાની સાથે લેઈ આવ્યો હતો.

‘જેયું.’ ફસતમે પેસુ લવંગીયાને કહ્યું. ‘જે ધનજીશાહને સાફ હું તુંને કેહતોંતો, તે એ પારસી.’

‘જેયો જેયો!’ પેસુ બોલ્યો. ‘ધીકરો ધરનારીનો, ને નામ ધારપસા’ મીનસનો કુતરો ! રાણીનો સા— ! નાખપર માખ બેસે, તો નાખજ કાંપી નાખે તેવો !’

‘ને પેલીને સાફ તે શું ધાર્યું ?’ ફસતમે ખીજે સવાલ કીધો.

‘પેલી તે કેમ ? તારી ભઠરી ચર્ત. કે તારી ભઠરીની સાથે ઉભેલી પેલી ભીજ ભઠરી ?’

‘મારી બઠરીને સાફ હું પુછતો નથી.’ ફસતમે ખુલાસો કીધો. ‘ધનજીશાહની બઠરીને સાફ હું તુંને પુછુંછ. તેને સાફ તે શું ધાર્યું ?’

‘મેં તેને સાફ ધાયફ તે તુંને ખરખર કેઈ કે સોરાખ, અરે જીલો ! ફસતમ.’

‘તું મુઝારે નહી, પેસુ.’ ફસતમ છેડાઈ પડી બોલ્યો. ‘એ તું ધડી ધડી સોરાખ સોરાખ સાતું બકી મરેછ ? મને ફસાવવા સાફ મેં તુંને હીયાં તેડાવયોછ કે શું ?’

‘માફ કર દોસ્ત. મને તારું આજણું નામ એટલું ભડું યાદ રેહી ગીયુંછ, કે હાલતું તારું નામ જીલી જઈછ.’ પેસુએ માફ માગી કહ્યું. ‘પણ હવે કાન ચીમતી લેઈછ, કે સોરાખ પઠાંનના નામે તુંને કધીખી બોલાવવો નહી. હવે બોલ તું શું પુછછ ?’

‘હીલ્લાને સાફ તે શું ધાર્યું ?’

મેં શું ધાયફ ? મેં એ ભઠરીને સાફ એવું ધાયફ કે, એક હબરમાં એવી એકખી ભઠરી હોશે નહી ! હિંમતમાં, બોલવામાં, ને માનસના

દીલના વિચાર તેના મોહમાં ઉપરથી નાણી લેવામાં, ધનજ્ઞશાહની બધરી પેહલા નંબરની છે ! ખુબસુરતીની વાત હું કરતો નથી હો કે ! એક બધરી ખુબસુરત છે કે બદસુરત છે, તે તો ધોસ્ત તું નાણે, કેમકે તેનો અનુભવ મારા કરતાં તુને વધારે છે ! કારણ કે તારાં તો ઘેરે ઘેર સાંસરાં ! પણ એક આદમી કેવું છે, તે તેની વાત ઉપરથી નાણી લેવાનો અનુભવ તારા કરતાં મને વધારે છે હો ! બચ્ચા રસતમ, જે કામને વાસ્તે તેં મને બોલાયલો, તે કામમાં જો આજે બધરી વચ્ચે હોય, તો ખુબ તરેહથી તુને હુશીઆર રેવું પડશે હો કે ! જો આજે બધરી સાથે તુને કાંમ લેવું હોય, તો—

‘હું નાણું છું, કે હીલ્લા ધણી બાહોરા ‘ને અકસમ’ હું.’ રસતમે જવાબ દીધો. ‘પણ હીલ્લાની સાથે મને શું લેવડદેવડ છે, કે તે આમાં કામ વચ્ચે આવશે ?’

‘તારે એ નહીં તો બીજું કોણ તારા કામ વચ્ચે આવવા પ્રારેહ, તેનું નામ તો તું બોલતો થી રસતમ ?’ પેસુએ પુછ્યું.

‘તેનું નામ નાણુવાથી તુંને કંઈ ફાયદો થનાર નથી પેસુ,’ રસતમે પેસુને ઉડાવનારો જવાબ દીધો. ‘તેં જે જે મદદ મને મારા કામમાં કીધી, ને હવે પછી તું જેથી મદદ મને મારાં કામમાં કરશે, તેનો મદદલો તુને મનમાનતી રીતે મલે એટલે થયું ?’

‘એમ એમ.’ પેસુ બોલ્યો. ‘પણ બધલો કેવારે મલશે ? જરૂર તારું કામ પાર પડશે તારે કેની ? ને તે તો મારી મેહનતનો બધલો મલશે. પણ તારું કામ પાર પાડવાની મેં જે હિકમત સોધી કાઢી, તે હિકમતનો બધલો કાં છે ?’

‘ચુપ બેવકુફ ! ખુબ સાંભળે પાડે છું !! કોઈ સાંભલશે તો ————,

‘વરી બુચલો ? માફ કર મારા બાપ !’ પેસુ પોતાના ગાલ ઉપર તમાચા મારી બોલ્યો.

‘પેસુ, હું તારી દોસ્તીની કદર બુજાઉં છું.’ રસતમે કેહ્યું. ‘તારી હિકમતનો બધલોજી હું તુને આપ્યા વગર રેહનાર નથી. મને તે બધી વાતનું ધ્યાન છે પેસુ.’

‘એ તેં હવે બધું મને આપ્યું, ને તે મને મચલું.’ પેસુ બલપો કરતા લાગો. ‘પણ તુને મારી કબરજ નથી. આજ સુધી મારી હિકમતથી તું જે કમાયો, તેમાંથી તેં મને શું આપ્યું છે, તેનો હીસાબ કરની ? રાંડના સાંઠ, ગજના ગજ બરી ચાયલો, ને ‘તસુ તો વેતરવાની વાતજ કરતો નથી ? આપસ કરી કેહજી મરો, પણ તે કેવારે ? લાવતી હમના શું આપેછ ?’

‘તું હંમેશીમાં ભરત કરાવવ નિકલીયોજ બચ્ચા. પણ તે કેમ બને

ફસતમે જવાબ દીધો. 'હાલ તો બાવા નાહું ને તાપે તેવો મારો હાથ છે. ખુસ્સો ના કરવો દોસ્ત, પણ ખરું કેહું, કે તારી દોસ્તીમાં જો હું નહીં પડ્યો હોતો, તો ઘણું સાફ થતે.'

'તો, તો. નહીં તો તું લીલી ચાહે અને ચીનાઈ સાકરનો વેપારી થતે?' પેસુ તાનો મારી બોલ્યો. 'પણ મારી ધોસ્તી જો નહીં થાઈ હોતો, તો તું બીજું શું ધોરી મરવાનો હતો તે તો કેહ? તું અરધીએસ પાઠસાની ઉપર લોભાંન 'ને સુખર મુકીને સોગંધ ખાસે, કે મારી ધોસ્તી કરવાની તુને જરૂર પડી, કે તારી ધોસ્તી કરવાની મને જરૂર પડી? તે વખતે તું કેવી હાલતમાં આવી ગીયોતો, તેની ખબર છે? ભચ્ચા, ફરંગીની કુરમાં કારી આવલ બાવાના ચાર ધોરીઆંબી તારા ખીસાંમાં નહીં હતાં, તારે તે મારી ધોસ્તી કીધી'તી, 'ને હવે તું મારો વાંક કારેહ? ભચ્ચા બોલીને બોલાવેહ તારેજ લોલવું પડેહ! દુવા માંગ કે ભંદાની સાથ મેલાપ થયો, તો પાછો જવતો આજે પુને આવવા પાયમો! કામ કરવાની હિંમત મલે નહીં; એક પગલું આગલ ભરતાં છાતી તો ચાલતી નથી. મોહડે આવેલું બોલી જયતું, 'ને ભોંતું પેટભરી ખાઈ જયતું; એ કામ તારું છે. આટલું નજીવું કામ કરતાં તુને બીહીકથી ધધરીને તાપ ચહડેહ, 'ને વાત તો મોટી મોટી કરેહ! આએ ખલકતુમાવાલાની આખખી દોલત તું ચાંઈ કરવા માગેહ નહીં?'

'હા. તે દોલત મેલવવાનો મને હક છે.' ફસતમે જવાબ દીધો.

'ને લીજ' કાઢને નહીં મલે એવું તું મારી પાસે કરાવવા માગેહ?'

'હા.'

'પણ ધોસ્ત ફસતમ' પેસુએ સમજ પાડી. 'એ કામ ઘણું ગરમ પરે એવું છે! એ કામમાં જો હું મારો હાથ નાખું, તો તે જરૂર દાજે એવું છે! કામ પાર હતરે તો ભચ્ચા બધી મસ્લાઈ તું ખાય, 'ને જો ગાર્ડ ફસકી પેચડ', તો? તો તું તારા ગેરમાં તારી માયના પાસાંમાં ભરાઈ ભેસે, 'ને મને ભતમ્મે જવું પરે! કેમ સરવાલો તો એજ કેની?'

'કોઈબી રીતે તુને નુકસાન થવું નહીં જોઈએ.' ફસતમે જવાબ દીધો.

'અરે તારી ભેનનો ભન્દેવી મરે! મારી કધર શાંતી ખાયહ! નુકસાંન?' પેસુ હસીને બોલ્યો. 'મરતે દાહાડે ધોજખમાં જવાનાં કામ કરાવી મારી કધર બાવા લાયગોહ, તે તો કોઈ જુવે? વાર્ડ ચાલ. બધું હું તપાસી લેવસ, પણ હું તુને કેહતાં ભુલી ગીયો, આ ધનજીશાની ધનીઆનીને મેં અગાઉ કોઈ ઠેકાણે જોઈ હોય, એવું મને ધ્યાન છે ફસતમ!'

'ન્યારે મેં એને પેહલી જોઈ'તી, ત્યારે મનેબી. એમજુલાયું તું.' ફસતમે પેસુનો શક દુર કરવા કહ્યું. 'એનો ચેહરો મરનાર વીકાજ તાલે-વંતાને મલતો આવેહ, તે ઉપરથી તુને એમ લાગતું હોયો.'

‘વીકાજી તાલેવંતા!’ પેસુ દલગીર થઈ રસ્તમ તરફ જોઈ ઝુપઝુપ ચાલવા લાગ્યો.

‘હા. ગરીબ બચારો!’ રસ્તમ બોલ્યો. ‘અંતની ધડી સુધી તે બીચારો મારા મામા બમનશાહ બંગાલીના ફાલાની ઉમેદમાં હતો. ખુદા જાણે’ કે વીકાજીનો જીવ લેવાની મારી જરાબી ધારણા નહીં હતી પેસુ.’

‘રસ્તમ, તારી ધારણા તેનો જીવ લેવાની નહીં, પણ તેના પછસા લેવાની હતી. તે પછસા તેં લીધાથીજ તેનો જીવ ગીયો! તેનો ગુનાહ તારેજ માથે!’ પેસુ બોલ્યો. ‘તું જો તેના પછસા લેતે નહીં, તો તેનો જીવ કદીબી જતે નહીં.’

‘કેમ અચ્ચા, હવે તું તેનો વફીલ થઈ નિકલ્યો’ કે કેમ?’ રસ્તમ ગુસ્સે થઈ બોલ્યો. ‘વીકાજીના પછસા એકલા મેંજ નથી લીધા, પણ તેમાં તો તુંબી ભાગીયો હતો. મારો ઉપકાર માનવાને બદલે હવે તું આવું ફાટું ફાટું બોલેછ?’

‘ઉપકાર સેનો!’ પેસુએ તાણો માર્યો. ‘તું એકલો શું કરતે! મેં તુને ખોટા પાસા આપી મદદ કીધી નહીં કે? હું જો તુને તેવી મદદ કરતે નહીં, ‘ને વીકાજીને ભમાવી રમાડ્યા કરતે નહીં’ તો તું તેના પછસા કેમ જીતી લેતે? તેં મને ભાગ આપ્યો, તેમાં ઉપકાર સેનો કીધો? તે પછસા ઉપર તો મારો હક હતો. ગરીબ બીચારો વીકાજી! મેં તેને રમવા સાફ ધાર પાછ ઉસ્કેરી ભમાવીયા કીધો. તું જો ખોટા પાસા ફેંકતોતો, તે હું ઉંચકી લેઈ તેના હાથમાં આપતોતો! પણ બીચારો કેવો ભોલો! તારા ફેંકેલા પાસા બદલી નાખીમે તેના હાથમાં હું ખરા પાસા મુકતોતો, તેનું તેને ધ્યાનબી નહીં હતું! હવે કોણ સરસ? તું કે હું!!’

‘પણ એ ગેઈ ગુજરી યાદ કરવામાં હવે શું સાર?’ રસ્તમ વાત બંધ પાડવાના ઇરાદાથી બોલ્યો. ‘વીકાજીને ગુજરી ગીયાને આજે લાંબો વખત થઈ ગીયોછ.’

‘તારા મામા બમનશાહે વીકાજીને શું વચન આપ્યું તું?’ પેસુએ પુછ્યું.

‘કે જો જેઉ દોસ્તમાંથી એકબી જન નાવારેસ મરી જાય, તો તે પોતાની દોલત પોતાના હાથયાત દોસ્તને આપી જાય.’ રસ્તમે જવાબ દીધો.

‘એમ?’ પેસુ બોલ્યો. ‘પણ હવે વીકાજી તો મરી ગીયોછ, એટલે હવે તે વચનબી બંધ પડ્યુંછ. તારે હવે તુને તેનાથી લીધવાતું શું છે?’

‘નહીં હું તેનાથી ખીહતો નથી, પણ—’

‘પણ તારે તું બીજા કોનથી લીએછ?’ પેસુએ રસ્તમને પુછ્યું.

‘કંઈ ફિકર નહીં.’ રસ્તમે જવાબ દીધો. ‘તે વાત હું તુને કોઈ

ખીજી વખત કેહવશ. તે વાત ખાનગી છે. ગેઇ કાલે મેં તુને શું કેહ્યુંતું, તેનું ધ્યાન છે કે? મને તારી મદદ ને સદલાહની ધણીજ જરૂર છે પેસુ.’

‘મારી સદલાહ તુને પરવડે તો લેજે.’ પેસુએ જવાબ દીધો. ‘હું. તે આપવા તથ્યાર છેઉં. હું તો સદલાહ વેચવાનો વેપાર કરવા ભેઠોછ! હું મારી સદલાહ વેચી વાણીઓ થઇ જવા માગુછ રસ્તમ.’

‘લે ચાલ હવે ખસ કર.’ તે લોક વાત કરતા પારખતી આગલ આવી પુગવાથી રસ્તમે પેસુને કહ્યું. ‘મારાં માથ મારી વાર જોતાં દરવાજાની આગલજ ઉભાંછ. ખરું કેહુછ પેસુ, કે બહુમનશાહની દોલત મને જો નહી મલશે, તો મારા કરતાં મારાં સુનામાય તેથી ઘણાંજ દલગીર થશે.’

‘વહી પછસાની વાત કીધી?’ પેસુ જોલ્યો. ‘અરે ધધેરા, પછસા આજે છે, ને કાલે નથી! પછસા આપરા હાથનો મેલ છે! જીવતા રેસુ તો પછસાજ પછસા. કેહવત છે કે ‘સર સલામત, તો પાગડી હનર! મરદ થાઇ નામરદ જેવી વાત શું કરેછ! મર ભાયલા!’

‘અરે મારાં સુનામાય સાંભલશે?’ રસતમ દાંત કચકચાવી ધીમે અવા-
જે જોલ્યો. ‘ચાલ મુંગો રેહ!.’

પ્રકરણ ૨૮ મું.

—:૦:—

‘ગુમાવેલી બાજી.’

ખલકનુમાના માલેક બહુમનશાહ બંગાલીની તખીયતના બુરા સમા-
ચાર સાંભલી, હીલ્લાના હેંશ હડી ગયા, અને તે ઉદાસીત ચેહરે ધન-
જશાહ સાથે વાત કરતી પાછી ઓટલા ઉપર ચહડી.

‘ધન, શું ખરેખર બહુમનશાહ ઓટલા બધા સીક છે?’

‘હા, હીલ્લા. ટાકટરો કેહછ કે તેવણુની નાર દર પલે બહુજ ધીમી પડતી નયછ, ને કોઇખી વખતે એકાએક તેવણુનું મરણ થશે!’

હીલ્લા ગુપચુપ વિચારમાં પડી, અને ધનજશાહ તેણીનો ચેહરો તપાસતા ઉભા.

‘ધનજશાહ, ત્યારે તો બમનશાહ ગુજરી નય તે આગમજ હું તેવ-
ણુને મલવા માગુછ.’ હીલ્લા એકદમ ઠેડાવ ઉપર આવી બોલી. ‘મારે તેવ-
ણુને મલવુંજ જોઇએ.’

પોતાની ધણીઆણીને આવી રીતે બોલતાં જોઇ ધનજશાહે અજબ
થાઇ ધીમે અવાજે કારણ પૂછ્યું.

‘તું બમનશાહને મલવા માગેછ ? કાંય વાઈ ?’

‘મારે તેવણુને કંઈ વાત કેહવીછ.’ હીદલા બોલી. ‘તેવણુ ગુજરી જાય, તે આગમજ હું તેવણુને કંઈ વાત કેહવા માંગુછ ?’

‘તું તારૂં ખરૂં નામ તેવણુને કેહવા માગેછ ?’

‘હા. હું કેણુ છે તે તેવણુને જણાવવા માંગુછ ?’ હીદલા પોતાના વીચારમાં જોડી.

‘ને તેનું કારણ ?’

‘કારણ હું હમણાં કેહી શકતી નથી.’ હીદલાએ ના પાડી કહ્યું. ‘પણ હવે હું તે તમને કેહવશ. કાલે સહવારના હું તમને બધી વાત જરૂર કેહવશ.’

‘સહવારના !’ ધનજીશાહ પોતાના દાંત કચકચાવી ગુસ્સાને દાબી બોલ્યા. ‘સહવારના કેહશે ?’ હીદલા, એ તું શું કરવા માગેછ ? હવે હું વધારે વખત ચૂપ બેસી શકતો નથી ! બહનશાહથી આજ સુધી તેં તારૂં ખરૂં નામ નીશાન છુપાવ્યું કાંય ? ‘ને હવે જ્યારે તેવણુને જીવ જવાનો વખત થયો, ત્યારે તું તેવણુની આગલ તારૂં ખરૂં નામ જાહેર કરવા શું કામ જાય ?’ હીદલા એ બધાં ઉપરથી હું એકજ સાર કાઢુંછ, કે તુંને પછસાની લાલચ લાગીછ. મારી પોતાની દોલતથી નહીં ધરાતાં, હવે તું બહનશાહની દોલત મેલવવાની લાલચમાં પડીછ.’

‘પછસાની લાલચ !’ હીદલા બનજીશાહના સપ્તને સાંભલી કપાલે હાથ દઢ રડી પડી બડબડી. ‘હું પછસાની લાલચ !’ અરે મારા ખુદ—

હીદલા એક હાથ મારી ખુરસી ઉપર બેસી ગઈ, અને ધનજીશાહે પાછું બોલવા માંડ્યું.

‘હા. હા ! હજાર વખત હા. મારીજ બધી ભુલ થઈ. ‘હુંજ મુરખ બનીયો ! તારા દેખાવ ઉપરથી હું બીજીવાર ક્યાયો ! મેં તુંને તેવી નહીં ધારીતી ! પણ અંતે તું તેવીજ નીકળી ! પછસાને ખાતરજ તું મને પરણી, ને મારા પછસાથી સંતોશ નહીં પામતાં, તારી નજર હવે ખલકનુમા ઉપર ગેઘછ ! !’

આ બોલતાન હીદલાથી સાંખી શકાયું નહીં. ગુસ્સાથી હીદલા લાલ ભૂત જેવી થાઈ ગઈ, પણ તે એક વફાદાર અને તાબેદાર ધણીઆણી હોવાથી, પોતાનું કપાલ બંને હાથ પકડી નીચી મુંડીએ ખુરસી ઉપર પડી.

તે કાંઈ જુદાજ વિચારમાં પડી હતી.

‘હું બહનશાહની દોલત મેલવવા માંગુંજ નહીં.’ તે ધીમે અવાજે બોલી. ‘મારી નજર ખલકનુમા ઉપર ગેઘજ નથી.’

ધનજીશાહ વધારે ગુસ્સે થાઈ બોલ્યા.

‘હા. એક લાખ વખત હા. ખલકનુમાની ઉમેદમાં તારો. બાપ મરી ગયો, ‘ને તેજ ઉમેદમાં તારાબી હાલ એવા થયા.’

‘નહી ધનજીશાહ તેમ નથી.’ અંતે હીલ્લા ખુમ પાડી બોલી. ‘તમે તેમ જો સમજતા હોવો, તો તમે તમારે હાથે ઠગાવો છ. તેમ જો તમે મારે વાસ્તે ધારતા હોવો, તો ભલે. હું તમારી તરફ બેદરકાર રેહી, ‘ને હું મારી ફરજો બજાવવામાં પછાત પડી, એમ માનવાને મેં તમુને કારણ આપીયાં, તે મારો વાંક થયો ખરો, પણ તેમાં મારી એકજ કસુર થઈછ.’

‘તારી જે કસુર થઈ, તે તું જાણેછ ખરી.’ ધનજીશાહ નરમ પડી બોલ્યા. ‘ને તે કંઈ કસુર વારં?’

‘તમે ખુદા ખાતર આજે મને કંઈ પુછતા ના.’ હીલ્લા બોલી. ‘હવે એ બધી વાતનું હું એકદમ સેવટ લાવવા માંગુછ.’

‘ને તું શું સેવટ લાવવા માંગેછ?’

હીલ્લાએ કાંઈબી જવાબ દીધો નહી. તે તુરતજ ઉઠી પોતાના ઓરડા તરફ દોડી, અને ધનજીશાહ પોતાની ધણીઆંણીની આ નવી ભેદ-ભરી ચાલને માટે નવેસરથી નવા વિચારમાં પડ્યા.

* * * *

હીલ્લા ધનજીશાહ આગલથી ઉઠી પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઈ એ ઠીકજ થયું. એમ કીધાથી કજીયાનું મોહડું કાળું થયું, સબળ, રેહી રેહીને ધનજીશાહની જળ આજે ઉપરેલી હોવાથી તેવણુ બોલવા લાગ્યા હતા, અને તેવણુને અટકાવનાર કે સમજાવનાર કોઈ નહી હોવાથી, ઉપર જણાવ્યું તેમ હીલ્લાએ તેવણુ આગલથી ઉઠી જઈ કજીયાનું મોહડું કાળું કીધું હતું.

હીલ્લાએ કાંઈ જુદોજ વિચાર કીધો હતો.

* * * *

તેજ રાતે સુમારે લગભગ બારને સુમારે, ન્યારે ‘લીલી’ અંદર સરવે કોઈ ઉંઘમાં પડ્યાં, ત્યારે હીલ્લા પોતાની સાડી પેહડી, તે ઉપર પોતાનો ‘ઓવર-કોટ’ અને સીઆલ બોલી, કકડતી ઠંડીમાં, ધીમે કદમે બંગલામાંથી બહાર નિકળી, અંધારી રાતે એકલી બાગમાં ઉતરી પડી, અને ઘણીજ સાવચેતીથી બાગના ફરવાળની સાંકલ ઉંઘાડી, તેણીએ ખલકનુમા તરફ ચાલવા માંડયું.

ધી લીલી અને ખલકનુમા વચ્ચે ફક્ત પંદર મિનિટનો રસતો હતો. રાત બીલકુલ અંધારી હતી, અને જે કાંઈ સેહજ ઉભસ રસ્તા ઉપર પડતો હતો, તે આસમાન ઉપર ચમકતા તારાની રોશનીનો હતો.

એક બાજુ ઉપર ખેતરવાલું ખુલ્લું મેદાન, અને બીજી બાજુ ઉપર થોડે થોડે તફાવતે આવેલા છુટા જગ્યા બંગલાઓ સિવાય બીજું કંઈ હતું જ નહીં. કુટ-પાથ ઉપર સરખે તફાવતે ઉગી રહેલાં ગંજલર ઝાડોની રળીઆંમણી થટા વચ્ચેથી, સમી સાંજના ચાલવાની જેટલી મનહ પડતી હતી, તેના કરતાં હજાર ગણી દેહરાત, કોઈ કઠોર અને ધાતકી છાતીવાલાં આંખોને પણ આવી એકાંત અને અધારી રાતે, આવા ઉજડ અને ગીચ ઝાડોવાલા રસ્તા ઉપરથી પસાર થતાં લાગતી હતી.

પણ હીલ્લા હિંમતથી ઉસ્કેરાઈ ગઈ હતી. પોતાની આસપાસનો તેણીને જરાબી ખ્યાલ તે વખતે આવ્યો નહીં. દેહરાત તે બિલકુલ ભુલી જ ગઈ, અને બહુમનશાહ બંગાલી પાસે જવા તે એટલી અધીરો થઈ પડી, કે પોતે ખરે રસ્તે ભય છે કે નહીં, તેનુંબી તેણીને ધ્યાન રહ્યું નહીં.

પોતાના વિચારના ધ્યાનમાં અને ધ્યાનમાં ખસકનુમાના દરવાજા આગળ તે આવી ઉભી. તે ધારતી હતી, કે બાગનો દરવાજો બંધ હોવાથી તે ઉંઘડાવતાં તેણીને મેહનત પડશે, પણ તેમ બન્યું નહીં. બાગનો દરવાજો અરધો ઉંઘડોજ હતો.

‘કોઈ દાહડો નહીં, ને આજે એમ કેમ? આવી મોડી રાતે ખલકનુમાનો દરવાજો ઉંઘડો કેમ?’

હીલ્લા તે વીશે અજબ થાઈ ખસી, પણ વિચાર કરવા તે ખોટી થાઈ નહીં. તુરંતજ તેણીએ બાગમાં દાખલ થાઈ બંગલા તરફ ચાલવા માંડ્યું. બાગની વચ્ચેવચ જઈ પોતાના ગજવામાં રૂસતમે ચીતારેલા ચીતાર, તથા પોતાના મરનાર બાપને હાથનું લખેલું કાગળ. જે તે પોતા સાથે ઘેરથી લેઈ નીકળી હતી, તે તપાસવા ઉભી રહી.

તે ચીતારવાલાં બંને કાગળો, તેમજ પોતાના મરનાર બાપનું કાગળ હીલ્લા તપાસી જોતી હતી, તેવામાં એકાએક બંગલાની બારીની સાંમે, મોગરાંના મંડપની ઘટામાં, કોઈ આદમીના પગલાં જેવો અવાજ તેણીને કાંને પડ્યો! હીલ્લા તુરંતજ ચમકી તે મંડપ તરફ ધ્યાનથી નજર કરી જેવા લાગી, પણ કાંઈબી તેણીની નજરે નહીં પડ્યાથી, તેણીએ બંગલા તરફ પાછું ચાલવા માંડ્યું.

‘એ આજે છે શું?’ હીલ્લા બંગલાના ઓઠલા ઉપર ચઢતાં મનમાં બોલી. ‘આની મોડી રાતે, બાગના દરવાજા ઉંઘડા! ને હીયાં જોઈજ, તો બંગલાના દરવાજાબી ઉંઘડા! એ શું બનાવ છે, તેની કંઈ સમજ પડતી નથી.’

બંગલાના દરવાજા ઉંઘડા જોઈ હીલ્લા દીવાનખાનામાં દાખલ થઈ, આસપાસ નજર કરતી ઉભી હતી, તેવામાં બમનશાહનો કારભારી માફો ત્યાં આવી લાગ્યો.

‘એ કોણ છે?’

‘ભાઈ માફા. મારે બમનશાહ રોકેને—’

‘કોણ! હીલ્લાબાઈ, તમે આવી મોડી રાતે—’

‘હા, ભાઈ. હું આવી મોડી રાતે—’

‘એ કોણ છે માફા?’ ધનાએ અંદરથી બુમ પાડી, અને તેજ વખતે ગુલી દીવાનખાનામાં દાખલ થઈ.

‘એ કોણ અરધી રાતના ઢંકેલા ખાતું આપું છું.’ ગુલી ફડફડતી દીવાનખાનામાં આવી.

‘કોઈ નહીં, બેહન ગુલબાઈ. એ તો હું હીલ્લા છે.’ હીલ્લાએ ધીમે અવાજે કેહ્યું. ‘મને જરા બમનશાહને કંઈ જરૂરના કામસર મલવું છે. મેહરખાની કરીને મારો તેવણ સાથ મેલાપ કરાવો?’

‘બેહન હીલ્લા, બમનશાહ કાકા કાંઈ છે?’ ગુલી રડી પડી બોલી.

‘હે—થું!’

‘હીલ્લાએ ફાલ ખાઈ એક ચીસ પાડી, અને તેના અવાજથી ધના દીવાનખાનામાં દોડી આવી.

‘બહમનશાહ કાકા તો એક કલાક થયો ગુજરી ગયા!’ ગુલીએ રડતે અવાજે આ ગમગીની ભરી ખબર હીલ્લાને આપી.

‘ગુજરીયા! અંતે ગુજરીયા! હું તેવણને જોવા પામી નહીં! હું તેવણને બે બોલ કેહવાબી પામી નહીં!’

‘બેહન હીલ્લા,’ ધનાએ પુછ્યું. ‘મારા બેહસ્તી કાકા સાથ તમને એટલું બધું તે શું અગતવું કાંમ ઉત્તું, કે તેને વાસ્તે આવી અરધી રાતના, એકલાં હીયાં વેર તમને આવવું પડ્યું?’

‘બેહન ધના, હું સેહજબી આસા તમારા કાકા બહમનશાહની દોલ તની રાખતી નથી. એમ ખાતરીથી નહીં. હીલ્લાએ નમનતાઈથી કેહ્યું. ‘હું ઘણીજ દરગીર છું, કે જે વાત તેવણે જરૂર નહીં હતી, તે વાત નહીં. વગર તેવણ ગુજરી ગયા. હું આસા રાખું છું, કે તમારા કાકાએ પોતાની બધી દોલત તમારા નામ ઉપર કીધી હોય! ખુદા કરેને તેવું જ થયું હોય.’

‘તમારી મઝી લાગણી માટે હમે તમારો ઉપકાર માનીએ છું.’ ગુલી બોલી. ‘પાયસ્ત આવતી કાલે સહવારનાં કાહડવાની છે. આવજો બેહન. તમને મોડું થાય! આવજો હું!’

હુઝી ધનાની મતલબ હીલ્લાને સમજતાં વાર લાગી નહીં. પાયસ્ત હવારાના કાહડવાની હતી, એટલે હીલ્લા રવાનને સેજદો કરવા ઘણી બજાઈ થઈ નહીં.

હીલ્લા એટલા ઉપરથી નીચે ખાગમાં ઉતરી, મધરાતની સીંહા

અંધારી વચ્ચે એકથી ખલકનુંમાના અંતર કમ્પાઉટમાં વિચાર કરતી મનમાં બોલી.

‘અંતે હું હારી ! મારી તમામ આસા કંધી વધી, ‘ને મારી બાજુ મેં મારે હાથે ગુમાવી !’

પ્રકરણ ૨૯ મું.

મોગરાના મંડપમાં.

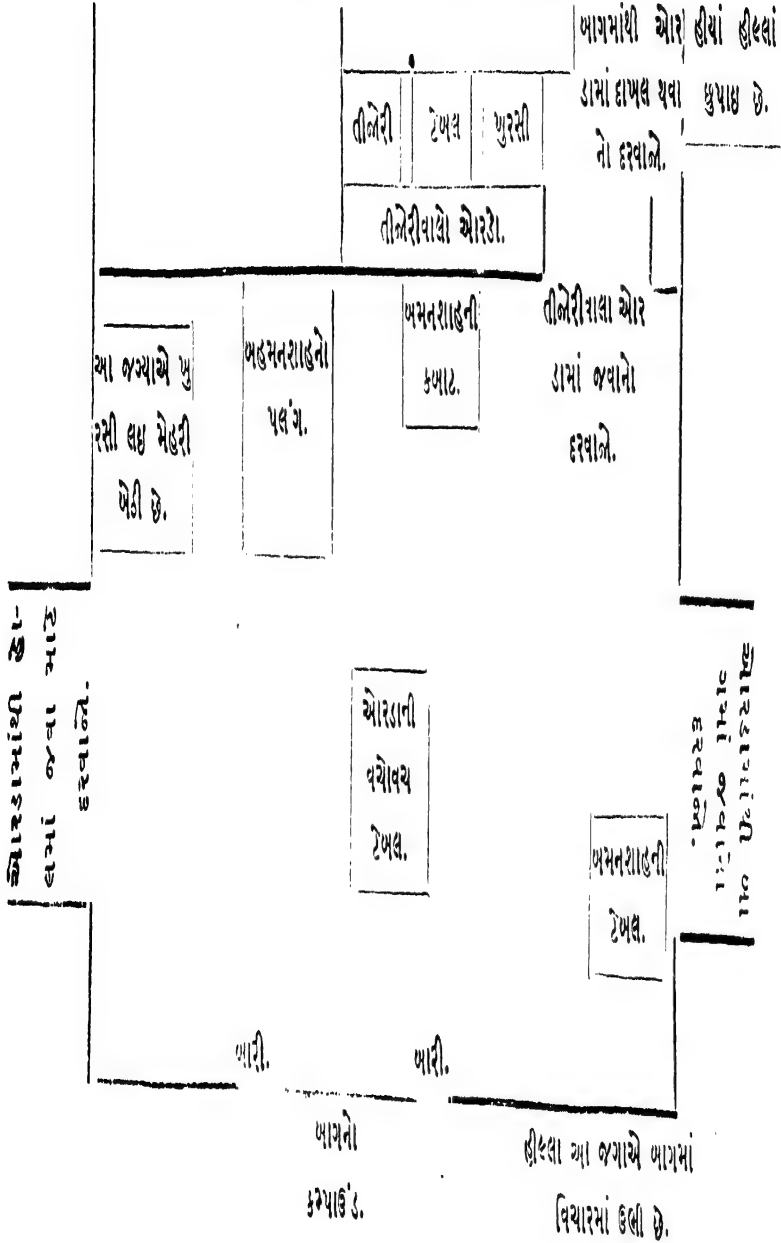
‘અંતે હું હારી ! આખર વાત હાથથી ગઈ ! પેસુબાની સદલાહ પ્રમાણે ચાલવાથી અંતે મારા બાપનું વેર લેવાની કિમતી તક, હું સદાની બોધ બેઠી. હવે એ પાપી છાકરો ખલકનુમાનો માલેક થઈ બેસવાનો ‘ને મારા બાપનું વેર લીધા વગર હું સદાની હાથ ધસતી રેહી જવાની.’

આગલ કે પાછલ વંચા વગર, બાગના કમ્પાઉન્ટમાં બરાબર મરનાર બમનશાહના ખાનગી એરડાની સાંમે આવેલા એક મધમધતા મોગરાના મંડપની આગલ, હીટલા પોતાના વિચારમાં એકલી હતી.

બમનશાહનો આ એરડો બંગલોને એક છેડે આવેલો હતો, અને તે એરડામાંથી બાગમાં આવવા જવા માટે, એક બાલુથી એક નાહનો જેવો સાંકડો દરવાજો, અને દરશનમાં બે બારીઓ હતી. મજદુર બારણાની બરાબર સામે મોગરાનો મંડપ હતો. એ મંડપ ઘણો ગીચ હતો, અને તેના દરશનમાં ખુબસુરત ગુલાબ અને ગુલછડીના મોટાં ઉંચાં જેવાં ઝાડો. ઉગાડેલાં હતાં. આ ઝાડો એટલાં તો ઉંચાં હતાં, કે રાતને સમે કોઈ આદમી તે ઝાડોની ઘટામાં જો છુપાઈ બેઠું હોય, તો અંધારામાં કોઈને તે માલમ પડે નહીં.

આપણી વારતાના આ પ્રકરણમાં, ખલકનુમાના કમ્પાઉન્ટમાં આજ રાતે કાંઈ અસાધારણ બનાવ બન્યો હોવાથી, વાંચનારની મુશકેલી ટાલવા, એ મોગરાના મંડપ અને ખલકનુમાના બાગમાં આવેલા બમનશાહના બંગલા મધ્યે આવેલા બમનશાહના એરડામાંથી બાગમાં આવવા જવા માટે વપડાતા દરવાજા, અને દરશનમાં આવેલી બારીઓની ગોઠવણનો એક નકશો પાસેના પાના ઉપર દેખાડવાની તજવિજ કરી છે.

ખલકનુમાના એક થોકસ ભાગનો પ્લાન.



અને એ જગ્યા ઉપર અંધારામાં હીલ્લા વિચાર કરતી ઉભી હતી, તેવામાં તેણીને કાને, પોતાની પીઠની પાછળ મોગરાના મંડપ તરફથી કોઈ આદમીનાં પગલાંનો અવાજ સંભલાયો. તુરતજ તેણીએ પાછલ ફરી જોયું. ત્યાં કોઈની હતી નહીં, અને કોઈ તેણીની નજરે પડ્યુંની નહીં.

કોઈ તેણીની નજરે પડ્યું નહીં, એ વાત ખરી હતી, પણ કોઈ ત્યાં હતુંજ નહીં એ વાત ખોટી હતી. વળી કોઈના પગલાંનો અવાજ હીલ્લાને કાને પડ્યો, એ વાતની ખોટી નહીં હતી. આવી એકાંત રાતે બાગ અંદર કોઈ છુપાઈ બેઠું હશે, એવો તેણીના મગજમાં એક નવો ખ્યાલ આવતાંજ, ધીમે કદમે ગુલાબ અને ગુલછડીના ઝાડોની તરફ હીલ્લાએ ચાલવા માંડ્યું, અને તેજ વખતે તેણીએ કોઈને ધીમે અવાજે તે ઝાડોની ઘટામાં બોલતાં સાંભળ્યું, અને તે અવાજ સાંભલતાંજ તેણીએ તે પીછાંચો.

‘પેલી એક ભારી ઉંધારી છે, ને મોઝેથી સાંકર દીધી હોસે. પણ પેલાં બે ભારનામાંનું એક ભારણું ઉગારું રેહી ગીયુંછ. જોયું કેની ધોસ્ત! તું નહીં દેખાતું હોય, તો ભેસીયો કાંએ નહીં પેહેરી મરતો! પેલી ભારીમાંથી ખુરસી ઉપર કોઈ ભેસ જેવી ભઠરી સુતેલી દેખાયછ, તે કોણ છે? તે જોઈને મને કેહ.’

આ સંજોનો બોલનાર શખસ, હીલ્લાથી ફક્ત ચાર વારને છટે પેલા મોગરાના મંડપ અંદર છુપાયેલો હોવાથી, જેમ તે હીલ્લાને જોઈ શકતો નહીં હતો, તેમજ હીલ્લા તેનેની જોઈ શક્તી નહીં હતી.

આ છુપાયેલો શખસ કોઈ નહીં, પણ પેલો પેસુ લવંગીયો હતો, અને જેની સાથ તે વાત કરતો હતો, તે કોઈજ નહીં પણ તેનો ‘ધોસ્ત’ રસતમ સત્થો હતો, એ વાંચનારથી અનન્દણું રેહ્યું નથી.

હીલ્લા આ ચંડાલ ચોકડીને આ ઠેકાણે અરધી રાતને સમે છુપાયેલી જોઈ, તેમની ખુરી મતલબ વિશે તરેહવાર વિચાર કરવા લાગી. તેઓ શું કરવા આ જગ્યા અંધારી રાતના આવી છુપાયા છે, અને તેઓ શું કરે છે, તે જોવા અને જાણવા, તથા બને તો તેમને ઉંધાડા પાડવા, એવા ઠેડાવ ઉપર તે તેજ વખતે આવી, મંડપને છેડે છુપાઈ તમારો જોવા લાગી.

‘અરે એ તો મેહરી છે’ રસતમે ખાતરી કરી જવાબ દીધો. ‘બંજ લાની કારભારન છે.’

‘પણ એ ધરડી છે કે જીવાન?’ પેસુએ સવાલ કીધો.

‘અરે નખખોદ ગીયા, તું ધરડી ને જીવાનના હિસાબ કરવા આયોછ, કે ધારેલું કામ કરવા.’ રસતમે ચમટો તોડી પુછ્યું.

‘તો રાંડના સાંઢ! તારા જેવા તું ભઠાને ગણેછ કે કેમ,’ પેસુએ ખુલાસો કીધો. ‘આએ મેરી જો જીવાન હોય, તો બનવું કે એ જલદી ઘોંટલું

નય નહી, 'ને જો ઘાંઠાંઘ ગેઘ હોય, તો પગલાંનો અવાજ સાંભરી ઝટ નગી ઉઠી ખુમ પાડી ઘર ગળવે નહી! પન જો ઘરડી હોય, તો કેવારની ઘાંઠાંઘ ગેઘ હોસે! મારી ગણતી તો એ ઉંતી, ને તું'ને તો કમલાની નજરે ભડું પીડુંજ ઘેખાયછ?'

'એ મેહરી કંઈ નહી તો સી-તેર વરણી ઢાંકરી છ! મોહડાંમાં પાઉં ચાવવાને સાડું એક દાંતળી નથી.' રૂસતમે ખુલાસો કીધો.

'તારે તો તારો ભેરો પાર ભર્યા!' પેસુએ હિમતથી કહ્યું. 'વાસ્તે હવે આએ ભારનામાંથી તું અંધર ન, ને કુંચી સોધી કાઢાડ, એટલે કાંમ થયું! ન ભર્યા તારું નસીબ ફાયદું! ન મારા સોરાબ પકાણુ, અરે મુયલો મારા રૂસતમ સત્યા ન, હવે વખત ચાયછ!'

પણ રૂસતમની છાતી એવું કામ કરવા ચાલી નહી. તે આનાકાની કરવા લાગ્યો, અને ફસી જવાની ફિકરમાં પડી બોલ્યો. 'મારીથી એમ બને નહી.'

'નહી બને?' પેસુ ગુસ્સે થાઈ થીમે અવાજ બોલ્યો. 'નહી બને તો રેયું. હીયાં કોણને તેતું સપાડું! તેવારે અરધી રાતે લાભને શું કાંમ હીયાં વેર તેરી લાયલો? એમ નહી બને તો કેમ બને! હિમત કરીને આયલો, 'ને કાગને વખતે ધંધરાં ચહડેછ? આય હું ચાયલો.'

'સખર સખર.' રૂસતમે તેનો હાથ પકડી કહ્યું. 'જે કંઈ કરવું જોઈએ તે હું કરશ પેસુ. પણ મારી પાછલ રેહજે હો? હું અંદર જઈ કુંચી સોધી કાઢહુછ. તું મારી પાછલ આવ!'

'અરે સખર કર. એમ એકધમ તે કેમ લખપતી થવાસે.' પેસુએ હાથ પકડી કેહ્યું. 'તારી સાથે મનેબી ભતમ્બે લેઈ જવા માગેછ કે શું ભર્યા? પેલી ઢાંકરી નગી ઉઠસે, તેતુંબી કંઈ ધ્યાન છ કે નહી! વાસ્તે ખુટ કાહડીને અંદર ન.'

રૂસતમ પોતાનાં ખુટ કાહડતો હતો, તેવામાં ધના એકાએક તે ઓરડામાં આવી. ઘરડી મેહરી, જેની હમણાજ આંખ લાગી હતી, તે ઝપકીને ઉઠી, અને ધના મેહરીને કેહવા લાગી.

મેહરબાઈ, તમે છઓ કે? હું સમજી તમે નહી હોશો. વાડું સમજો. તમે આએ ઓરડામાંથી ખીસતાંજ ના હું! કોઈને આએ ઓરડામાં આવવા દેતાંજ ના! જે કંઈ હોસે, તે ચાહરમને દાહાડે માલમ પડશે, સમજ્યાં? એક તનખુબી આએ ઓરડામાંથી કોઈ ઉંચકે નહી. તમે ખારણાની આગલજ ખુરસી માંડી બેસજો.'

'તારી મદદ, ઓ મારા આતસલિરામ બાપ?' ધનાને ઓરડામાંથી જતી જોઈ, પેસુ ગભરાઈ જઈ બોલ્યો. 'સાડું થયું, કે મે' રૂસતમને

શયકો! જો એ ઓરડામાં ગીથો હોત, ને આજે ધુક્તીની જો નજર પડતે, તો ભગ્યા રૂસતમ, તારૂં મોત ને મારી કમળખતી થાતે! પણ હવે પા કલાક સખર કરી જ. પેલી મેરીની આંખ જરા પાછી લાગી જવા દે.'

ધના, મેહરીને બહમનશાહના ઓરડાનો 'ચાર્જ' આપી ચાલી ગઈ, અને રૂસતમ તથા પેસુ બાગની અંદર મેહરી સુઈ જાય ત્યાં સુધી ખોટી થતા હતા.

'જો સાંભલ. એ ઢાંકરીએ પાછું ગોરવા માયડું, તે તુંને સંભલાયક કે?' મેહરીના નાખના ક્રીડાનો અવાજ પેસુએ સાંભળી રૂસતમને કહેયું. 'લે હવે ચાલ. મુગો મુગો દિંમત કરી જ. હું તારી પાછલ છઉં. બિરામ-ઇજદનું નામ લેઈ ને જ, કે તે તુંને મદદ આવે.'

બાગમાંથી ઓરડામાં જવાનો દરવાજો અલગો રેહી ગયલો હોવાથી, રૂસતમે તે ધીમેથી ઉંઘાડી ઓરડામાં નજર કીધી. પેસુ લવંગીયો પોતાના દોસ્તને હિંમત આપવા કાંઈ નહીંને કાંઈ બોલ્યાજ કરતો હતો. અને આ બે કોચીના સાહુકારોની તમામ હીલચાલ તપાસવા, હીલ્લા તેમની પુકે પુકે, ધીમે પગલે છુપાતી ફરતી હતી.

ઓરડાની દેવાલ આગલ ગોઠવેલી કબાટને ઓઠે આવેલી એક 'ઇઝીચેર' ઉપર મેહરી પુર નિંદરામાં પડી હતી.

રૂસતમ ઓરડામાં દાખલ થયો, અને પેસુ દરવાજાની બાહાર તેને હિંમત આપવા છુપાઈને ઉભો. આ બંને જનની હિલચાલ જોઈ, હીલ્લા તેમની મતલબ સમજી ગઈ, અને પેસુની નજર ચુકાવી, બાગમાંથી પાછલા ઓરડાના બારણા તરફ જઈને તે ત્યાં છુપાઈ ઉભી. નસીબ સંજોગે પાછલા ઓરડાનું બારણું હીલ્લાને ઉંઘાડું માલમ પડ્યું. એ પાછલા ઓરડામાં બહમનશાહની તીજેરી અને રૂખવાની ટેબલ, ખુરસી વિગેરે સામન હતો. હીલ્લા દરવાજાની પાછલ છુપાઈ રૂસતમ શું કરતો હતો, તે જોવા લાગી.

'અરે ધની મુવા, પેલો કુચીનો ઝુમખો ટેબલપર પથરોઈ, તે જો. દેખાયક કે નહીં?' પેસુની નજર ટેબલ ઉપર પડેલા એક કુચીના ઝુમખા ઉપર પડતાંજ, તેણે બારણાની બાહારથી રૂસતમને ગાલ દઈ ઇશારત કરી કહેયું.

રૂસતમે તે ઝુમખો તુરતજ ઉંચકી લીધો, અને ધીમે કદમે તે પાછલા ઓરડામાં (તીજેરીવાલા ઓરડામાં) દાખલ થયો. હીલ્લા દરવાજો બાહારથી બંધ કરી, હવે રૂસતમ ઉપર બારીક નજર રાખવા લાગી, અને પેસુ આગલા ઓરડાનું બારણું બાહારથી પકડી, એવી ખબરદારીમાં સાહવચેતીથી ઉભો રહેયો કે કામ પડે, તો 'પોબારા' માપી જતાં તેને જરાબી વાર જાગે નહીં. થોડુંજ તે બજાતો હતો, કે આ વખતે હીલ્લા તેને તેમજ

તેના સાથી રૂસતમને પાછલા ઓરડાના દરવાજાની બાહારથી ભેટી લેતી હતી.

રૂસતમ કુંચીનો ઝુમખો હાથમાં લેઈ બહમનશાહની તીજેરી ઉંઘાડવા એક પછી એક કુંચી ધુજતે હાથે અજમાવવા લાગ્યો. અંતે એક કુંચી તીજેરીને લાગી. રૂસતમે તે ચાવીની મદદથી બહમનશાહની તીજેરી ઉંઘાડી, તેવણના વીલની શોધ કરવા લાગ્યો.

અંતે એક લાંબાં પરખીડાંવાળું કાગજ રૂસતમના હાથમાં આવ્યું. સપડાઈ જવાની ધાસતીથી ધુજતે હાથે આસપાસ નજર કરી, તે પરખીડાંમાંથી રૂસતમે બહમનશાહનું વીલ ખેંચી કાઢાડી, આગલ પડેલી એક ખુરસી ઉપર નાંખ્યું, અને તેને બદલે એક ખીન્દુંજ કાગજનું તેણે પોતાના ખીસાંમાંથી કાઢાડી, તે પરખીડાંમાં ટેસવ્યું, અને તે પરખીડું તીજેરીમાં પાછું મુકી, તેણે તીજેરી પાછી બંધ કરી લીધી.

આ બધો વખત હિચકારો રૂસતમ ધાસતીથી ધુજતો હોવાથી, તથા જે માહાપાત્રી કામ કરવાની તેણે હિંમત કીધી હતી, તે પાપના કોપથી કાંપતો હોવાથી, તેની આસપાસ શું બનતું હતું, તેની તેને જરાખી સુધ્ધી હતી નહીં. ખરું વીલ તીજેરીમાંથી તેને મલ્યું, તે તેણે ખુરસી ઉપર નાંખ્યું ખરું, પણ જે વખતે પરખીડાંમાંથી ખરું વીલ રૂસતમે ખેંચી કાઢાડ્યું હતું, તેજ વખતે વીલના જેવુંજ એક ખીન્દું કાગજ, તેજ પરખીડાંમાંથી નિકળી રૂસતમના પગ આગલ ભોચ ઉપર પડ્યું હતું, તેની ઉપર ધાસતીથી ધુજતાં રૂસતમની બીલકુલ નજર પડી નહીં હતી.

હીલ્લાને હવે સરવે ખીના બરાબર સમજ પડી. રૂસતમ અને તેના સોબતીએ એક ખોટું વીલ બનાવી, તેને ખરાં તરીકે ઠસાવવાની ગોઠવણ કરી હતી, અને તે ખોટાં વીલ ઉપર બહમનશાહ બંગાલી અને ધનંતશાહ સ્પેલીસીટરની ખોટી સહી તેઓએ કરી હતી. તે ખોટું વીલ રૂસતમે પરખીડાંમાં મુકી તીજેરીમાં બંધ કીધું, અને પોતાનું કામ પુરું થયેલું સમજી, કુંચીનો ઝુમખો લેઈ, પકડાઈ જવાની ધાસતીથી ધુજતો ઓરડામાંથી તે બાહાર નિકળી પડ્યો.

રૂસતમ બાહાર નિકળી પડ્યો. તીજેરી બંધ કરી કુંચીનો ઝુમખો લેઈ તીજેરીવાલા ઓરડામાંથી તે આગલા ઓરડામાં ગયો, પણ ખરું વીલ જે તેણે તીજેરીમાંથી કાઢાડી ખુરસી ઉપર મુક્યું હતું, તે પોતાની સાથે લેઈ જવાનું તેને ધ્યાન રહેલું નહીં, અને તે તો ખુરસી ઉપરજ તે મુકી ગયો હતો.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

—:૦:—

‘મેહુનન બરબાદ અને ગુનાહ લાજમ.’

પણ હીલ્લાની નજર તો તે વીલ ઉપરજ પડી રેહી હતી.

વીજલીના એક ચમકારાના જેટલી ઝડપથી હીલ્લાના મગજમાં એક નવો ખ્યાલ આવી ગયો, અને તે ખ્યાલ ઉપર અમલ કરવાનો તેણીએ ઠેડાવળી તેટલીજ ઝડપથી કીધો.

‘આજે કાગળ તીજેરીમાંથી કાઢાડી તે ગભરાટનો મારયો હીંચાજ મુકી ગીયોછ.’ રૂસતમ આગલા ઓરડામાં જતો હતો, તેટલાં હીલ્લા મનમાં વિચાર કરી બોલી. ‘એ કાગળ મારે મેલવડું નેહ્યે.’

રૂસતમ આગલા ઓરડામાં પુગે, અને કુંચીનો ઝુમખો પાછો ટબલ ઉપર મુકે, તે આગમજ હીલ્લા પોતાની સંતાવાની જગ્યામાંથી બાહાર નિકલી, ધીમે કદમે તીજેરીવાલા ઓરડામાં દાખલ થઈ, પેલી ખુરસી ઉપર પડેલું કાગળ તેણીએ એકદમ ઉંચકી લીધું, અને જે બીજું કાગળ રૂસતમની ગફલતીથી ચરબીડાંમાંથી વીલ કાઢાડતાં જમીન ઉપર પડી ગયું હતું, તે ઉંચકી હીલ્લાએ ખુરસી ઉપર મુક્યું, અને તુરંતજ પોતે પાછી પાછી દરવાજે બાહાર નિકલી પડી.

હીલ્લાએ તે વીલની ઘડી કરી પોતાના ઓબર-કોટના ગળવાંમાં મુક્યું, અને હવે દરવાજાની પાછલ વધુવાર છુપાઈ રેહવાનું દરિસ્ત નહીં ધારી, મોગરાંના મંડપને ઓઠેથી તે બાહાર નિકલી પડી.

‘કેમ ધીકરી મયેલું કે?’ રૂસતમને આગલા ઓરડામાં આવેલો નેહ પેસુએ ઘનતેનરીથી પુછ્યું. ‘લાલ નેહ! કાં છે?’

‘અરર નખખાદ.’ રૂસતમને ધ્યાન આવતાંજ તે પસ્તાવો કરી પગ અફાડી ખેલ્યો. ‘તે તો હું ખુરસી ઉપરજ મુકી ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં ધાલી આયો! તું સળર કર. હું હમણા લેઈ આઉંછ.’

રૂસતમ પાછો ધીમે કદમે પાછલા ઓરડામાં ગયો, પણ તેટલામાં મોગરાંના મંડપ વચ્ચે કાંઈ ખડખડાટ થયો. કોઈના પમલાંનો અવાજ રાતની એકાંત ચુપકીદીમાં હુચ્છા પેસુને કાંને પડ્યો, અને તેજ વખતે સપડાઈ જવાની ધાસ્તીથી ગભરાઈ, રૂસતમને પડતો મુકી, પેસુ લવંગીયો ગુલછડીના ઝાડો કુદાવી મોગરાંના મંડપમાં ભરાઈ ગયો.

પણ મોગરાંના મંડપમાં થયેલો ખડખડાટ અને પેસુને કાંને પડેલા પગલાંનો અવાજ કોણનો હતો? તે અવાજ અને ખડખડાટ હીલ્લા મોગરાંના મંડપમાંથી પસાર થતી હતી, તેનો હતો.

પેસુના ગભરાટનો પાર હતોજ નહીં. તે મોગરાંના મંડપમાં છપાવા

દોડ્યો, અને ગુલાબ અને ગુલછીના ઝાડોમાંથી રસ્તો કરી મોગરાંના મંડ-
પની ગીચ ઘટામાં છુપાઈને દમ લેવા લાગ્યો. સપડાઈ જવા માટે તે
એટલો તો ધાસતો ખાઈ ગયો હતો, અને પોતાના જીવની તેને એટલી
બધી તો ફિકર પડી હતી, કે હીલ્લાના આંગ સાથે તે અથડીને ચાલી
ગયો, તેનુખી તેને ધ્યાન રહેયું નહીં. પેસુને મંડપ તરફ આવતો જોઈ,
હીલ્લા ગુપચુપ મંડપમાં ઉભીજ રહી ગઈ.

કેવો સંભોગ! કેવો અસાધારણ બનાવ!

એક કદમખી હીલ્લાથી આગલ વધાય ચા પાછલ હટાય તેમ હતું
નહીં. મોગરાંના મંડપમાં એક કદમખી આગલ ઉઠાવવાની તેણીએ હિંમત
કરી નહીં, સબળ, તેમ કરતાં પકડાઈ જવાની ધાસતી હતી. દમ રૂધી
તેણીએ ગુપચુપ ઉભું રહેવામાં દાહપણ સાથ સમયસુચકતા વાપરી, અને
તેવામાં રૂસતમ પેલુ કાગજ લઈ બંગલામાંથી બાહાર નિકલી, ધીમે અવાજે
પેસુને બોલાવવા લાગ્યો.

‘પેસુ! પેસુ!’

પેસુ ધીમે ધીમે મંડપમાંથી બાહાર નિકલી રૂસતમની સાંભે જઈ
ઉભો.

‘કેમ તું ત્યાં શું કરતો’તો’

‘ભિરામ છજે ભચાયવો, રૂસતમ.’ પેસુ બોલ્યો. ‘કોઈ બસુસ આપરી
પછવારે ભમતો ફરેછ હો! મે. કાનેકાન અવાજ સાંભરશે.’

‘પણ કોઈ હતું કે?’ રૂસતમે પુછ્યું.

‘નહી, કોઈ નહી. ફક્ત મારો ધખારો હતો.’ પેસુ બોલ્યો. ‘પણ પેલું
લાયવો કે? જોડે?’

‘શું?’

‘વરી પુછી સાતુ મરેછ.’ પેસુ ચીરડાઈને બોલ્યો. ‘ખરૂં વીલ?’

‘હા. આંખે રહેયું તે.’

‘લાવ! એ તારી પાસથી પરીબરી જશે, તો પંચાતી.’ પેસુએ તે
કાગજ રૂસતમ પાસથી ઝૂંટાવી લઈ કેહ્યું. ‘એનો નિકાલ હું કરું છ.’

પેસુ બાગની પાછલી તરફના ભાગમાં આવેલા એક એકાંત યુલુમાં
રૂસતમનો હાથ પકડી પોતા સાથે તેને લેઈ ગયો, અને ત્યાં જઈ પોતાના
ખીસાંમાંથી એક કાંદીની દબ્બી કાઢાડી તે સલગાવી, અને પેલાં કાગજને
તે વડે બાલી નાખવા લાગ્યો. હીલ્લાએ મોગરાંના મંડપમાંથી તે બલતાં
કાગજના ઉભસ વચ્ચે દુરથી પેસુને દ્રસ્તો અને રૂસતમને ફિક્કો પડેલો
જોયો.

‘અલા દુર, બલા દુર, ઓ ભેસાસુર!!’ પેસુ કાગજ બાલી નાખી,
મશકરી કરતો બોલ્યો. ‘ચાલ! હવે ભદી તારી ભલા ધફે માઈ ગઈ! અંતે
આપરે ફાયવા. ફાયેલા ફાયા, નહીં તો ભટંચુ તો ઉઠુંજ.’

‘ખુદા શરમ લાજ રાખે!’ રૂસતમ નિરાંતનો એક દમ ભરી બોલ્યો. ‘અમનશાહ બંગાલીની દોલત કરતાં દસગણી દોલતથી મને મલતી હોય, તો તે મેલવવા ફરીથી આવું કામ કદીથી નહીં કરું.’

‘જરૂર પડે તો જખ મારીને કરવું પડે!’ પેસુએ હીસાબ ચુકવ્યો. ‘મુવા આસી લાયલા? જા, મરદના નામને એખ ના લગાર!’

‘આ બંને જને ‘ફોરજરી’ ગ્રીધીછ.’ હીદલા મંડપમાં ઉભી ઉભી વિચાર કરવા લાગી. રૂસતમે જે વીલ ત.જોરીમાં મુક્યું છે, તે બનાવટી વીલ છે, ‘ને ખરૂં વીલ તો મારી પાસે છે. પેલા ભરૂઆએ બાલી નાખીયું’, તે કાંઈ બીજુજ કાગળ હોવું જોઈએ. હવે એ બંને ચંડાલો મારે હાથથી છુટવા મુશકેલ છે.’

આ ચંડાલો પોતાનું પાંક્યું કાંમ પુરૂં કરી ખલકનુમામાંથી જેવા બાહાર નિકલવા જતા હતા, તેટલાં ધનજીશાહ સોલીસીટર પોતાની ધણી-આંણી હીદલાની શોધ કરતા, રાતની અંધારી વચ્ચે સલગાવેલી મસાલ સાથે ખલકનુમામાં દાખલ થયા.

‘એબી ડીકજ થયું.’ હીદલા મંડપમાં ઉભી ઉભી વિચાર કરવા લાગી. ‘રૂસતમની વાતથી હવે હું એવણને જાણીતા કરશ. હવે બધી વાત હું એવણને આજે ફોડીને કેહવશ.’

ધનજીશાહનો અવાજ મંડપમાં છુપાયલી હીદલાએ જોડલો ઝડપથી પીછાંચ્યો, તેથી વધારે જલદી પેસુ લવંગીયા અને તેના સાથી રૂસતમે પીછાંચ્યો. રૂસતમ ધનજીશાહને જોઈ ગભરાઈ ગયો. પણ હુચ્છો પેસુ તેજ ધડીએ રૂસતમને પડતો મેલી, જીવ લેઈ નાહસવાના ધરાદાથી મોગરાના મંડપમાં એકદમ ઘુસી છુપાઈ ગયો.

રૂસતમથી ધનજીશાહની નજર ચારાવવાના વામાતામા કરવા લાગ્યો, પણ તેટલાં, મસાલની રોશની વચ્ચે તેવણની નજર રૂસતમ ઉપર પડતાંજ તેવણ અજબ થાઈ બોલ્યા, અને બાગમાં અરધી રાતના થતી ગડબડના અવાજ સાંભળી, બંગલામાંથી ગુલી અને ધના બાહાર નિકલી આવ્યાં.

‘રૂસતમ!’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘આવી અરધી રાતે તું ખલકનુમામાં શું કરેછ?’

‘તેવું તમારે શું?’ રૂસતમ પાસે સીધો જવાબ નહીં હોવાથી, તે ચીરડાઈને બોલ્યો. ‘મારા મામાનો બાગ છે, ‘ને મને જે ગમશે તે હું હીયાં કરશ. મને તેવણના ગુજરવાની ખબર પડી, ‘ને મારી ખાતરી કરવા હું પોતે—

‘પણ તમને ખબર પુગારી કેને?’ ધના બોલી. ‘હમે તો તમને સહવારના કેહવાડવાનાં ઉતાં?’

‘તે’ નહી કેહવાડયું’ તે છતાં મને તો ખબર પડી.’ રૂસતમ તોછડાઇથી બોલ્યો. ‘બસ વધારે વાત નહીં’

‘પણ રૂસતમ તું’ તો બાગમાંથી બાહાર જતો’તો?’ ધનજીશાહે શક જવાથી પુછ્યું.’

‘નહી, હું’ હમણાજ બાગમાં તાબડ થયો’તો.’ રૂસતમે જવાબ દીધો.

તેં મારી હીલ્લાને જોઇજ રૂસતમ?’ ધનજીશાહે પુછ્યું.

‘મને શું’ પુછોછ ધનજીશાહ? હું’ તો હમણાજ આવ્યો.’

‘હા છ તેવણ હીયાં આયાં’તાં, ને કેવારનાં પાછાંબી ગીયાં.’ શુદ્ધીએ જવાબ દીધો.

‘ત્યારે રસ્તામાં મને તેવણ કેમ મઝીયાં નહી?’ ધનજીશાહ અજબ થઇ બોલ્યા. ‘ઘેરમાંથી ક્યારે નિકલી પડ્યાં, તેની મને ખબરબી નથી. હીયાં આવવા માટે તેવણ ઘણાં ઘનગેજર ઉતાં, તે ઉપરથી મેં’ ધાર્યું’, કે તેવણ હીયાં આયાં હોશે?’

‘પણ આની અ’ધારી રાતે એકદુ’ કોઇને ત્યાં આવવાની જરૂર વાડ.’ ધના ખામખા અપમાન કરવા બોલી. ‘તમારાં ઘણીઆંણીને એટલું બધું’ શું અગતનું કાંમ પડ્યું’, કે તેવણને ચાલીચલાવી ખલકનુમાના અરધી રાતે બારણાં ઠોકવાં પડ્યાં.’

હીલ્લા ખલકનુમામાં આની હતી, એ વાત રૂસતમે પેહલવેહલી હગ-ણાજ જાણી, અને તે જાણી તે ઘણોજ વિચારમાં પડ્યો. રખે હીલ્લાએ તેને જોયો હોય? અને તેમ જો હોય તો—

‘એ પેહલું સામેથી કોણ આવેછ?’ ધનજીશાહે અ’ધારામાં મ’ડપમાંથી કોઇને નિકલતાં જોઇ પુછ્યું.

રૂસતમે ધાર્યું’ કે પેસુ લવ’ગીયો હશે.

‘કોઇ નહી. એ તો હું’ છઉ ધનજીશાહ?’

હીલ્લા મ’ડપમાંથી બાહાર નીકલી આ હાલીમવાલી વચ્ચે આવી ઉભી રહી બોલી. રૂસતમ તેણીને મ’ડપમાંથી નીકલી આવેલી જોઇ હેબતી ગયો, અને શુદ્ધી તથા ધનાની અજબબીનો તો પારજ નહી રહ્યો.

‘હીલ્લા, તું’ હીયાં!’ ધનજીશાહે ડોલા ચહડાવી પુછ્યું. ‘આએ મોગરાનાં મ’ડપમાં અરધી રાતના ! !’

હા ધનજીશાહ!’ હીલ્લા હીમતથી બોલી. ‘હું’ અરધી રાતના આએ મોગરાના મ’ડપમાં છુપાઇ બેઠી’તી.’

રૂસતમની છાતી ધાસતીથી ફાટી જતી હોય, એમ તેને લાગ્યું. હીલ્લા મોગરાનાં મ’ડપમાં છુપાઇ બેઠી હતી, અને એ મોગરાનો મ’ડપ તો બહ-મનશાહના ઓરડાની બરોબર સામેજ હતો ! ત્યારે શું—

‘તમને હીયાં આયાને અર્થો કલાક થયા હોશે ?’ ગુલીએ પુછ્યું.

‘ને રસતમળી બાગમાં ?’ ધનજીશાહનો શક ફરીથી તાલે થયો. ‘આએ બધી વાતના બેદનો ખુલાસો હું એકદમ જાણવા માંગુ છું. હવે હું એક ઘડી પણ સખુરી પકડનાર નથી.’

ધનજીશાહ, ગુલી તથા ધના સાથે બંગલાના દીવાનખાનામાં જઈ બેઠા, અને હીલ્લા તથા રસતમ પણ તે લોકની સાથે ગયાં. રસતમે જેમ તેમ કરી પોતે કાંઈ બોલતો નથી એવું દેખાડવાનું ડાલ ધાલવા માંડ્યું, અને નફકરો બની એક ખુરસી ઉપર બેસી તે પોતાના નખ કરડવા લાગ્યો. પણ અંદરખાનેથી રસતમના અભરાટનો પાર નતો નહી. હીલ્લા રસતમની તમામ હીલચાલ બારીકીથી બારી નજરે જોતી હતી, અને ધનજીશાહ પોતાની ધણીઆણીની આજ રાતની શકભરી ચાલ માટે વેહમની નજરથી તેણીની તરફ જોતા હતા, તેનું હીલ્લાને જરાપણ ધ્યાન નહી હતું. અંતે હીલ્લા અને રસતમની નજર એક થતાંજ, રસતમ પોતાના મનમાં પોતાના પાપથી ડરવા લાગ્યો. તે પોતાની તમામ હીંમત હારવા લાગ્યો, અને તેના બદનના તમામ સાંધા ધીલા થઈ જતા હોય, એમ તેને લાગ્યું.

‘મારાથી ફેરજરી’ થઈ જાય. તે મનમાં બોલ્યો. ‘જે માફ પાપ કુટ્યું’ તો, ‘યરોડા જેલ’ નહી તો ‘આંડમાં’ વગર મારો છુટકો નથી ! અરરર ! આએ મારીથી શું થઈ ગયું ! ! પેલું વીલ જે બાકી નાખ્યું નહી હેતો, તો હજીબી હું તે પાછું એ લોકને સ્વાધીન કરી. બધું સમાધાન કરી નાખતે.’

હીલ્લા ઉભી જ રહી. ગુલીએ તેણીને ખુરસી ઉપર બેસવા કહ્યું, પણ તે બેઠી નહી, અને હીંમતથી તે સર્વેની તરફ જોતી બહી.

રસતમ હીલ્લાના ચેહરા ઉપર પોતાની કમબખતીનો ચીતાર જોવા લાગ્યો. તે સમજતો હતો, કે ખરું વીલ પેસુએ તેની નજર સામે બાકી નાખ્યું હતું, પણ ખરું જોતાં તો ‘મેહનત બરબાદ અને ગુનાહ લાજમ’ જેવું કામ થયું હતું.

વાંચનાર જાણે છે કે તે વીલનું શું થયું છે, અને તે હાલ કોણ પાસ છે.

પણ તેમણી નથી !! ‘વીલની વાત ‘વીલ’ને વખતે !

હીલ્લાની ફતેહ હતી. ધનજીશાહની નજરમાં આજના જેવી હીલ્લા કદીબી ખુબસુરત લાગતી નહી હતી. તેણીની ચમકતી આંખોમાં કાંઈ અજબ-એજ જેવી ખુશી ચમકી રેહી હતી. તેણીનાં ગાલો ઉપર લાલ્લી ખીંટી રહી હતી, અને તેણીના ચેહરા ઉપર સંતોશ અને સુખ દીપ્તિ નીકળ્યાં હતાં.

સખખ ?

સખળ આને તેણીએ પોતાના બાપનું વેર તેના ફરમાન પ્રમાણે તેના દુશ્મન ઉપર લીધું હતું.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

—:૦:—

મેલવેલા મુદ્દાનું શુભ થયું.

‘તમે બધી વાતનો ખુલાસો એકદમ જાણવા માગો છો નહીં ધનજીશાહ ?’ દીવાનખાનામાં જઈ સરવે જન ગોઠવાયા પછી હીલ્લાએ સવાલ કીધો. ‘હું’ તે કહેવાને તૈયાર છે. વાત ઘણી લાંબી છે. હજી તો મરનાર બહમનશાહનું રૂવાન ઘેરમાં પડેલું છે, તેટલાંજ આવી રીતના આવરકુટા—

‘ઓ વાચ ! હીલ્લા આવરકુટા સાના !’ ધના છઠ્ઠી પડી બોલી. ‘બહમનશાહનું એટલું બધું તમને લાગે છે, તો તમેજ એવા આવરકુટા કરવા રાત પડી શું કામ ચાલી ચલાવી આયાં ?’ ને તેથીજ તમે અરધી રાતનાં ચાલી ચલાવી મોગરાનાં માંડવમાં—

‘મારે બધા ખુલાસો હમણાજ જાણવો.’ ધનજીશાહ પોતાની મોહોર-દાર ઉપર અંજત ટીકા થતા સાંભળી બોલ્યા. ‘જેબી હોય તે હું હમણાજ જાણવા માગુ છું.’

‘તમને યાદ છે ધનજીશાહ, કે ન્યારે હું તમારી સાથે પરણી, ત્યારે મે તમારી સાથે શું કબુલાત કીધી હતી ?’ હીલ્લાએ પુછ્યું. ‘કે ખલકનુમાવાલાં તથા પારબતીવાલાંઓને તેમજ મુખ્ય કરી રૂસતમ સત્યાને માફ અફ નામ કેહવું નહીં ?’

‘માફ ? તેનું શું ?’ ધનજીશાહે સવાલ કીધો.

‘મે તમને શું કરવા માફ અફ નામ છપું રાખવા કેહ્યું હતું. તે તમે જાણો ?’ હીલ્લાએ પુછ્યું. ‘એટલાંજ વાસ્તે, કે પારબતી અને ખલકનુમાની પડોસમાં કોઈની રીતે આવી રહેવાની મારી એક ચોકસ અને છુપી મતલબ હતી. તમારા કરતાંબી, મને તે મતલબ બધારે વાહલી હતી, એમ જો હું કેહું તો ચાલે !’

હીલ્લાના આ દસા સખુનો સાંભલી ધનજીશાહ પોતાનો હોઠ દાંત વચ્ચે કરડી, પોતાના ગુસ્સાને દાબવા લાગ્યા, અને દીવાનખાનામાં બેઠેલાં સરવે જન આ વાતચીતને વર વહુનો કંકાસ સમજવા લાગ્યાં.

‘રૂસતમ સત્યા,’ હીલ્લાએ રૂસતમ તરફ જોઈ તોછડાઈથી સવાલ કીધો. ‘તારે જાણવું છે, કે પારબતી’ ને ખલકનુમાની પડોસમાં આવી રહેવા માટે હું એટલી બધી શું કામ ઇનતેજર હતી ? તારે જાણવું છે, કે તારીથી ને તારાં

સમાં વાહાલાંઓથી મારું ખરું નામ કુખાવવા માટે હું એટલી બધી શું કાંમ ઇનતેજર હતી !

રૂસતમે તુરતજ હીલ્લા તરફ ફરીને જોયું. તેનો ચેહરો વિચારમાં પડેલાં આદમીના જેવો દેખાતો હતો, અને તેની આંખો જેવી હીલ્લા ઉપર પડી, કે તેજ વખતે તેનું પાપી અંતઃકરણ તેને ડાખવા લાગ્યું. તોપણ તે હિંમત રાખી બોલ્યો:—

‘તમે શું બોલો છ, તેની મને બીલકુલ સમજ પડતી નથી હીલ્લા. હું તમારી મતલબ શું જાણું? તમારું ખરું નામ જાણવાની મને એટલી બધી શું ઈચ્છાર છે, ‘ને તમે મારા મકાનની પડોઅમાં શું મતલબથી આવી રહેલાં તે જાણવાનીબી મને શું જરૂર છે?’

‘તુને નહીં પણ મને ઘણીજ જરૂર હતી!’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો. ‘તારી નજદીક રહેવાની, ‘ને તુને મારી નજરની આગલ રાખવાની. મતલબથી હું સુંબઠથી પુને આવી રહી.’

‘એ રાંડનાં આવાં કરતુકની મને બીલકુલ ખબર નહીં હતી.’ ધનજીરાહ હીલ્લાના બોલવાથી વધારે ગુસ્સે થઈ મનમાં બબડયા. ‘હું’ પેહલેથીજ ધારતો. તે કે રૂસતમને એ ચાહતી’તી. અંતે હું ઠગાયો!’

હા રૂસતમ.’ હીલ્લા બોલી. ‘તારી નજદીક રહેવા માટેજ હું’ આવી વસી. તારી આગલને આગલ રહેવા હું ઘણીજ ખંટી પડી હતી. તારી આગલ આવી રહેવા માટે હું કોઈબી રીતનો જોખમ નાથે લેધા તકયાર થઈ’તી. તારી આગલ આવી વસવા માટેજ મારું ખરું નામ મેં કુખાવ્યું. તુંને જીલયાપ આપવા માટે, ‘ને એક નાવારેસ ઘરડા આદમીને જીગાર રમાડી, તેની પાસના પછસા ઠગીને લેઈ લેનાર નીચ, લુચ્છા, લખ્ખારને ઇંધાડો પાડવા માટેજ હું’ પુનામાં આવી રહી.’

ફગલાયલે ચેહરે અને કાંપતી છાતીએ, રૂસતમ એકદમ ખુરસી ઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો, અને એકદમ હીવાનખાનામાંથી નિકલી જવાના વિચારથી તે આગલ વધ્યો, પણ હીલ્લાના ચેહરા ઉપર તેની નજર પડતાંજ તેનાં ગાત્ર દીઠાં થઈ ગયાં, અને તેના પગ ન્યાં તે ઉભો હતો, ત્યાંજ જડ થઈ જવા લાગ્યા. હીલ્લા રૂસતમની મતલબ તુરતજ સમજી ગઈ, અને તેજ વખતે પોતે એકદમ દોડી આજી પોતાના બંને હાથ આડા કરી, તે વચમાં પડી બોલી:—

‘સખર કર! કાંઈ નયજા જોમ તારીથી જવારો નહીં.’

રૂસતમ તેજ વખતે ખુરસી ઉપર બેસી ગયો, અને હીલ્લાએ પાછું બોલવા માંડ્યું:—

‘હવે મને તેં બોલખી કે રૂસતમ? હું કાણુ છઉં, તે તુંને હવે ખબર પડી કે રૂસતમ! ૧૮૯-ના મે મહીનાની ૧૪ મી તારીખ તુંને ચાહ

છે કે રૂસતમ? તે દિવસે રાતના મુંબમમાં માથ આપને, કોઠમાં બેન્ડસ્ટેન્ડ ઉપરથી આવતાં, રસ્તામાં રાતબાઈ ટાવરની સાંમેના કુટપાથ ઉપર તું મથ્યો'તો, તે યાદ છે કે રૂસતમ? હું તેવણની આગલ લલી'તી, 'ને તું તારા પેલા કુબ્જા દોસ્તદારની સાથ તેવણને સમલવી કુસલાવી મારી આગલથી લેઈ ગયો? હવે કહાય તેં જલ્થું હોશે, કે હું કોણ છઉં. હવે તુંને સમજી પડી હોશે, કે આજે રાતના હું હીયાં શું કામ આવી'તી! વીકાજ મેં રૂસત તાલેવંતાનો જીવ લેઈ, તેની દીકરી હીલ્લાથી તું ક્યાની આસા કઢીબી રાખતો ના રૂસતમ?'

‘તાલેવંતાની દીકરી

ગુલી અને ધના, હલ્લા બોલો સાંભલી એકાએક ચમકી અજબ થાઈ એકબીજાં તું મો જોવા લાગ્યાં. શું ખરેખર હીલ્લા વીકાજ તાલેવંતાની દીકરી હતી. 'ને તે લોક બહમનશાહથી સેંકડો કોસ દુર રાખવા માંગતાં હતાં, તે તો તે લોકની જાણ વગર, તે લોકની નજર રૂસત બહમનશાહની આગલ અત્યાર આગમજની આવતી જતી થાઈ ચુકી હતી.

પણ એમ બને કેમ? બહમનશાહની બે માંહેલી એકબી બનીજીએ વીકાજ તાલેવંતાની આ નાહની છાટ્ટીનાં જનમ વિશે આજ સુધી કાંઈબી સાંભલ્યું નહીં હતું! ગુલી અને ધના બંને જન હીલ્લાની ખરી એકબી સાંભલી થાઈ વિચારમાં પડ્યાં, પણ તે લોકને ખબર નહીં હતી, કે જે બીનાથી તે લોક આજ સુધી બેખબર હતાં, તે ખબર બહમનશાહને પસગવત વીકાજીએ એક કાગળમાં લખી જણાવી હતી, અને બહમનશાહે તે વાત સરવેથી છુપાવી હતી.

‘વીકાજ તાલેવંતાની નાંહલ્લામાં નાંહલ્લી દીકરી તો નાનંમાય મુલતાનવાલાં થાયછ? ગુલી બોલી.

‘હું વીકાજ તાલેવંતાની દીકરી હીલ્લા છઉં.’ હીલ્લાએ ગુલીને જવાબ દીધો. ‘નાનંમાય મુલતાનવાલાં મારાં સાવકાં બેહન થાયછ. મારી બેહનની ખાએસથી, પારબતીમાં હું માઈ ખઈ નામ બહલીને આવી'તી, 'ને રૂસતમ સત્યા ઉપર મારા બાપતું વેર લેવા સાઈજ હજી સુધી મેં માઈ ખઈ નામ છુપાવી રાખ્યું'તું.’

રૂસતમની સુધ હવે ઠેકાણે રેહી નહીં. બધાં કરતાં તે હીલ્લાથી આજ સુધી વધારે ડરતો હતો. હીલ્લાના ચેહરા અને તેણીના અવાજની હવે તેને બરાબર યાદ આવી, અને ૧૪ મી મેહના દીવસતું તેને ધ્યાન આવતાંજ તેના હાથ પગ ધુજવા લાગ્યા, અને તેની આંખે અંધારાં આવ્યાથી તેનો જીવ ખેતાબ મારી ગયો.

‘બહમનશાહ બંગાલી 'ને મારા મરનાર બાપ બની દોસ્ત હતા, એ વાત કંઈ છુપી નથી.’ હીલ્લાએ પાછું બોલવા માંડ્યું. ‘મારા બેહસ્તી

બાબાનું કંઈ એવોજ ખ્યાલ બેસી ગયોજ, કે બહુમનશાહની દોષલત ઉપર તેવણનો હક હતો. મેં તેવો વિચાર એક ધડીભરખી કીધો નથી.’

‘તમે તો પછસાની દરકારખી નહી કરતા હશે! હીલ્લા!’ ધનાએ મીનું મારયું. ‘અંહ! તમે શું બોલોજ!’

‘ખચીતજ નહી. તમે જો ફૂનેથી ઉલટું સમજતા હોવો, તો તેમાં તમારી ભુલ છે.’ હીલ્લાએ બેદરકારીથી જવાબ દીધો. ‘મારા ધણીના સુખ ઉપર હું પુરતો સંતોશ પકડુંજ. મારા બાબાના તે વિચારો મને બીલકુલ પસંદ નહી હતા. બમનશાહ મારા બાબાને ચાહતાંતા, તે હું નહીતી’તી’ ‘ને તેટલાજ વારતે, હું તેવણને મારા બાબાના કવખતના મરણની ને તેવણનો જીવ લેનાર આ શખસની વાત કેહવા ફક્ત ધનતેબર હતી. પણ એ શખસને તેવણ આગલ હું ઉંઘાડો પાડું, તે આગમજ તેવણ મરી ગયા. મારી ખાતરી હતી, કે જો હું એ વાતથી તેવણને બણીતા ‘મે આએ શખસના પાપી કામથી જો તેવણ માહિતગાર થતે, તો તેવણ કહીખી એવા ગુનેહગારને પોતાનો વારસ નેમી જતે નહી. તેમ જો થતે, તો હું મારા બાપનું વેર વલેહું સમજતે, મેં આજે રાતનાજ આંસલ્યું. કે બમનશાહ ધણો વખત કહાડે તેવી હાલતમાં નથી, એટલે હું તેવણને એ વાત કેહવા સાફજ રાતોરાત આવી’તી.’

ગુલ્શી અને ધના ફરીથી એકરૂક તરફ જોઈ મનમાં વિચારવા લગ્યાં, કે હીલ્લા જો બમનશાહને મલવા પામી હતે, તો જરૂર બમનશાહ રસતમની બધી વાત બણી તેના નામ ઉપર છોકા મારતે અને તેમ થયાથી, કદાચ તે લોકના હાથમાં જરૂર લાભ થતે. પણ બીજા હાથ ઉપર વિચાર કરતાં તેઓ એવા ઠેડાવ ઉપર આવ્યા, કે રસતમના નામ ઉપર છોકા પડયાથી હીલ્લાને તાલેવંતાની દીકરી તરીકે આખો વારસો મલતે.

‘ત્યારે રસતમને ઉંઘાડો પાડી, તમે કાકાજીની દોષલતાનાં બણી થાજ.’ બેસતે ખરાં. ધનાએ તાહુકો પુરયો. ‘તમુંને જખરો લાભ થતે!’

‘મને લાભ થતે?’ હીલ્લા બોલી. ‘મેં પેહલેજ કેહ્યું કે હું મારા ધણીના સુખમાં સંતોશી હઉં.’

‘મારી હીલ્લા એવા લાભની જરાખી પરવા કરતી નથી.’ ધનજીશાહે હીલ્લા તરફથી કહ્યું.

‘હું બણીજ મોડી આવી.’ હીલ્લા બોલી. બમનશાહને ‘હું’ જીવતા જોઈ શકી નહી, અને તેવણ સાથ મને વાત કરવાની તકખી મળી નહી. પણ તેથી કાંઈ બોટું થયું નથી. હું રસતમને ઉંઘાડો પાડવા ને ફસાવવા સાફ હીંચા આવી’તી. એ સમજેજ, કે હું એને ફસાવી શકી નથી, પણ એ પોતાને હાથે મારા હાથમાં ફસાવેજ. એને એનાં કરતુકે ફસાવી

ઉંઘાડો પાડવો. જુગાર રમનારને ફક્ત હંડનીજ સળ થાયછ, પણ આજ રાતના એના કામને માટે એને 'કાળાં પાણી જલું' પડશે !

સરવે કોઈ ડાચાં વકાસી રસતમ તરફ જોવા લાગ્યાં, અને ઓચ-બામાં પડી ચુપ થાઈ ગયાં.

'માયના મામાનો ફાલો લેવા આવ્યો !' હીલ્લાએ આગલ બોલવા માંડ્યું. 'હજી તો માંમાને ગુજસ્વાને વખત થયો નથી, હજી તો બંગલાને બીજે છેડે આવેલા ઓરડામાં તેવજીતું પાક રવાન પડેલું છે, તેટલાં આંખે બુનેહગાર રાખસે એક ચોરની કાની પોતાના મુરખી સમાન મામાના ઓરડામાં કુસી, ટબલ પરથી કુંચી લેઈ, તેની તીજેરી ઉંઘાડી, તેમાંથી ખરૂં 'વીલ' કઢાડી લેઈ, તેને બદલે એક બનાવટ કરેલું 'વીલ' તીજેરીમાં ઠસાવી દીધું.'

'એ વાત તેં કેમ જાણી હીલ્લા ?' ધનજીસાહે આ નહીં ધારેલી વાત સાંભળી પુછ્યું.

'હું તે વખતે ચેલા મોગરાના મંડપમાં કુપાયલી હતી !' હીલ્લા બોલી. 'જ્યારે એ કુંચી લેઈ પાછલા ઓરડા તરફ ગયો, ત્યારે હું મંડપ-માંથી નિકળી તીજેરીવાલા ઓરડાના પાછલાં બારણાંની પછવાડે જઈ ઉભી'તી. જ્યારે એને ખોટું 'વીલ' પોતાના ખીસામાંથી કાઢાડી પરખીડામાં ઠસાવ્યું, 'ને ખરૂં 'વીલ' ખુરસી પર મુકી, પોતે આગલા ઓરડામાં ગયો, તે વખતે, મેં તે ખરૂં 'વીલ' ઉંચકી લીધું. તે ખરૂં 'વીલ' મારી પાસે છે !'

'એ બધી વાત જુદી છે.' રજતમ બુમ પાડી ઉઠ્યો. 'મારી ઉપર તોહમવ છેલ્લું કીધું. 'ખરૂં વીલ.'—

'જરા સચુર.' હીલ્લા વચમાં બોલી પડી. 'ખરૂં 'વીલ' શું ! તું એમ કેહવા માગેછ, કે ખરૂં 'વીલ' પેસુ લવંગ્યાએ બાલી નાખ્યું. મુરખ, તે તો એક ફાલતું કાગળ હતું, જે તારે હાથે પરખીડાંમાંથી 'વીલ' કાઢાડતાં જોય ઉપર પડી ગયું, 'ને તારી નજર તે કાગળ ઉપર' નહીં પડી'તી.'

'એ ખરૂં 'વીલ' ક્યાં છે જોઈ ?' ધનજીસાહે પુછ્યું.

'મારી પાસે છે.' હીલ્લા પોતાના ઓવરકોટના ખીસાંમાં હાથ નાખી તે 'વીલ' કાઢાડતાં બોલી. 'આંખે રેહ્યું તે.'

હીલ્લાએ પોતાના ઓવરકોટના ગળવામાં તે 'વીલ' કાઢાડવા હાથ નાખ્યો ! પણ ગળખ !! ગળખું તો બાલી હતું !

'વીલ' ગળવામાં હતું નહીં !

ત્યારે 'વીલ' ક્યાં ગયું !

એ શું ન ધારેલો બનાવ ! હીલ્લાએ આટલી બધી મુશ્કેલીએ મેલ-વેલ મુશ્કેલ કેમ ગુમ થયો ! બીલનું શું થયું ! ! !

જરા સચર !

મકરણ ૩૨ મું.

હુઝની વીવાતી.

વીલ ગુમ થયું હતું.

આટલી બધી મુશ્કેલીથી મેલવેલું 'વીલ' હીલ્લાના આવરકેતન ખીસાંમાંથી કેમ જતું રહેયું, તેની કાંઈ સમજ હીલ્લાને પડી નહીં. તે ગજવામાંથી બીજાં ગજવામાં, અને બીજાં ગજવામાંથી પેહલાં ગજવામાં જોવા અને તપાસવા પડી.

'વીલ નહીં મલે ! તે કાંઈ ગીયું !' હતું તો ગજવામાં ! કદાચ મોમરાના મંડપ હેઠલ, નહીં તો બાગમાં કાંઈ ઠેકાણે પડ્યું હોશે !! બીજાં બધાં કાગળે સલામત રહેયાં, 'ને એ કેમ પડી ગીયું.'

'જોઈ' હીલ્લાં, એ વીલ.' ધનજીશાહે ફરીથી પુછ્યું.

'મારાં ગજવામાંથી તે કેથે પડી ગીયું.' હીલ્લા ફગવાઈ જઈ બોલી. 'તે કાંઈ પડ્યું હોશે તેની મને સમજ પડતી નથી. જલો, જલો, તમે બાગમાં જરા સોચો તો ધનજીશાહ. મોમરાના મંડપમાં, નહીં તો ગુલઝીના ઝાડો વચ્ચે તે પડ્યું હોશે ! જરા જલદી જલો તો ધન !

'હું જાઉં છું.'

ધનજીશાહ પૌતાની લાકડી હાથમાં લેઈ બાગમાં જવા ઉઠ્યા, પણ ધના તેટલાં બોલી ઉઠી:-

'સખર કરો ધનજીશાહ ! હું માકાને મોકલું છું. તમે શું કરવા રાત પડી અંધારામાં બાહાર જલો. માકા જ. મોમરાના મંડપ આગળ અને ગુલઝીના ઝાડોની હારમાં જો, ત્યાં કંઈ કાગળ પડેલું છે ?'

માકો ફાનસ લેઈ બાગમાં ગયો અને હીલ્લા વીચારમાં ગમગીન થાઈ, ઉભી. ધનજીશાહ, ગુલી અને ધના તરફ જોઈ બોલ્યા.

'કોઈબી રીતે 'વીલ' બાગમાંથી મલવું જોઈએ. હીલ્લાના કરતાં તમે બંને જનનો તેમાં વધારે લાલ સમાયસો હશે. એવી મારી ખાતરી છે ધના.'

'વીલ બાગમાંથી જરૂર મલવું જોઈએ.' હીલ્લા બોલી. 'મારાં ગજવામાંથી તે પડી ગીયું, તેમાં તો કાંઈજ શક નથી.'

ફસતમ ગુપ્તગુપ્ત બેસી રહેશે. માકો શું સમાચાર બાગમાંથી લેઈ આવે છે, તે જાણવા માટે તેનો જીવ ચટપટમાં પર્યો હતો, પણ બાગમાંથી જો માકાને વીલ મલે, તો તેણે કેવી રીતે પૌતાનો બચાવ કરવો તે માટે નક્કી હેઠાંવ ઉપર આવી ફસતમ બોલ્યો:-

'આજે તમે શું કરો છો હીલ્લા ! મારા મરહુમ મામાનું ખજાનું વીલ ખોદું છે, એમ સાબિત કરવાનો તમે આજે તરતો લેઈ બોલાઈ શું ? બીજાં

કામજોનાં ચીથરાંને શું કારણ બુલ કરસે એમ તમે ધારાછ ? તમારી આવી રાજ પાદશાહ જેવી વાતો, તમે કાણુને સંભલાવવા આયાંછ ? તમારા બાપે જુમારખાનામાં જીવ ઉપર કીધું, 'ને તમે મોગરાના મંડપમાં બરાછ તેતું વેર લેવા નીકસ્યાં, એ વાત કોઈ મુંબજના ગુસ્સેપરવાલાઓ ઉપર લખી મોકલો ! તે લોક પોતાની કઠારોમાં લખાનની ભરતી કરવા છાપે, પણ—

‘ખબરદાર ફસતમ !’ ધનજીશાહ હમમાં બોલ્યા. ‘એની રીતે જો તું વાંકો ફાટશે, તો તેમાં તારૂં પોતાનું નુકસાન તું તારે હાથે કરશે. હીલ્લાની તરફથી હું કંઈ બોલતો નથી, તેથી તારે સમજવું કે તેવણની વાત હું ખોટી માતુંછ. પણ હું એટલાજ વાસ્તે મુગો બેઠોછ, કે તારા જેવા એક નીચ લખ્યાડ ‘ને જુઠાની સાથે ગુસ્સે થવામાં હું પોતાને હલકો પડેલો સમજુંછ, વાસ્તે એકદમ મુગો રેહજે. જો એક હરફખી બોલીયાછ, તો તું નહ્યે !’

લગલગ પા કલાક સુધી માંકો બાજમાં શોધ કરી પાછો ફર્યો, અને તેને પછા ફરેલો જોઈ, હીલ્લા એકદમ ખુરશી ઉપરથી ઉઠી પુછવા લાગી.

‘કેમ મથ્યું કે ?’

‘નહી બાજ સાહેબ.’ માંકો બોલ્યા. ‘મોગરાંનો માંડવ અને ગુલાબનાં બધાં ઝાડોની આગલ પાછલ મેં બધી જગ્યા ઉપર જોયું, પણ કાગજ જેવું ત્યાં તો કંઈખી દેખાયું નહીં !’

‘આસપાસ તેં જોયું તું માકા ?’ ધનજીશાહે પુછ્યું.

‘હા સાહેબ, દરવાજા સુધી મેં તપાસ કીધીછ.’ માંકો બોલ્યા.

ફસતમ હવે ખડખડ હસી પડયા, અને ગુલી તથા ધના તેની તરફ જોવા લાગ્યાં.

‘હવે હું ધાઈછ, કે ફારસ પુરો થયો હશે !’ ફસતમ બોલ્યા. ‘ધનજીશાહ શેઠ બેઅઘળી માફ કરો તો બોલું. તમારા ધણીઆણીએ ખજૂં વીલ મેલવ્યું એ વાત જોટલી ખરી છે, તેટલીજ ખરી વાત વીકાજ તાલેવંતાના એવણ હીકરી થાય તેખી ખરી હોવી જોઈએ !’

‘એટલે તું એમ કેહવા માગેછ, કે હું વીકાજ તાલેવંતાની હીકરી નથી !’ હીલ્લા ધીકકારથી બોલી.

ધનજીશાહ ગુસ્સામાં આવી પોતાની લાકડી લેઈ ઉઠયા, અને ફસતમના ડગલાનો ‘કોલર’ પકડી તેને મારવા પોતાનો હાથ ઉંચકયા. પણ હીલ્લા તેજ વખતે ધનજીશાહનો હાથ પકડી બોલી:—

‘જવા દેઓ ધનજીશાહ. એને એના કરણીના ફલ આજે નહીં તો હવે પછી મક્કશે. મારે ખાતર એને જવા દેઓ. કરો તેવું ભરો; એ વાત બુલતો ના ફસતમ. ‘હું ધારતી’તી કે આજે સર્વે વાતનું સેવટ આવરો પણ કાંઈ અબજેમ જેવી ખીના બનીછ. મને કંઈ સમજ પડતી નહીં, કે વીલ મારા મજવામાંથી કેમ જવું રેહ્યું !’

‘સખર કર હીલ્લા.’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘આમે છેલ્લાં વીલમાં શું મુક્યું?’ બહુમનશાહે કોણને પોતાની દોલત આપીતી?’

‘હું તે બણતી નથી.’ હીલ્લા બોલી.

‘શું તું બણતી નથી?’

‘વીલમાં શું લખ્યું તું, તે મેં જરાબી વાંચ્યું નથી. હું તે ખુરસી ઉપરથી ઉંચકી લેઈ ઓરડામાંથી નિકલી પડી, ને દરવાજા બાહાર જઈ મેં તે મારા ગજવાંમાં મુક્યું તું.’

‘ત્યારે તે કેમ બણ્યું કે તે વીલ ઉતું?’ ધનજીશાહે પુછ્યું.

‘પેસુ લવંગ્યાને મેં બોલતાં સાંભળીયો, કે તે ખરું વીલ ઉતું.’

‘પણ હવે મનેબી કંઈ પુછવા દેશો કે નહીં?’ રસ્તમ વચમાં પડતાં બોલ્યો.

‘ધનજીશાહ શેઠ, હવે હું ધારૂં ને તમારાં ધણીઆણીની ખાતરી થઈ હશે, કે આ નાસાગોસાનો દાવ હવે પુરો થયો.’

હીલ્લા ધિક્કારભરી નજરથી રસ્તમ તરફ જોઈ બોલી;—

‘તારી સીકકલ જોવી હરામ છે. એક બોલખી મારી સાથે બોલવાની તારી શું મક્કુર છે? એટલું જ યાદ કર, કે હું કોણ છું, ને તુને કોણ સાથે કાંમ લેવું. હજી મારા હાથમાંથી તું ગીયો નથી.’

‘હવે હીયાં ધણો વખત ખોટી રેહવામાં સાર નથી.’ ધનજીશાહ બોલ્યા. ‘ચાલ હીલ્લા.’ બેહસ્તીની પાયદસ્ત ક્યારે કાઢાડવાની છે ખના?’

‘જી પાયદસ્ત કાલે સાંજના કાઢાડવાનો વિચાર છે.’ ધવા બોલી.

‘ધનજીશાહ હીલ્લાને લેઈ લીલી તરફ નિકલી ગયા, અને રસ્તમ આ બધા દુર થવાથી પોતાના મનમાં મલકાવા લાગ્યો. તેનો સીતારો હજી ખુલ્લું હતો. તેના પાપનો ધડો કુટવાનો વખત હજી બરોબર થયો નહીં હતો, સખખ તે હજી પુરેપુરો ભરાયો નહીં હતો.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

—:o:—

હું તો તેનીજ સાથે પરણવાની!

રસ્તમના દેખાવ, અને તેની ઢબઢબ ઉપર મોહી પડેલી ઉછાછલી સીલ્લાને, જ્યારે હીલ્લાએ ગઈ રાતના ખસકનુમાંમાં બનેલા બનાવની તમામ હકિકત ધનજીશાહની રજથી કહી સંભળાવી રસ્તમ સાથે થયેલું તેણીનું કારજ તોડી નાખવા હીલ્લાએ જણાવ્યું, ત્યારે સીલ્લાને ડોડાઈ પડતાં વાર લાગી નહીં. અલબત્ત એ બધી વાત ધનજીશાહની બજરીમાં

વતી હતી, અને ધનછશાહનો પણ તેનેજ વિચાર હોવાથી, રૂસ્તમનો ખ્યાલ છાતી દેવા ખાટ સીંદલાને સમજાવવાનું કામ તેવજે હીંદલાને સોંપ્યું હતું.

હાહાહી સીંદલા! રૂસ્તમનાં બાહારનાં દેખાવ ઉપર મોહી પડી તેને દીલોભનથી તે ચાહતી હતી, પણ પોતાના બચિરાના સુખને ખાતર તેની જી-તરની ખામીઓ બહુવાની તેણીએ જરાબી દરકાર કે કાલજ કીધી નહીં હતી. રૂસ્તમ સાથનું પોતાનું કારજ અગરજો ધનછશાહ અને હીંદલા સાંજ નાખે, તો સીંદલા તેમની મરજ ઉપરાંત રૂસ્તમ સાથ પરજુવાના ઠેડાવ ઉપર આવી હતી.

‘તે હુઆ છે, જુગારી છે, જે છે તે, પણ ખજ હું તો તેનીજ સાથે પરજુવાની.’ સીંદલાએ શુસ્સાથી જવાબ દીધો. ‘જે છે તે એ માફ નસીબ। સારા અને આબરૂદાર ધણી સાથ પરજ્યા પછી, તે પાછલથી છાકડા અને જુમાસી નિકલેછ, ત્યારે તેનું કેમ?’

‘ખજ માફ તો સાંભલ સીંદલા.’ હીંદલા સીંદલાની પીઠ ઉપર હાથ મૂકી મોહી. ‘રૂસ્તમને સાફ હમે જે કાંઈ તુંને કેહીયેછ, તે તુંને કડઠું જેહર જેવું લાગતું તો હેશે, તેમાં કાંઈ શક નથી; પણ તેના જેવા એક હુઆ સાથ તુંને પરજુવા દેજ, તુંને ખુવાર અને ખરાબ કરવા હમે રાજ નથી. તારૂં લાગ્ય બહુજ ખુશંદ છે, કે એ બધી વાતનો કોહ, લગન આજ અજ દૂરો. એક વખત કપાલે કાંન ચોંટિયા, તે કાંઈ છુટા થતા નથી. આપણું પારસીઓના લગનના કાચઠા બીલકુલ આમીભર્યા છે. હજ પાંચવને હસ્તક એ કામ હોતે, તો વખારે સાફ થતે. પણ પારસીઓનું શું લાજુ ચરો, કે ઉતાવલમાં પડી જંમેજ સરકારને પોતાને સાફ લગનના કાચઠા બાંધવા અરજ કીધી, ‘ને અરકારે પારસી લોકની રાહરસમથી, અને પારસી સંજારની અદજ્જાનેની ખરી હાલતથી બેજબર ને અનબહુ હોવાથી, એવા આમીભર્યા કાચઠા પડી કાઢાડવા.’

વાત વધી પડી. સીંદલાં બોલતાં બોલતાં થાકી ગઇ, અને તે થાકના સબબથી તેણીને તાવ ચઢી. તેણીની છાતી ખેસી ગઇ, અને તાપની ખીમારીમાં રૂસ્તમ વિશે તે તરેહવાર બકવા લાગી. સીંદલાની આવી હાલત જોઇ ધનછશાહ પણાંજ ચિંતામાં પડયા, અને સહવાર પડતાંજ તેવજે ઠાકટરને બોલાવી મંઆવ્યા.

સીંદલાની ખીમારી છ દાહડા સુધી ચાલુ રહી.

હીંદલા પોતાના ફરજંદની માફક તેણીની બરદારત લેવા લાગી. ધનછશાહ સીંદલાની હાલતમાં ચયલા ફેરફારથી ધણાજ દલગીર થઇ ગયા, અને જેવી તે સાજ થાય, કે તેણીને હવા ફેરફાર કરાવવા નવસારી કે કુંમર લેઇ જવાનું તેવજે નક્કી કીધું.

ખલકનુમામાં બનેલા મેઝરનાં મંડપવાલા બનાવ પછી, ધનજીશાહ હીલ્લા સાથે ઉંચેજ મોઢડે રેહયા. સીલ્લાની બીમારી દરમ્યાન કામ ભેમ વાતચીત સિવાય વધુ એક હરફથી હીલ્લા સાથે તેવણુ ખોલતા નહીં હતો. હીલ્લા ધનજીશાહની એવી ચાલથી ધણી દલગીર અને દુઃખી થવા લાગી, અને તેથી બન્ને ધણી ધણીઆણી વચ્ચે ભુદાઈ દીન જતે વધતીજ ગઈ.

આ સર્વે સંતાપ અને દુઃખનું સેવટ અમરજો હીલ્લા પોતાના ધણી ધનજીશાહને મનાવી લેતે, તો તેજ વખતે ચાવી જતે. પણ હીલ્લાએ ધનજીશાહને સમજાવી કે મનાવી લેવાની તજવિજ કીધીજ નહીં, સખબ તે ધારતી હતી, કે ધનજીશાહ તેણીને મનાવવા અને સમજાવવા આવશે, ત્યારે તે ખોલશે. એવી રીતે ધનજીશાહની વાર ભેતાં દાહાડા નીકળી ગયા, અને જેમ જેમ મોઢું થતું ગયું, તેમ તેમ ધનજીશાહ હીલ્લાની બેવફાઈ ઉપર વધારે અને વધારે ગુમાન કરી નજરથી ભેતા ગયા, તે એટલા સુધી, કે સેવટ હીલ્લા તરફનો તેવણુનો સધલો પ્યાર ધિક્કારમાં બદલાઈ ગયો, અને હવે તેવણુ હીલ્લાથી દુર અને દુરજ રેહવા લાગ્યા. એટલુંજ નહીં, પણ પોતાની બેવફાઈ બહારથી હવે જેમ બને તેમ જલદી ભુદું પડવાનો તેવણે ઠેડાવ નક્કી કીધો.

‘સીલ્લા જ્યાં સુધી પુનામાં રેહશે ત્યાં સુધી પેલા નાપાક દુકટાનો ખ્યાલ કે બુલનારે પછી.’ ધનજીશાહે વિચાર કીધો. ‘લોક વચ્ચા વધી જશે, અને તરેહવાર ગામગપાટા ચિઠ્ઠતાંજ રેહશે, વાસ્તે એ ઝાકરીને હીંચાથી લેઈને નિકળી જવામાંજ મારું સેવટ આવશે.’

સીલ્લા સાજ થાઈ ખરી, પણ હજી તે રસતમનો ખયાલ હીલથી બુલી નહીં. તેણીના ગમનો પાર હતોજ નહીં. હીલ્લા તેણીને ધણીબી સમજાવતી, પણ તેણીની એકબી વાત સીલ્લાના બ્યાનમાં ઉતરતી નહીં હતી.

હુચ્છા રસતમ ! આ પુતલ્લીના પવીત્ર ખ્યારને લાએકે તે હતોજ નહીં. પેહલાં તો તે સીલ્લાને ચાહતોજ નહીં હતો, પણ સુનામમથી તેને ફરજ પાડવાથી પાછલથી આ પુતલ્લી સાથે પરણવાનું જે તેણે કબુલ કીધું હતું તે તેણીને ખાતરજ નહીં, પણ તેણીના પદ્મસાને ખાતર હતું.

ગરીબ બીચારી સીલ્લા ! !

*

*

*

*

પ્રકરણ ૩૪ મું.

—:—

ચાહારમ અને દસરું. — ખહમનશાહનું વીલ.

ખહમનશાહ ખંગાલીના મરખાના ખખર સાંભલી નજદીક તેમજ દુરના સર્વે ખેશીઓ, અને દોસ્ત આશનાવોની એક ગંજવર મીજલસ ખીજે દીવસે સાંજના ખહમનશાહ ખંગાલીની પાયદસ્તને વખતે ખલક-નુમામાં ભેગી મલી હતી.

મરહુમનું વીલ વાંચવા જો કે ચાહારમનો દીવસ મુકરર કીધો હતો, પણ સીતારામ સોલીસીટર તથા તેવણના કારભારી મુખ્યમાં રોકાઈ જવાથી દસમા સુધી તે બાબદ મોકુફ રાખવી પડી હતી.

ગુલી અને ધના ઘરમ ઉપર ચુસ્ત હોવાથી, ખહમનશાહનો ચાર દાહાડાનો ખરચ પોતાને મનમાનતી રીતે, પેલા સફેદ પાઘડીવાલાઓના લમાબ્યા પ્રમાણે, તેઓએ ધુમધામથી કીધો, અને દસમાને દાહાડે ખહમન-
1 લગન જેવી ખાણીપીણી તેઓએ ચલાવી.

દસમાને દીવસે બધી ધામધુમ પુરી થવા બાદ, સાંજના ખહમન-શાહનું વીલ વંચાવાનું હોવાથી ખલકનુમાના દીવખખાનામાં ખહમનશાહના નજદીક અને દુરના આશાવંત ખેશીઓનું મેજડું મલ્યું. દરેક જન કાંઈ નહીં ને કાંઈ આશામાં અટવાતાં હતાં, અને તેઓ કુલ નહીં અને કુલની પાતરી ઉપરખી રાજ થવા તકયાર થાઈ રહ્યાં હતાં.

વીલ આજે સાંજનાં વંચાવાનું હોવાથી ધનજીશાહ સોલીસીટરની કેવારના આવી બેઠા હતા. તેવણનું આવવાનું મુખ્ય કારણ હીલ્લાએ રસતમ ઉપર મુકેલાં ફેરજરીનાં બોહતાંનનું તકલીદીપણું શોધી કહાડવાનું હતું. હીલ્લાને મોહડેની તમામ હકિકત સાંભળ્યા પછી, ધનજીશાહને તે ખરી લાગી નહીં. તેવણે નકકી વિચારયું કે હીલ્લા પરણવા પેહલાં રસ-તમના પ્યારમાં પડી હતી, અને ત્યારે રસતમ સીલ્લા રાજ પરણવા નિકલ્યો, ત્યારે હીલ્લાએ રસતમ ઉપર વેર લેવાનો વિચાર કરી આજે બધું તોફાન ઉભું કીધું હતું.

સીતારામ સોલીસીટરનો મેનજીંગ કલાર્ક રોશનઅલી ચાર વાગાને સુમારે આવી પુગ્યો, અને ધનજી તેજ વખતે તેના હાથમાં મરનાર ખહમનશાહની તીબેરીની કુંચી આપી, તેમાંથી વીલ કાહાડી વાંચવા કહ્યું. રોશનઅલી તીબેરીમાંથી વીલ કાહાડી લાવી દીવાનખાનામાં વાંચવા બેઠો, અને સરવે કોઈ તે ધ્યાનથી સાંભળવા લાગ્યાં.

‘હું ખહમનશાહ બેહરામજી ખંગાલી ઇત્યાદી, ઇત્યાદી.

વીલની શરૂઆતમાં રાખેતા પ્રમાણેના ફરશ પુરા થયા પછી, તેમ્ને કેટલીક નાહાની નાહાની રકમો નજરીક અને દુરનાં ખેશીઓને આપવા બહમનશાહે ફરમાવી હતી. ત્યાર પછી મરનારે પોતાની વાપરવાની કેટલીક ચીજો, રૂપાની તપકીરની દાબડી, હીરાની વીટી, ઘડીઆલની સાંકળી, ચોપડીઓ વિગેરેની ભેટોનો નિકાલ કીધા બાદ, ધરના ચાકરો નફરો, બાવરચી અને કારબારીને તથા કોચમેન અને ઘોડાવાલાઓને તેમની વફાદારી માટે કાંઈ કાંઈ આપવા ફરમાવી, રોવટ્ટે અતલગતા સગાંઓને ખસેડા અને ત્રણસોના વરશાન આપવા ફરમાવ્યા બાદ, પોતાની મોટી મીલકતની વેંહચણી કરવા તેવણે ફરમાવ્યું હતું.

ગુલ્શી અને ધના તથા સુનામાયને દર વરસે વ્યાજમાંથી એક એક હજાર રૂપયા આપવા ફરમાવી, બાકીની તેવણની સરકે રોકડ અને જંગમ સ્થાવર મીલકત રૂસતમ સત્થાને કાંઈમી કબુલાત વગર આપી દેવા ફરમાવ્યું હતું.

આ ખુશખબર સાંભળતાંજ ગુલ્શી અને ધનાના હોસકોસ ઉડી ગયા, અને ખલકતુમા જાણે તે લોકની નજર સાંમે ચકકર ખાતો હોય, એમ તેમને દેખાવા લાગ્યું. સુનામાયનું મોહકું આ હરખભરી ખબરથી એટલું તો ખુશ થઈ લાલચોલ થઈ ગયું, કે આસપાસ બેઠેલાં લોક એમ સમજવા લાગ્યા, કે તેવણને માથે લોહી ચડડવા માંડે છે.

‘મારા ખોદાયજી પરથી બધી મજ’, કે અંતે તેવણે મારા હીકરાની દાદ લીધી, ને જેવી તેની મનસની હતી, તેવી તેને બક્ષેસ કીધી.’ સુનામાય રૂસતમની પીઠ ઉપર હાથ મુકી બોલ્યાં. ‘આજે હું મનની તરાઈએ સુવશ.’

ગુલ્શી અને ધના એક હરફમી બોલી શક્યાં નહી. તે લોકને બોલવાની જરાબી સ-તા હતી નહી. રૂસતમની ફતેહ અને તે લોકની હાર થઈ હતી.

રોશનઅલી વીલ વાંચી રેણી તેની ઘડી કરતો હતો, તેવામાં ધનજી-શાહે પુછ્યું:—

‘જેઠે રોશનઅલી, જરા વીલ મારા હાથમાં આપોતો? કંઈ તમને અડચણ તો નથીની?’

‘હા સાહેબ લેવોની.’ રોશનઅલી જરા આનાકાની કરી બોલ્યા. ‘મને એમા અડચણ શાની. તમારી તો એ ઉપર સાખ છે.’

‘સાખ તો છે.’ ધનજીશાહ વીલ તપાસી પોતાના હરફ જોઈને બોલ્યા.

ધનજીશાહે પોતાની સહી બરોબર તપાસી જોઈ, પણ કાંઈબી શકે જેવું તેવણને લાગ્યું નહી. વીલ રોશનઅલીએ લખેલું હતું, અને ધનજી-

સાંઘની નજર સાંઘે મરનાર બહમનશાહે તે ઉપર પોતાને ધુજતે હાથે સહી કીધા બાદ, ખુદ ધનછશાહે તે ઉપર પોતાની સાખ કરી હતી.

‘આએ વીલ જો ફસતમે બનાવ્યું હોય, તો મારી અને બહમનશાહની સહીબી ખોટી હોવી જોઈએ.’ ધનછશાહે વીચાર કીધો. ‘બિમાંથી એ તરકટ કીધુંછ. યા તો હીલ્લાએ તેની ઉપર વેર લેના ખોટું તરકટ ઉઠ કીધુંછ, જો આ વીલ ખરું હોય, તો હીલ્લાનું કેહવું ગલત હોવું જોઈએ જો આ વીલ ખોટું હોય, તોજ હીલ્લાનું કેહવું ખરું હોવું જોઈએ. આ વીલ ઉપર રાક લેઈ જવા જેવું મને જરાબી લાગતું નથી. આએ સહી મારી નથી એવો મને જરાબી રાક જતો નથી. ત્યારે હીલ્લા શું ખરેખર એવી—

‘આએ વીલ તમે પોતે લખેલું તેજ છે, એમ તમે ખાતરીથી ધારોછ. મીં રોશનઅલી ?’ ધનછશાહે ઉંડો વીચાર કરી સવાલ કીધો. ‘તમે સોગન ખાઈને કેહશો કે એ તેજ વીલ છે ?’

‘ખચીત ધનછશાહ રોઠ.’ રોશનઅલી જરા અજબ થઈ બોલ્યો.

‘તમે એમ ખાતરીથી કેહવોછ ?’

‘હા. હું ખાતરીથી કેહુછ કે એ તેજ વીલ છે.’ રોશનઅલીએ ફરીથી છાતી ઠોકી કહ્યું ‘આખને શું કાંઈ સકળય છે ધનછશાહ રોઠ ?’

ધનછશાહે વીલ અંદર જોઈ ખાતરી કરી જવાબ દીધો. ‘નહી ? મને લાગેછ કે એ અસલ વીલ હોવું જોઈએ.’

આએ વાત ચાલતી હતી, તેટલાં બહમનશાહની કારભારણ મેહરી દીવાનખાનામાં દાખલ થઈ મોટે અવાજે બોલી.

‘મરૂં મરૂં સુનામાય, જરા મને ખેસવા દેઓ મરૂં. મારો જીવ ધણોજ ફરેછ ! હું કેવારની આવતે, પણ મને એકાએક વાઇતું જોર એટલું તો લઈ આવ્યું કે મરીની અંદર પીછી ત્યારે જરા જીવ થર પડ્યો. મરૂં જે મેહરતી જે રાતે ગુજરીયા, તે દીવજો સાંજના તેવણે મને પોતાની પાસે બોલાવી પોતાના ટકીયા નીચેથી આએ એક કાગજ કાઢડી, મને આપી સોગન દેઈ કહ્યું, કે તેવણનું વીલ વંચાઈ રહયા પછીજ એ કાગજ લખેડીને વાંચવા સુનામાય ગુલમાય અને ધનમાયને કેહજો. આએ રહ્યું તે કાગજ.’

મેહરીના આ સંખુનેએ દીવાનખાનામાં બેઠલાં સરવેને અજાણેબીથી છક કરી નાખ્યાં. ગુલી અને ધના જ્યોતને મનથી આ દુનિયા હવે અકારી ઝેહર જેવી થઈ પડી હતી, તેઓનો ગથેલો જીવ આ નવી ખબર સાંભળી પાછો આવ્યો, સમજ આ કાગજમાંથી તે લોક કાંઈ વધાઈ સાંભળવાની આશા રાખતા લાગ્યાં. સુનામાયના પેટમાં એક મોટા ભરકો પડ્યો. ધનછશાહ આ કાગજને એક ‘કોડીસીલ’ સનજવા લાગ્યા. ફસતમનો ચેહરો ખીલકુલ ફીકડો પડી ગયો, અને તેના માથપગ ઠરઠર કાંપવા લાગ્યા.

મેહરીએ તે કાગજ ધનાના હાથમાં આપ્યું, અને ધનાએ તે બાગેબુલંદ વાંચવા રોશનઅલીને સ્વામીન કીધું.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

—:૦:—

છંદાન ગણ!

એ કાગળ હતું કે કેળાસીલ? સર્વે કોઈની અટકલ જુદી જુદી હતી. બહુમનશાહ બંગાલીએ મરતા નગમજ ને કાગળ મેહરીના હાથમાં આપ્યું હતું તે હવે સર્વની હજુરીનાં રોગનઅસીએ ઉમેદી વાંચ્યું.

‘મારી વાહલી દીકરીઓ સુના, ગુડી અને ધના;

મારી તમામ મીલકતની વેહચણી જે રીને મેં કરી છે, તે જાણી તમે ધણજ અજબ થશો ખરાં, પણ તથી તમારે દલગીર કે દુઃખી જરાબી થવું નહીં. મેં કાંઈ તમારી તરફ બેઠર કે બેરેહમ થાઈ એ વેહચણી કરી નથી, તેમજ તમે ત્રણે જને જે મમતા, માયા અને મેહેરબાનીથી મારી સારવાર કરી હતી, તેનો પુરનો બદલો તમને આપવાની મેં જે કાંઈ તજવીજ કરી છે, તે તમને પસંદ પડશે.

મેં જે કાંઈ કીધું છે, તે મેં મારી પુર હુશીઆરી અને અકકલથી કીધું છે, અને તેમ કરવામાં મેં મારી ફરજ બાંધી છે. એ વીચાર આજ દશ વરસ થયાં મેં કરી રાખ્યો હતો અને સેવં તેજ પ્રમાણે મેં કીધું છે, અને તેમ કરી મેં મારી ફરજ બાંધી કીધી છે. વાસ્તે તમે કોઈએબી મારા મરણ પછી મારા વીલની મતલબ જાણી દુઃખી થવું નહીં, પણ મારા ફરમાન ઉપર સંતોશ પકડી, સંપ અને સદલાહાથી ખુશીમાં રહેવું.

લી૦

બહુમનશાહ બેરામજ બંગાલી.

રસતમનો ગબરાટ આ કાગળ પુરું થયા પછી નરમ પડ્યો. જેઓ કાગળથી કાંઈ નવી આશા રાખતાં હતાં, તેઓ પાછાં નાસીપાસ થાઈ ગયાં. સુનામાયનેબી પાછી ધીરજ આવી. ગુડી અને ધના ‘વસનાયલી દારના જેવું’ મોહડું કરી પાછાં ડેકાણે બેઠાં, અને ધનજશાહે ઢીલી લીલી તરફ ચાલવા માંડ્યું.

‘આ દુનીયામાં મારે સારું સુખ છેજ નહીં.’ ધનજશાહ રસ્તામાં વિચાર કરતા ચાલ્યા. ‘જન મેં મારા જીવન કરતાબી વધારે ચાહી, તે આંતે બેવફા બની! જેની અંદર મેં વસ્વાસ રુચ્યો, તણે મને દગો દીધો! હવે સુખની આશા રાખવી ફેકટ! લીમડાના રોપાને સાકરનું પાણી પાછ તેનાથી મીઠાસની ઉમેદ રાખવામાં કંઈજ નહીં પણ હેમકાઈ છે.’

‘હીલ્લા કાંઠ છે ?’ લીલીમાં જમ પુગતા જ ધનજીશાહે સીલ્લાને પુછ્યું.

‘તેવણુ તો કેવારનાં ઉંધાં ઝીયાં ધનજીશાહ.’ સીલ્લા બોલી. ‘તમે શું ખલકનુમા ગીયાતા કે ?’

‘હા.’

‘ત્યારે શું થયું ધનજીશાહ ?’

કંઈ નહીં.’ ધનજીશાહ બોલ્યા ‘સીલ્લા જલ્દી કર. હમણા સાત વાગાછ, મારે આજને આજ તુને લેઈ મુંબઈ જવું છે, ને ત્યાંથી આપણુ નવસારી જમશું.’ હીલ્લાને ઉઠાડવાની કંઈ જરૂર નથી. તેને સુઈ રેહવા દે. તારા પેહડવાનાં કપડાં એક પેટીમાં મુકી લે ! હું મારા ઓરડામાં કાગળ લખુંછ, તેટલાં તું તથયાર થઈ જ !

ધનજીશાહ પોતાના ઓરડામાં જઈ એક લાંબુ કાગળ લખવા પડ્યા. તે લખતાં તેવણુને ઘણી મેહનત પડી. ત્યારે તેવણુ તે કાગળ લખી રેહ્યા, ત્યારે તેવણુના દીલનો જન્મ પુર જોશમાં પ્રગતી નિકલ્યો, અને તેવણુની આંખમાંથી આસુનાં ટીપાં તે કાગળ ઉપર ટપકવા લાગ્યાં.

સીલ્લાને એક પેટીમાં પોતાનાં કપડાં ગોઠવતાં વાર લાગી નહીં. ધનજીશાહ કાગળ લખી રેહ્યા, તેટલાં તેણીનું કામખી પુરું થઈ રહ્યું હતું.

‘કેમ પેટી તથયાર કીધી ?’ ધનજીશાહે સીલ્લાને તથયાર થાયલી જોઈ પુછ્યું.

‘હાજી.’ સીલ્લા બોલી.

‘હીલ્લા હજી સુતેલીજ છે કે ?’ ધનજીશાહે તલાશ કીધી.

‘હાજી. તેવણુનું માથું દુખતું હોવાથી તેવણુ સુઈ ગીયાંચ.’ સીલ્લા બોલી.

‘સુવા દેજે. ઉઠાડવાની જરૂર નથી. મારે તેને મલવું નથી.’

કોઈખી રીતે હીલ્લાને મદ્યા વગર સીલ્લાને પોતા સાથે લેઈ નિકલી જવાનો ધનજીશાહે ઠેકાવ કીધો. હીલ્લા તરફનો તેવણુનો તન્મામ પ્યાર આંખથી ધીકારમાં બદલાઈ ગયો, અને જેની સીકકલ ઉપર એક વખત તેવણુ કીદા થઈ ગયા હતા, તેની સીલ્લાને હવે સદા નિવારી મુકવા, પોતાનું ઘરજોર તજી જવા, અને પોતાની એક વખતની જન કરતાં વાહાલી મોહોરદારને છાંડી મુકી, તેણીને તરછોડી જવાની તેવણુ તથયારી કરવા લાગ્યા.

પણ એ સરવેનું કારણ શું હતું ?

કારણ તેવણુ હીલ્લાને બેવફા સમજતા હતા. હીલ્લા પ્યાર ખાતર નહીં પણ પછસા ખાતર પોતાને પરણી હતી, એમ એવણુ હવે પોતાની ખાતરી કીધી હતી. પરણવા આગમજ તે રસતમની પ્રિતમાં પડી હતી,

અને પાછલથી પોતાની હાંમ પ્રિતને પંપાળવા ખાતર તે પુને આવી વસવાના ધરાદાથીજ તેવણ સાથે પરણી હતી, એમ તેવણ સમજતા હતા. સીલ્લાને રૂસતમ સાથે નહીં પરણવા દેવાની હીલ્લાની મતલબ તેવણ ગુનીજ સમજતા હતા, સીલ્લા જ્યારે રૂસતમ સાથે પરણવા નિકલ્લી ત્યારે હીલ્લાએ રૂસતમને ક્ષમાવવા અને તેની ઉપર પોતાનું વેર લેવા, એક બોહતાન ઉભું કર્યું છે, એમ તેવણની હવે ખાતરી થઈ હતી, અને તેટલાજ માટે તેવણ આ પગલું ભરવાના પાકકા ઠેઠાવ ઉપર આવ્યા હતા.

એક ચોરતને પરણી તેવણ ઠગ્યા હતા. એમ સમજી આજે તેવણ હીલ્લાને તરછોટી જવાની ગુપચુપ ઇચ્છારી કરતા હતા. કમનસીબ હીલ્લા! તેણીનો વેહમાયલો ભર્યા ને તેણીને પોતાના આવા ધાટકી વિચારથી વાકેફ કરતે, તો તેની વધ ખાતરી કરવા, જમીન અને આસ-માનથી એક કરવાને ચુકને તાલી

ગાડી દરવાજાની આગલ આવી હતી. ધનજીશાહે તેમાં સરવે સાં-મન મુકાવ્યો, અને પોતાના વિસ્વાસુ નોકર ખટલા સુરતીના હાથમાં હીલ્લા ઉપર લખેલું કાગળ આપી, કાંઈખી બોલ્યા વગર ગુપચુપ સીલ્લાને લેઈ ધી લીલી છોટી તેવણ સ્ટેશન તરફ નીકળી ગયાં.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

પારસી હગનના પ્રાગ્દાની ખામીનો ઇલાજ.

હીલ્લા જ્યારે જગી ઉઠી, ત્યારે રાતના નવ વાગ્યા હતા. ઉઠતાં વાર તેણીએ ખટલાને સવાલ કીધો:

‘શું હજી શેઠ ખલકનુમામાંથી આયા નથી ખટલા?’

‘તેવણ તો આવીને પાછા ગીયા બાઈ.’

‘પાછા ગીયા?’

‘હા બાઈ. બે કલાક થયા તેવણ ગીયા.’

‘કાંહ ગીયા? કોણ સાથે ગીયા?’ હીલ્લાએ એકાએક વિચારમાં પડી પુછ્યું.

‘સીલ્લાબાઈને પોતાની સાથે લેઈને તેવણ ગીયા.’

‘ગીયા? સીલ્લાને લેઈને ગીયા?’ હીલ્લા મનમાં બખડવા લાગી. ‘ને મને જણાવ્યા વગર તેવણ ગીયા! તેવણ કંઈ કેહી ગીયા હોશેની ખટલા?’ હીલ્લાએ ખટલાને પુછ્યું.

‘હાજી. આજે કાગળ તેવણ તમને આપવા મને કેહી ગીયાઈ.’

ખડ્યો સુરતી હીલ્લાના હાથમાં ધનજીશાહનું કાગજ મુકી પોતે પોતાને કાંમે ગયો, અને હીલ્લા ધપટતી છાતીએ અને ધુજતે હાથે તે કાગજનું કવર ફાડી, ખતી આગલ ઉભી રેહી વાંચવા લાગી. તે કાગજ અલીધણું લાંમણું હતું. હીલ્લાની નજર કાગજનાં મથાલાં ઉપર પડતાંજ તે કાગજ અંદરની મતલબ પામી ગઈ, સખળ ધનજીશાહની હંમેશની લખવાની પોતાની મોહબતભરી ઢબ તેણીની નજરે પડવાને બદલે, ફકત સાદું મથાલું તે કાગજમાં હીલ્લાની નજરે પર્યું. હીલ્લા તે કાગજ વાંચવા લાગી.

‘હીલ્લા.’

જ્યારે મેં તારા હાથની પેહલવેહલી માગણી કરી હતી, ત્યારે મેં તુંને મારી જીંદગીની આગલી કાંદણીથી જાણીતી કરી કહ્યું હતું, કે હું એક વખત એક દગલબાજ ઓરતને હાથ ઠગાવ્યો હતો, અને ફરીથી તેવી કેમ ફિતુરી ઓરતનો હું ભાગ થાઈ પડું, એવી ફિકરથી મેં નહીં પરણવા નાટું કર્યું હતો. અને તે કર્યું મેં વીસ વરસ સુધી પાલીયા હતા. તે મુદત પછી તારી પ્રિયતા પરવાની મારી સરજતને શરણ થાઈ, તારી રાજી ખુશીથી આપણુ લગનનાં ગાંઠથી બેઠાયાં હતાં.

અગર જો દયા જેવું કાંઈ તારા ધાતકી દીલમાં હતે, તો તું મારી સાથ આવી ધાતકી ઠગાઈ કદીખી કરતે નહીં, અને મારી જીંદગીના બેચુલ સુંખનો નારા કદીખી તું કરતે નહીં. તારાં ધાતકાપણાંની અને બેરેહમીની હદ રેહી નહીં. મેં તુંને મારી જીંદગીથી વધારે ચાહી અને અતે તું બેવફા અને નિમકહરામ થઈ. રૂસ્તમના પ્યારમાં તું પેહલેથીજ પડેલી હતી, અને તેને મલવા ખાતર તું ઘણીજ અધીરી બની હતી. ખુને આવી રેહવા, રૂસ્તમને મલવા, અને તેને તારી નજરે જોઈ, તારાં દીલની આગ બુલવવા ખાતરજ તું મારી સાથ પરણી હતી, એમાં તો જરાખી શક હવે રહ્યો નથી.’

‘રૂસ્તમને મલવા!’ હીલ્લા વાંચતાં વાંચતાં રડી પડી મનમાં બોલી. ‘મારા દીલની આગ બુલવવા! મારો ઘણી મારે વાસ્તે એવો વિચાર કરે! રૂસ્તમના પ્યારને ખાતર હું ખુને આવી! ઓ ખુદા! મારી ઉપર આ કેવું બોહતાન! મારી લાજ ઉપર આ કેવો બટો!’

હીલ્લાએ આગલ વાંચવા માંડ્યું.

લીલીમાં આવી વસ્યા પછી મેં એ વાત જાણી. એ દુઃખભરી વાત જાણ્યા પછી, મેં તારી ઉપર મારી નજર રાખી હતી, અને દર વખતે મેં મારી ખાતરી કીધી હતી, કે રૂસ્તમના પ્યાર માટે અને તેને મલવા માટે તું ધનતેજર હતી તેની તબયતના સમાચાર જાણવા, અને તેની હિલચાલની ખબર મેલવવા, તું દરેક તબક્કે કરતી હતી. સીલ્લા

સાથના તેના લગનની ખબર સાંભળી તું દુઃખી અને દલગીર થતી હતી, અને અદેખી બની તે કારણ તોડવાના તેં એક નહી, પણ અનેક ખાંદાંણા કાઢાડયાં હતાં.'

'હમનશાહ બંગાલીના મરણની રાતે ખલકતુમામાં શું બન્યું હતું, તેની મને ખબર ખબર પડી છે. ત્યાં તું રૂસતમને રાતનાં બાગમાં મળી. ત્યાં મલવાને માટે કદાચ તેં આગમજથી તેની સાથ ગોઠવણની કીધી હોય, એ બનવા બેગ છે, અને જ્યારે તું પકડાઇ ગઇ, ત્યારે રૂસતમ ઉપર ખાટું બોલવાન બેગ્રી કાઢ્યી તેને ફસાવવા તું તમયાર થાઇ હતી.'

'હવે તારા જેવી દગલબાજને કેવે નામથી બોલાવવી તેની મને સરજ પડતી નથી. મારી અનંત પ્રિત અને અથાગ વિશ્વવાસનો તેં જે નાશ કીધો છે, તેનાં ફળ તું જીવને જોજે! તું પ્યારને ખાતર નહી પણ પછસાને ખાતર મારી સાથ પરચી હતી, એવું તેં પોતે સાબિત કરી આપ્યું છે. જો તારૂં દીલ પેહલેથીજ ખીન સાથ લાગ્યું હતું, તો મારી સાથ પરણવાની તુંને જરાબી જરૂર નહી હતી. મને જ્યારે તું ચાહાતીજ નહી હતી, તો મને પરણવાની પછસા સીવાય બીજી તારી હું મતલબ હોય, તે સમજવું મુશ્કેલ નથી.'

'પણ જે બન્યું તે ન બન્યું થતું નથી. બનવાના બનાવ બન્યા વગર રહેતા નથી, અને સમજીએએ કુદરતના એ કાયદાને સર નમાવી શરણ થવું જોઇએ. તેવીજ રીતે આજે હું મારી સરજતને શરણ થાઉં. એટલા માટે જોઇ ઉપર તારૂં દીલ હોય તેને મલવા માટે, તેના પ્યારમાં મોજ મેલવવા માટે, અને તારા દીલની અગન છુલવવા માટે હું તુને આજથી છુટી મુકું છું.'

'તું મને છુટી મુકે! એ મારા ખાવિંદ અને ખુદા!' હીલ્લા પોતાતું માથું કુટી રડી પડી બોલી. 'અરે તું મને કેહીને જા! મારા ધન, અને તું કેહીને તો જા! અરે મારે ખુલાસો જરા સાંભળીને તો જા, મારા ધણી!'

'કપાળે ચોંટલા કાન છુટા થતા નથી.' હીલ્લા પોતાની રડતી આંખો નુસી નાખી પાછું કામજ વાંચવા લાગી. 'પારસી લગનના કાયદા પારસીના દેવાજ અને રાહરસમને અનુસરતા નથી. બ્રીટીશ સરકારે, પારસીઓ માટે પારસીઓનેજ કેહવે તે કાયદા બહેલા છે, પણ તે કાયદા બહતી વખતે સરકાર પારસી સંસારી હાલત અને દેવાજથી બેખબર હોવાથી ઇંગ્લેન્ડ લગનના કાયદાને મલતાજ કાયદાઓ બડી કાઢાડી, તે કાયદાઓ પારસીઓને ગલે બાધ્યા, અને તેથી પારસીઓના સંસારમાં પડતા સડાનો હવે મલજ થાઇ ચકતો નથી. છુટા હડાનો ફંદાવો બી રાકું વહી, પણ

તેથી ઉલટુ કાયદો તારૂં ભરણુ પોશન કરવાની મને ફરજ પાડે છે, એટલાં વાસ્તે આ કાગળના જવાબમાં તુએ મને જણાવવું, કે તારા ગુજરાત માટે તુંને દર માસે કેટલી રકમ જોઈએ છે. તે રકમ હું આપવા તૈયાર છું. દરેક રીતે તારી મરજી પુરી પાડવાની હું તજવિજ કરશ, અને હું આશા રાખું છું કે ધનજીશાહ સોલીસીટરનાં નામને કાંઈખી કલંક લાગે એવી ચાલ તું બવિશમાં ચલાવશે નહીં. ધી લીલીવાલું મારૂં મકાન હું તુંને આજથી આપી દેઉં છું. હવે પછી એ મકાન તારૂં ઘર સમજજે. હીલ્લા આ દુનીયામાં જ્યાં સુધી તું જીવે, ત્યાં સુધી મને મલવાની તું જરાખી તજવિજ કરતી ના, કે મને નજરે જોવાની તું સેજખી આસા રાખતી ના.'

'મારૂં ઠેકાણું હાલ તુરત ખીલકુલ ચોકસ નથી. પણ તું જો કાગળ લખે તો નિચલે સરનામે લખવું. આજથી એક પખવાડયામાં એ વાતનું સેવટ આવવું જોઈએ.'

ઠેકાણું

જા. ધનજીશાહ મનજીશાહ.

ધ. મ. સોલીસીટર.

c/o પોસ્ટ ઓફીસ,

નવસારી.

કાગળ વાંચી હીલ્લાના ગમ તેમજ ગુસ્સાનો પાર રેહ્યો નહીં. ગંમ તેણીને પોતાના ઘણીથી જુદા પડવાનો હતો, અને ગુસ્સો તેણીની ઉપર મુકાયેલાં નિય અને નિરલજ બોહતાનનો હતો. પોતા ઉપર મુકાયેલાં બોહતાન વાંચી તેણીનું લોહી ઉકળી આવ્યું. કેવી રીતે કામ લેવું, તેની તેણીને કાંઈખી સમજ પડી નહીં. ધનજીશાહનું કાગળ વાંચી તે ખીજ સર્વે બાબત ભુલી ગઈ, અને આ નવી આફતનું નીવારણ કેમ કરવું તેના તે વીચારમાં પડી.

તે કંગાલ કાગળને ફાડી તેણીએ તેના ટુકડે ટુકડા કરી ફેંકી દીધા. 'મારા ઉપર તે આવો નીચ શક લેઈ ગીયો!' હીલ્લા મનમાં ગુસ્સાથી બોલી. 'શું' હું તેને તેના પછસા ખાતર પરણી! અને શું રસતમને મલવા સારૂં હું પુને આવી વસી! એ મારા ખુદા!!'

ધનજીશાહ ઉપર હીલ્લા એટલી તો ગુસ્સે થાઈ ગઈ, કે રસતમ ઉપર વેર લેવાનું વટીક તે ભુલી ગઈ. પોતાની ખરી હાલતનોખી તેણીને ખ્યાલ રેહ્યો નહીં, અને પોતાના ઘણીથી તે તરછાડાઈ જુદી પડી છે, એવું ભુલી જઈ પોતા ઉપર મુકાયેલાં બોહતાન મારૂં પોતાનું સર પટકી તે જરખેજર રડવા લાગી.

'કાંઈ ફીકર નહીં,' હીલ્લા અંતે એક નકકી ઠેકાવ ઉપર આવી મનમાં જખમી. 'એના મકાન'ને પછસા ઉપર આગ લાગે! અને એ સર્વે

આજથી હરામ છે. સવેથી વધારે ખારી મને મારી મળત છે. આએ શ્રીશ્રીવાહુ મકાન મને એ આપી દેવા માગેછ, પણ મને તે ભેષ્ટું નથી. હું કાલનેકાલ એનું ઘેર છોડી જઈ, એની ખાતરી કરી આપશ, કે હું એના પછસા ખાતર એને પરણી નહીં હતી. હું માફ ગુજરાન મારી નતી મેહનત 'ને આપ કમાઈથી કરશ. આ દુનીયા ખરેખર દયાખોર, દુષ્ટા, અને ફરેખીઓની છે. ફક્ત તેઓનીજ ફતેહ છે, 'ને ભલાંઓનો કંઈજ નહીં પણ તેમાં મરેા થાય છે.'

હીલ્લા પોતાને થાયહું અપમાન બુઢી નહીં. તેણીએ બનતાં સુધી પોતાના ધરના નોકરોને આ બનાવથી બિખબર રાખવાની તજવીજ કીધી, કે જેથી ચાવાચાવી થતી અટકે, અને નીંદાખોરોને ગપના ગપાટા ઉડારવાની ભેગવાઈ મલે નહીં.

હીલ્લા રાતોરાત પોતાના કપડાં-તાં બાંધી, પોતાને તણ ગચલા ખાવીંદ ઉપર તેના કામજનો જવાબ લખવા બેઠી. જે ખાવીંદ તરફ તે આજ સુધી પ્યારભરી નજરથી ભેતી હતી; જેનો હાથ તેણીએ પોતાના છાંદગીના તારનાર તરીકે પકડયો હતો; અને જેની અંદર તે પોતાના ભવી-સનું સુખ સમજ બેઠી હતી, તેની ઉપર એક નાંહાનું જેવું કામજ લખવા આગમજ, હીલ્લાએ એક નહીં પણ એક દજન કામલે થોડાં થોડાં લખી ફાડી નાખ્યાં, સખબ તે સર્વે માહેલાં એકમાંથી તે પોતાના હીલના ખરાં દુઃખની લાગણીનું વર્ણન કરી શકી નહીં. અંતે મોટી મુશકેલીએ નીચહું કામજ હીલ્લાએ લખી કાઢડી ધનજીસાહ ઉતર નવસારીની પોસ્ટ ઓફીસમાં મોકલી આપ્યું.

‘ધનજીસાહ,

તમે મને ઘણી નાલાયક રીતે સંતાપી ગયા છો. પણ ખાતરીથી બહુને, કે તમેએ જે જે નીચ તોહમતો મારી ઉપર મુક્યાં છે, તે વીરો હવે પછી તમારી ખાતરી થશે, અને ત્યારેજ તમારી ચાલ માટે તમુને પસ્તાવોબી થશે. ખલકનુમામાં મધરાતને વખતે હું જે કાંઈ બોલી હતી, તે બોલેબોલ ખરૂં હતું, અને તેમાં એક હરફબી ખોટા નહીં હતો, એમ હું હજી તમુને ખાતરીથી જણાઉંછ. પણ હું કમનસીબ તે સાબિત કરી શકી નહીં, એ મારાં કીસમતની કાઢાંણીના બીબ બેહભર્યા બનાવોના ભેવોજ એક અજબ જેવો બનાવ મને લાગેછ. રૂસતમની ફતેહ મારાથી ભેવાઈ શકાય તેમ હતું નહીં. હું તેની ખુવારી અને ખરાબીમાં રાજ હતી. તોભેરીમાંથી ચોરાયહું વીલ કેવી રીતે મારા ગજવામાંથી જતું રેહ્યું, તેની મને હજી સુધી જરાબી સમજ પડતી નથી, પણ ખુદાને હાજર રાજર ભણી, હું તેના કસમ લેઈ ‘ફૂંછ, કે જે વખતે હું મોજરાના મંક-

પ્રમાંથી બાજમાં નીચી લમરી સાંઘે આરી ઉભી, તેની પાંચ મીનીટ અગાઉ તે મારાં ગળાં અંદર બીલકુલ સલામત હતું.

ઈંગ્લેન્ડ સરકારે ધડી ઠાઠાડેલા પારસી લમનના કાયદા બાબે તમારું કેલેવું બેશક ખરું હશે, પણ મેં તમને પરણીને દુઃખી કરવાની જરાબી નેમ રાખી નહીં હતી. મારા વીચાર પ્રમાણે દરેક પરણી બાલકીની ફરજ છે, કે તેણીએ પોતાના ધણીને સુખી અને ખુશી રાખવો, અને જો ધણીનું સુખ ધણિઆણીથી નાશ પામતું હોય, તો તેવી ધણિઆણીએ પોતાના ધણીના સુખને માટે પોતાના સુખના ભોગે તેને સુખી કરી આપવો અને એજ તેની ફરજ છે. પરણી જીંદગીનું ખરું સુખ અરસપરસના પ્યાર ઉપર આધાર રાખે છે, પણ એ પ્યાર બંને બાજુ ઉપર હોય તોજ પરણી જીંદગીનું સુખ પોતાનું સમતોલપણ નલવી રાખે છે. એક તરફનો પ્યાર પરણી જીંદગીના સુખની ખુવારી છે. ઈંગ્લેન્ડ કાયદાની તમોએ દેખાડેલી ખામીનો છલાજ એજ છે, અને એજ કારણે પારસી પંચાતે આમલા વખતમાં યુક્તવેલા પારસી સંસારી મુકદ્દમાની નેમધ પારસી પ્રકારા જેવાં કિમતી દફતરે નોંધાએલી મેં વાંચી છે.

મહમનશાહનાં ચોરાયલાં વીલ સાથે મારી સરજતની હસ્તી અને નિસ્તી જોડાયેલી છે, એમ હું માનું છું. જો એ ગુમચયું વીલ મલે, તોજ હું મારી પાક દયાનત અને નેક નમયત સાબેત કરી શકું, અને જો તે નહીં મલે, તો હું મારી ઉપર મેલાવલાં તોહમત સાબેત કરી શકું એમ નથી. એટલાં વાસ્તે હાલ તુરત હું તમારી ખાતરી કરી શકતી નથી, અને જ્યાં સુધી તમારી ખાતરી થાય નહીં, ત્યાં સુધી હું તમારાં ઘેરમાં રેહનાર નથી. તમે મને પછસા ઉપર પરણેલી સમજો છો તો જાહે, પણ હું તમારી ખાતરી કરી આપશ્ચ, કે પછસાને ખાતર હું પરણી નથી. પરણ્યા પછી મેં કોઇબી રીતે તમારા પછસાનો બલો કે ખુરો કોયોગ કીધો નથી, તેમજ કોઇબી ઠાઠાડે મારા જીવ સાથે છુટે હાથે તમારો પછસો મેં ખરચ્યો નથી, હું ધી લીલી છોડી નહીં છું. જે ઘેરને આજ સુધી મેં માફ ધર કરી ગણ્યું હતું, તે ધર હવે હું તજ નહીં છું. જ્યાં સુધી હું માફ નિરદોશપણ સાબેત કરું નહીં, ત્યાં સુધી મને એ મકાનમાં રેહવું હરામ છે. મને મારાં ગુજરાન સાફ તમારી મદદની જરૂર નથી. હું માફ ગુજરાન જેવી રીતે પરણ્યા આગમજ કરતી હતી, તેવી રીતે કરશ, અને કોઇબી રીતે તમારાં સલાં અને નેક નામને બટ્ટો કે કલંક લાગવા હું નહીં દેવશ, એમ ખાતરીથી જણાવું.

લાં તમારી વફાદાર

હીલ્લા ધનજીરાહ

અને તેજ દીવસે હીલ્લા પુનઃ છાડી પોતાના ધણીના વતનથી એવતન થાઈ ગયું.

ધી લીલી છાડી પુનેથી નિકલી હીલ્લા પાછી મુંબઈ આવી. મીઠાં-માસી અને પેસુ પેન્ટર તેણીને પોતાને ત્યાં પાછી આવેલી જોઈ ધણાજ ખુશી થાઈ ગયાં. હીલ્લાને શું સખબથી મુંબઈ આવવું પડ્યું, તે જાણવા મીઠાંમાસી ધણાંજ ઇનતેજર બની રેહ્યાં, પણ હીલ્લાએ ખરી બીનાથી તેવણને બીલકુલ બેખબર રાખ્યાં, સખબ હીલ્લાની ખાતરી હતી, કે જો ખરી બીના મીઠાંમાસી જાણશે, તો જરૂર તેવણ તેણીને સમજાવી ધનજી-સાહુની પાસે પાછી મોકલાવશે, ચા તો ધનજીસાહુને પોતે મલી બંનેને સંલગ્ન કરાવશે.

હીલ્લા સંલગ્ન કરવા જોકે તક્યાર હતી, બલકે ધણીજ રાજી હતી, પણ સંલગ્ન કરવા આગમજ તે પોતા ઉપર મુકાયલાં બોહતાન બોટાં ડાહી પોતાના ધણીની તે ખાતરી કરવા માંગતી હતી. એવી રીતે તે પોતાના વેહમાયલા ધણીનો વેહમ દુર કરી તેને તેની હુલડાઈ માટે એક જાતની સજા કરવાની તે હુજત લેઈ બેઠી હતી, અને એટલાંજ માટે મીઠાં-માસીથી હીલ્લાએ એ વાત બીલકુલ પરદામાં રાખી હતી.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

—૧૦૨—

નવે નામે નવું કાંમ, અને નવું કાંમ!

મીઠાંમાસી અને પેસુ પેન્ટરને માથે પડવાના વિચારથી હીલ્લા ક્રૂષ મુંબઈ આવી નહીં હતી, એટલું તો નક્કી હતું. પોતાનાં ગુજરાનનું સાધન શોધી કાઢાવવા માટે હીલ્લા પાછી 'ગવરનેસ' તરીકે ધંધો કરવા બીજવાર નવે નામે બહાર પડી, અને એવી મતલબથી મુંબઈના 'કચસરે હિન્દ' છાપામાં એક દુકાં જાહેર ખબર તેણીએ નીચે પ્રમાણે છપાવી.

એક આખરદાર પારસી બાનુ.

મુંબઈ યા બાહેરગામ કોઈ સારાં કુટુંબમાં 'ગવરનેસ' તરીકે, નોકરી રેહવા માંગે છે. પગાર કરતાં ઇજ્જતની વધારે ઇનતેજર છે. બચ્ચાંબોને કેળવવાનો અને 'પીયાનો' વગાડવાનો ખાસ અનુભવ છે. આ પત્રના મેનેજર ઉપર 'પીયાનો' ને સરનામે લખવું.

જાહેર ખબર છપાવી હીલ્લા તેના જવાબની રાહ જોવા એક અઠવાડિયું સખર પકડી બેઠી. એક અઠવાડિયું પુરું થયું અને બીજા અઠવાડિયું શરૂ થતાંજ હીલ્લા પોતે 'કચસરે હિન્દ' પત્રની ઓફીસમાં ખબર કાઢી-

ડવા ગઇ, અને ત્યાંથી તેજ દીવસના ટપાલમાં આવેલું એક કાગળ મેનેજરે તેણીના હાથમાં મુક્યું. હીલ્લા તે કાગળ ઉપેડી એક દલગીર થવા લાગી. તેણીને લાગ્યું કે કોઇ ચીખાવલાંએ બહાર ખબર વાંચી તેણીની મશકરી કરી છે, સખબ તે કાગળ ઉપર રાહીના ત્રણ મોટા ડાઘા પડેલા હતા, અને દસકતબી કોઇ શીખાઉ છોકરાંએ ચીતારેલા હોય તેવા તેણીને લાગ્યા. નાસિપાસીથી દલગીર થઇ છાપખાનામાંથી બાહાર નિકલી, તેણીએ પેલું ચીખાવલું કાગળ વાંચવા માંડ્યું.

‘વાહલી પીયાનો.’

તમે બાહારગામ આવશો કે? પીન્ડી આવશો? ‘પીન્ડી’ એટલે શું તે સમજ્યાં કે? ‘પીન્ડી’ એટલે રાવલપીન્ડી શહેર. સમજ્યાં કે મારાં પીયાનો! પણ મને જો તમે ગમશે ને મારે પસંદ હોશે, તો હું તમને લેઈ જવશ. રાવલપીન્ડી ઘણું મનનું છે. હવા પાણીબી સાફ છે, અને હમારૂં ત્યાં રાજ ચાલેછ. તમે શું પગાર માંગોછ, ને કેટલી બધી આમરૂં માંગોછ, તેનો બંદોબસ્ત કરવા આજથી આંઠ દાહાડામાં, ખેતવાડી કામાબાગની સાંમે નંબર અગીઆરવાલા બંગલામાં મીસીસ સરન્યન મેજર ચાલીસહજારને પાંચ વાગા અગાઉ મલવા આવજો, પાંચ વાગા પછી હમે રોજ હમારી બે ઘોડાની ગાડીમાં એપોલો કરવા જઇએછ.

૧૦ જરાં જેમ્સ ચાલીસહજાર.’

ચાલીસહજારની જરીતું આ કાગળ વાંચી, હીલ્લા દલગીર હોવા છતાં પોતાનું હસતું થોખાવી શકી નહીં. તેમાં મીસીસ ચાલીસહજારનું નામ વાંચી તેણીને રમુજ પડી, અને કોઇ પરવારતાંએ રમુજ ખાતર આ કાગળ લખ્યું હશે, એવાં સેવટ ઉપર તે આની. દેખાડતું હતું, કે આ લખનાર કોઇ ઇતરતુ હાલ્લું, અને તચાકનું ટીચકું હતી, સખબ ‘બે ઘોડાની ગાડી,’ અને ‘રાવલપીન્ડીમાં રાજ’ વગેરે લખાણ વાંચી હીલ્લાને આ લખનાર વિશે એવું મત બાંધતાં વાર લાગી નહીં. તોપણ કામાબાગની સાંમેના બંગલામાં તપાસ કરવાની હીલ્લાને ખાએશ થઇ. આ કાગળ લખનાર કોઇ ચીખાવલું છોકરું હશે, પણ આ કાગળ લખાવનાર કોઇ બીજું કાંય નહીં હોય એમ સમજી હીલ્લા આંતરેડ જવા માટે ત્રામ ગાડીમાં ચઢી બેઠી.

ત્રામ ગાડીમાં બેઠા પછી, હીલ્લાને જે બીજો વિચાર આવ્યો, તે જરીના ધણી સરન્યન મેજર ‘જેમ્સ’નાં નામ વિશે હતો.

‘જેમ્સ કાંઈ પારસીનું નામ હોય નહીં.’ હીલ્લા મનમાં બબડી. ‘જેમ્સ’ તો ઇંગ્લેન્ડનું નામ છે. ત્યારે શું આજે જરબાઈ કાંઈ ભંગલાની ધણિઆણી હશે! નખખોહ ભય પારસીઓને એબના લગાડતાં આજે ઇતરના હાલ્લાંએતું! નખખોહ ગીયા પારસીઓની શું ધંધા લઇ બેઠાછ! બેશરમે

પોતે બંજલાઓમાં ખપવા ઇંગ્લેન્ડ દરેક પેહડી ગાડીમાં બેસે, અને પોતાની પાસે પોતાની બધરીઓને પારસી લેખાસમાં બેસાડે અને બંજલાં શું સમજે ? કોઈ તો એમજ નહોતું કે આજે પારસણ કોઈ ફરંગી સાથે ફરવા નિકળીશ. કાગડાની પાંખ જેવા વળી ગોરા પડ્યા, તે પોતાના મનમાં એમજ સમજતા હશે, કે હમો ધણાજ ખુબસુરત, ને ધણાજ સોહામણા લાગતા હોઈશું. ઇંગ્લેન્ડના લેખાસમાં નહોતું 'કુર'માં વસ્તા એકાદ કચતાન કે પાસકોલ ફરંગી કરતાં વધારે તો સારા લાગતા નથી, જે તેમજ હોશે તો આજે જરાબધની નોકરી હું ના પાડશ. જે હશે તે હમણાજ માલમ પડી જશે.' હીલ્લાએ કામાબાગની સાંભિનો બંજલો શોધી કાઢાડ્યો, અને તે બંજલા ઉપર લગાડેલું નંબર ૧૧ બી શોધી કાઢી પોતે અંદર દાખલ થાઈ પુછવા લાગી.

‘ચાલીસહજરના જરબાધ હીયાં રેહછ ?’

‘હા બાઈ.’ એક લાલીઆનો ચબરાક પોરીયો જે દીવાનખાનામાં સામન સાફ કરતો હતો તેણે જવાબ દીધો.

‘તેવણુ ઘેરમાં છે કે ?’

‘હાજી. બાઈબી છે અને સાહેબબી છે ?’

‘સાહેબ !’ હીલ્લા મનમાં બોલી ‘નખખોદ ! ત્યારે તો હું ધારતીતી તેમજ થયું ! જેસ તો કોઈ ઇંગ્લેન્ડ નિકલ્યો ! આજે જરબાધને મલી તો ભેડ. છાકરા તારાં બાઈને કેહ કે તમુને કોઈ મલવા આવેલું છે.’

‘જી તમારો ‘ક્યાટ’ છે કે ? તે હોય તો લાવો.’ લાલીયો બોલ્યો. ‘હીયાં તો બધો વેલાતીમાં કારભાર ચાલેછ. હોહવે.’

હીલ્લાનું નામ લેઈ પેલા લાલીયાનો છાકરો અંદર ગયો, અને હીલ્લા જરબાધની વાટ ભેટી દીવાનખાનામાં બેઠી.

‘કોણને પુછાછ ?’ ચાલીસહજરની જરી ઠણકો કરતી બાહાર નીકળી આવી બોલી.

‘મીસીસ જરાં જે—’ હીલ્લા પોતાના ગજવાંમાંથી છાપાખાનામાંથી મલેલું કાગળ કાઢાડતાં બોલતી હતી, તેટલાં જરી વચમાં બોલી પડી.

‘તમારું ‘નેમ’ શું ?’ જરીને જરાજરામાં ડાલ ધાલવા માટે વાતચીતમાં ઇંગ્લેન્ડ શબ્દો વાપરવાની આદત પડેલી હોવાથી તેણીએ એક ઇંગ્લેન્ડ બોલ પોતાના સવાલમાં ઘુસાડી દઈ પુછ્યું.

‘જી મારું નામ ખુરશેદ. કચસરે હિન્દમાં ‘ગવરનેસ’ તરીકે નોકરી મેલવવા માટે મેં બહેરખબર છપાવીતી.’

‘અંહ. આઈ સી-આઈ સી.’ જરી પોતાની હંમેશની ઢબ પ્રમાણે, હસીને બોલી. ‘ખુરશેદ ? તે તમે કે ? આઈ સી આઈ સીઈઈઈ. તમે પીયાંનો કે ! આઈ સીઈઈઈ.’

ટચાક જરીનો સુંદર ચેહરો જોતાંજ હીલ્લા અજબ થાક ચમકી. દેખાવમાં જરી ઘણીજ ખુબસુરત અને સ્વભાવે ઘણીજ હસમુખી હતી. ઉમરે તે પાંતરીશ વરસની હોવા છતાં, તે પચીસ કે ત્રીસ વરસ જેટલી જવાંન લાગતી હતી. હીલ્લાની નજર જરી ઉપર પડતાંજ તે ચમકી, તેણે કારણ એટલુંજ હતું કે જરીનો ચેહરો આબેહુબ સીલ્લાની સીકકલના જેવો તેણીને લાગ્યો. તેજ મોહકું, તેજ આંખ, અને તેજ નાક ! તેજ કપાળ, તેજ ભવાં, અને તેજ ઢબછબ.

ચાલીસ હજારની જરી કદમાં ઠીંગણી, દેખાવે સુંદર અને સોહામણી હતી. સ્વભાવે તે ઘણીજ રમુજ, અને ખોલકણી હતી, અને પોતાની વડાઈ કરવામાં તે ઘણીજ બાહાદુર હતી. જરી કેલવાયકી નહીં હોવા છતાં તે સુધારાવાલામાં ખપતી હતી, જરી જોકે ઇંગ્લેજ બે ત્રણ ચોપડી શીખી હતી, તોપણ પોતે ઉંચા ધોરનનો અભ્યાસ ક્રિધો હોય, એવું દેખાડવાની તે તજવીજ કરતી હતી, અને તેમ કરવા માટે 'મુર' અને 'બન્સ' શેકરપીઅર, 'કારલાઇલ'ના પુસ્તકો હંમેશાં તે પોતાના હાથમાં લેઈ ફરતી, અને તે વાંચવાનું ડોલ લાલતી હતી.

એવી રીતના આપણાં ચાલીસહજારનાં જરખાઈ હતાં ! પણ એ નામાં કીત નામ કાંઈ તેવણને મહીરેતું નહીં પણ સાસરેતું નામ હતું. તેવણને મહીરે તો તેવણ જુદેજ નામથી ઓલખાતાં હતાં, પણ પરણ્યા પછી તેવણનાં ઘણીને તે નામ ગમ્યું નહીં, એટલે જરખાઈને તેવણ જરને નામે ઓલાવવા લાગ્યા, અને જર ઉપરથી તેવણના નામને મરડાઈ મોરાઈ જરી થઈ જતાં જરાખી વાર લાગી નહીં. તોપણ જરી પોતાને જરાં કરી કેહવડાવતાં હતાં.

'હા જી. તે જહોરખખર છપાવનાર હું પોતે જીવ.' હીલ્લાએ જવાબ દીધો. 'તમે કેહો તો હું વગાડી દેખાડું.'

'ઓ યસ ! મારે કંઈ અડચણ નથી, જે તમને વગાડવું હોય તો.' જરીએ હસતે મોહડે કહ્યું.

હીલ્લા તુરતજ ઉઠી દીવાનખાનામાં પડેલો 'પીયાનો' ઉંઘાડી તે વગાડવા બેઠી, અને જરી તે ધ્યાનથી સાંભલવા લાગી. હીલ્લાએ પોતાની રાખે તાની ચતુરાઈ અને ચાલાકીથી એક ઇંગ્લેજ ગાયણ વગાડ્યું, અને જરી તે ગાયણનું ઘડ કે પુછકું જાણ્યા પીછાન્યા વગર ખુશી થઈ હીલ્લાની ચાલાકીની તારીફ ઉપર તારીફ કરવા લાગી.

'ખુરશેદ તમારી વગાડવાની ઢબ ને ઝડપ ખચીત વખાણવા જેવી છે. મને તે ઘણીજ પસંદ પડીછ. તમે મારી સાથ પંજળ આવશે ? હજાર રૂઠાણુ હાલ રાવલપીન્ડીમાં છે.'

‘હું તમારી સાથે કોઈની ટેકણે આવવા રાજ છે જરખાઈ, હીલ્લા લી. ‘મને પગાર કરતાં ઇન્જન વધારે ભેષ્યે. હું’ પછસાની બુખી ની, પછુ—

‘ઓ! આઈ સી. આઈ સીધમ્મ. તમારી મતલબ હું સમજી ખુરોઈ,’ રી માથું ધુનાવી બોલી હતી. ‘તેમજ હું તમારી સાથે ચાલશ. મારે ત્યાં જ બચ્ચાં છોકરાંનો અબનર નથી. એક ‘કમપેનીયન’ તરીકે હું તમને જવા માથું. રાવલપીન્ડીમાં મારા જેમ્સ સીવીલ સરજન છે, અને બહુની ગેરહાજરીમાં મને બિલકલ ચેન નહી પડતું હોવાથી મને એક બતીની જરૂર છે. તમને હું મારી ‘સીસટર’ બરોબર મજુવાની કબુલાત પુ’ તો તમે રાજ થરોની ?

‘મને બસ એટલું જ ભેષ્યે.’ હીલ્લા ખુશી થઈ બોલી.

‘પગારની બાબતમાં હું પાંચ પચ્ચીસનું મોહડું ભેવસ નહી.’ જરી લી. પગાર ભે છસો રૂપિયા હું તમને આપું. તમે ‘હીડ’ થરો કે લ થું ખુરોઈ ?

‘તમારો સખુન હું માથે ચઢાઈ.’ હીલ્લાએ હુંકમાં પટાવ્યું. રાલ રાઈટ, બોલ રાઈટ.’ ત્યારે હવે તમે એમ કરો તો ‘હીડ’ રીએ પોતાના ધડીઆલમાં ભેષ્યે કેહમ્મ. ‘તમે આજથીજ આપરે ત્યાં ની રહેવો. આપણું જવાનું નક્કી નથી. મારા જેમ્સને હુવેનટી ફાર વરની નોટીસમાં કોઈ વખત ઉપડી જવું પડેછ, ને કોઈ વખત તો અવરની નોટીસમાં તમયાર થવું પડેછ.’ પછુ જ્યારથી તેવણુ ‘મેજર’ યાછ, ત્યારથી એવણુને સીવીલ ડ્યુટી ઉપર મુકમાછ. વાસ્તે તમારાં બધર એન્ડ ફાધરને’ મહી તમારાં કપડાં લ-તાં લેછ. આજથી આપરે ત્યાં રો. ‘હાઈ ઇજ થેત ?’

હીલ્લાએ દલગીર ચેહરે પોતાનું ડોકું ધુનાવી કેહયું:—

‘હ, મારાં ‘મધરબી’ નથી અને ‘ફાધરબી’ નથી. ! !’

‘મનડીધમ્મડ ! ઓ ! આઈ સી—આઈ સીધમ્મ.’ જરી અબજ મહ લી. ‘આઈ સી. ! આઈ સી. ! ! !’ ત્યારે તો ‘આવ બાઈ હરખાઈ, આપણુ બેઠ સરખાં’ તેમ હુંબી માખાપ વચરની છે. મારાં માથ તો ને નાહાલ્લી મુકી મરી ગીયાં, ને બીચારા બાવા મારા લગન પછી જરી ગીયા. ત્યારે તમે કોઈને મલવા માંગતા નથી કે ખુરોઈ.”

‘નહી બેહન.’ હીલ્લા બોલી. ‘મારો સામન મારી પીછાતવાલને ત્યાં. મારા કપડાંની પેટી ત્યાંથી હું મંગાવી લેવરા, નહી તો હું પોતે જલ્દને લેઈ આવશ.’

‘ત્યારે તો તમે હીયાંજ રહેવો, ને સાંજ સહવાર તે આપણુ મંગાવી છશું. જરીએ હવે ધરાધર મંગેલ બોલો વાપરવા માંડયાં. ‘નેવર માઈન્ડ’

સાંજના આપણા એ પેરવાલી લેન્ડોમાં એપોલો ઉપર મેજર જેમ્સ સામે ફરવા જઇયું. મારા જેમ્સ હમણા આવશે. તેવણુ ઘણાજ 'શુડ નેડના છે. ને તમને જોઇને તેવણુ ઘણાજ 'પ્રીઝ!' થશે.'

હીલ્ડાને જરીના બોલવાથી ઘણુંજ હસવું આવવા લાગ્યું. તે પોતાનું હસવું ધણીજ મુશ્કેલીથી રોકી શકતી હતી. સખબ જે જે જગ્યાએ જરી ઇન્કેજ બોલોનું તોપખાનું પોતાની વાતચીતમાં છાડતી હતી, તે તે ઠેકાણે એ તો 'બરબટ' થાઇ જતું હતું, કે હીલ્ડા પોતાનું હસવું મુશ્કેલીથી પોતાના કાબુમાં રાખી શકતી નહીં હતી.

એવું છતાં હીલ્ડાના હસવાની મતલબ જરીને જરાબી સમજ પડી નહીં.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

આગલી સાથ પાછલીનો મીલાપ.

'હલ્લો 'જેમ્સ.' હું તમારીજ વાર જોતી હતી!' જરીએ ઉઠી મેજર જેમ્સ જોડે બાહારથી આંખો, કે તેનો હાથ પકડી કહ્યું.

'કાંય ડીયર. વળી કાંઈ દોહડીયાં કહડાવવાની વાત છે કે શું?' જેમ્સ હસી પડી બોલ્યો.

'આવ નોવ!' જરી નખરાં કરી મદમ લોકના બોલવાની નકલ કરી નદરવા લાગી. 'ક્યસરે હીન્દમાં પેલી બહેરખબર છપાવનાર 'પીયાના' ને મેં બોલાવીતી, તે આવીછ. મને તે છાકરી ધણીજ ગમેછ જેમ્સ. 'આવ આંઈ લાંછક હર.' એક તો તે હુશીઆર ને લાયકીવાલી છે, ને તે સાથે એવો સરસ પીયાનો વગાડેછ, કે શું તેની તારીફ કરેં પણ સઉથી સરસ તો તેની 'બ્યુટી' છે. મને તો એવું થાયછ, કે બધે તેનું મોહોનુંજ જોયા કરેં.'

'પણુ જરી, તે શું તારા કરતાંબી વધારે ખુબસુરત છે?' મેજર જેમ્સે મશકરી કીધી.

'તે તો તમને ખબર ડીયર.' જરીએ જવાબ દીધો. 'પણુ હવે તેને ટીકીટીકીને જોયા ના કરતા હું. હું બધુંજ કે તમને લોકોના બહરાં તરફ દીવાની કેવી આજત છે તે! યુ નોટી ડીયર!' તે દાહડે 'પીયાનાફોર્ટના' આંખમાં તમે કંઈ કમતી નહીં ટીકીયુંતું. તમે માટીગાંબોને એ ધણીજ

ખરાબ આઘત છે, ખસ કોઇના બધરાં જરા દેખાવલાં હોય, તો તેને ટીકીયાજ કરવું. જો નાટકમાં જય તો આસપાસ ફરી ફરી ખસ બધરાંઓનેજ જોયા કરવું, ને જો હાથમાં 'ઓપેરા' આવી ગીયું, તો બીયારાં બધરાંઓની કમખખતી! નોનસન્સ! મને એટલી બધી ચીર લાગેછ, કે એ બાબદસર તમારો રીપોર્ટ, સરજનન જનરલ ઉપર હું કરું.'

જરીનો જેમ્સ વગલો નાટી પણ પારંગી હતો, અને તેના પાંચાડી નામ જમશેદજી હતું. જમશેદજી પણજ રંગીલા અને રંગદલા બાળક વાલો પારંગી હતો. તેના બાપના અટક ચાલીસહજરનો હતો. બીસીસ જેમ્સને સરવે જન ચાલીસ હજરની જરીને તામે આલખતાં હતાં. જેમ્સ મુંબઈની ગ્રાંટ કોલેજમાંથી પાસ થઈ લશકરી નોકરી મેલવવા લડન ગયો હતો, ત્યાં જઈ તખીખની પરીક્ષા પસાર કરી તે ઇન્ડીયન મેડીકલ સર્વીસમાં ખલ થયો હતો. લશકરી નોકરીમાં તખીખ તરીકે દાખલ થયા પછી દેશ તેવો વેશ વાલી કેહવત પ્રમાણે, જમશેદજીને તમામ ઇંગ્લેંડ લેખાસમાં રેહવાની ફરજ પડયાથી તેણે સરવે ઇંગ્લેંડ રીતભાત એખત્યાર કીધી હતી. આખો દાહડો 'ઈંધાડું' માયું, મોહડામાં ચીટ અને ગજવામાં મેચીસની ખડી લેઈ ફરતો હતો.

મેજ જેમ્સ કદમાં ઇંગ્લેંડ, કદાવર અને દેખાવે ધણોજ ખુબસુરત, તથા રંગે વરણનો હતો. તેના ચેહરા ઉપર દાહાડી કે ઠેલીયા કે મુછ જેવું કાંઈ હતુજ નહી. લશકરી નોકરીમાં દાખલ થયા પછી તેણે બ્રીટીશ સરકારની નોકરી વફાદારીથી ખનવી હતી, અને કાબુલ તથા અફઘાન લડાઈમાં તેણે ખનવેલી નોકરીની કદર સરકારે ખુજ તેને માન ચાનથી નવાજ નાખ્યો હતો. આજે સરજનન જેમ્સ રફતે રફતે મેજર જેમ્સની પદવીએ ચહડયો હતો.

જેકે આ જોડાને લગનના ગાંઠથી જોડાયને આજે લગભગ પંદર કે વીસ વરશ થયાં હતાં, તોપણ તેઓ વચ્ચે એકબી વખત કંકાસ કે કલેશ જેવું કાંઈ થયુજ નહી હતું. જરીનો પ્યાર જેમ્સ ઉપર એટલો બધો તો હતો, કે તે કોઈ કોઈ વખત તેને પ્યારથી તું તાંથી બોલાવતી હતી, અને જેમ્સ તેને માટે જરાખી વાંધો કે અપમાન લેતો નહી હતો.

જરી સાથે જઈ રેહયાને હીલ્લાને આજે આંઠ દીવસ થયા હતા. એ અરસામાં જરી અને જેમ્સ હીલ્લા સાથે ધણોજ હલમલી ગયાં હતાં, અને હીલ્લાને પણ આ ધણી ધણીઆણીનો સ્વભાવ પસંદ પડી ગયો હતો.

'ખુરશેદ તું મને ધણીજ ગમેછ.' જરીએ એક દાહડે હીલ્લાને કુરસદે બેસી વાત કરતાં કહયું. 'પણ ખુરશેદ તું હજી ધણી જીવાન છે, વાસ્તે

મારી તુને સલાહ છે કે જવાન ઉમરમાં તું પરણવાનો વીચાર કરતીજ નહીં. જુવાનીની નહેલીથી જે કામ થાયછ, તેનો પરતાવો હંમેસા પાછલથી થાયછ. મારો પોતાનો હાખલો છે. હુંબી જવાન ઉમરમાં હુલસ બની પરણીતી, પણ હવે હું ધણીજ પરતાઉં છું પુરોહદ !

‘તમે પરતાવો છ?’ હીલ્લા અજબ યાદ બોલી. ‘તમારા દેખાવ ઉપરથી તો તમે તમારી પરણી જીંદગી ધણીજ સુખી અને ખુશીથી ગુજારો છો?’

‘દેખાત ઉપરથી આદમીને તપાસવાની આદત ને રાખી, તો જરૂર કમસા વગર છુટકોજ નથી પુરોહદ.’ જરીએ જવાબ દીધો. ‘મારી વાત તો જીંદગીની ક્ષીસમની છે. એકે જવાનીમાં પરણીને હું આજે દુઃખી થતી નથી, પણ તેથી—

જરી કાંઈ આગલ બોલવા જતી હતી, પણ એકાએક અચકાઈ જમથી હીલ્લા તે નજીવા કુદરતી ધંતેબર બની.

જરા બોલો તો ખરાં જરા! હું તો નાહું કે તે શું છે?’

‘તુને તે સાંભલતાં ધણી કંટાલો લાગશે.’ જરી બોલી. ‘તે ધણીજ લાંબી વાત છે પુરોહદ.’

‘લાંબી તો લાંબી.’ પુરોહદ બોલી. ‘પણ હું તે સાંભલવા માંડી જર.’

‘ત્યારે તો સાંભલ પુરોહદ.’

સાંભીસહજરની જરીની કાઠાણી.

‘પુરોહદ, મારા મરહુમ ‘કાધર’ અમલ ધણીજ માતબર, અને પુનામાં એક નંદીતાં ખાનદાનના નખીરા ઉતા. ગાદીધોડા, બાજબગીચા, અને ચાકરનફરનાં તેવણ માલેક ઉતા. પણ કોણુ નહી કેવી રીતે મારા બાપના પછસા જતા રેહ્યા, તેની મને હજી સુધી કાંઈ સમજ પડતી નથી. હું તે વખતે ધણીજ નાહલ્લી ઉમરની હતી. મારાં મધર ગુજરી ગીયાં તો, ‘ને મારા બાવાની કેટલીક ગંભીર મીલકતો જે પુના શેહેરમાં હતી, તે સઘલી વેચાઈ ગઈ.

પુતાનું નામ સાંભલી હીલ્લા જરા ચમકી, જરી તરફ એક તેણીની વાત તે ધ્યાનથી સાંભલવા લાગી.

‘આઈ. સી!’ જરી હીલ્લાની તરફ એક બોલી. ‘પુતાનું નામ સાંભલી તું ચમકી કાંઈ પુરોહદ, તે પુનું બેયું છે?’

‘કાંઈ સેહજસાજ.’ હીલ્લાએ સાવચેતીથી જવાબ દીધો.

‘વેલ, મારા ‘કાધરનો’ હાથ ધણીજ લીડમાં આવતો ગયો.’ જરીએ પોતાની વાત પાછી ચલાવી. ‘તેવણ કરજના બોલ હેકલ દખાતા ગયા. માગનારાંઓના તકાડા વધતા ગયા, ‘ને સેવટ તેવણના માંગનારાંઓએ તેવણને તુરંજમાં નખાવવાની ધમકી આપી. હું તે વખતે ધણીજ ‘ચંચ’

હતી, 'ને પુનાની કોનવન્ટ સ્કુલમાં શીખતા જતી'તી. મારી 'લાલકામાં' ને મુખ્ય બનાવ બન્યો, તે બનાવની શરૂઆતએ કોનવન્ટ સ્કુલથી સરૂ થાયછ.

'એક દીવસે હું સ્કુલમાંથી સાંજના પાંચ વાગે મારે ઘેર જતી'તી. તે વખતે માલકમ ટેન્ક આગલ આવેલી એક સુંદર ફેન્સી સામનની ડુક્કર ઉપર પેહલવેહલો મેં મારા જેમસને ઉઠેલો જોયો. જેમસને વેલવથી તે વખતે તુરતનોજ પસાર થઇ આવેલો હતો, 'ને તે વખતે તેનાં મોઢડાં ઉપર મુછખી નહીં ફુટેલી હતી. એ જેમસની બિહન બચ્છ મારી સાથે સ્કુલમાં એકજ ક્લાસમાં હોવાથી, એક દાહડે બપોરના જેમસ, મિત્રાત્રી બિહનને મલવાને બહાણે મારી સ્કુલમાં આયો. ત્યાં બચ્છએ મારી સાથે તેની પેહલી ઓલખ કરાવી'તી. તે ઓલખમાંથી હમુને દોસ્તી થઇ, 'ને દોસ્તી આંથી પ્રિત બાચી.'

'કેવી રીતે હમે ત્યાર પછી રાજ મલવાંતાં તે કેહવાની કાંઈ જાહેર નથી. હમે બંને જન એકબીજાને ચાહવા લાગ્યાં, 'ને વખત જતે હમારે સાફ વધી ગયો, 'ને અંતે હમે એકબીજાના પ્યારમાં પડીયાં. જેસે એક દાહડે મારા હાથની માંગણી કીધી. 'ને જેમસની માંગણી મેં એકદમ કમુક્ક કરી તેને પરણવાનું વચન આપીયું.'

'ત્યાર પછી મહીના એકમાં જેમસને પોતાની રેજીમેન્ટ સમ્ર મિંબલેજ જવાનો ડુક્ક થયાથી તે પુતું છોડી ગયો 'ને હું તેના પ્યારમાં પડેલી હોવાથી, તેની જુદાઇ સાંખી શકી નહીં.'

જેંગલોરથી જેમસ રાજ મારી ઉપર કમુક્ક લખી બચ્છને સત્તામેં મોકલાવતો, અને બચ્છ, તે કામજ અને હાથોહાથ આપતી'તી આહા! 'માઇ ગોડા' તે કામજ વાંચી મારા જીવને અજબ નિસંત થતી હતી.'

'એવામાં મારા 'કાધરે' અને સ્કુલ મુકી દેવાતી ફરજ પાડી. એક તો મારી ઉંમર સતર વરસની થયાથી, 'ને બીજું તો તમારી સ્કુલનો પ્યાર આપવા જેટલી તેવણી શકતી નહીં રહેવાથી, અંતે અને સ્કુલ છોડી ઘેરમાં બેસવું પડ્યું.'

'રા 'કાધરના' માંગનારોએ હવે એકદમ ઉઠી ઉભા થયા. મુંબઈની હાઇ કોરટમાં, તથા પુનાની કોરટમાં તેવણ ઉપર ફરીઆદીએક મંદાઈ, કીકરીઓ થઇ, 'ને ઠાંચ તથા તેવણને પકડવાનાં વારંટ પણ સેવટ નીકળ્યાં. 'યુ સી' ખુરશેડ ડીયર, મારા બાવાનો એક વખત કેવો હતો 'ને હવે કેવો વખત આયોતો' !

'એર સમે મારા બાવાનો માનીતો અને તેવણના દુખમાં ભાગ લેનારો તેવણનો એકજ દોસ્ત હતો. તે મુંબઈથી તુરતનોજ પુને આવી વસીયો'તો. તે એક સોલીસીટર હતો. તેણે આવાં સંકટને વખતે મારા બાવાનો ઉપકાર કરીયો.'

‘તે સોલીસીટર’ નાંમ જાહેર કરવા હું નથી માંગતી ખુરશી, સખળ મેં તેને જોઈ દીધો, ‘ને તે બીચારાનો મોટા રકાસ થવા ઉપરાંત મારાથી તેની રસવાઈ ‘ને ફળેતી થાઈ તે તો જુદી. એ સોલીસીટર પુનામાં ઘણો માર્તંધર ‘ને આખર ઇજ્જતવાલો ગણાતો‘તો. તેને સરવે કોઈ તેના બધા ખર્ચાસને લીધે ચાહતાંતાં‘ને ખરેખર તે સરવેના ચાહને લાયક હતો.’

‘મારા બાવાના કાંમનો વહીવટ કરવા તે સોલીસીટર હમેશાં મારે બંગલે આવતા જતા હોવાથી, મને જોઈ તે મારી ઉપર મોહી પડ્યો, ‘ને તેણે પોતાનો બીચાર મારા બાવાને જણાવી કહ્યું, કે અગરજો મારાં લગ્ન મારા બાવા તેવણ સાથે કરી આપે, તો મારા બાવાનું સંધણું કરજ તેવણે ફેરવવા કહ્યું.’

‘ખુરશી હું તું‘ને શું કહું? મારા બાવાએ વાત વીશે મારી મરજી પુજી. મેં તેવણને કલાવાલા કરીને પગે લાગીને ‘ને રડીને કહ્યું, કે માફ દીલ બીજને હું આપી ચુકી‘તી વારંતે મને નકકામી બોહોસ કરી જ્યાં માફ દીલ નહી હોય, ત્યાં મને પરણાવવી નહી, પણ બાવાના ધ્યાનમાં તે વાત ઉતરી નહી. તેવણે મને બધી વાત સમજાવી જણાવ્યું, કે કોઈ બીજે કેકાણે મારાં લગ્ન થયાથી તેવણની ખુવારી ‘ને ખરાબી થશે, ‘ને તેવણની ઇજ્જત ‘ને હોરમતનો તેવણના કરજદારો તેવણને તુરંગમાં નખાવી નાશ કરશે. તેવણની એ વાત મારા ધ્યાનમાં ઉતરી, ‘ને મારા બાવાની ઇજ્જત ‘ને હોરમત બચાવવા ખાતર, મેં તેવણના સખુનને માન આપી પેલા સોલીસીટર સાથે પરણવા હા કહ્યું.’

‘તમે પરણવા કમ્બલ થયાં? ખુરશી જરીને સવાલ કીધો.

‘હા ડીયર. હું પેલા સોલીસીટરને પરણવા કમ્બલ થઈ. જરીએ જવાબ દીધો. ‘તે વકીલ કાંઈ બદરૂપો કે કદરૂપો નહી હતો. તેખી વીસ બાવીસ વરસનો જુવાન હતો, ‘ને દેખાવમાંખી ઘણોજ ખુબસુરત હતો. પણ માફ દીલ હું જેમસને આપી ચુકેલી હોવાથી, મારી હાલત ‘સુડી વચ્ચે સોપારી’ જેવી થઈ પડી‘તી.

આ દગલબાજીની વાત સાંભળી હીલ્લા મનમાં ઘણીજ મુજવા લાગી, અને જરીએ તેની કાંઈ પણ દરકાર કીધા વગર પોતાની વાત આગલ ચલાવી.

‘અંતે હું લાયક બની! મારા બાવાની ઇજ્જત આગલ માફ જરાખી ચાલ્યું નહી. ‘ને તેવણે મને પેલા સોલીસીટર સાથે અંદરાવી. તે સોલીસીટરે મારા બાવાની તમામ મીલકત જે પુનામાં હતી, તે તેવણે પોતે મન પસંદ ભાવે ખરીદી લીધી. તે મીલકતના વેચાનથી મહેલાં નાંણાં મારા બાવાના હાથમાં આવ્યાથી, તેવણે પોતાનું કરજ ફીટાડવા ઉપરાંત એક મોટી રકમ તેમાંથી તેવણ ફાજલ પાડી રાખ્યા. મારા બાવાનું સરવે કરજ ફીટાડી, લગ્નની તકયારી કરવા મારા બાવા મને લેઈ મુંબઈ આપા‘ને

હમારી પાછલ મારા અદરાયલો ખાવિદે હમુને મુંબઈમાં આવી મળીયા. મુંબઈમાં હમે કરેલવાડી પાંડેની ધરમશાલામાં ઉતરયાં.

‘મારા ખાવાતું દુઃખ જ્યારે બોણું થયું, ત્યારે મારા દુઃખનો પાર રેહ્યો નહી, સખબ, હું એક બલા, બોલા ‘ને આખરફાર જવાનને કમતી ‘તી. મારા ધણીએ મારી ઉપર પુરતો વિસ્વાસ મુક્યો‘તો ‘ને હું કમખખત તેના વિસ્વાસનો ધાત કરતી‘તી. પુરશેદ, તે વખતે મેં જો તેને ખરી ખીનાથી વાકેફ કરી તેની મઠ્ઠ ચાહી હોતે, અથવા તેની પાસે માફી ચાહી હોતે, ‘ને મારા જેમ્સની બધી વાત મેં જો તેને જણાવી દીધી હોતે, તો ધણું જ ઠીક થતે.

‘લગનની તથયારીઓ મારા અદરાયલો ખાવિદે, ધમધુધાર કરવા માંડી. ‘મારકસ’ ને ત્યાંથી બ્રેસલેટો, ‘નેકલેસો’ અને ‘ધયરીંગો’ ઉપરાંત કેટલુંક કિમતી જહવેરાત મારે માટે તેણે ખરીદ્યું‘ને કાપડયાને ત્યાંથી તરેહવાર સાડીઓ, વરદી પ્રમાણે આવી. લગનને વાસ્તે વાડી લખાવી લીધી, ‘ને અંતે લગનને હવે એકજ દાહડો બાકી રેહ્યો. પણ બેઠન પુરશેદ, તું જો મારી વાતથી કંટાલતી હોય તો હું એ વાત બંધ કરું.’

‘નહી નહી જર.’ હીલ્લા બોલી ‘મને તમારી વાત સાંભલવા ધણીજ મહેલ. હું તમારી બધી વાત ધણીજ ધ્યાનથી સાંભલું છું.’

આહ. સી.’ જ ખુશી થઈ આગલ બોલવા લાગી. ‘લગનને હવે એકજ દાહડો બાકી રેહ્યો‘તો. આવતી કાલે લગન હતાં. તેમ મારા ખાવા ‘ને મારો વર, બંને જન સાથે બાહાર ગયા‘તા. હું ધરમશાલામાં એકલી વિચારમાં પડેલી હતી, તેવામાં મારા બોરડામાં એકાએક મારો જેમ્સ હાંકતો હાંકતો દાખલ થયો.’

‘જેમ્સ મુંબઈમાં !’ હીલ્લાએ સવાલ કીધો. ‘તેનું મુંબઈમાં કેમ આવવું થયું ! ‘ને તેણી આવે કટોકટ વખતે ! !’

‘બચઈ ઉપર મેં મારી તમામ ખરી હકિકત લખેલી હોવાથી, તેણીએ તે જેમ્સ ઉપર લખી, ‘ને તે ખબર સાંભલતાંજ જેમ્સ બેંગલોરથી મુંબઈ આવવા એકદમ નિકળી પડ્યો‘તો. જેમ્સ ‘ને મારી વચ્ચે તે વખતે શું બન્યું ‘ને શું વાતચીત થઈ. તેનું બચાવ હું કરી શકતી નથી. જો તે દાહડો મોડો આવ્યો હોતે, તો વધારે ઠીક થતે. જેમ્સે મારી વાત સાંભલી જણાવીયું, કે બેંગલોરથી તે મારી સાથે પસલવા ખાતર મુંબઈ આવેલો છ, ‘ને કદીખી તેણે મારી સાથે પરસ્પર વચર પાછુ જવાના પાડી. મેં તેને ધણો સમજાવીયો, પણ તેના ધ્યાનમાં મારી વાત ઉતરી નહી. તેની આજેજ ‘ને મીનતથી માફ’ લીધ, જે મેં તેને પેહલેથીજ આપીયું‘તું, તે પીગળી પાણી થઈ ગયું. હું તેની આવલ કાચાર થઈ ગઈ. અંતે જેમ્સે મારી પાસે એવો જવાન લીધો, કે તેજ

દિવસે સાંજના ચાર વાગે મારે તેની સાથે પરણીને બેંચલોર તરફ નિકલી જવું. હમે કેવી રીતે પરણી ગયાં તે વાત લખાન કરવામાં સાર નથી. તેજ દિવસે સાંજના ચાર વાગે હું જેમને મરીન લાઇન્સના સ્ટેશન ઉપર એકલી જઈ મહી, 'ને તેણે આગમજથી કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે, હમારો લગ્ન કેમ બે મિલેટે આવશ્યેહરામમાં બે સાક્ષીઓની રૂબરૂ કરી આપ્યાં. 'ને તેજ દિવસે રાતની ત્રેનમાં મારા બાવા 'ને અદરાયલા ધણીને મુંબઈ પહોંતા મુઝી, હું મારા પરણેતર ધણી સાથે બેંચલોર નિકલી ગય. હું 'હારતી'તી, કે એ બનાવ પછી પેલો સોલીસીટર કંઈ તુફાન ઉભું કર્યો, પણ તેણે તેવું કંઈપણ કીધું નહી. તેણે મારી જરાબી ખનખોદ કીધી નહી, 'ને આજ સુધી તેણે મારી તરફ સેહજબી વાંકી ચાલ ચલાવી નથી.'

'પણ ત્યાર પછી શું તમે તેને મહીયાંજ નથી ?' હીલ્લાએ પુછ્યું.

'એ એક વહી જુદીજ વાત છે.' જરી બોલી. 'ત્યાર પછી એકજ વખત હમે મહીયાંતાં. જેમ્સ સાથે પરણ્યા પછી ત્રીજે વરસે હમારો મેલપ થયો'તો. તે વખતે મારા હાથમાં મારી નાહલ્લી બુચી એક વરસની હતી. મારા જેમ્સની રેજીમેન્ટને મણુલની સરહદ ઉપર જવાને હુકમ થયાથી, જેમ્સ પેસાવર ઉપડી ગયો'તો 'ને હું મુંબઈ આવી પાંડેની ધરમયાલામાં ઉતરી'તી. હું પણ પેસાવર જવાની તથયારી કરતી'તી, પણ મેંત્રાં ગરમ દેશમાં મારા હુકમજી બાલકને લેઈ જવાની હું ફિકરમાં પડી'તી. કાણક 'ને પેસાવરની, ગરમી મારી બુચીથી ખમાય તેમ નહી હતું. ખરશેદ. એ વાતના વિચારમાં હું એકલી પડેલી હતી, તેવામાં એકાએક તે મારી સુમે આવી ઉભો રહેયો.'

'કાણ ?' હીલ્લાએ અજબ યાદ પુછ્યું. 'કાણ તમારી સામે આવી ઉભો રહેયો ?'

'વહી કાણ ?' જેની સાથે હું અદરાઈ'તી, 'ને જેને હાથતાલી આપી હું જેમ્સ સાથે પ્રણી ગેઈ'તી તે ?' જરીએ ખુલાસો કીધો. 'પેલો સોલીસીટર તેને જેતાંજ મારા હોય ઉઠી ગયા. પણ તેટલાં તેણે મને ધિરજ આપી બલજવા ના રેહ્યું. મેં તેની પાસ મારા વાંકને માટે માફ માગી. તે બીચારામાં કેટલો ખસો ફેરફાર મેં જોયો. સ્વભાવે તે કુંજડા ને બરી એક થાઈ ગયો. હજ્ય એમ અને તેની વાતચીત ઉપરથી દેખાયું. તેને કાછની તરફથી જેની ખમર મહી, કે જેમ્સની પેસાવર ખાતે બહલી થતાથી તે બેંચલોરથી એકજમ ઉમડી ગયેાજ, 'ને હું મુંબઈથી થોડા વખતમાં મેસાવર જનાજ. હજ, 'ને મને ત્યાં એક છાત્રીનાં ફરજાંજ યુગ્મ. એ ખખરને આધારે એ અને મહાડા માટે આયોજિત સેણે પેપામી

મરી હાલતથી મને વાકેફ કીધી, 'ને ભારી બુચીને પોતાની દીકરી કરી લેવાની તેણે મરજી જણાવી. તેણે મને કબુલાત આપી, કે હું જે ભારી છાકરી તેને સ્વાધીન કરું, તો તે તેને કેલવી, શીખવી, કોઈ સમયે કેકાણે પરણાવશે; 'જ નહીં' પણ તેને કોઈ વારસ નહીં હોવાથી, પોતાની તમામ હાલત મારી દીકરીનાં નામ ઉપર તે કરી આપશે. પણ એક કબુલાત તેણે હમારી સાથે કીધી, તે એ કે હમો બંને માટી બધ-એરે કોઈબી હાહડે, તે છાકરી ઉપર માખાપ તરીકે દાવો કરવો નહીં.'

'પેહલેતેહલે એ વાત મને પસંદ પડી નહીં, 'મેં માફ કરજું' એવી સરતે તેને સ્વાધીન કરવા ના પાડ્યું, પણ રફતે રફતે તેણે મને સમજ પાડી સમજવું, કે જે પરદેશમાં હું મારા જેમસ સમજ જઈ વસવાની હતી, ત્યાંની મરમી તેમજ ઠંડી મારી બુચીથી ખમાશે નહીં, 'ને તેથી તે ઘણી હલાક થશે, 'ને કદાચ, હવા જે માફક નહીં આવશે, તો તે નાનુક બાળક મરીબી જશે. એ વાત તેમજ તેની બીજી તકરારો મારા ધ્યાનમાં હતરી, 'ને મેં તેની પાસ પંદર હાહાડાની મેહતલ બાંધી લીધી. મારા જેમસ ઉપર એ સઘલી બીના મેં ખુલાસાથી સખી જણાવી જેમસને એ વાત ઘણીજ પસંદ પડી, 'ને તેણે તુરત વલતા રૂપાંચમાં બેસી બેઠી, કે લસકરી નોકરી ઘણીજ કરેલી છે; 'ને નાનકુ ખાંધાના બાળકોના હકમાં પેશાવરની ઠંડી તેમજ ગરમીની ફત્તેહા નુકસાન કીધા વખતે રહેલા નથી, વાસ્તે મારી બુચીના બાળમાં જણાવેલી ગોઠવણ મેં પાર પડતી હોય, તો તેણે તેમાં પોતાની ખુશી જણાવી.'

'તુરતજ મેં જેમસનું કામજ તે સોલીસીટર ઉપર મોકલી આપીયું, ને ત્રીજે કે ચોથે હાહડે તે એક ખુશખબર નક્કી પોતાની સમજ લેઈ મારી આગલ આયો, 'ને મારી દીકરીને તે પોતાની સાથે લેઈ ગયા.'

'યુ સી.' જરી આંખમાં પાણી લાવી બોલી 'જેમસને કે મને તે વખતે જરાબી ખ્યાલ નહીં આયો, કે હમે હમારાં બચ્ચાંથી સદાનાં છુટાં પડીયેછ.'

'મારી દીકરીને મુકી હું પેશાવર ત્યાંની ગરમીમાં ખુલવા, 'ને ઠંડીમાં અકડી જવા ગઈ. પણ મેં તે વધારે ખુશીથી સખી, તે એટલાંજ વાસ્તે, કે હમો બંને ઘણી ઘણીઆંણી એકબીજાં ઉપર જીવ આજીવતાંજ, 'ને એવી એકાંત 'ને આફતલરી જમ્યામાંબી હમો બંને જન મુખી એકે ખુશી હતાં. તે સાથે ખુરશોદ, યુ નોવ! લવ! બો ડીવર! લવ! આદ્યાની-સ્થાનતું જંગલ મારે મન મુંબળની 'મલખાર હીલ' અને પેશાવરની પાહાડી બીનો મારે મન નહોતું 'બેન્ડરેન્ડ' બો, 'સખી, મારી પાસે મને મારી સાથે જાણ મારો વાહલો જેમસ હશે.'

સીંદીસથી આજ મુધી મોં મારી હીકરીને એકબી વખત નજરે
 નહીં. હ મહીને મને પલા સોલીસીટર તરફથી સમાચાર મલેછ
 ખસ, ચલુ મારી તરફથી આજ મુધી મને એકબી કાગળ મલ્યું
 નથી. કારો જે હતા હતા, કે તેની સીકકલ આબેહુખ મારા જેવીજ
 હતી.

‘હા. હું’ યુ’છ કે તેની સીકકલ તમારા જેવીજ છે.’ હીલ્લાથી
 મફલતીમાં બોલાઈ ગીયું.

‘તું નલેછ?’ એટલે? આ આઈ સી! ત્યારે તું તેને બોલપેછ?’
 જરી એકાએક ચમકી ઉઠી બોલી.

‘જરબાઈ, તમે અજબ ના થાઓ.’ હીલ્લા બોલી. ‘કેમ અબએખ
 જેવા સંજોગ વચ્ચે આપણુ ખને જનનો મેલાપ થયો છે. હું તમારી
 હીકરીને મણી સારી રીતે બોલખુંછ. તેનું નામ સીલ્લા છે નહીં!’

‘ચસ! ચસ! હા. હા. જરી બોલી ઉઠી. ‘સીલ્લા. હા તેનું નામ
 સીલ્લા છે.’

‘ને તમે પુનેવાલા નોશરવાનછનાં હીકરી થાઓ નહીં?’ હીલ્લાએ
 વધારે ખલાસો કીધો.

‘તારી મમાઈ બપાઈ મરેરે પુરોહ!’ જરી વધારે અજબ થાઈ
 બોલી. ‘તું તો બધું નજીતી દેખું!’

તમે જેને હાથતાલી આપી, તે પુનેવાલા ધનજશાહ
 સોલીસીટર, ‘ને લીલીના માલેક’ હીલ્લાએ બીજા ઇધાની આપી.

‘હા. હા. જરીએ જવાબ કીધો. તે ધનજશાહ સોલીસીટરજ. પુરોહ,
 આ પુરોહ. તું ધનજશાહને ત્યારે પીછાનતી દેખું.’

પ્રકરણ ૪૦ મું.

—:૦:—

‘વળી કેમ જાવી છુમ પડાવી ગેમછ હો.’

અધીરી જરીની હલટપાહટ તપાસમાં હીલ્લાને અંતે ખજ કંદવાની
 ફરજ પડી, કે પારખતીનાં સીલ્લાના સોખતી તરીકે તે નોકરી દૂરહી હતી,
 અને ત્યાંથી ધનજશાહ સોલીસીટર સાથે તેણીની પીછાંન થાઈ હતી.

‘પણ બેઠન જર, મારી ઉપર મેહરબાની કરી એટલું કરજે, કે
 ધનજશાહ મારે વીરો જરાખી નલે નહીં.’

‘સરખતી.’ જરી પેતાની રીત પ્રમાણે બોલી. તેને વાસ્તે તું જરાખી
 ફીકર ના કરતી પુરોહ. ‘પણ પુરોહ. મારી સીલ્લા સારીકાની તો છેની?’

‘ધનજીશાહની દેખરેખ હેઠલ તે મુખી ‘ને ખુશી છે. એમ કહે’ તમને ખાતરીથી કેટલું જરૂર હોવા બોલી. ‘સીલ્લા મળજની બધી તો ખરી. ‘માય તેવી દીકરી’ જરી બોલી. ‘મારામાંથી એ ખરીબરીક કમળની કંઈ મને સમજવે, તો મારાથી વધારે કુળવ તે સાચ વતીજ નહી. એ એવ ધણીજ ખરાબ છે. ધનજીશાહે મારા બાવા ઉપર જે જે ઉપકારો કીધા’તા, તેથી શરમની મારી મેં તેવણુ સાથ પરણવા કા પાડી’તી,’ પણ અંતની ધણીએ મારા જેસે આવી મને સમજવી, ને લે હું તેની સાથ પરણી જવા ના પાડું, તો તેણે જીવ ઉ કરવાની મને ધમકી આપી, ‘ને તેના કાલાવાલા સાંભલી હું તેને ના પાડી સકીજ નહી.’

ધનજીશાહની આગલી જાંઘીની તમામ હકિકત જરીને મોહરેથી સાંભલી, હોવા ખરેખર ધણીજ દુઃખી થવા લાગી. તે દુઃખી થઈ એક જીવ નહી, પણ દુઃખી થઈ તેની ઉપર કયા કરવા લાગી.

પોતાનો ધણી એક ચીબાવલી અને ખુબસુરત ઓરતને હાથે રેવી રીતે ઠગાયા હતા, તેની તમામ ખીના હોવાએ આજ નહી, અને પોતાના ધણીના શકત મુલ કારણ તેણીએ શોધી કાઢયું. એક વખત તે ઓરતને હાથથી ઠગાયલો હોવાથી, દરેક ઓરત ઉપર તે સંકેતી નજરેથીજ જોતો હતો, અને તેથીજ તેને હોવા ઉપર શક ગયો હતો.

હવે હોવા પોતાના ધણીની આગલી હાલત નહી તેની ઉપર કયા કરવા લાગી. તે તેને પાછી આહવા લાગી. હુલડાઈ અને ઉઘાડાંપણથી પોતે જે પગલાં ભરયાં હતાં, તે માટે હવે હોવા પોતાને કષ્ટો ભાગવા લાગી, અને ‘ધી ધીથી’ છાડી રખડતી થવામાં તેણીએ પોતાની મોટી જીલ્લો.

પણ જીલ્લો, તે જીલ્લો. પોતાની જીલ્લો થઈ ખરી, ને અંતે જે જીલ્લો હોવાએ જોઈ. પણ એ જીલ્લો તેણીએ બહુ મોડેથી જોઈ. ધીધર હજારો જરીની હકિકત સાંભળી ધનજીશાહે હોવા ખીલકુલ નરદોરા અણવા લાગી, સઘણાંમાં હવે તે પોતાનોજ વાંક જોવા.

ખરેખર હોવાની હાલત વિચીત્ર પ્રકારની થાઈ પડી

પણ લાઇલાજ! હોવા ખીલકુલ લાઇલાજ બની હતી. હવે નસીબ શું શું નવા રંગો તેણીને દેખાડવા માંગે છે, તે જોવા તે ધીરજ ધરી ઠી, અને જરીની નવી સંજતમાં તે મ વા લાગી.

સરજન્યન મેજર જેસ અને તેની મોહાર ૧૨ સાથ મુખમુખાં હોવાએ ત્રણ મહીના ખેંચી કાઢયા. તે ત્રણ મહીના હોવાને મન ત્રણ વરસ જેટલા લાંબા લાગ્યા. હોવાએ બનતાં મુખી પોતાની ખરી હાલતથી પોતાની ઓલખાણ પીછાંનવાલાઓને બેખબર રાખવાનો ઠેકાવ કીધેલો હોવાથી, તેણીએ મીઠાંમાસી કે પેસુને ધનજીશાહ સાથ પોતાને પડેલા

વાંસની જુરી મિમિતકહી નહીં હતી, મોઢાંજ નહીં, પણ તેણીને તે
લેખને પોતાનું ધરડેકાણુંથી જલ્પાવવાની તરફી લીધી નહીં હતી.

...અહીં એતાં હીલવાની હાલત ધણીજ દુઃખી હતી.

...આલીસાદબરની જરીના સોમતી તરીકે રેહવામાં તેની મુખ્ય નેમ
મુંબઈમાં દુર ચિઠ્ઠી જવાની હતી, પણ સરખાન મેજર જેમ્સની રબ
પુરી થતાંજ, તેણે ખીજી રબ કઢાવી. અને તે ખીજી રબ પુરી થતાંજ
અમીની. મોસમ રાફ થયાથી મેજર જેમ્સે રાવણીની જમ ત્યાંની
અમીના કુંજવા કરતાં, વગર પગારે ખીજી દોહોડ માસની રબ લીધી,
જેમ જેમ જેમસા મિતાતી રબ લાંબાવતો, તેમ તેમ હીલવા ધણીજ ફરતી
ચકકહી હતી, પણ લાચાર. તેનાથી કંઈખી બોલાય તેમ નહીં હોવાથી
જમમીલી છઠડપણ વગર, તેણીને છટકાજ નહીં હતો.

પણ એ લાંબી સુઠત ફરખાન, એક ચોકસ નહેર ખબર મુંબઈના
નજીવા સુજરાતી બ્રાહ્મણમાં બેઠબરી રીતે ચાલુ છપાતી હતી, તે ઉપર
લીલવાની નજર આજ સુધી ખીલકુલ પડીજ નહીં હતી.

તે નહેર ખબર શું હતી ?

તે નહેર ખબર નીચે પ્રમાણે હતી.

‘ધી લીલી, પ્રાણ ફરી. મારી કમુર ચાલુ હું કલગીર છું’ અને તારૂં
કરી તમે કાંઈ છો તે જલ્પાવો.

‘મુલા હુડા ! મારયા કાર ! વલીયું નખખોડ ! વલી એ શું મોહકાન !’
જેમસ પેટ ધરી હસતો હસતો પેલાના હાથમાં એક છાપે લલ દીવાલ
ખાનમાં ઢાખ. યહ જરીને ઉપલી નહેરખબર વાંચી સંભલાવી ચોસ્થો !—

જે ક... ? પેલા ધાંખરાને વરી કોઈ છાવી ભુમ પડાતી ગેજલ
હોય ધ. મ. તે લાલુ ? હું ધારજ કે ધવજશાહ મનજશાહજ હોરો ! ને
વલી ‘ધી લીલી’ ! જેની આખે નહેરખબર વાંચતી ?

પ્રકરણ ૪૧ મું.

—:૦:—

જુના પાપનો નવો પુરાવો—પાપનો પરપોટો!

આજે મુનલાઇટ બેંડ હતું!

બેખબરો અને નીર્દોશ લોકોએ ‘મુનલાઇટ બેંડ’ને ઠાંકણે, ફરવા નીકલવામાં એક ભતની સેહલગાહ સમજે છે. પણ ખરું જોતાં, એ સુધરેલી સેહલગાહ કાંઈજ નહીં, પણ સુધરેલા આકારમાં એક ભતની બદી થઈ પડી છે. મુનલાઇટ બેંડના નામના ઓઠાં હેઠલ મોડી રાત્રે, ચંદ્રના ચલકાટ વચ્ચે, બેંડરેડેડથી થોડે દુર. આસપાસ આવેલાં ખુલ્લાં ચોગાંજમાં કેટલાક સાધુના વેશમાં સંસાર સુખના શતરૂઓ, સંસારી બદીઓને હન્ટ-જન આપવા ભમતા અને ભટકતા ફરે છે! આ વેલાતી બદીનો ચેપ પારસી મંડલમાં કેટલો ફેલાયો છે, તે જાણવાની અને જોવાની જેની ખાએશ હોય, તેઓએ ભતી અનુભવ મેલવવા એ મુનલાઇટ બેંડની સેહલગાહે એકાદ ફેરા મારી પોતાની ખાતરી કરવી. પણ એ સર્વે બનાવ આગમજથી ગોઠવણ થયા પ્રમાણેજ બને છે! મુનલાઇટ બેંડની રાત્રે એકબીજાને મલવાની આગમજથી ગોઠવણો થાય છે! અમુક વખતે અમુક ઠેકાણે મલવાની આગમજથી ગણતરીઓ થાય છે, અને બાજે વખત કોઈ રમતા પંચીની પ્રપંચી ભલમાં કોઈ શરમાલ અને નીર્દોશ અબલા ફસી પડી તેનો જોગ થઈ પડે છે.

અને તોપણ આ સુધરેલી સદીના ફેશનએબલ સંસારની ‘મુનલાઇટ બેંડ’ એક જાણીતી મોજમગ્નક થઈ પડી છે. તવંજરો તેનો લાભ લીએ છે, અને ગરીબો નાહકે તેમની પાછલ ઘસડાઈ તણાઈ ભય છે.

મુનલાઇટ બેંડની આ બદીથી હીલ્લા પુરેપુરી જાણીતી હોવાથી, તેણીએ જરીને એ વાતથી ખબરદાર કીધી, પણ જરીના ધ્યાનમાં એ ‘ફેશ’ નએબલ બદીની વાત ઉતરી નહીં, અને મુંબઈની એ નવી સંસારી બદીને નજરે જોવા તે ઘણી બજાઈ થઈ બોલી:—

‘ઘડી ઘડી હવે કોણ મુંબઈ આવવાનું છે ખુરશોદ. મારા જેમ્સે થું થું મેહનતે રબ મેલવી. પણ આપરે કાંઈ પગે ચાલતાં જઈએજ, જે તું એટલી બધી ગભરાયજ! આપરી તો ગાડી છે, એટલે ગાડીમાંજ બેસી રહીશું. મારા જેમ્સનીબી મરજી તેવીજ છે, ‘ને તું’ને હું લેઈ જવા વગર રહનાર નથી.’

હીલ્લાનું જરી આગલ કાંઈ ચાલ્યું નહીં, અને તેણીને જરી સાથ જવાની ફરજ પડી, મેજર જેમ્સે ભાડે રાખેલી લેન્ડો ગાડી વખતસર

સતના આવી પુગી, અને જરી તથા હીલ્લાને મેજર જેમ્સ પોતાની સાથે લેઈ 'મુન લાઇટ બેન્ડ' સાંભળવા ગયા.

રાતની ચાંડીમાં નાસાગોસાની રમત લગભગ ત્યાં શરૂ થઈ ચુકી હતી. ત્યાં અજબ રંગ મચી રહેલો હતો. 'નહી કામના નહી કાજના, અને દુશ્મન અનાજના' જેવા કેટલાક ચીખાવલા અને ચવિત્રા પારસીના પોરીયાઓ, જેઓના ઘરમાં વાંસ ફેરવે તો હાલુ નહી જડે તેવા, અને જેઓના 'ઘરમાં તો ખીચડીના ફાકા, ને બાહાર આઇસક્રીમ ખાવા જાય' તેવાઓના ઇટરાત અને એસકાટનો પાર હતોજ નહી. તેઓમાના કેટલાક તો છતી આંખે આંધલા બનવા અને ફક્ત ખુબસુરતમાં ખપવાના શોખ માટેજ 'આઇગ્નાસ' લટકાવી, હાથમાં રૂપાના મુંડાવાલી 'વોર્કિંગ સ્ટીક' અને રૂમાલ ઉપર 'એક્રી-ક્લબ' અને 'ક્રીસમીકવીક' છાંટી, ફરતા હતા! તેઓમાના કેટલાક બાપદાદાને પેહરવેશ બદલી ઇંગ્લેન્ડ લેબાસ ધાલી 'સાહેબ'માં ખપવાના શુભાનથી આવતા હતા. તેઓના કેટલાક કાતરયાંના ધસેલા, અને નળિયાના ખસેલા, પારસી બાનુઓની સાથે ઇંગ્લેન્ડ લેબાસમાં ફરતા હોવાથી ગોવેના 'ગેપાડ' જેવા લાગતા હતા. તેઓ માના કેટલાક પારસીના લેબાસમાં એમથી તેમ ડોલા કાહડી કોઇની શોધમાં ફરતા હોય, તેમ નજર કરતા હતા, અને તેઓમાના કેટલાક દુર ચોક્કસમાં, કોઇ સુખી ધણીના સુખમાં સડો લગાડવાની તજવીજ કરતા, તો કોઇ રોતાનની ખસલતનાઓ ધરમડગના વેશમાં કોઇ નીરદોશ અબલાને પોતાના હવસની બલમાં ફસાવવા અનેક પ્રકારની હીકમતો લડાવતા હતા. કોઇજ એવા હતા, કે જેઓ ડગલા અને પાધડી કે ફેંટા ઉપર ફરતા હતા, અને ધણાક એવા હતા, કે જેઓ પોતાના બાપદાદાને ખરે પેહરવેશ બદલી મુસલમાનોની મગોલ-કેપ-અને ટરકી કેપ પેહડી ફરતા હતા.

આપણી વાર્તાના આ પ્રકરણમાં, આ સુધરેલી બદીને સડેલો ચીતાર લંબાણથી રજૂ કરવા પુરતી જગ્યા નહી હોવાથી, ત્યાં બનતા કમકમાટ ભર્યા બનાવોને હવે આપણુ લંબાવીશું નહી, સખબ, કોઇ બગ્યાનીઓને માથે આ વાર્તાનું કદાચ એક મખમલની તોપી મીસાલ બેસતી આવી જશે, તો તેથી આ વાર્તા, તેમને મન જેહર જેવી કડવી, અને કચરા જેવી અનગમતી લાગશે.

મુનલાઇટ બેન્ડની મજલહ લોગવી પાછાં ફરતાં મેજર જેમ્સ 'મોન-જીની'ને ત્યાં હીલ્લા અને જરીને આઇસક્રીમની ન્યાફત આપવા લઇ ગયા.

જે ખુબસુરત પારસી બાનુઓ એક સાહેબ સાથે ('ચાહ રાખડુ' કે જેમ્સ પોતાના લશકરી લેબાસમાંજ હંમેશા ફરતો હતો.) મોનજીનીની દુકાનમાં જેવી દાખલ થઇ, કે આજુબાજુની ટેબલ ઉપર બેઠેલાં કેટલાંક

પારસી કુટુંબો તેઓને ફરી ફરી બેવા લાગ્યાં, અને તેજ વખતે હીલ્લાની નજર એક ચોલખીતા પારસી ઉપર પડી.

તે પારસી ઉપર હીલ્લાની નજર પડતાંજ તેણીએ તેને ચોલખ્યો, અને તે પારસીએબી હીલ્લાને તેજ વખતે ચોલખી.

તે કોઇજ નહીં પણ રૂસતમ સત્યાનો સોબતી પેલો પેસુ લવંગ્યો, સીંગર કંપનીનો આટલીયો હતો.

તે ભારેભાર હતો, અને તેના પગ ફેરબો લેતા હતા. તેપણુ હીલ્લાને જોતાંજ તેનો અર્થો દારૂ ઉડી ગયો, અને તુરતજ તે અર્થો હુશીઆર થાઇ ગયો.

આઇસક્રીમની જ્યાંફત પુરી થવા બાદ, જરીએ જેમ્સની સાથે દુકાનની અંદર ફરવા માંડ્યું. જરી અને જેમ્સથી હીલ્લાને છુટી પડેલી જોઇ, પેસુએ તેણીની આગલ જઇ નખીને પુછ્યું.

‘કેમ છો જિન હીલ્લામાય? જરીબને ચોરખોય કે?’

હીલ્લાને કાંને પેસુનો અવાજ પડતાંજ તેણીએ ફરીને તેની તરફ જોઇ પુછ્યું. ‘કાલુ?’

‘તમારો સેવક! બાવેના જિન.’ પેસુએ ઘણેજ ધીમે અવાજે હુંકમાં કહ્યું. ‘મારાથી તમને કાંઈ લાભજ થારો. તમારો પેલો પુનેવાલો રૂસતમ! જોયુ કેની, ખારી સાથે કેવો નીમકહરામ થાયો.’

‘તેથી તમે મને શું કેહવા માગોછ?’ હીલ્લાએ જરા દમમાંજ પુછ્યું.

‘જરા સાંભરો તો બહુ કેહઉં.’ પેસુ ધીમે અવાજે બોલ્યો. ‘તમને તો લાભજ થશે હો કે. જિસતી બહમનશાહ જે રાતે ગુજયરા, રાતે તમે મોગરાના માંડવમાં બરાઇ ભેઠાંતાં! હઉંવે! ને હમને માંડવામાંથી ચીમાઇ ચીમાઇ તમે જોતાંતાં! એ વાત ખરી કે હીલ્લામાય? ચાલો હવે મેં તો તમારી ખાતરી કીઢી, કે હું તમારી બઢી વાત જાણુંછ. હુંક ને ટચ, એ કે આવતી કાલે સાંજના પાંચ વાગે, તમે મને ‘જિન ઇસ્ટેન’ની પારની પછવારે ગોઠવેલા એકાદ ભાંક ઉપર જો મલવાતુ નક્કી કરો, તો હું કાંઈ અજબ જેવી તમારા લાભની વાત તમને કેઉં! હું જાનુચ, કે રૂસતમ ઉપર તમે વેર લેવા માંગોછ. હું તમને મધદ કરસ. હું તેને રૂસાવસ. હું તેને બટમ્બે મોકલાવી આપસ. તેની મુઠી મારા હાથમાં છો હીલ્લામાય. હવે જાલો તમે કાલે આવશો કે?’

પેસુની વાત સાંભલી હીલ્લા થોડી લલચાઇ ગઇ ખરી, પણ જરી અને જેમ્સને પોતા તરફ આવતાં જોઇ વધારે વાત લંબાવવાનું તેણીએ ફરિસ્ત ધાર્યું નહીં, અને તુરતજ તેણીએ જવાબ દીધો, ‘ઠીક છો. કાલે સાં ના રૂર હું તમને મલશ.’

હું છો. પેસુ હીલ્લાની આગલથી, કાંઈ નહોતો નહીં હોય તેવું ડાલ ધાલી દુકાનમાંથી બહાર નિકળી ગયો, અને હીલ્લાનો જીવ આવતી કાલને માટે કાળને ડાલે તલપી રહ્યો.

રૂસ્તમ સત્યા ઉપર વેર લેવાની તક હાથ કરવા હીલ્લાને નવેસરથી નવી લાલચ પેદા થાઈ. તેણીએ પોતાના આ પુરાના દુશ્મનનો પીછો હજી છોડ્યો નહીં હતો. પેસુ લવંગ્યા જેવો તેનો સોબતી કેવી રીતે રૂસ્તમને ફસાવવા માંગે છે, તે નહોતો માટે હીલ્લા અધીરી પડી ગઈ હતી, અને બીજો દીવસે સાંજ પડતાંજ બેન્ડ સ્ટેન્ડ આગલની પાર પાછલ ગોઠવેલા ખાંકો માહેલા એક ખાંક ઉપર હીલ્લા પેસુની રાહા ભેટી જઈ બેઠી.

બરાબર પાંચને ટકોરે પેસુ લવંગ્યા દરેક ખાંકની તરફ બેઠેલાં ભેટો ભેટો અંતે હીલ્લાની આગલ આવી ઉભો.

‘બન્દો નમેછ હીલ્લામાય.’

‘પેસુ હીલ્લાને નમી અદબથી જે ખાંક ઉપર હીલ્લા બેઠી હતી, તેજ ખાંકને બીજો છોડે દુરથી બેસી ઠંડે પેટ બોલવા લાગ્યો:—

‘તવારે તમે રૂસ્તમને ધિક્કારોછ હીલ્લામાય ?’

‘નહી, હું’ તેને ધિક્કારતી નથી. ‘હીલ્લાએ તુરતજ જવાબ દીધો. ‘તમે નહોછ ! જે લોક પોતાના દુશ્મનને ધિક્કારેછ, તેઓ સેવટ તેનું ખુલ્લ કરવાને અચકાતા નથી. ઉંઘ જેમ મોતનો નાહલો ભાઈ ગણાયછ, તેમ ધિક્કાર ખુનનો નાહલો ભાઈ થાય છે.’

‘ઓસે. એવી ફેલસુફી મને મારા પધમજી લાપે શીખવી નથી.’ પેસુ બોલ્યો. ‘હું’ નહોછ, કે તમે તેને ધિક્કારોછ. તે બે ફાંસી જાય, તે બે ભટંગે જાય, તે બે ભીખારી થઈ જાય, તેની બે ખુવારી થાય, તો તમે દલગીર નહીં થાઓ, એ તો વાત ખરી કેની ? તમે વચ્ચમાં કંઈ બોલો ના બેન. હું’ ભદું સમજુછ. તમે કોન છો, તે મને ખબર છે. હું’ તમને ઓરખુછ. ‘લીલી’મા મે’ તમને પેહલાં બેયાં, તવારે મે’ તમને ઓરખેલાં નહીં, પણ પાછલથી રૂસ્તમે મને ભદું કેહવું હોકે ! તમે હમને ખલકનુમાંમાં તે રાતના બેયાં, જે જવારે રૂસ્તમે વીલ અદ્યહુ’, તવારે તમે કાં ઉતાં તે મે’ તમને બેયલાં હોકે ! રૂસ્તમ તો મુવો આંધરો હતો, પણ બન્દાની તો આંખો ચારે ઉતી હીલ્લામાય !’

બહુ પોતાના બાપદાદાના ધીકતા ધંધાની વખાન કરતો હોય, અને તે વખાન કરી કેટલીક મગફરી લેતો હોય, તેમ પેસુ ઠંડે કબેજે પોતાના ચરાકમેની વિગત હીલ્લા આગલ બોલવા લાગ્યો.

‘વારૂ’ તેથી હવે તારે શું કેહવું છે ?’ હીલ્લાએ તોછડી બની પુછ્યું.

‘મોકાન ભદી કેવારે વહી, તેની તમને ખબર છે ?’ પેસુ બોલ્યો. ‘મોધરાંના માંડવામા તમે પેહુ વીલ લેઈ બરાઈ બેઠાં, ‘ને બરાઈને હમને

જેવા. હમે શું છીદું તે બહુ તમે તપાયેસું. હમારું જોલવું ચાલવું તમે સાંભયેરૂં, અત્રે પછી તમે માંડવામાંથી નીકરી ભંગલામાં ગીયાં. ખરૂં કે ! તાં તમે રસ્તમને ધમ ધીદો ! તાં તમે વીલની વાત કેહી દીધી ! વીલ બનાવડી હતું એમ તમે કેયું રસ્તમે. તે વીલ ભદયેલું તે તમે તમારી આંખે જોયું, એમ તમે લોયેલા. તમે જે કાંઈ દીદું તે બહુ કેયું. પણ તમે ખોટાં પયરાં; કોઈએ તમારું જોલવું માયેનું નહી. કારણ શું ? કારણ એટલુંજ કે તમે કેયું કે ખરૂં વીલ તમારા ખીસાંમાં હતું, પણ તમારાં ખીસાંમાં કાંઈ વીલ હતુંજ નહી ! વીલ તો કેયે જતું રેયુંતું.’

પેસુની આ વાત સાંભળી હીલ્લા પોતાના ખીસામાંથી ગુમ થયેલાં વીલનો થોડો થોડો ભેદ હવે સમજવા લાગી.

‘વીલ જતું રેયું.’ પેસુએ વાત આગલ ચલાવી. ‘તેનું નામ નહી રેયું, તેની નીસાનળી નહી રેઈ. તમે કેયું માંડવામાં જોસે, કે બાગમાં જોસે. પણ માંડવાળી સોયેધો, ને બાગળી સોયેધો. બહાં જન વચે તમારે બરડે પાણી ઉતયેરૂં, તમારા ભાર વાયેગા, ને ઢોસલાં બેઠાં ! રસ્તમ તમને હસવા લાયગો, ને તમને રડમસ થાઈ ઘેરે જવું પયડું ! ખરી વાત કે ?’

‘વારૂ પછી ? આગલ.’

‘આગલ જોઈયો, ને રસ્તમની માયનો ચોટલો ! પેસુ રસ્તમ ઉપર બહુ ગુરૂસે થાઈ જોલ્યો. ‘હું’ એને છોડનાર નથી. એ સા—ની મુંઝી મારા હાથમાં છે.’

‘પછી ? પછી શું ?’ હીલ્લાએ દુકમાં સવાલ કીધો.

‘તવારે વીલનું શું થયું ? તે કાં ગીયું ?’ પેસુ હવે મુલ વાત ઉપર વાત કરવા લાગ્યો. ‘મોગરાંનો માંડવો કાંઈ વીલને ખાઈળી નથી ગીયો, ને બાગમાંથી પવનને ભેરે તે ઉધીળી નથી ગીયું ! તે વીલ તો બંદાની પાસે છે ! તે બીલકુલ સલામત છે. તમે સમયેનું કે ?’

‘બરાબર ! હવે મને સમજ પડી, કે તે વીલ મારાં ગજવાંમાંથી કેમ જતું રેહયું.’ હીલ્લાને કાંઈ યાદ આવવાથી તે જોડી. ‘તું’ ન્યારે નાહસી જવા માટે મોઘરાનાં મંડપમાં બરાયો, ત્યારે તું મારી આગલથીજ દોડી ગયો, પણ અંધારામાં તારી નજર મારી ઉપર પડી નહી.’

‘નહી, તેમ નહી !’ પેસુ હીલ્લાની ભુલ ભાંજી જોલ્યો. ‘નજર તો પરી. મેં તમને જોયાં, પણ અખારા કરી હું તમારી પાછલ ધુસી ગીયો. તમારા ગજવાંમાં, મને કાંઈ લાંબાં કાગળની સફેદ ઘડી જેવું ઘેખાયું. તે મેં તમારાં ગજવામાંથી ખેંચી લીધું, ને તે ઉપર તમારી નજર પડી નહી ! હવે તમે સમયેનું કે ?’

‘સમજ, સમજ હવે હું સમજ.’ હીલ્લાને હવે બરાબર સમજ પડ્યાથી તે અજબ થાઈ બોલી. ‘ખરી વાત. તે કાગજ લાંબું હતું. ‘ને તેથી તેનો છેડો મારા ગળવાંની બાહર નિકળી આવ્યો હશે. મેં તે વીલની લાંબી ધડી કરી મારા ગળવામાં મુક્યું’તું, ‘ને તે ઉપર તારી નજર પડી!’

‘હજીવે! જ્યારે મારી નજર તમારી ઉપર હતી, તવાર તમારી નજર વીલ ઉપર હતી! પણ જ્યારે મારી નજર તે વીલ ઉપર હતી, તવારે તમારી નજર—

‘ધનજીશાહ અને રસતમ બાગમાં વાતચીત કરતા’તા તેઓ ઉપર હતી,’ હીલ્લા બોલી-

‘બરાબર.’ પેસુએ જવાબ દીધો. ‘હવે સરવાલો બરાબર મચલો.’

ત્યારે તે વીલ તારી પાસે છે?’

અલભત! કાંય નહીં હોય.’ હોય નહીં તે તો જાણ કાં?’

‘ને તે વીલ મારી પાસથી લેવાનો સબબ શું?’

‘તે વીલ તમે બરાબર તપાસી નહીં રાખ્યું’, તે સબબથી મેં તે લીધું’. પેસુએ નકટ જવાબ દીધો. ‘પણ ગેઘ વાત હવે બુલી નબો, તમે જો મારી સાથે મલીને કાંમ કરે તો—

‘મલીને કાંમ કરે! એટલે!’ હીલ્લા ચીરડામને બોલી. ‘પેસુ તું તારી હાલત બીલકુલ બુલી જાણ. તું એલએછ હું કાણની દીકરી છેજ તે?’

‘નહીં કાંય! બાપેધાદે ચોરખુંછ?’

‘ત્યારે એકું કેમ બોલેછ.’ હીલ્લાએ કહ્યું. ‘એકલા રસતમે મારા બેહસ્તી બાપને કુસલાવી ખુવાર કીધો, તેથી તું કંઈ નિરદોશ હડતો નથી. તું તેનો સોબતી હતો. વાસ્તે જેટલો ગુનેહગાર રસતમ છે, તેટલોજ ગુનેહગાર તેનો મદદગારબી હડે છે.’

‘તેનીસે ફરેસતાના, આજ સાંજે આવાંઈજાધ માય છે. તેના, ‘ને આતસબેરામ ભાપના સોગન ખાઈ હું તમુને કેજી હીલ્લામાય, કે મારી તેમા કસુર બીલકુલ નહીં હતી. ‘પેસુ ખોટા સોગન ખાઈ બોલ્યો.’ તમે મારી સાથે-કાંમ પારસો, તો તમુને તેમાં ફાયદોજ થશે. અરે તે વીલમાં સું સું લયખુંછ તેની કંઈ ખબરબી છે કે?’

‘ધણું થાય તો હું તારી મદદથી, મારા બાપનો જીવ લેનારને જગની નજરમાં ઉંઘાડો પાડી, માફ વેર લેજ. બસ એટલુંજ’. હીલ્લા વીચાર કરી બોલી. ‘પણ રસતમની સાથે તુંને શું વાંધો પડ્યો?’

‘અરે એ સા—નો તો કાર ધોજખમાં ધરો, ને એને જીવતાં જીવત આવડા આવડા કીરા પરસે હીલ્લામાય.’ પેસુ, ફસતમને સેસ ભરવા લાગ્યો. ‘મેં એને બોટું વીલ બતાવવાની હીકમત ધેખારી ! એ ધોભીના પથરને શું એ વાત ખબર હતી ? તે વીલ જવારે વંચાઈ ભડું પસાર થયું, અને ખલકતુમાનો જવારે એ ફાટી મુવો ધની થાઈ ભેટો, તવારે મને ‘નો કોઠાં’ કીદો ! પલ્લુ એ ધની મુવો એમ સમજેછ, કે એના મોતનું ચીઠફ મેં ભારી નાચપુંછ. સમજવા ધઓની મારા ભાપનુ તેમાં સુંભયછ ? એ ભદી મેહનતના ભલ્લામાં મને પાંચ બનર રૂપરડી આપી, જવારે ઘણી રમજમ થાઈ ‘ને મેં’ અનેકના તારા તોચડા, તવારે ખીબં અરી અનર આપી, લાત મારી મને બાહાર કાઢાયડો ! ખલકતુમામાંથી મને ધક્કા મરાયવા. કાણુનો ખલકતુમા ! હું જે એને નહી, તો આજે ખલકતુમાનો ધની શું એ થતે ! પલ્લુ ભચ્યા સોરાખ પયાંન અરે બુલ્લો ફસતમ સત્યા ! હું ખી તારેજ ખરો ભડ્યો, કે તારી લાતને સવાધ તુને ચખાડું ! ભચ્યા તુને એવો ગુંધરપાખ ખવાડું, કે તેની ગરમીથી તુને નેસેનેસ રોગ, અને સેરેસેરના નાસુર પડે !’

‘વારૂં ત્યારે બહંમનશાહ પોતાનો વારસ કાણુને ઠેડવી ગીયાં છે, તે વીલમાં તે વાંચ્યું હરોની ?’ હીલ્લાએ પુછ્યું.

‘ધાંમ કરે કાંમ ‘ને ખીખી કરે સલાંમ.’ પેસુએ હવે છડા છાડવવાની વાત ચલાવી. ‘હીલ્લામાય, હવે મને માફ કરો. મેં તમુને ઘણી ન્વાતથી ભણીતાં કીઠાંછ. હવે ખીજી વધારે ખબર જે તમુને જોઈતી ઓય, તો તેના તમુને પછસા આપવા પરસે.’

‘ખલકતુમામાં હું જે કંઈ તે રાતે બોલી‘તી, તે બધું હું સાબિત કરી શકું, એટલી મને મઠ્ઠ કર, ‘ને હું તુને વચનથી બંધાઉંછ, કે મારા ધન-જશાહ પાસે હું તુને ઘણું સરસ છનામ અપાવય.’ હીલ્લાએ જવાબ દીધો.

‘નહીરે ભાપ ! એ પારકી પંચાતમાં કોન પડે.’ પેસુએ કાંન ઉખ્ત હાથ મુક્યા. ‘ધનજશાહને છડી કોન ઉભું રેહ. એક તો તેવન લાહેર પયડા, એટલે છનામ તો રેયુ. પણ હાથે પગે ઝાંઝરાં પેરાવે, તો નકામો મારાં ભચ્યાંના મોંનામાંથી જતો રેહ ! મને તો ફક્ત રોકડા રૂપીઆ જોઈએ ! રૂપીઆ આપો ‘ને વીલ લેવો. આજે હાથમાં રૂપીઆ, અને આજે હાથમાં વીલ ! હું તો વીલ વેચવા ભેટોછ, તમારે તે લેવું છે ? બોલો શું આપસો ?’

‘હું કંઈ કેહી શકતી નથી.’ હીલ્લા દલગીર થાઈ બોલી. ‘મારી પાસે પછસા ખીલકલ નથી. પણ હું કંઈ તજવીજ કરું. બોલ તું શું લેશે.’

‘ધસં હનર રૂપીયા.’ પેસુએ જટ જવાબ દીધો. ‘રોકડા ફોડે ! તોડે બોંડે નહી ફોડે !’

‘મારા ધનજીશાહ શીવાય આજે જન્મમાં મારું ખીનું કોઈ નથી, કે જે મને એટલી બધી રકમ ધીરી શકે.’ હીલ્લા ધનજીશાહને યાદ કરી બોલી. ‘પણ જ્યાં સુધી રસતમને કંધાડો પાડી, વીલની વીગત હું સાબિત કરી શકું નહીં, ત્યાં સુધી એટલી મોટી રકમ મારાથી તેવણ પાસ મંગાવ નહીં.’

પેસુએ હીલ્લાની વાત ઉપરથી પોતાની ખાતરી કીધી, કે તેણીનું બોલવું બિલકુલ સાચું અને સાચું હતું.

‘તમે જનતાં નથી લેન, કે જે વીલથી તમને કેટલો ફાયદો થશે.’ પેસુ બોલ્યો. ‘જો હું રસતમને જે વીલ ધિખાડું, તો પચીસ અબજે તે વેચાતું હોય. પણ તેને મને લાત મારીછ. તો તેનો મદલો હું લેવા સાફજ તમને ધસ અબજે આપસ. તવારે તમેજ હીજાબ કરોની લેન, કે મને કેટલું નુકસાન? પંનર અબજની ખોટ ખમવાની મારી ગુલસ નથી, તો પણ સમયજ. રસતમની એક લાત પંનર હબરે મને પડી એમ હું સમજી લેવસ.’

‘હું મારા વચનથી ફરું તેમ નથી.’ હીલ્લાએ ફરીથી પેસુને સમજ પાડી. ‘મારા બાપના બોલથી તુંને હું બંધાઉંછ, કે તુંને હું ખુશી કરશ. મારી ઉમેદ મારા બાપનું ફરમાન બજાવવાની છે.’

‘તવારે સમજો લેન.’ પેસુએ નવી રીત દેખાડી. ‘આજે થયો મંગલવાર. આજથી આઠમે દાહરે, એટલે આવતે મંગલવારે તમે મને મારે ઘેરે મલજો. ને તેટલી વખતમાં તમારાથી જેટલાં નાનાં મેલવાય તેટલાં તમે મેલવી’ તમારી સાથે લેતાં આવજો. બીતાં ના । તમારી સાથે જોઈએ તો તમારા કોઈ ઘોસને લેતા આવજો. મને તમારી ઉપર વિસવાસ છે હીલ્લા માય, કે તમે મને ફસાવસો નહીં. હું હાલ ઢંકાટોલના નાકા ઉપર લે ટાંકી આગલ ઇંધાચોરન’ ઘેરમાં રેઉછ. મંગલવારે સાંજના સાત વાગે તમે જરૂર આવજો. પણ મને ફસાવો તો નહીં કે?’

* * * *

પેસુ અને હીલ્લા, તુરતજ પેન્ટરનેડ ઉપરથી છુટાં પડ્યાં.

હીલ્લાએ તેજ રાતે ચાલીસહજારની જરી આગલ પેસુ સાથે પોતાને થયેલી સરવે વાત જણાવી દહ, પોતાની તમામ કાંદણી ખોદણી કરી કહી, તેણીની મદદ માગી. એમ કીધાથી હીલ્લાની મંમથી ભરાયેલી છાતી ઉપરનો બોલો આપોઆપ ઉચકાઈ ગયો, અને પોતાના જીવને નિરંતર વધી હોય, એમ તેણીને લાગ્યું.

હીલ્લા આવા કટોકટ વખતમાં પોતાના બાહ્ય સમાન મીત્ર પેસુ પેન્ટરની મદદ લેવા જીલ્લી નહીં. તેજ દીવસે પેસુ પેન્ટરને હીલ્લાએ એક લંબાણ કાગળ લખી પેસુ લવંગ્યા સાથે વીલ વીસે પોતાને થયેલી સરવે ગોઠવણ જણાવી તાકીદે પોતાની મદદે આવવા કાલાવાલા કરી તેને અરજ કીધી.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

—:—

ચકાસેલો ચંડાલ—એનફીવર !

ના તો પેસુ પેન્ટર આવ્યો, કે ના તો તેની તરફથી કંઈ કાગળ આવ્યું.

હીલ્લાની ચટપટનો પાર રેહ્યો નહી. દિવસ પાણીના રેલા માફક વહી જવા લાગ્યા, અને હજી પેસુ પેન્ટર તરફથી તેણીને કંઈખી જવાબ મળ્યો નહી, એટલે લાચારીએ હીલ્લા, મીઠાંમાસીને મલવા ગઈ.

પણ તેમાખી હીલ્લા નિરાસ થઈ. મીઠાંમાસી નાગપોર નિકલ્લી ગયાં હતા, અને પેસુ પેન્ટર આજે ત્રણ દિવસ થયાં ઘેરમાં આવતો નથી, એવી ખબર પંડોસીએ હીલ્લાને આપી.

મેજર જેમ્સ પોતાની મેહોરદાર જરીની બલામણથી હીલ્લાને પછસા સિવાય દરેક કિસમની મજદ આપવા તકવાર થયો હતો, અને જેખી હીલ્લા ફરમાવે તે કરવાને મેજર જેમ્સે પોતાની ખુશી દેખાડી હતી.

‘હીલ્લા તમે જે કેહવો તે હું કરવા રાજી છઉં. તમારી મરજી હોય, તો પેસુ લવંચ્યાને ત્યાં જઈ, તેનું ઠેખરું રંગી, ગરદન મરડી નાખી તે વીલ હું લેઈ આઉં. તમારી મરજી હોય, તો તમારા ધનજીશાહની ગયેલી મુઘ હું ઠેકાણે લાવી આપું. તમારી મરજી હોય, તો રૂસતમને ખલકનું મામાંથી લાત મારી બાહર કાઢી આપું. તમારે ખાતર તમે જે કેહવો તે હું કરું. કાંઈ જોર અજમાવવા જેવું કામ હોય તો તે મને કેહવો, પણ જો કાંઈ દોહડીયાંનું કામ હોય, તો તે તો તમારા ધનજીશાહનેજ કેહવો, સખબ આપરે કંઈ વાડી બંજલાના માલેક નથી. આપરે તો ગુનશે બધો આજે પગાર ઉપર.

અંતે મંગલવાર થયો.

અને તે ઠેડવેલોજ મંગલવાર હતો, કે જે મંગલવારે સાંજના સાત વાગે કંઠીડાલ ઉપર આવેલા પેસુ લવંચ્યાના મકાનમાં જવાનું હીલ્લાએ નક્કી કર્યું હતું. સવારની બપોર પડી, અને બપોરની સાંજ પડી, પણ હીલ્લાનો મજદમાર અને સાચો સલ્લાહકાર પેસુ પેન્ટર આવ્યો નહી, અને અંતે હીલ્લા નાસીપાસીથી રદમસ થઈ ગઈ.

અગરજે હીલ્લા પોતાના ધણી ધનજીશાહ ઉપર આ બધી વિગત લખતે, તો તે લલો ધણી હીલ્લાને જોઈતી દરેક મજદ કરતે. એટલુંજ નહી, પણ તે પોતાની કુલસાઈ અને બેવકુફી માટે પોતાની દલગીરી પણ

જણાવતે. પણ હીલ્લાએ તેમ કીધું નહીં. ધનછશાહની મદદ માગવામાં તેણીએ વાજળી ધાર્યું નહીં, અને પોતાને થયલા ગેરઘનસાકની ચાલ આવતાંજ તેણીએ તે વિચાર માંડી વાલ્યો હતો.

‘ધનછશાહની મદદ વગર હું એ કામ કરવા માગું છું.’ હીલ્લા મનમાં બોલી. ‘હું કદીથી તેવણુ આગલ હવે જનાર નથી. તેવણુ મને ખદનામ કીધીજી, ને મારી ઉપર પોતાને ઠગવાનું બોડતાન મુક્યુંજી. મને જુઠામાં ખપાતીજી. વાસ્તે જ્યાં સુધી ખદમનશાહ બંગાલીનું ગુમ થયલું વીલ મારા હાંથમાં આવે નહીં, ત્યાં સુધી હું તેવણુ પાસે જનાર નથી. તે વીલ લેઢનેજ હું માફ નિરદોશપણું સામેત કરવા તેવણુ પાસ જવશ.’

અંત પેસુ પેન્ટર આવ્યો નહીંજ. સાડા છ થયા. પેસુ લવંગ્યાને ઘેર જવા માટે ઠેડવેલો વખતગી થયો, પણ હજી તેનું ઠેકાણું મલે નહીં.

પણ જતું તો જોઈએ. જવા વગર છુટકોજ નહીં હતો. મેજર જેમ્સે હીલ્લાને ઉલટ અને હિંમત આપી, અને અંતે બંને જન પેસુ લવંગ્યાને ઘેર ડાંકીડોલ ઉપર જવાને, એક ભાડેની વીઠટારીયા કરી નિકલી ગયાં.

‘જેહન હીલ્લા, હવે મનમાંથી ભલતા વિચારો તમે કહાડી નાખો.’ જેમ્સે ગાડીમાં વાત ચલાવી. ‘ત્યાં ગીયા પછી થું થાયજી તે પછી બીજી વાત. જોઈયે તો ખરાં કે વાત કેવાં રંગ ઉપર આવેજી.’

અંતે તેઓની ગાડી ડાંકીડોલના રસ્તા ઉપર આવી પુગી. મેજર જેમ્સે બે ટાંકી આગલ પેસુ લવંગ્યાએ હીલ્લાને આપેલાં ઠેકાણાં પ્રમાણે ડાંકીડોલના રસ્તા ઉપર ઇબરામ ઇંડાચોરનું ઘેર શોખી કાઢડી, હીલ્લાને પોતાની સાથે લેઈ તે ઉપર ચઢડી ગયા.

આપણા ઓનરેબલ મીં પેસતનજી લવંગ્યા ઘેરમાંજ હતા, તેવણુ એકલાજ હતા, અને ગોઠવણુ પ્રમાણે તેવણુનો વકીલ કે કોઈ દોસ્ત આશનાવ તેવણુ સાથે નહીં હતા.

તેવણુ એકલા એકલાજ મળદ કરતા હતા.

પોતાની કરણીના ફલ તેવણુ આખતા હતા. જેવું તેવણુ કીધું હતું, તેવું તેવણુ ભરતા હતા !

‘જરા સખર કરો જેમ્સ.’ હીલ્લા દરવાજામાં દાખલ થતાં અચકી બોલી. ‘એનો ગુસ્સો ગેયલો લાગેજી. એ તો ઓરડામાં કોઈ સાથે મરાયજી.’

જેમ્સ થોડોવાર ઉભો રહી, પોતાની ખાતરી કરી બોલ્યો. ‘અરે મરાયજી કાંઈ, એ તો ઓરડામાં એકલો જી. મને લાગેજી કે એનું કોલાણું ગેપ થયુંજી. એ તો બકબકારો કરેજી. તમે અંદર તો ચાલો !’

જેમ્સ હીલ્લા સાથે ઓરડામાં દાખલ થયો, અને પેસુ ઉંઘાડે માથે લાંબે લાંબે પગલે ઓરડામાં ફરતો અને તરફવાર ગાલો દેતો તેઓને દેખાયો હીલ્લા તેના ઉશ્કરાયલો ચેહરો, અને લાલચોલ આંખો જોઈ ગભરાઈ જઈ, જેમ્સનો હાથ પકડી ઉભી, અને જેમ્સ પેસુની તરફ ધ્યાનથી જોતો ઉભો.

‘અરે તારી લેનનો બંનેવી મરે, ‘ને તારૂં સાતરે સાત ને સતી-આનાસ થાય, તેં મને લાત મારીછ. નહીં! પણ ભચ્યા! હું હવે તુને જો જતો મુકું તો હું મારા ભાપનો ધીકરો નહીં!’ પેસુ લવચો પોતાના ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં બકબકતો હતો. તેની નજર જેવી જેમ્સ ઉપર પડી, કે ધીમે અવાજે તેની તરફ જોઈ બોલ્યો, ‘આરો રોક. ભેસો. સુવાનો તો વગ નથી, તમે રેહસો કે જસો? કપરાં કાઢારો મારા ભાપ! વાત બણી લાંબી છે. તમુને જોઈને જને મેં ખરીયા મુઠી ખાદા હોય, તેમ મારા પેટમાં ઠારક પરેછ.’

જેમ્સ હીલ્લાને પોતાની સાથે લેઈ ઓરડામાં એક બાજુએ જઈ ઉભો રહ્યો, અને પેસુએ પાછું બકવા માંડ્યું.

‘અરે તારી હીકમત કે મારી હિકમત સા—ચોર! મેં તુંને કેટલો ખટાયવો! બેહસ બીચારા તાલેવંતાને! જાંબી તેનું રૂવાન પચડું હોય, તાં બેહસ હોજો, ને તારો ઠાર સાતસો હાથ ઉંઘા ઘોજખમાં થજો! તે બીચારાને મેં ઠયગો! મેં તુંને ખોટા પાસાથી રમતા સીખયેવો! મેં તુંને એક નોટની બે નોટ કરતાં સીખાવી! મેં તુંને ઘેરમાં રૂપીઆ પાડતાં સીખાયવું, ‘ને ખોટું વીલ બનાવવાનીબી મેંજ તુંને યાદ ઘેવારી. લાવ એકદમ પચીસ હબર! સા—ચોર! નહીં તો હું એકદમ પેલી હીલ્લાને ધસ હબરે પેલું ખજ વીલ લેચી તારા રૂવાન રખરાવી નાખસ.’

સરજન્યન મેજર જેમ્સે આ દરદીની દુરથી તપાસ કરી લીધી, અને તેજ વખતે પેસુને પીઠ પાછલથી એકદમ પકડી, એક બચ્ચાંની માફક ઉંચકી ઠાલિઆ ઉપર લેટારી, હીલ્લાની સામગી મઢે તેના બંને હાથ અને પગ રૂમાલ વડે એવી રીતે બાંધી લીધા, કે પેસુ જરાબી હીલી કે ઉઠી શક્યો નહીં.

‘આહા! ભચ્યા અંતે તું આએવો ખરો,’ પેસુ જેમ્સ તરફ ડોલા કાઢડી પડ્યો પડ્યો બબડ્યો. ‘પણ જો, કે હવે તુને તન લાકડે હું ચહરાઉંચ કે નહીં! તેં મારા હાથ ભાંચદા ને પગબી ભાંચદા, પણ મારી જલાં તું કેમ ભાંડવાનો હતો! અરે છોર! ઓ ચોર! મારેછ! સીપાછા! ઓ વીકાછ મેરછ, અને મારેછ! ઓ તાલેવંતાવા વીકા! તારી છાકરીને કેહ કે મને માફ કરે! અરે ઓ વીકાછ! મેં તુને ઠયધો, ‘ને તેથી તારો જીવ ગીયો! ઓ આતસભેરામ ભાપ, મારી જાતીમાં આગ ભરેચ! ઓ આવા છજધ

માય! ઓ લેશમ ધજધા! ! ઓ ધક્કર ઓરમજ મારી મધદે આવેા! ઓ વીકાજ મેરજ, મને ધોરા ના ગોરશે! ઓ મારા ભાપ, મને લચાવ! ઓ મારા બોધાય—

‘વાંચનારે જોઈ લીધું’ હશે, કે પેસુ લવંચેા ચસકી ગયેા હશે.

પેસુનો આ લવારો બકારો તેના લેલ’ હપર ચહડેલી તાપની બીમારીને લીધે હશે, અને પોતાના પાપી અંતઃકરણનો ડંખ, તેવાથી નહીં સાંખી શકવાથી, તે બકબકારો કરતો હશે.

‘એ શું ખરેખર દીવાનો થયો, જેમ્સ?’

‘નહી’ એને લેલ’નીજુતાપ ચહડીજ હીલ્લા.’

‘પેસુ! શું છે! મને તું બોલજો કે.’ હીલ્લાએ પેસુની નજદીકે ઉભી રેહી પુછ્યું. ‘ચાહ છે કે તે’ મને આજે હીયાં શું કામ બોલાવતી તે?’

‘કા-કા-કા-કાણુ!’ પેસુ બોબડો તોતડો થાઈ લકડતી જીએ હીલ્લા તરફ જોઈ ધુજતે અવાજે પાછો બકવા લાગ્યો. ‘ઓ મારા ભાપનમ ભાપ આવેા! તમે કોણુ! હીલ્લામાય કે! ધ-ધ-ધનજશાહના ધણીઆંણી! વીકાજની ધીકરી! મને મને તમે મારવા આયવાંજ કે! મને મને તમે લુટવા આયવાંજ કે! નહી! નહી! મારી પાસે કંઈ નથી. વીલ તો મારી પાસે છે, પણ તે હું આપનાર નથી. એહ! ઓ મારી માય! ઓ વીકાજ! તારી ધીકરી માફ ખુન કરેજ! ! ઓ રસ્તમ તારો ભંનેવી મરે! તારે લીધે, હું ભટગે જહજ! નહી નહી. મેં તો રસ્તમને મધદ કીદી, મેં કાંઈ વીકાજનું ખુન નથી કીદું! મેં તો પચાસ રૂપીઆ તેમાંથી લીધા’તા! પણ અરે! ઓ મારી છાતીમાં શું થાયજ! અરે આજ ભરેજ! મારી છાતીમાં આજ ભરેજ! ચકકર આવેજ! મને જવા દેઓ! મને માફ કરે! હું તમને વીલ—આપું—’

પેસુ હવે વધારે હાંફી જવાથી ધીમે અને દબાતે અવાજે બોલવા લાગ્યો. ‘મને માફ કરો. ભટગે ના મોઝલો—હું—કારાપાની જવસ—તો—’

પેસુ બોલતાં બોલતાં ઠાકી જવાથી હવે બેસાન જેવી હાલતમાં પડ્યો. સરજનન જેમ્સે તેની નાડ તપાસી, તેને તેવીજ હાલતમાં રાખવું દરસ્ત ધારી, હીલ્લાને કહેવા લાગ્યો.

‘એ બિલકુલ ઠાકી ગીયોજ, વાસ્તે એને એમજ પડી રેહવા દેવો જોઈએ. આહા! એના અંતઃકરણનો ડંખ એને કેવો દુઃખી કરેજ! આહ-મીનો મોહટાંમાં મોહટો દુશમન તેનું પોતાનું અંતઃકરણ છે!’

‘હવે મને કદીબી તે વીલ મલે એમ હું ધારતી નથી!’ હીલ્લા દલગીર થાઈ બેઠી.

‘નહી કાંચ મલે.’ જેમ્સે જવાબ દીધો ‘જેવી રીતે એને તે વીલ તમારી પાસથી લીજો, તેવીજ રીતે કાંચ નહીં આપરે એની પાસથી તે

વીલ લેઈએ, હું એની ટબલ ને પેટી તપાસું છું, તમે અને તેમાં મજા કરો હીલ્લા.'

તુરતજ જેમ્સે પોતાના મજબામાંથી મેચીસની એક ટાબડી કાઢી કાંઈ સલગાની, ટબલ ઉપર પડેલું એક નાકલું જેનું 'થેમ્પ' રાસન કરી, તે બીનાનાં બ'ખા ઉભસ વચ્ચે હીલ્લાની સાથે તેણે યોગ કરવા માંડી.

પેદલાં તો તેઓએ ટબલનું ખાતું ઉંધાડી તે માહેલાં સરને મગલે તપાસી લેયાં, અને ત્યાર પછી પેટી ઉંધાડી તે મધે કપડાંની ધડીઓમાં અને બીજા સામન વચ્ચે, ચોરાયલાં વીલ વિશે ધણી તપાસ કીધા બાદ, નાસીપાસ થાઈ તે લોકે ખુનામા પડેલી એક કબાટ ઉંધાડી. તેમાંથી અતે તેઓને એક કાગળનું બ'ડલ મળ્યું. જેમ્સે તે ઉંધાડ્યું, અને હીલ્લાએ તે બ'ડલમાં બધેલા બીજા કાગળોમાંથી તુરતજ પોતાના મજબામાંથી ચોરાયલું વીલ બોલખી કાઢડ્યું.

'આએ રેહ્યું તે વીલ.' હીલ્લાએ તે ઉપેડી વાંચવા માંડ્યું. 'હું નીચે સહી કરનાર બહમનશાહ—

હીલ્લા હજી તો આગલ વાંચતી હતી, અને જેમ્સ હજી તો વીલમાં વધુ છ' લખેલું છે, તે લેવા જતો હતો, તેણે જોરડાના બારણાં બાંધેલી કાઠએ જોરથી આંચકો મારી ઉંધાડી નાખ્યાં, અને તેજ વખતે, પેસુ પેન્ટર ધસારાબંધ જોરડામાં ફાખલ થયા.

જોરડામાં પેસુ એકલોજ ફાખલ થયા નહી. પેસુની પાછલ ધનછરીદ સોલીસીટર ફાખલ થયા, અને હીલ્લાને ભેટાંજ તેણે બુમ પાડી:—

'હીલ્લા! મારી હીલ્લા! મને માફ કરજો!'

'હીલ્લાથી ચોખાયું નહી. તેણીની છાતીમાં પોતાની ફતેહનો હરખ જલ કરી રેહ્યો હતો. વધી તેવામાં પોતાના વાહલા ધણીને પોતાની નજર સામે ઉભેલો જોઈ તેના સખુનો સાંભળી, એકદમ તે તેને બેટી પડી બોલી:—

'ધન! મારા ધન! આએ રેહ્યું તે વીલ.'

'વીલ!' ધનછરીદે અજબ થાઈ પુછ્યું. 'કીયું વીલ?'

'મારા મજબામાંથી પડી ગયેલું બહમનશાહનું વીલ.' હીલ્લાએ તે વીલ ઉંધાડી કેહ્યું 'હવે હું રસતમને જુડો. પાડી ચકસ. હવે તમે મને નિરદોશ માનશો ધન?'

'ઓ! હું પાપી! હું વેદમી! મને માફ કરે મારા બન!'

પ્રકરણ ૪૩ મું.

અહમનશાના વીલની ખરી વીગત.

પેસુ પેન્ટરને હીલ્લાતુ કાગળ જે દિવસે મર્યું, તેજ દિવસે હીલ્લાને મર્યા વગર પેસુ એકદમ ધનજશાહને શોધી કાઢવા નવસારી નિકલી ગયો, પણ ધનજશાહનો મેલાપ નવસારીમા નહી થવાથી, તેણે નવસારીની પોસ્ટ ઓફીસમાંથી એવી ખબર મેલવી, કે ધનજશાહ લાહોર નિકલી ગયા હતા, અને પોતાને નામના સરવે કાગળે, લાહોરની પોસ્ટ ઓફીસમાં મોકલી આપવા નવસારીના પોસ્ટ માસ્ટરને તેવણે જણાવ્યું હતું.

આ ખબર મેલતાંજ પેસુ પેન્ટર તેજ રાતની મેલ ગાડીમાં રજપુતાના રેલ્વે મારફતે લાહોર ઉપડી ગયો, અને લાહોરમા ધનજશાહને તેજ દિવસે શોધી કાઢી, હીલ્લાની તમામ હક્કિતથી તેવણને જાણીતા કીધા, અને તેજ દિવસે રાતની ગાડીમા ધનજશાહ અને સ્ત્રીલ્લા પેસુ સાથ મુંબઈ આવવા નિકલ્યાં.

અમદાવાદ મેલ તે દિવસે ધારવા કરતાં વધારે મોડે મુંબઈ આવવાથી. ધારેલે વખતે તેઓ હીલ્લાની મદદે આવી શક્યા નહી, બેકે પેસુ પેન્ટર ધનજશાહ સાથે હીલ્લાની મદદે બરોબર વખતે પુગવાની દરેક ગણતરી પેહલેથી કરીનેજ પોતે ધનજશાહની શોધમા નિકલ્યો હતો.

પણ પરીણામ કોઇબી રીતે સાફ આવ્યું નથી, તે આપણે જોયું છે. પેસુની ગેરહાજરીમા મેજર જેમ્સે હીલ્લાને દરેક મદદ આપી તેણીતું કામ પાર પાડ્યું છે, અને હીલ્લા પોતાના કાંમતુ સેવટ પોતાનેજ હાથે લાવી છે.

ધી ધીધી તેમજ પોતાની વાહલી મોહોરદાર હીલ્લાને હુલ્લડાઇથી તંજ જવા પછી, ધનજશાહના પસ્તાવાનો કાંઈ પાર રહ્યો નહી હતો. તેવણને પોતાની જાંઘી એવી તો ભારી પડવા લાગી, કે દરેક દીવસ તેવણને મન એક પાહાડ જેવે મોટા લાગવા લાગ્યો. નવસારીથી તેવણે પોતાની ધણિઆણી માટે મુંબઈના દરેક છાપામા જાહેર ખબર છપાવી પોતાની મોહોરદારને પાછી મેલવવા માટે ઘણીબી તજવિજ કીધી, પણ તે સરવે ફોકટ ગઇ. નવસારીથી નિકલી ધનજશાહ લાહોર ગયા હતા. લાહોર જ્યારે પેસુ પેન્ટર, હીલ્લાતુ કાગળ લઈ ધનજશાહ પાસ ગયો, અને પેસુએ જ્યારે સરવે ખરી ખીનાથી તેવણને વાકેફ કરી હીલ્લાતુ કાગળ દેખાડ્યું, ત્યારે ધનજશાહના પસ્તાવાનો પાર રહ્યો નહી, અને તેજ વખતે પેસુખાના હબરો હબર ઉપકાર ગાઇ, મુંબઈ આવવા તેમજ એકદમ નિકલ્યું પડ્યા હતા.

‘મેજર જેમ્સ’ ધનજીશાહ પોતાનો હાથ લાંબો કરી જેમ્સની બાજુએ જઈ બેસ્યા. ‘માફ કરજો. આજથી વીસ વરસની વાત ઉપર મારી એક મોહોરદારને ઉઠાવી લેઈ જઈ તમે અને દુઃખી કીધો ‘હતો, પણ આજે તમે અને મારી શુભ થાયછી મોહોરદાર મેલવી આપી મુખી પ્રધાણ, વાસ્તે હું તમારો ઉપકાર માનું છું.’

‘એમ કે.’ જેમ્સે હસ્તાં હસ્તાં ધનજીશાહને શોભેન્ડ કરી કહ્યું. ‘ધનજીશાહ, હું તમને મુબારકબાદી આપું છું, કે તમે તમારી મોહોરદાર મેલવવા પામ્યા. ધનજીશાહ શેઠ, અગરજો બધીજ બધીજ પારસણો આજે પારસણુ જેવી હોય, તો જરથોસ્તીઓની કેવી બોલબાલા થાય? લે ચાલો, હવે ઘેર જઈ આજની ખુશાલીમાં આપણુ બધાં ‘જેલીફીકેશન’ કરીયે.’

ધનજીશાહે પેસુ લવગ્યાને સાથે તુરતજ એક ડોક્ટરને બોલાવી, તેની સારવાર કરવા તેવજીને જણાવ્યું, અને બને તો એકાદ માણસને દર-દીની ઉપર દેખરેખ રાખવા, અને તેની માહાવજત કરવા તાકીદ કરી, પોતે હીલ્લા, જેમ્સ, અને પેસુ પેન્ટર સાથે, જેમ્સને ત્યાં ઉતરી પડ્યા.

ત્યાં પ્રેન્ડી અને સોડા, તથા વ્હીસક્રીના ‘પેગ’ ઉપર ‘પેગ’ લેવાયાં. ત્યાં ધનજીશાહ પોતાની આગલી મોહોરદાર જરીને લાંબી મુદતે મલ્યા. ત્યાં હીલ્લા પાછો ધનજીશાહે પોતાના શુનાહાની માફી ચાહી. ત્યાં જરીએ હીલ્લાની અને હીલ્લાએ જેમ્સ અને જરીની વખાન માંઈ. ખાના ઉપર નાહનાં જેવાં ભારણો થયાં, અને સેવટ, મેજર જેમ્સ ખાઈ પીઈ પવનની લેહકીમા લેહર ખાતાં, ‘મુઝીયેર’ ઉપર લાંબા થાઈ, પોતાની ‘સીઆર’ નો છુડો મોહડામાં લેઈ ધુમાડો ઉડારવા લાગ્યા.

‘ધનજીશાહ મારી છાકરી કેમ છે, ને તે કાંઈ છે?’ જરીએ સવાલ કીધો.

‘છે, તે સારીકાની છે. સ્ટેશન ઉપર ઉતરતાં હું તેને પાંડેની ધરમ-સરામાં ઉતારી આવ્યો છું. ધનજીશાહે જવાબ દીધો. ‘તે આવશે; ધીરાં થાઓ જરખાઈ.’

બીજે દિવસે સહવારના ધનજીશાહ, બહમનશાહ બંજાલીવાહું વીલ એકાંતમાં એકલા વાંચવા બેઠા.

તેમાં સરવે નાંદની મોટી નવાજેશો, બહમનશાહે અસલ માફકજ કરી હતી, અને તેમની બાકી રેહલી સ્થાવર અને જંગમ મીલકતના વારસના બાબતમાં નીચલો ફકરો ધનજીશાહે તે વીલમાં વાંચ્યો.

‘બાકી રેહલી મારી સરવે નાંદની મોટી સ્થાવર અને જંગમ મીલકત, મારા અતી વાહલા, અને પુરાના બની દોસ્ત વીકાજ મેહરજી લાલેવંતાની સરવેથી નાંદલેલી છાકરી હીલ્લાને સપુરક કરવી, અને ત્યાં મુખી મજકુર વીકાજ મેહરજી તાલવંતની છાકરી ઉંમરમાં આવે, ત્યાં મુખી તે મીલકતના

તેમજીવોનીકે, જોઈ જાતનીઆય નોવણવાન મુજતાનવાવા, તે મરહુમ વીશાળ મીઠરણ તાલેવંતાની વડી છાકરી, અને ધનછરાહ મનછસાહ સોઘી-સીકર, જોજોએ વહિવટ કરવો. છતીવાઠી છતીયાઠી.

‘હીલલા. મને માફ કરજો.’ ધનછરાહ યોડ્યા ‘સંસાર ભુખને સંભા-ભથી ભલવતાં હવે હું શીખ્યોહ, તે ‘લેસન’ ધણી મોઢી કિમતે હું શીખ્યોહ. ફરીથી હું અદેખો બનસ નહી. ફરીથી હું હુલસ બનસ નહી, અને ફરીથી છારી હંપર નેહમની નજરથી હું ભેવસ નહી.’

મકરણ ૪૪ મું.

—:૦:—

ખતકભુમા!

પહસાના પ્રતાપથી મટોડીના પુતલાંબી પુંભય છે. પહસાના ભેરે, કાઠના કાવસ અને કાવસાહ રોઠ, ખચડના ખુરોહ અને ખરોહણ રોઠ અને સાધારણ દોહ કે દોઢીના દોરાબણ રોઠ બને છે। વળી પહસાના ભેરે, આંબહાધુર અને ચકકરબાહધુર બને છે તે તો બુદ્ધા!

ખજં ભેતાં તો પહસાને આજે માન છે તેટલું માણસને માન નથી. સરખવસરે ભરાતી મીજલસમાં જો કોઈ બે ઘોડાની ગાડીમા ધંમધંમ કરતાં આવશે, તો ઘેરધણી ખુરસી પરથી ઉઠી ગજગજ વાંકો વધી તેજોને નમી-નમી સલામ કરી, મીજલસમા દોડાદોડ કરી મેલશે। પણ જો કોઈ ખીચારો પમે ચાલી આવશે તો ફક્ત ‘આમલ ચાલો સાહેબ’ જોટલુંજ બોલી, પીડા પતાવશે. પહસોજ આ જગતમાં પુંભય છે, અને પહસે સરવે જન ગતમાં લોટ છે. પહસેજ ઘરમો અને કરમો થાય છે, અને પહસેજ પહસાદાર—પાપીઓના પાપ છુપાય છે, અને તેવા પાપી પહસાદારો, સફેદ વેશમા રાતામાતા પહ, ધરમઠગને સત્યો પેહડી પોતાની ખરી એબને ઠાંકી ‘સોબન સામનના લઈયા’ બની ગહેરમાં માનપાન મેલવા ફાવી બય છે. એ સર્વે ખેલ પહસાથીજ થાય છે!! એ સર્વે ખેલ પહસાનોજ!! અને પહસાનો ખેલ ન્યારિજ છે!

ખતકભુમાની મોઢીકી રસ્તમ સત્યાના હાયમા જવા પછી, રસ્તમના રસ્તમણ રોઠ થઈ ગયા, અને તેના પાપી પરાક્રમે ઉપર પહસાનો પરદો ફરી વલવાધી, હાલરો મેળ ઠંકાઈ ગયું.

ખતકભુમા પોતાના હાયમા લેતાંજ રસ્તમે તેમા મોટો ફેરફાર કરાવી ખાંચો. મુજબથી ખોસ રંગરીઓને બિલાવી, તેણે ખતકભુમાને અંજણી કિમતે બાહરથી પેહલ ભેવે સીંચારી નખાવ્યા.

આવાં બિમુલ્ય ધનનો દમલો પોતાના જીવનમાં મલકાવે. મલકાવે જતાં, તેને હમેશાં જાણ અને ફીકરમાં લેઈ, સુનામાય તરફનાર બીજા કરતાં હતા:—

‘લોકો કેહછ કે ગરીબીમાં સુખ છે. હું જ્યારે ગરીબ હતો, ત્યારે તબંગર બનવાની ઉમેદમાં રાત જાગડો પડીતો. હવે જ્યારે મારું હૈય-મને પાંચ પછસાની બક્ષેસ કીધી ત્યારે આજે પિરીયો રાત જાગડો વિચાર, વિચાર અને વિચારજ કરીયા કરેછ. એ શાનો વિચાર કરતો હો? એને શું થતું હોશે, તેની મને કંઈ સમજ પડતી નથી. કાંઈ કે તો હોય તો તેનો છલાજીયા યામ! !’

ઉલ્લાં પ્રકરણમાં બનેલા બનાવની બરાબર બીજાર જાહડા પછી બસકતુઆમાં સુનામાય પોતાના દીકરા ફસતમ સાથે બેઠાં હતાં, તેવામાં કોઈની બે ઘોડાની લેડો ગાડી કંપાઉંમાં ધમધમ કરતી દાખલ થઈ. સુનામાય ગાડીનો અવાજ સાંભળી ઉઠી ડોડી કરી બેવા લાગ્યાં, અને ફસતમનો ચેહરો એકાએક ફીકકો પડી ગયો:

ગાડી કંપાઉંમાં આવી જલો રહી, અને તેમાંથી ધનજીશાહે સોજી-સીટર, હીલ્લા, પેસુ પેન્ટર અને પેસુ લવંગ્યો બાહર નીકળ્યાં.

આ હાથીમવાલીમાં પોતાના આગલા સોબતી પેસુ લવંગ્યોને લેઈ ફસતમ આંખના પલકાશમાં સધલી બીના સમજ ગયા. એ ફીકર તે રાત જાહડો કરતો હતો, તે અંતે ખરી પડી, અને અંતે પેસુ લવંગ્યોએ તેને ફસાડ્યો, એમ તેની તુરતજ ખાતરી થઈ થઈ.

ફસતમ જનમથીજ દિયારેસ હતો. પણ એવાં દિવસાસાં એમ વખતે જીવ ઉપર આવી જબરી દિંમત કહે છે. તેવીજ રીતે ફસતમ દિંમત કરી પોતાના દુશમનની સાથે જઈ જલો, અને સરખાતથી બેવા ફેરવી તેણે વાતો કરવા માંડી.

ફસતમની આવી કિસમની પાક બેહાઈ લેઈ, હીલ્લા તેની સાથે જઈ જલો. ધનજીશાહે તેણીને આગલ જતી બટકાવવા આડો હાથ લીધો, પણ હીલ્લા તે હાથ ખસેડી નાખી ફસતમ તરફ જઈ બોલી:

‘ફસતમ, અંતે મેં મારો બેલ પાલીસાજી. અંતે મારા ભનવાર બાપતું ફરમાન મેં બનવ્યું. બહમનચાહ જંગલી જે રાતે ગુજરી ગયા, તે રાતે હું વીલ વિશે જે કાંઈ બોલીતો, તે મારું બાલવું જાહેબાલ સાચું હોવા છતાં, તું ‘ને તારાં બીલ’ સગાંઓ તે જુડું સમજ્યાંવાં. તે મારું બાલવું હસી જાહડ્યું. મારી પાસે જે પુરાવા તે રાતના હતો, તે ગુમાઈ નહીં ગયાંતો, પણ એમજ ગયાંતો. પણ સાચું આંચ કહી લાગતી નથી. તે પુરાવો મેં જાતે એવોજા, જે જે કાંઈ હું

તે દાહડે રાતે બોલી'તી, તે બોલેબોલ સાબેત કરવા, તારાં પાપી કામોને
કંધાડાં પાડી જગતને ભહેર કરવા, તું'ને એક લુચ્છા બુગારી, છાકટ અને
'ફોરજરી' કરનાર તરીકે સાબેત કરવા, હું આજે દિયાં આવીછ.

'ફસતમ બાપ, હવે ચાલો! ગાંસડા ભાંચેદા નહીં હોય, તો ભાંદી
વધારા થઇ ભલે મારા બાપ! કારાં પાની નહીં તો સાત વરસનું બંદમ્બુ
તો છેજ! ભાતીયું પોતીયું ભાંદી લેજે હું કે બાપ.' પેસુ લવંગ્યાએ
ફસતમની મરાફેરી કરવા માંડી.

'બુઝા! લખ્યાદા! હીલ્લા બોલી. 'પેહલેથી તે છેલ્લે સુધી તે' બધી
વાત બુઢી સમજવી. તું કરાંચી ગીયોજ નથી. તું તો મુંબઇમાં—

'હેંકેલે, અરે કરાંચી કાંચી જતો'તો.' પેસુ લવંગ્યા બોલી હડયો.
'ઢંકીઢોલ ઉપર મારા ગેરમાં ભરાઇ ભેસી કરાંચી ગીયો તો એવું ગાડું
અખડાયેવું. ભચારાં પેલાં સુનાં જેવાં ઢોસાં સુનામાયનેલી છેતયરાં. ઇસતી-
મ્ભરની ઠીકીટ લીલી, 'ને જે દાહડે ઇસતીમ્ભર ઉપડવાની, તેજ દાહડે તે'
જવાનો વીચાર માધી વાયસો, 'ને તારી ઠીકીટ લેઇને જે ધની ગીયો,
તેને તે' તારી માયને નામનું કાગજ લખી આપી, કરાંચીથી 'પોસ' માં
નખાયવું, તે બુઢી ગીયો કે! માય ભણે મારો ધીકરો દેશાવર વેપાર
કરેજ, પણ ધીકરો તો ઢંકીઢોલ ઉપર હાથી હાંતનો વેપાર કરતા'તા! ને
પેલી વાત કેઈકે ભચ્યા! ભેહસ ભચારા તાલેવંતાને. તેનાલી બુગારમાં
તનસો રૂપિયા છતી ખાઇ ગીયો! 'ને પેલી વાત કેઈકે ભચ્યા! ધાપાભાઇ
મોજરી ચોર, ભમન બુકકાનો ભનેવી, તેને એક નોટ જો નોટ ખનાવી
આપવાને ભાંને તે નોટ તું ખાઇ ગીયો!! 'ને વરી પેલી વાત કેઈકે
ભચ્યા! પેલી લતીફાના નાયમાં તેનું ઝાંઝર તે ચોરેલું તો અને પેલી,
પેલી વાત કેઈકે ભચ્યા—

'ફસતમ. માફ કેહવું જરા ધ્યાનથી સાંભલ.' ધનજીશાહ ધીમે
અવાજે બોલ્યા. 'તારાં દરેક કામો, તારાં દરેક કરતુક, તારાં દરેક પાપ
ભહેર થઇ ગીયાંજ. હું હવે લંબાન કરવા માંગતો નથી. સાંભલ. ખરાં
વીલને હડારી નાંખવા, 'ને ખોટાં વીલને ખરાં તરીકે ઠસાવવામાં જે
ધણીએ તું'ને મદદ કરી'તી, તે પોતે દિયાં તારી સ્મરે હલેલો છે. હીલ્લાના
હાથમાં બહાનશાહનું તે અસલ વીલ પાછું આયુંજ. આએ રાખર
સોગંન ઉપર જખાની આપશે, કે જે વીલને આધારે તું બહમનશાહનું
દોષતનો ધણી થઇ બેઠોજ, તે વીલ કંઈજ નહીં પણ એક ખોટું ખનાવડ
વીલ છે, અને તું "ફોરજરી"નાં ચાજમાં સપડાયોજ. જેવાં હાલ તાર
તેવાજ તારા સાથી 'ને મદદગાર દોષમળીના ચરો, વાત ખરી કે પેસુ?

‘ભાપધાધે ખરી.’ પેસુ લવંગ્યાએ મશકેરીમાં ફસતમનું ગેરવવા માંડ્યું. ‘પણુ ઓ ધનજીશાહ બાપ, મારે એમાં કંઈ હાથ નહીં હતો હોંકે! મેં તો ફસતસનેજ નાજ કેયુંતું, કે એ કાંમ નહીં કર્યું. પુત્રા એને એનું મોનું છે. એ જો ના કેય તો મારૂં ખાંસરૂં ને એનું માયું; અરે ભુયલો, મારૂં માયું ને એનું ખાંસરૂં? હું તો બીલકુલ નીરહોશ—

‘નિરહોશ!!’ ફસતમ દાંત પીસીને શુસ્સાથી બોલ્યો, ‘હું સોમન ઉપર કેહવશ, કે તું પોને એમાં સામેલ હતો. તેંજ એ વાતની પેહલ—પણુ કંઈ ફિકર નહી. તમે બધાંજન એકસંપ કરી અને ખુવાર કરવા ને મારી ખરાબી કરવા માંગોછ. જાઓ, તમારીથી જે થાય તે કરો. આએ સીધી રસ્તો છે. તમારો ને મારો ઇનસાફ કોરટમાંજ થશે.’

‘તું કોરટમાં જવા રાજ છે ફસતમ? હીલ્લા બોલી.

‘હા.’ ફસતમે હુંકો જવાબ દીધો.

‘થીક છે.’ હીલ્લા બોલી. ‘વારેલાં જે લોક વલીયા નથી, તે લોક હંમેશ હારેલાં વલીયાંછ.’

હીલ્લા ધનજીશાહનો હાથ પકડી, તેવણને દરવાજા તરફ ધસડવા લાગી, તેટલાં સુનામાય, જે અત્યાર સુધી આ સઘલી વાત સાંભલી ડહાઇ ગયાં હતાં, તેવણ હીલ્લાને ગલે વલગી રડી પડી બોલ્યાં:—

‘નહી નહી હીલ્લા! મારી માય કઈ! તું મારે ખાતર એવું કંઈ કરતી ના. મારા દીકરાની ખુવારીથી તુંને એટલો બધો લાભ થનાર નથી. જે નવું વીલ હોય તે મારે કબુલ છે. તેમા જેમ લખીયું હોય, તેમ તમે કરો. પણુ મારા દીકરાને જતો મુકો. મારી ઘડપણની લાકરીને ભાંજ ના નાખ હીલ્લા. મેં કંઈ તારૂં ખુરૂં કાંધું નથી. ત્યારે તું શું કરવા મારી ખુવારી કરવા માંગોછ. હું તારે પગે પડું; મને માફ કર, ‘ને હમુને જવા દે.’

‘તમે શાને સાફ એટલા બધા એના કાલાવાલા કરોછ માય.’ ફસતમે સુનામાય ઉપર ખુમ પાડી.

‘એનું જરાબી ના સાંભલતી દીકરા!’ સુનામાય, હીલ્લાને પગે પડી બોલ્યાં. ‘મારી ઉપર મેહરબાની કર. મને માફ કર માય. મને તેં જીવત દાન બખશ્યું એમજ હું સમજસ. એ બધો વાંક મારેજ છે. મેં એને બગાડ્યો. મેં એને છકાવીયો. મેં એને લાડ લડાવીયો. પણુ હું નહીં ધારતીતી, કે લાડથી ઉધરેલાં, ‘ને ખ્યારથી બગડેલાંઓનું આવું સેવટ આવતું હોશે.’

‘એ રખસને લીધેજ મારી આએ હાલત થઇ છે સુનામાય.’ હીલ્લા બોલી. ‘મારા ઘણીએ મને તજ દીધી તે એને લીધે! મારા બાપનો જે જીવ ગીયો તે એનેજ લીધે! એને મારા બાપનું ખુન કાંધુંછ. એ મારા બાપનો ખુની છે. તમે એમ ધારોછ કે જોને હું માફ કરસ!’

‘મારે ખાતર માફ કર.’ સુનામાય રડી પડી બોલ્યાં. ‘એને સળ કરાવ્યાથી તુને હું કાયદો થનાર છું? એની ખુનારી થશે, ને હું સદાની રખડી મરશ. મારી આખર જશે. મારાં ખાનદાનને એજ લાગશે. દીકરી હીલ્લા, પેટની આગ કેવી હોયછ, તેની ખબર તુને હમણા નહી, પણ ન્યારે લારે ત્યાં ફરજંદ થશે, ત્યારેજ તું જાણશે!’

ફસતમના ગમે એવા પાકકા ઠેઠાવ છતાં, તે પોતાની હિંમત જાલવી શક્યો નહી, અને હવે તે નાહિંમા બની ટેબલ ઉપર ઉંઘે મસ્તકે પડી ડચકાં ખાઈ રડતો હોય, એમ દેખાયો.

‘સુનામાય, તમારી આગલ માફ કાંઈ ખાતતું નથી. મને તમે લાચાર કીધી.’ હીલ્લા લાચાર થાઈ. ખુરસી ઉપર બેસી જઈ બોલી.

સુનામાય તેજ વખત બે હોરા થાઈ ગીયાં. ફસતમ અને ધનજીશાહે તેવજીને ઉંચકી ‘સોફા’ ઉપર લેટારી હુશીઆર કીધાં.

* * * *

‘તમારી મારી ઉપર, ને મારાં માંય ઉપર મોટી મેહરબાની થઈ બેઠન હીલ્લા.’ ફસતમે પગે પડી હીલ્લાને કેહયું. ‘મેં ઘણું બુઝું કાંમ કીધુંછ, ને મને તેની સજાથી થઈ ચુકીછ. હું મારાં કામથી પસ્તાઈ તમારી માફી ચાહુંછ હીલ્લા. મારાં કામથી તમારા બાપનુ મોત થશે, એવો મને ખીલકુલ ખ્યાલજી નહી હતો. બહમનશાહ મામાનુ ખોટું વીલ બનાવવાનું મારા તો ધ્યાનમાજી નહી હતું, પણ તે હિંકમત મને આંખે લુચ્છા પેસુએ શીખવી, ને ન્યારે મેં તે હિંકમત સાંભળી, ત્યારે મારી પાપી લાલચ હું અટકાવી શક્યો નહી. હીલ્લા, હવે તમે મારી ઉપર મેહરબાન થાઓ. મારી ઉપર દયા કરો. વાત ખરી છે કે હું તમારી દયાને લાયક નથી, પણ સર્વે કોઈ દયા કરે એવાં ઉદાર હોતાં નથી. દયા એ એક ફરેસ્તાઈ ખસલત છે, ને જે લોક ખરેખર મોટાં અને ઉદાર દીલના હોયછ, તેઓનાજ દીલમા દયાનો જહરો વેહ છે. તમે તેવાજ મોટાં અને ઉદાર દીલનાં છેઓ, વાસ્તે તમારી પાસ હું દયા માગુછ. દયા કરો, ને મને બચાવી લેવો. હું તમારી તાબેદારી કરશ, ને જીવજી ત્યાં સુધી તમારો એ ઉપકાર હું નહી છુલશા!’

‘ધનજીશાહ શેઠ એ ભદી વાત ખોટી છે હોફે.’ પેસુ બોલ્યો. ‘એને બંટરખે જવા ગમતું નથી, તેના એ ભદા વામાવામા છે. એને જોતો મુકશો ના હોફે. ને તમે એને માફ કરો તો કાઈ સાહાબ, મારે સાફ લખાવી લેજો, કે મને એ હેરાન કરે નહી!’

‘એ મુવા લુચ્છાની સંગતમાજી મારો સુના એવો દીકરો બગડી ખરાબ થાઈ ગીયો.’ સુનામાય જવણુ હમણાજ હુશીઆર થકાં હર્તા-તેવણુ

બેઠ્યાં. ‘એ મુલાને મારા ઘેરમાથી બેઠમ બાહર કાઢો. એને લાત મારીને કાઢો.’

‘વાર છે, સુનામાય વાર છે.’ પેસુએ ધનજીશાહની પીઠ પાછલ ભરાઈ જવાબ દીધો. ‘હવે આએ ઘેર કંઈ તમારું નથી, તે તો અસલ વીલ પ્રમાણે જેનું એસે તેનું થસે. મને એક વખત લાત માર્યાથી શું ફાયદો થયો, કે વધી લીછ વખત લીછ લાત મારવા તમે નીકચલાંછ? મારું જવારે કાંમ હતું, તવારે પેસુબા પરથી મરું, ને પેસુબા પરથી ધરું. ને આજે આવી રીતે લોલોછ? તારે તો ‘ભરાનડીન,’ અને પોતવેન, ને સોડા ને લેમલીટ લોસે લોસે પીવા કેતાંતાં, ને હવે લાત મરાવવા નીકચલાંછ? ધુવા માંગો કે ભંદાએ એ ભટ્ટી વાત સરકારમાં જાહેર કરવાને બદલે આએ લોકનેજ જાહેર કીદી ! ! !’

‘પણ મુલા ચોર! તેમા તું ઉપવાર હું કીધો.’ સુનામાય બોલી ઉઠ્યાં. ‘મુલા નિમકહરામ. રસ્તમને રસારતે તો તું જવતોખી રહેતે કે?’

‘નહીજ તો વરી.’ પેસુ બેઠ્યા. ‘એનું મોત તો મારી કમખખતી! એ જો ફાંસી જતે, તો હું બટખે જતે! એ જો બટખે જતે તો હું સાત વરસની સજા પામતે! ને એ જો છુટી જતે, તો હું બી છુટી જતે! માફ કરો જીન, મેંબી કંઈ કાયધાનો અભીયાસ કરેલો છે, હોકે! એ તો ધુવા માંગો, ને કાલને કાલ ફરેસ્તા કરાવજો, કે હીલ્લા માયના હાથમાં તમારી મુંઢી આવી ગઈ, નહી તો, જોવા જેવું થઈ જતે.’

આ અરસપરસની તાનાજની અને તકરાર હજી તો પુરી થઈ નહી હતી, તેવામાં પુલીસ સુપ્રીનટેન્ડન્ટ મીં બોવન બે સીપાઇઓ સાથે પેલા સોલીસીટરના મેનેજંગ ક્લારક શેરાનઅલીને લેઈ દીવાનખાનામાં કાબલ થયો. પેસુની નજર સહુથી પેહલેલી શેરાનઅલી અને સીપાઇદાદા ઉપર પડી, અને આંખના પલકારામાં તે સઘલો મામલો સમજી ગયો. ધનજીશાહ સુપ્રીનટેન્ડન્ટ બોવનને જોઈ પાંખો ગયા, કે કાંઈ નવું જુવું બનવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. તેણે પેલા પુલીસના પાહારા હેઠલ જોતાંજ હેબતી ગયો, અને પાતાના કમખખતીને પોતાની નજર સામે ડરામણા આકારે આવી ઉઘડી જોઈ, એક મોટી ચીસ પાડી, પોતે જ્યાં ઉભો હતો ત્યાંજ તે બેહોશ થાઈ જમીન પર પડ્યો.

અચાનક અને અચ્છુચ રસ્તમને શું થયું? દીવાનખાનામાં બેઠાં મલેલાં બહરાંઓ રસ્તમ તરફ દોડી ગયાં, સુનામાયે પોતાના દીકરાને આવી હાલતમાં જમીન ઉપર પડેલો જોઈ શોરબકાર કરી કલપાંત કરવા માંડ્યું, અને ધનજીશાહ સોલીસીટર હીલ્લાના કાન ઉપર પડી કેહવા લાગ્યાં. “હીલ્લા હીંમત રાખજો! મને લાગેછ, કે રસ્તમ ઉપર પુલીસની

ધાડ છે. પુલીસે આ મકાનમાં દાખલ થવાની જે હીંમત કીધીછ, તે 'વારંટ' વગર હોય નહી. રૌશનઅલીએ સઘલો ભરમ ફેડી દીધેલો જણાયછ."

"ધન, રૂસતમને બચાવો! એને કંઈ થશે તો સુનામાય—"

"એ જીવીને શું કાંદાની નીચાત જમાડવાનો ઉતો? એવાઓ મુલેલા લલા! કેમકે—"

"મીં ધનજીશાહ, હું દલગીર છું, કે તમારી હાજરીમાં મને એક દુખભરી ફરજ બળવવા આવવું પડીયુંછ. મારી પાસે મીં રૂસતમને પકડવાનું—"

"ઓ કોઈ, આવો! કોઈ ઠોડો! અરે કોઈ ડાક્ટરને બોલાવોરે! મારો કાજઅરો દીકરો—" સુનામાય પોતાની છાતી અને માથું કુદી ધનજીશાહ તરફ જોઈ વિલાપ કરી બોલ્યાં. ધનજીશાહ, રૂસતમને જરા જીનો—"

બેલ ખલાસ! પુલીસની ધાડ પડેલી જોઈ, રૂસતમ ધાસતી ખાઈ બેહોશ થઈ પડ્યો, અને હેબતની નારાકારક અસર તેના 'હાર્ટ' ઉપર થવાથી તેનું હાર્ટ એકદમ બંધ પડી ગયું! મરતી વખતે તે પોતાની વાહલી માતા તરફ ડોલા ફાડી જોઈ, કંઈ બોલવા જતો હતો, પણ તેનાથી કંઈબી બોલાયું નહી, અને એવી રીતે, તે પોતાની સરજતને શરણ થયો. કરો તેવું ભરો!

ખલકનુમા અંદર રૂસતમના મોત ઉપર ક્લાપીત ચાલી. મીં બોવને ત્યાર પછી બીજી વારંટ પેલા ભર્યા પારસી પેસુ લવંગીઆ ઉપર તેજ વખતે બળવ્યું, અને તેને સીપાઇઓને સ્વાધીન કરી, મીં બોવન તેને પોતાની સાથે લઈ ગયો. પાછલથી તે બનાવટી વીલ, બનાવવાનાં કામમાં શરીક હોવા માટે રૌશનઅલીની સાથે સેશન કમીટ થયો, અને બંને જન પાંચ પાંચ વરસનાં સખત કેદખાનાની સજા પામ્યા. કરો તેવું ભરો!!

ગરીબ બીચારાં સુનામાયના ગમનો પાર રેહો નહીં. પોતાના એક પુરા, લાડકા, અને જીવ કરતાં વધારે વહાલા દીકરાના મોતનો ગંમ જીલ્લાય તેમ નહી હવું. તોપણ પોતાની સરજતને શરણ થવા વગર તેવજીનો કરસો ચારો હતોજ નહી.

સેવટ.

કરો તેવું બરો!

વાવો તેવું વીણો!

ત્રણ માસ વહી ગયા પછી, બમનશાહ બંગાલીના ખલકનુમા મધે ફરી એક મોટી મીજલસ બમનશાહના સગાં વાહલાંઓની ભેગી મલી. રૂસતમ સ્થાના કામ ઉપર ધનજીશાહ સોલીસીટરે બીલકુલ ઠાંકપીછાડો કીધો. બમનશાહ બંગાલીનું અસલ ખરૂં વીલ વાંચી, સઘલાંને તેમાં લખેલી સરતો પ્રમાણે બમનશાહની દોલતમાંથી ફાલા વેંદચી આપ્યા.

અને એ પ્રમાણે 'બગલમાં છુરી' લેઇ ફરનારાઓનો અંત આવ્યો.

આપણી વાર્તાની નાયકા, હીલ્લાએ બહમનશાહ બંગાલીના વીલ પ્રમાણે તમામ સ્થાવર અને જંગમ મીલકતનો કબજો લીધો, અને ધનજીશાહે તેનો વહિવટ કરવા માંડ્યો.

ચાલીસહજારની જરી, પોતાના વાહલા મેજર જેમ્સ સાથે ખ્યારમાં પડી પરણ્યા પછી, કદીખી દુઃખી કે દલગીર થઇ નહીં. સરજન મેજર જેમ્સ, મેજરની પદવી ઉપરથી વધી કરનલ થયો, અને સેવટ પોતાની મોટી ઉમરના સબબથી 'પેન્શન' ઉપર ગયો. બંને ધણી ધણીઆણી ભે કે આજે લજભગ બે પચીસની ઉમરે પુગ્યાં છે, તોપણ તેઓ વચ્ચેનો ખ્યાર જેવાને તેવાજ ધાડો છે. જરી ધરડી થયા છતાં 'દીક્ષનેરી'માંથી મોહડે કરેલા બોલો હજી તે બુલી ગેઇ નથી, અને હજી તેને એક વાક્ય બોલતાં બે વખત આજી. સી. અને યુ. સી. બોલ્યા વગર ચાલતુંજ નથી.

ચીખાવલી સીફલા પોતાને લાએક એક જરથોસ્તી સાથે પરણી સુખી થાઇ.

હીલ્લા ધી લીલીમાંથી નિકલી ધનજીશાહ સાથે ખલકનુમામાં જઇ વસી.

હીલ્લાને ત્યાં આજે તેના જેવાજ બે ખુબસુરા બેટા ખલકનુમાના બાગમાં 'બોલબેટ' રમે છે. ધનજીશાહની ઉમેદ તેઓને બેરીસ્ટર બનાવવાની છે, પણ હીલ્લાનો વિચાર કાંઇ જુદોજ છે.

[સમાપ્ત.]

કે. વાડીયા.



હિરાના વેપારી.

ગ્રાંટ રોડ.

